

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Херсонський державний університет

ISSN 2663-970X (PRINT)
ISSN 2664-6005 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2663-970X

Інсайт:

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

INSIGHT: THE PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF SOCIETY

Науковий журнал

Випуск 5

Видавничий дім
"Гельветика"
2021

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Kherson State University

ISSN 2663-970X (PRINT)
ISSN 2664-6005 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2663-970X

Інсайт:

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

INSIGHT: THE PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF SOCIETY

Scientific journal

Issue 5

**Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23692-13532Р від 17.12.2018 р.**

Науковий журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») за спеціальністю 053 Психологія (Наказ МОН України від 17.03.2020 № 409, додаток 1) та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Попович Ігор Степанович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Херсонського державного університету (Україна)

Заступник головного редактора:

Бабатіна Світлана Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Херсонського державного університету (Україна)

Відповідальний секретар:

Крупник Іван Романович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Херсонського державного університету (Україна)

Технічний секретар:

Щербак Тетяна Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (Україна)

Члени редакційної колегії:

Аббасова Кизилгюль Ясін – доктор філософських наук, професор кафедри соціальної роботи (Бакинський державний університет, Азербайджан); **Аванесян Грант Михайлович** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології (Єреванський державний університет, Вірменія); **Баранаскіне Інґріда** – професор кафедри соціальної роботи (Клайпедський університет, Литва); **Борисюк Алла Степанівна** – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та філософії Буковинського державного медичного університету; **Веліз Алекс Бургос** – доктор психології, психології здоров'я, соціальної психології, професор (Університет Лос-Лагос, Чилі); **Володарська Наталія Дмитрівна** – кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України; **Галян Ігор Михайлович** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; **Даукша Лілія Марьянівна** – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Гродненського державного університету імені Янки Купали (Білорусь); **Дієго Феліпе Арбелас Кампілло** – професор, Університет де Амазонія (Колумбія); **Джумажанова Гульжанар Какімжанівна** – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Державного університету імені Шакаріма міста Семей (Казахстан); **Жидко Максим Євгенович** – кандидат психологічних наук, доцент, декан гуманітарно правового факультету Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського “Харківський авіаційний інститут”; **Завацький Вадим Юрійович** – доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; **Каменова Димитрина Кирилова** – доктор педагогіки, професор кафедри соціального управління і педагогіки Варненського університету менеджменту (Болгарія); **Ковальчук Зоряна Ярославівна** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Львівського державного університету внутрішніх справ; **Магда Хулісса Рохас-Багамон** – доктор наук, професор, Університет де Амазонія (Колумбія); **Мухамедова Дільбар Гафурджанівна** – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Національного університету Узбекистану імені Улугбека (Узбекистан); **Олейник Нарміна Оруджівна** – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології Херсонського державного університету; **Орап Марина Олегівна** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; **Панов Микита Сергійович** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології Комунального закладу вищої освіти “Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія”; **Пілецька Любомира Сидорівна** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; **Тавровецька Наталія Іванівна** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Херсонського державного університету; **Ткач Богдан Миколайович** – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України; **Цибуляк Наталія Юріївна** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету; **Шафієва Ельнара Ібрагім** – доктор психологічних наук, професор (Бакинський державний університет, Азербайджан); **Яковлева Світлана Дмитрівна** – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри корекційної освіти Херсонського державного університету; **Янчук Володимир Олександрович** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Білоруського державного університету (Білорусь); **Яцюк Анастасія Миколаївна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Державного університету економіки і технологій.

Інсайт: психологічні виміри суспільства : наук. журн. / ред. кол. І. С. Попович, С. І. Бабатіна, І. Р. Крупник І-69 та ін. – Херсон: Видавничий дім “Гельветика”, 2021. – Вип. 5. – 164 с.

У журналі висвітлюються актуальні питання психологічної теорії та історії психологічної думки; психології особистості; педагогічної та вікової психології; соціальної психології; організаційної психології; юридичної, економічної та інших галузей психологічної науки.

*Certificate of the Ministry of Justice of Ukraine
of the state registration of the print media
Series KB No. 23692-13532P dated December 12, 2018.*

*The scientific journal is included in category «B» of the List of scientific professional editions of Ukraine
in psychological sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 of 17.03.2020).
The Journal included in the international scientometric database Index Copernicus International
(The Republic of Poland).*

EDITORIAL BOARD

Chief Editor:

Popovych Ihor Stepanovych – Doctor of Psychological Sciences, Full Professor, Professor of the Associate Professor of the Department of Psychology, Kherson State University (Ukraine).

Deputy Chief Editor:

Babatina Svitlana Ivanivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Associate Professor of the Department of Psychology, Kherson State University (Ukraine).

Assistant Editor:

Krupnyk Ivan Romanovych – Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor of the Associate Professor of the Department of Psychology, Kherson State University (Ukraine).

Technical Secretary:

Shcherbak Tetiana Ivanivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Psychology, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko (Ukraine).

Members of the Editorial Board:

Abbasova Qizilgul Yasin – Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Social Work (Baku State University, Azerbaijan); **Avanesyan Hrant Michaeli** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of General Psychology, Yerevan State University (the Republic of Armenia); **Baranauskiene Ingrida** – Professor of the Department of Social Work (Klaipeda University, Lithuania); **Borysiuk Alla Stepanivna** – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology and Philosophy, Bukovinian State Medical University; **Veliz Alex Burgos** – Doctor of Psychological Sciences, Health Psychology, Social Psychology, Professor (University of Los-Lagos, Chile); **Volodarska Nataliia Dmytrivna** – Candidate of Psychological Sciences, Leading Research Scientists of G. S. Kostiyk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine; **Halian Ihor Myhailovych** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Practical Psychology, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University; **Dauksha Liliia Marianivna** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Developmental and Pedagogical Psychology, Yanka Kupala State University of Grodno (the Republic of Belarus); **Diego Felipe Arbeláez-Campillo** – Professor, Research Group Universidad de La Amazonia (Colombia); **Dzhumazhanova Hulzhanar Kakimzhanivna** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, Semey State University named after Shakarim (the Republic of Kazakhstan); **Zhydko Maxim Eugenovych** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Humanities and Law, Zhukovsky National Aerospace University – “Kharkiv Aviation Institute”; **Zavatskyi Vadym Yurevich** – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Practical Psychology and Social Work, East Ukrainian National University named after V. Dahl; **Kamenova Dmytryna Kyrlyova** – Doctor of Pedagogy, Professor of the Department of Social Management and Pedagogy of Varna University of Management (Bulgaria); **Kovalchuk Zoryana Yaroslavivna** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Lviv State University of Internal Affairs; **Magda Julissa Rojas-Bahamón** – Professor, Research Group Universidad de La Amazonia (Colombia); **Mukhamedova Dilbar Hafurdzhanivna** – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek (the Republic of Uzbekistan); **Oleinyk Narmina Orudzhivna** – Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer of the Associate Professor of the Department of Psychology, Kherson State University; **Orap Maryna Olehivna** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University; **Panov Mykyta Sergiyovych** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Special Pedagogy and Special Psychology, Municipal Institution of Higher Education “Khorlytsia National Educational Rehabilitation Academy”; **Piletska Liubomyra Sydorivna** – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Psychology, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; **Tavrovetska Nataliia** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Kherson State University; **Tkach Bogdan Mykolayovych** – Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher of G. S. Kostiyk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine; **Tsybulyak Nataliia Yurievna** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Applied Psychology and Speech Therapy, Berdyansk State Pedagogical University; **Shafiyeva Elnara Ibrahim** – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Baku State University, Azerbaijan); **Yakovleva Svitlana Dmytrivna** – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Special Education, Kherson State University; **Yanchuk Volodymyr Oleksandrovych** – Doctor of Psychological Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Psychology, Belarusian State University (Belarus); **Yatsiuk Anastasiia Mykolaivna** – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Social Sciences and Humanities, State University of Economics and Technology.

Insight: the psychological dimensions of society : scientific journal / editorial board I.S. Popovych, I-69 S.I. Babatina, I.R. Krupnyk et al. – Kherson: Publishing house “Helvetica”, 2021. – Issue 5. – 164 pages.

The journal covers topical issues of psychological theory and history of psychological thought; personality psychology; pedagogical and developmental psychology; social psychology; organizational psychology; legal, economic and other branches of psychological science.

ЗМІСТ

Попович І. С. Передмова редактора.....	7
ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ	
Кокоріна Ю. Є., Псатій А. В. Харчова поведінка як форма самоствавлення.....	11
Коваль Г. В., Спіцина Л. В. Емпатія як ресурс соціально-психологічної допомоги в системі чинників волонтерської діяльності.....	30
Плохих В. В. Оцінка готовності суб'єкта до термінових дій з використанням варіацій завдань сенсомоторного реагування.....	46
ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ	
Андрушко Я. С. Результати апробації програми розвитку активної уяви та її побудови у підлітків.....	67
Галян О. І. Закономірності розвитку ідеї суб'єктності особистості та її реалізації у вітчизняній освітній практиці ХХ століття.....	82
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	
Губеладзе І. Г. Структурно-динамічні особливості проживання почуття власності в умовах карантину пандемії COVID-19.....	101
ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ	
Орап М. О., Кальба Я. Є. Дослідження економічних атитюдів української молоді: теоретико-практичні аспекти.....	117
МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ	
Гудімова А. Х. Психологічне благополуччя та патерни онлайн-поведінки користувачів соціальних мереж у повсякденності та під час пандемії COVID-19.....	133
Помиткіна Л. В., Ічанська О. М. Особливості копінг-поведінки медичних працівників під час пандемії COVID-19.....	148

CONTENTS

Popovych I. S. Editor's Preface.....	7
GENERAL PSYCHOLOGY; PERSONALITY PSYCHOLOGY	
Kokorina Yu. Ye., Psatii A. V. Eating behavior as a form of self-attitude.....	11
Koval H. V., Spitsyna L. V. Empathy as a resource of socio-psychological support in the system of factors of volunteering.....	30
Plokhikh V. V. Assessment of subject's readiness for urgent actions using the variations of sensorimotor response tasks.....	46
PEDAGOGICAL AND DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY	
Andrushko Ya. S. Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents.....	67
Halian O. I. Development patterns of the idea of personal agency and its implementation in the domestic educational practice of the XX th century.....	82
SOCIAL PSYCHOLOGY; PSYCHOLOGY OF SOCIAL WORK	
Hubeladze I. H. Structural and dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing during the COVID-19 pandemic quarantine.....	101
ECONOMIC PSYCHOLOGY	
Orap M. O., Kalba Ya. Ye. The research of the economic attitudes of Ukrainian youth: theoretical and practical aspects.....	117
MEDICAL PSYCHOLOGY	
Hudimova A. Kh. Psychological well-being and social media users' behavioral online patterns in everyday life and during COVID-19 pandemic	133
Pomytkina L. V., Ichanska O. M. Features of coping-behavior of medical workers during the COVID-19 pandemic.....	148

Editor's Preface

Передмова редактора

Popovych Ihor Stepanovych

Попович Ігор Степанович

The fifth issue of the scientific journal "Insight: the psychological dimensions of society" (№ 5/2021) traditionally offers for the scientific community in the field of social sciences, namely psychology, nine peer-reviewed scientific papers. The presented works of researchers combine qualitative critical theoretical analysis, conceptual basis, balanced methodological component, competently created "empirical picture", reliable results, discussion and operationalized conclusions.

The Editorial Board continues to work actively in the direction of category "A" (Scopus and/or WoS). We publish scientific articles by the authors in English and Ukrainian in order to promote the Ukrainian scientific product in Ukraine and abroad. Please note that in scientific articles of the current issue, the representation of critically analyzed modern English-language works indexed in Scopus and/or WoS has significantly increased.

In issue № 5/2021, the authors qualitatively substantiated the international significance of the proposed research, avoiding narrow localization and regional representation. Scientific journal "Insight: the psychological dimensions of society" was attentive to the problem that enveloped the Earth – the pandemic "CoronaVirus" (COVID-19 disease caused by SARS-CoV-2 virus). The authors, in a number of headings, offer research related to psychological well-being, coping behavior, living a sense of ownership during the progression of a pandemic.

The editors of the journal are actively working on indexing in international databases, inviting eminent scientists, expanding the geography of representation, advertising a scientific journal in Ukraine and abroad.

The fifth issue presents research by thirteen authors from all regions of Ukraine. Among the researchers are undergraduates, graduate students, doctoral students, candidates of sciences,

П'ятий номер наукового журналу "Інсайт: психологічні виміри суспільства. Insight: the psychological dimensions of society" (№ 5/2021) традиційно пропонує для наукової спільноти у царині соціальних наук, а саме психології, дев'ять рецензованих наукових праць. Представлені роботи дослідників поєднують якісне критичне теоретичне аналізування, концептуальну основу, виважену методологічну складову, грамотно створену "емпіричну картину", достовірні результати, дискусію та операціоналізовані висновки.

Редакційна колегія продовжує вести активну роботу у напрямку категорії "А" (Scopus і/чи WoS). Публікуємо наукові статті авторів англійською і українською мовами з метою популяризації українського наукового продукту в Україні та за її межами. Звертаємо увагу, що у наукових статтях поточного випуску суттєво збільшилася представленість критично проаналізованих сучасних англійських праць, що проіндексовані у Scopus і/чи WoS.

У випуску № 5/2021 автори якісно обґрунтували міжнародну значущість запропонованих наукових досліджень, уникнувши вузької локалізації і регіональної представленості. Науковий журнал "Інсайт: психологічні виміри суспільства. Insight: the psychological dimensions of society" уважно віднісся до проблеми, яка огорнула планету Земля – пандемії "CoronaVirus" (захворювання COVID-19, викликане вірусом SARS-CoV-2). Авторами, у низці рубрик, запропоновано дослідження пов'язані з психологічним благополуччям, копінг-поведінкою, проживанням почуття власності під час прогресування пандемії.

Редакція журналу активно працює над індексацією у міжнародних базах, запрошенням іменитих вчених, розширенням географії представленості, рекламою наукового журналу в Україні та за її межами.

У п'ятому випуску представлені дослідження тринадцяти авторів з усіх регіонів України. Серед дослідників є магістранти, аспіранти, докторанти, кандидати наук, доктори наук, доценти,

doctors of sciences, associate professors, professors, heads of departments, famous scientists, teachers. In this issue of the journal, the editorial board proposed five sections: "General Psychology; personality psychology", "Pedagogical and developmental psychology", "Social psychology; psychology of social work", "Economic psychology" and "Medical psychology".

Three articles were published in the rubric "General psychology; personality psychology" published three articles. The research of Yuliia Kokorina and Alla Psatii focuses on the study of self-esteem and determining the type of eating behavior. It is concluded that eating disorders are closely related to the balance of structural components of the "Self": self-esteem, self-acceptance, self-interest, which in turn affect the psycho-emotional state of man. Hennadii Koval and Larysa Spitsyna studied empathy as a resource of social and psychological assistance in the system of factors of volunteering. The relationship between individual value-motivational tendencies and the empathic resource that the volunteer has in a situation of help has been established. Scientist Victor Plokhikh investigated and substantiated the assessment of the subject's readiness for urgent action using variations of sensorimotor response tasks. The researcher came to the conclusion that the assessment of the speed of urgent actions of the subject can be carried out using the problem of "double choice", which quickly selects and implements one of the two options for sensorimotor response.

Two articles have been published in the section "Pedagogical and developmental psychology". Researcher Yaryna Andrushko proposed the results of approbation of the program of development of active imagination and its construction in adolescents. It is established that personal creativity is at the middle level of development, which is expressed in curiosity, the ability to imagine the complexities of thought processes. Olena Halian's research highlights the patterns of development of the idea of personality subjectivity and its implementation in the domestic educational practice of the twentieth century. The author generalizes that the logic of the idea of student subjectivity in the domestic educational theory and practice of the twentieth century is presented within the formation of ideas about subjectivity as a cultural requirement of socio-historical formation, a typical feature of civilization, a component of educational ideal, competencies and normative level of student's development (public demand for education), a prescription for

професори, завідувачі кафедр, відомі вчені, педагоги. У цьому випуску журналу редакційна колегія запропонувала п'ять рубрик: "Загальна психологія; психологія особистості", "Педагогічна та вікова психологія", "Соціальна психологія; психологія соціальної роботи", "Економічна психологія" і "Медична психологія".

У рубриці "Загальна психологія; психологія особистості" опубліковано три статті. Дослідження Юлії Кокоріної і Алли Псатій сфокусовано на вивченні самоставлення особистості та визначенні типу харчової поведінки. Зроблено висновок, що порушення харчової поведінки тісно пов'язано зі збалансованістю структурних компонентів "Я": самоставлення, самоприйняття, самоінтерес, які в свою чергу, впливають на психоемоційний стан людини. Геннадій Коваль і Лариса Спіцина дослідили емпатію як ресурс соціально-психологічної допомоги у системі чинників волонтерської діяльності. Встановили взаємозв'язок між індивідуальними ціннісно-мотиваційними тенденціями та тим емпатійним ресурсом, яким володіє волонтер у ситуації допомоги. Вчений Віктор Плохих дослідив і обґрунтував оцінку готовності суб'єкта до термінових дій з використанням варіацій завдань сенсомоторного реагування. Дослідник прийшов до висновку, що оцінка швидкості термінових дій суб'єкта може проводитися з використанням задачі "подвійного вибору", в якій оперативно обирається й реалізується один з двох варіантів сенсомоторного реагування.

У рубриці "Педагогічна та вікова психологія" опубліковано дві статті. Дослідниця Ярина Андрушко запропонувала результати апробації програми розвитку активної уяви та її побудови у підлітків. Встановлено, що особистісна креативність перебуває на середньому рівні розвитку, що виражається у допитливості, здатності уявляти складності мисленевих процесів. Дослідження Олени Галян висвітлює закономірності розвитку ідеї суб'єктності особистості та її реалізації у вітчизняній освітній практиці ХХ століття. Авторкою узагальнено, що логіка розвитку ідеї суб'єктності учня у вітчизняній освітній теорії та практиці ХХ століття представлена в межах формування уявлень про суб'єктність як культурну вимогу суспільно-історичної формації, типову ознаку представника цивілізації, складову виховного ідеалу, компетентностей і нормативного рівня розвитку школяра (суспільний запит освіти), припис щодо

his social role as a means of involving students in the educational process, the possibility of his personal self-realization.

Article of the researcher Iryna Hubeladze has been published in the rubric "Social psychology; psychology of social work". She highlighted the structural and dynamic features of living a sense of ownership in the quarantine of the pandemic COVID-19. The author showed that unstable periods in society, such as pandemics and quarantine restrictions, lead to the restructuring of the basic foundations of a sense of security.

The rubric "Economic Psychology" is presented by the research of Maryna Orap and Yaroslava Kolba. Theoretical and practical aspects of economic attitudes of Ukrainian youth are studied. It is concluded that a positive attitude to economic issues is typical for those students who try to be financially aware of the events of economic and financial life in the country, predict their own financial situation and economic prospects.

Two studies are offered in the section "Medical Psychology". Alisar Hudimova's scientific work touches on the problem of psychological well-being and patterns of online behavior of social network users in everyday life and during the COVID-19 pandemic. It is noted that the lack of hygienic and controlled spending time on social networks in everyday life and during self-isolation provokes an exacerbation of anxiety, apathy, depressed mood and a sense of isolation from society. The study by Liubov Pomytkina and Olena Ichanska presents the peculiarities of coping behavior of medical workers during the COVID-19 pandemic. The researchers say that the data will build a system of psychological work to increase the level of constructive and destructive coping strategies of doctors, to develop proactive coping as a system of personal resources that will help doctors prepare to overcome the negative consequences of future stressful situations.

The editorial board invites readers and researchers to participate in an open international discussion on the pages of our scientific journal. Representatives of various psychological scientific schools and areas can present their research in Ukrainian and English free of charge in "Insight: psychological dimensions of society. Insight: the psychological dimensions of society" in accordance with the requirements posted on our website: <https://insight.journal.kspu.edu>. The editorial board will pay attention to each submitted scientific work.

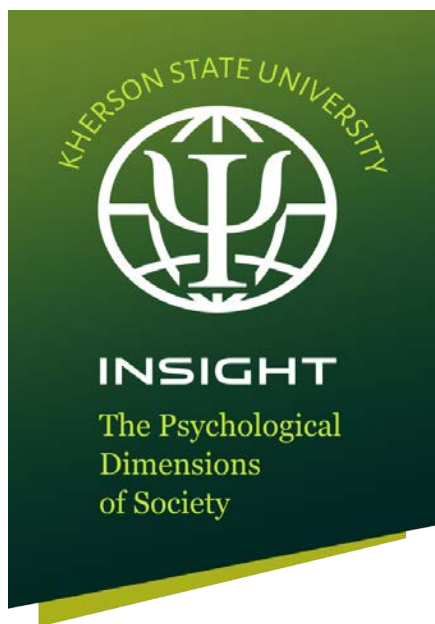
його соціальної ролі, як засобу залучення учня до освітнього процесу, можливості його особистісної самореалізації.

У рубриці "Соціальна психологія; психологія соціальної роботи" опубліковано статтю дослідниці Ірини Губеладзе, яка висвітлила структурно-динамічні особливості проживання почуття власності в умовах карантину пандемії COVID-19. Авторкою показано, що нестабільні періоди в суспільстві, такими, як є пандемія і карантинні обмеження, зумовлюють переструктурування базових основ відчуття безпеки особистості.

Рубрику "Економічна психологія" представлено дослідженням Марини Орап і Ярослави Кольби. Досліджено теоретико-практичні аспекти економічних атиitudів української молоді. Зроблено висновок, що позитивне ставлення до економічних питань характерне для тих студентів, котрі намагаються бути фінансово обізнаними в курсі подій економічного і фінансового життя в країні, прогнозують власне фінансове становище та економічні перспективи.

У рубриці "Медична психологія" запропоновано два дослідження. Наукова праця Алісар Гудімової зачіпає проблему психологічного благополуччя та патернів онлайн-поведінки користувачів соціальних мереж у повсякденності та під час пандемії COVID-19. Зазначено, що відсутність гігієнічного та контрольованого проведення часу у соцмережах у звичайному житті та під час самоізоляції провокує загострення тривоги, апатії, пригніченого настрою та відчуття відірваності від соціуму. У дослідженні Любові Помиткіної та Олени Ічанської подано особливості копінг-поведінки медичних працівників під час пандемії COVID-19. Дослідниці стверджують, що отримані дані дозволять побудувати систему психологічної роботи з підвищення рівня конструктивних та зниження рівня деструктивних копінг-стратегій лікарів, з розвитку проактивного копіngu як системи ресурсів особистості, які допоможуть лікарям підготуватися до подолання негативних наслідків майбутніх стресових ситуацій.

Редакційна колегія запрошує читачів і дослідників до участі у відкритій міжнародній дискусії на сторінках нашого наукового журналу. Представники різних психологічних наукових шкіл і напрямків можуть безкоштовно представити українською і англійською мовами свої наукові дослідження в "Insight: психологічні виміри суспільства. Insight: the psychological dimensions of society" дотримуючись вимог, що розміщені на нашому веб-сайті: <https://insight.journal.kspu.edu>. Редакційна колегія з увагою віднесеться до кожної надісланої наукової праці.

**Загальна психологія;
психологія особистості**

**General psychology;
personality psychology**

Link article (Style APA): Kokorina Yu. Ye. & Psatii A. V. (2021). Eating behavior as a form of self-attitude. *Insight: the psychological dimensions of society*, 5, 11-29. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-2

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Kokorina Yu. Ye., Psatii A. V. Eating behavior as a form of self-attitude. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2021, 5, 11-29. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-2

UDC 159.923:642-056.25

Eating behavior as a form of self-attitude

Харчова поведінка як форма самоствавлення

Received: March 10, 2021

Accepted: May 25, 2021

Kokorina Yuliia Yevhenivna

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
Assistant Professor of the Department
of General and Developmental Psychology
Odessa I. I. Mechnikov National University,
Ukraine
ukla75@gmail.com,
ORCID 0000-0003-3595-0391

Psatii Alla Volodymyrivna

Master of Psychology
Odessa I. I. Mechnikov National University,
Ukraine
prlvrn016@gmail.com,
ORCID 0000-0002-6645-3200

Кокоріна Юлія Євгенівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної психології
та психології розвитку особистості
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, Україна
ukla75@gmail.com,
ORCID 0000-0003-3595-0391

Псатій Алла Володимирівна

магістрант кафедри загальної психології
та психології розвитку особистості
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, Україна
prlvrn016@gmail.com,
ORCID 0000-0002-6645-3200

Abstract

The article focuses on the study of personality self-attitudes and the type of eating behavior. The correlation, comparison and qualitative analysis are an attempt to understand the relationship between the type of eating behavior and attitude of the individual to himself. The obtained results help a better understanding and differentiation of a person's formation, expressed through self-attitudes and its derivatives, which form the self-concept of personality, which, in turn, makes it possible to further introduce this experience into psychocorrectional assistance to a person, in particular: to draw up a program for correcting a person's self-attitude, which, in turn, will help balance his eating behavior. The purpose is to study the type of eating behavior and its relationship with a person's attitude to himself. Research methods: During the study, the following methods were applied:

Анотація

Стаття фокусується на вивченні самоствавлення особистості та типу харчової поведінки. За допомогою кореляційного, порівняльного та якісного аналізу здійснюється спроба зрозуміти тип харчової поведінки з формою ставлення особистості до себе. Отримані результати допомагають кращому розумінню і диференціації становлення людини, що виражається через самоствавлення і його деривати, які формують Я-концепцію особистості. Дозволяє у подальшому впровадити цей досвід у психокорекційну допомогу людині, зокрема: скласти програму корекції самоствавлення особистості, що, у свою чергу, допоможе збалансувати її харчову поведінку. Метою є вивчення типу харчової поведінки та співвідношення його зі ставленням людини до себе. У ході дослідження були застосовані наступні методи: кореляційний, порівняльний та якісний аналіз, тести зі стандартизованими

correlation, comparative and qualitative analysis, tests with standardized questionnaires. Results: With the help of comparative and qualitative analysis, three types of eating behavior were analyzed and compared with the characteristics of self-esteem, and it was found that the key scales by which groups are differentiated are: integral scale S "self-relation" ($p \leq 0.029$) and scale "self-acceptance" ($p \leq 0.039$). In a comparative analysis of the data obtained from the experimental and control groups, it was found that the eating behavior for the respondents of the experimental group (with eating disorders) is characterized by high tension in two types: emotional and external types of eating behavior. Conclusions. The study of the "self-relation" factor, which is a structural component of the "Self", also reveals differences between the two groups. It is concluded that eating disorders are closely related to the balance of structural components of the self, such as: self-esteem, self-acceptance, self-interest, which, in turn, affect the psycho-emotional state of a person.

Key words: emotional type of eating behavior, external type of eating behavior, restrictive type of eating behavior, self-relation, features of self-relation, experimental group, control group.

Introduction

The problem of the eating disorders in psychology is becoming increasingly widespread. Every year in Ukraine, the number of people with different varieties of abnormalities of eating disorder increases slowly but steadily. The requests for different kinds of help are rising, such as medical-psychiatric, psychological, rehabilitative, etc. There are many reasons associated with an increase in the eating disorders: socio – cultural formation of a socially acceptable way of life for the individual, an image which, in turn, has a psycho-emotional impact on the personality, setting a certain frame of constitution of the subject; personal, associated with a high level of anxiety.

Many researchers have devoted their works to the study the eating behaviour problems, its disorders, and abnormalities, in terms of psychodiagnostic problems, as a phenomenon of body image of the individual and collective subject, noting the sociocultural and psychological aspect of this phenomenon. The contemporary

анкетами. За допомогою порівняльного та якісного аналізу було проаналізовано три типи харчової поведінки та порівняно з особливостями самоставлення особистості. Встановлено, що ключовими шкалами, за якими диференціюються групи, є: шкала S "глобальне самоставлення" ($p \leq 0.029$) та шкала "самоприйняття" ($p \leq 0.039$). При порівняльному аналізі отриманих даних експериментальної та контрольної груп було встановлено, що харчова поведінка для респондентів експериментальної групи (із порушенням харчової поведінки) відрізняється більшою напругою по двох типах: емоційному та екстернальному типам харчової поведінки. Дослідження фактору "самоставлення", який є структурним компонентом "Я", також виявляє відмінності між двома групами. Зроблено висновок, що порушення харчової поведінки тісно пов'язано зі збалансованістю структурних компонентів Я, таких як: самоставлення, самоприйняття, самоінтерес, які, в свою чергу, впливають на психоемоційний стан людини. Отримані результати дослідження доцільно операціоналізувати в психокорекційних і психопрофілактичних програмах в рамках роботи з порушенням харчової поведінки особистості.

Ключові слова: емоційний тип харчової поведінки, екстернальний тип харчової поведінки, обмежувальний тип харчової поведінки, самоставлення, особливості самоставлення, експериментальна група, контрольна група.

Вступ

Проблема порушень харчової поведінки у психології стає все більш поширеною. З кожним роком в Україні повільно, але неухильно зростає кількість людей із різноманітними варіантами патології харчової поведінки. Зростає також кількість звернень за різного роду допомогою: медико-психіатричною, психологічною, реабілітаційною тощо. Причин, пов'язаних зі зростанням порушень харчової поведінки, безліч: соціально-культуральні – формування соціально прийнятного способу життя людини, її образу, який, в свою чергу, здійснює психоемоційний вплив на особистість, задаючи певну рамку конститування суб'єкта; особистісний, пов'язаний з високим рівнем тривоги.

Вивченню проблем харчової поведінки, її розладів та порушень присвятили свої роботи багато дослідників, акцентуючи увагу на психологічних особливостях розладів з точки зору проблем психодіагностики, як феномену тілесності індивідуального та колективного

view of scientists on eating disorders is based on the understanding it as a maladaptive way of resolving conflicts (Moizrist, 2009; Malkina-Pykh, 2007), as a connection of eating stereotype with own body image and its activities, related to self-concept (Kovalchuk, 2019), as a disturbance in body image (Bruch, 1974), as a manifestation of a certain cognitive rigidity (Tchanturia, Lloyd, 2013).

However, despite the rich experience in studying eating disorders, the problem of the relationship between the type of eating behaviour and a person's self-esteem has not been studied. Therefore, it becomes a conceptual framework for the present study.

Hypothesis. The authors admit that eating behaviour type is a form of self-expression, a form of attitude to oneself, creating a unified framework/vector of people's constitution: the more well-formed and stable the attitude to oneself, the more balanced the eating behaviour is.

Purpose is to study the type of an eating behaviour und correlate to people's self-attitude.

The tasks are:

1. Empirically investigate the types of the eating behaviour.
2. To study specific features of the self-attitude.
3. To perform a qualitative and comparative analysis of the obtained data in the group with disturbed food behaviour and in the group with balanced food behaviour.

Methodology

It is known that attitudes towards oneself can be demonstrated in various ways: via the value-mental sphere system, which manifests itself also in human behaviour, particularly in food behaviour. Food often takes on the form of a metaphor for relationships and communication and is aimed not only at satisfying biological and physiological, but also psychological and social needs. In other words, eating behaviour is an integral part of a person's functioning, and it is the key line that reveals the way people view themselves. This view correlates with scientific views of the system-structural approach (Anayev B. G., Leontiev O. M., Rubinstein S. L., and others), psychodynamic approach (Klein M., Lacan J., Freud Z., and others), allowing us to analyse a person in all his/her

суб'єкту, відзначаючи соціокультурний та психологічний аспект цього феномену. Сучасний погляд науковців на порушення харчової поведінки виходить із розуміння її як дезадаптивного способу вирішення конфліктів (Мойзріст, 2009; Малкіна-Пих, 2007), як зв'язку стереотипу харчування з образом власного тіла та діяльності, які пов'язані з Я-концепцією (Ковальчук, 2019); як порушення образу власного тіла (Bruch, 1974); як прояву певної когнітивної ригідності (Tchanturia, Lloyd, 2013).

Але, незважаючи на те, що накопичено багатий досвід із вивчення порушень харчової поведінки, проблема співвідношення та взаємозв'язку між типом харчової поведінки та ставленням особистості до себе, не була вивчена. Тому це стає концептуальною рамкою даного дослідження.

Гіпотеза. Автори припускають, що тип харчової поведінки є формою висловлювання себе, формою ставлення до себе, створюючи єдину рамку/вектор конституювання людини: чим більш сформоване і стабільне ставлення до себе, тим більше збалансована харчова поведінка.

Мета даної роботи – вивчити тип харчової поведінки та співвіднести його зі ставленням людини до себе.

Завдання:

Емпірично дослідити типи харчової поведінки.

Вивчити особливості самоствавлення особистості.

Здійснити якісний та порівняльний аналіз отриманих даних у групі з порушенням харчової поведінки та в групі зі збалансованою харчовою поведінкою.

Методологія

Відомо, що ставлення до себе може демонструватися різними способами: через систему ціннісно-сислової сфери, яка проявляється в тому числі і в поведінці людини, зокрема в харчовій поведінці. Досить часто їжа набуває характеру метафори відносин та комунікації, і спрямована не тільки на задоволення біологічних та фізіологічних, але й психологічних та соціальних потреб. Інакше кажучи,

totality of manifestations: from behaviour, as a certain kind of activity, to the system of views on oneself.

Participants. The research was carried out in the medical centre “Revocanda plus” (Kyiv) to study the types of eating behaviour and specific features of person’s self-esteem. The research involved 70 respondents who, in turn, were divided into two groups: Experimental (35 individuals who sought treatment in terms of eating disorders) and control (35 individuals without diagnosed signs of eating disorders), aged 16 to 50 years.

Procedure and tools. During the research, a diagnostic toolkit was used to investigate and obtain a qualitative and quantitative assessment of eating disorders and the level of self-esteem of the participants. The Dutch Eating Behaviour Questionnaire (1986) allows three types of eating behaviour to be examined: emotional type of eating behaviour; external type of eating behaviour; restrictive type of eating behaviour. Normal values for restrictive, emotional, and external types of eating behaviours for people with normal weight are 2.4, 1.8 and 2.7, respectively.

V.V. Stolin’s Self-Esteem Questionnaire includes the following scales: S – global self-esteem, scale I – self-esteem; scale II – autosympathy, scale III – expected attitude from the others; scale IV – self-interest. The questionnaire also contains seven scales aimed at measuring the of attitudes towards certain inner actions towards the self of respondent: scale 1 – self-esteem; scale 2 – the attitude of others; scale 3 – self-acceptance; scale 4 – self-consistency, self-consistency; scale 5 – self-incrimination; scale 6 – self-interest; scale 7 – self-understanding. The interpretation of the obtained data was carried out according to their manifestation, with the values of the 1-3 stheneare conditionally considered low, 4-7 – medium, 8-19 – high (Stolin, Bodalev, 2006).

Statistical analysis. Statistical processing of empirical data and graphical presentation of the results was carried out using SPSS-17,0 statistics. The non-parametric Mann-Whitney U-criterion was used to test the statistically significant differences in eating behaviour and self-esteem.

харчова поведінка є невід’ємною складовою функціонування особистості, і саме вона стає тою ключовою ланкою, через яку дає про себе знати спосіб бачення людиною себе. Такий погляд співвідноситься з науковими поглядами системно-структурного підходу (Анаєв Б.Г., Леонтьев О.М., Рубінштейн С.Л. та ін.), психодинамічного підходу (Кляйн М., Лакан Ж., Фрейд З. та ін.), дозволяючи аналізувати людину у всій її сукупності проявів: від поведінки, як певного виду діяльності, до системи поглядів на себе.

Учасники. З метою вивчення типів харчової поведінки та особливостей самоствавлення особистості було проведено дослідження на базі медичного центру “Revocanda plus” (м. Київ). У дослідженні прийняли участь 70 респондентів, які були поділені на дві групи: експериментальну (35 осіб, які звернулися за допомогою з приводу лікування розладів харчової поведінки) та контрольну (35 осіб, без діагностованих ознак порушення харчової поведінки), віком від 16 до 50 років.

Процедура та інструменти. Впродовж дослідження застосовано діагностичний інструментарій, який дозволяє дослідити і отримати якісну та кількісну оцінку розладів харчової поведінки, та рівень самоствавлення досліджуваного до себе. Голландський опитувальник харчової поведінки (Dutch Eating Behavior Questionnaire, 1986) дозволяє вивчити три типи харчової поведінки: емоційний тип харчової поведінки, екстернальний тип харчової поведінки, обмежувальний тип харчової поведінки. Нормальними значеннями обмежувального, емоційного і екстернального типів харчової поведінки для людей з нормальною вагою складають 2.4, 1.8 і 2.7 бала відповідно.

Опитувальник самоствавлення Століна В.В. включає в себе наступні шкали: S – глобальне самоствавлення, шкала I – самоповага; шкала II – аутосимпатія, шкала III – очікуване ставлення від інших; шкала IV – самоінтерес. Опитувальник містить також сім шкал, спрямованих на вимірювання прояву установки на ті чи інші внутрішні дії на адресу “Я” респондента: шкала 1 – самовпевненість; шкала 2 – ставлення інших; шкала 3 – самоприйняття; шкала 4 – самокерування, самопослідовність;

Results

Qualitative and comparative analysis of the type of individual's eating behaviour

Using the "Dutch Food Behaviour Questionnaire" ("DEBQ") method, the types of eating behaviour of the respondents were determined, and it was found that among the experimental group prevails the emotional type of eating behaviour: the average value obtained by interpreting the data is 39.17, the arithmetic mean is 3.9, which is significantly higher than the normative value of emotional behaviour for people with normal weight (2.4)

The corresponding value for the external type of eating behaviour is 26.57 (arithmetic mean is 2.04), which is also higher than the normative value for the external type of eating behaviour (1.8), and the similar value for the restrictive type of eating behaviour is 29.80 (arithmetic mean is 2.9), which is only slightly higher than the normative value (2.7).

With qualitative analysis, it may be seen that the structure of responses among the respondents in the experimental group, on scales responsible for the emotional type of eating behaviour, is more monotonous in nature with a single peak in the range of 36-39 points (Fig. 1).

This dynamic may indicate the influence of vivid/strong emotions on the person, such as: anger, fear, anxiety, which significantly affect their behaviour, particularly eating behaviour. In other words, it could be spoken about a shifting strategy, where food becomes the object on which the semantic focus shifts.

At the same time, a similar structure of responses that indicate an external type of eating behaviour is wider, with peaks all around the responses (Fig. 2).

These dynamics may demonstrate a response strategy to external stimuli that is varied: the sight of the person eating, the smell of the food, the sight of eatable foods and products from billboards, etc., that is, such people "eat" food with their eyes. It should be noted that food, for respondents with this type of eating behaviour, can become a mean of communication and encouragement, as food becomes a link in interpersonal communication. The characteristic of the restrictive type of eating behaviour is mingled (Fig. 3.). Such dynamics can demonstrate respondents' attempts to control

шкала 5 – самозвинувачення; шкала 6 – самоінтерес; шкала 7 – саморозуміння. Інтерпретація отриманих даних здійснювалася в залежності від їх прояву, при цьому значення 1-3 стелю умовно вважаються низькими, 4-7 - середніми, 8-19 – високими (Столін, Бодалев, 2006).

Статистичне аналізування. Статистичну обробку емпіричних даних і графічну презентацію результатів здійснено за допомогою пакету статистичних програм SPSSv.17.0. Для перевірки статистичної значущості відмінностей особливостей харчової поведінки та самоставлення використовувався непараметричний U-критерій Манна-Уїтні.

Результати

Якісний та порівняльний аналіз типу харчової поведінки особистості

За допомогою методики "Голландський опитувальник харчової поведінки" ("DEBQ") було визначено типи харчової поведінки респондентів та виявлено, що серед досліджуваних експериментальної групи переважає емоційний тип харчової поведінки: середнє значення, отримане при інтерпретації даних, становить 39.17, тобто середнє арифметичне складає 3.9, що суттєво вище нормативних показників емоціогенної поведінки для людей з нормальною вагою (2.4).

Відповідне значення за типом екстернальної харчової поведінки становить 26.57 (середнє арифметичне складає 2.04), що також вище нормативного показника для екстернального типу харчової поведінки (1.8), а аналогічний показник обмежувального типу харчової поведінки становить 29.80 (середнє арифметичне складає 2.9), що лише несуттєво вище нормативного показника (2.7).

При якісному аналізі можна побачити, що структура відповідей у респондентів експериментальної групи за шкалами, які відповідають за емоційний тип харчової поведінки, носить більш одноманітний характер з одиночним піком у проміжку 36-39 балів (рис. 1).

Така динаміка може свідчити про вплив яскравих/сильних емоцій на людину, таких як: гнів, страх, тривога, які суттєво впливають на її поведінку, зокрема харчову. Інакше кажучи, можна говорити про стратегію зсуву, через

themselves, their emotional state, i.e., to be more self-controlled, which manifests itself through this type of eating behaviour.

When examining eating behaviour in the control group, it was found that the respondents in this group were also characterised by an emotional type of eating behaviour. The mean value obtained on the scale of the emotional type of eating behaviour is 17.91, i.e., the arithmetic mean value is 1.8, which is lower than the normative values of the emotional behaviour of people with normal weight (2.4).

The relevant value for the external type of eating behaviour is 17.83 (arithmetic mean

яку особистість шукає спосіб впоратися з негативними переживаннями, де їжа стає тим об'єктом, на який переноситиметься смисло-вий акцент.

У той же час, аналогічна структура відповідей, що позначають екстернальний тип харчової поведінки, носить більш різноманітний характер з піками по всьому периметру відповідей (рис. 2).

Така динаміка може демонструвати стратегію реагування на зовнішні стимули, яка має різноманітний характер: вигляд людини, що приймає їжу, запах їжі, харчові продукти, вигляд істивних страв та продуктів з рекламних

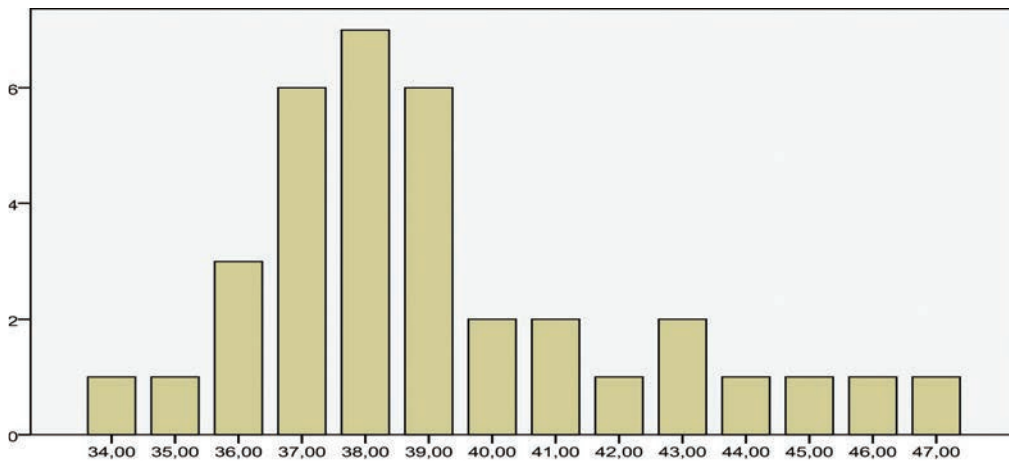

Fig. 1. Peculiarities of the manifestation of emotional type of eating behaviour in the experimental group.

Рис. 1. Особливості прояву емоційного типу харчової поведінки в експериментальній групі

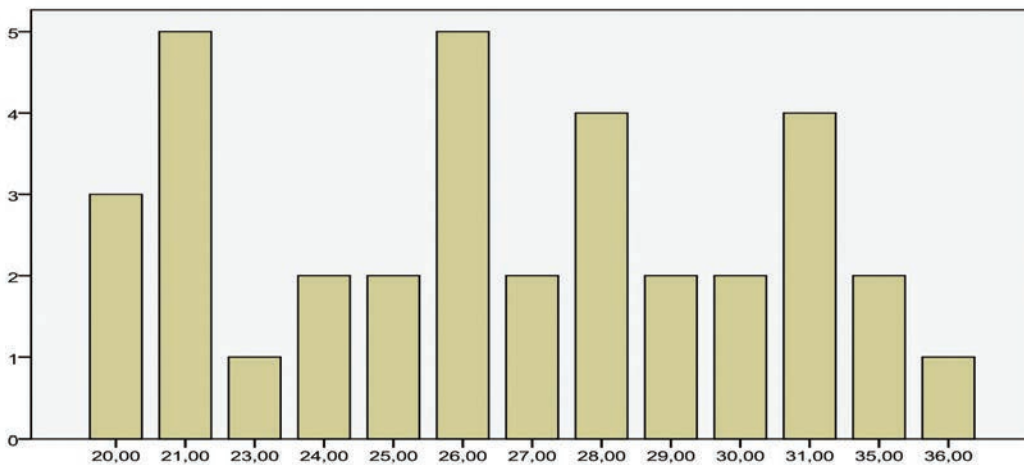

Fig. 2. Peculiarities of the external type of eating behaviour in the experimental group

Рис. 2. Особливості прояву екстернального типу харчової поведінки в експериментальній групі

is 1.4), which is also lower than the normative values for external type of eating behaviour (1.8).

The value for restrictive type of eating behaviour is 15.66 (arithmetic mean is 1.6), which is also lower than the normative value (2.7).

The structure of the respondents' answers on the scales responsible for the emotional type of eating behaviour is more stable with two spikes of 25 and 37 points (Fig. 4).

щитів тощо, тобто такі люди “їдять” їжу очими. Слід зазначити, що вживання їжі для респондентів, яким притаманний даний тип харчової поведінки, може ставати засобом комунікації і заохочення, оскільки їжа стає сполучною ланкою у міжособистісній комунікації.

Характеристика обмежувального типу харчової поведінки носить змішаний характер (рис. 3). Така динаміка може демонструвати

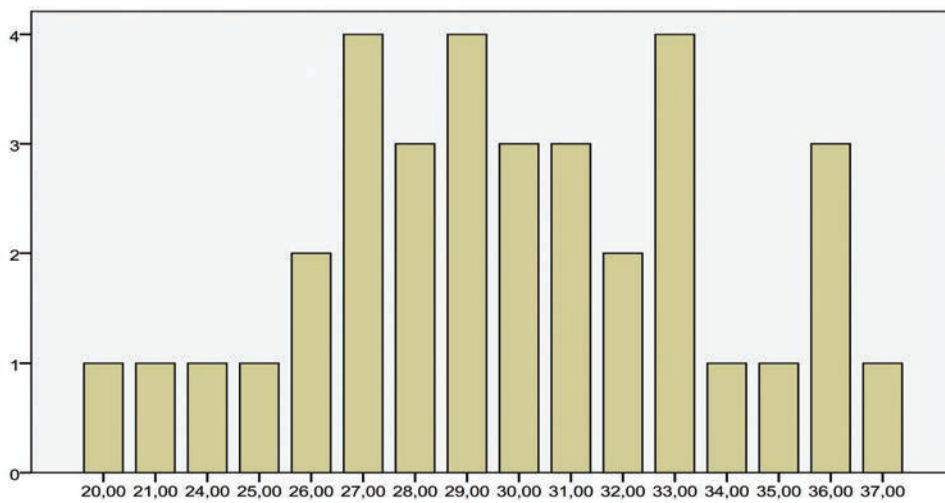

Fig. 3. Peculiarities of restrictive type of eating behaviour (experimental group)

Рис. 3. Особливості прояву обмежувального типу харчової поведінки (експериментальна група)

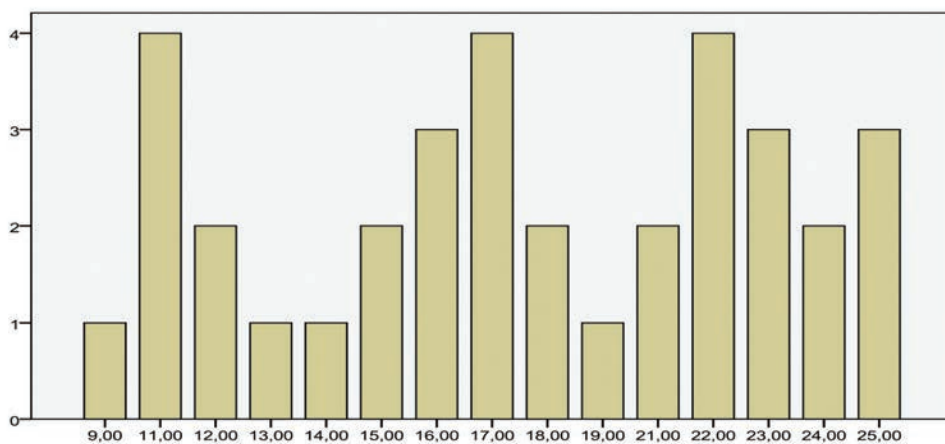

Fig. 4. Peculiarities of the expression of the emotional type of eating behaviour in the control group

Рис. 4. Особливості прояву емоційного типу харчової поведінки в контрольній групі

The corresponding pattern of the responses of the external type of behaviour does not differ from the previous one in terms of relative stability (Figure 5). Such dynamics may indicate that respondents in the control group are not inclined to respond to external stimuli via changes in eating behaviour.

The structure of responses which are responsible for a restrictive type of eating behaviour is presented in Fig. 6. It can be noted that a balanced control over what and how much they eat is typical for respondents of this group.

Therefore, interpreting the obtained data, it is possible to speak about influence on the person

спроби респондентів проконтролювати себе, свій емоційний стан, тобто бути більш вимогливими до себе, що проявляється через даний тип харчової поведінки.

При вивченні особливостей харчової поведінки у контрольній групі було встановлено, що для респондентів цієї групи також притаманний емоційний тип харчової поведінки. Середнє значення, отримане за шкалою емоційного типу харчової поведінки, становить 17.91, тобто середнє арифметичне складає 1.8, що нижче нормативних показників емоціогенної поведінки для людей з нормальною вагою (2,4).

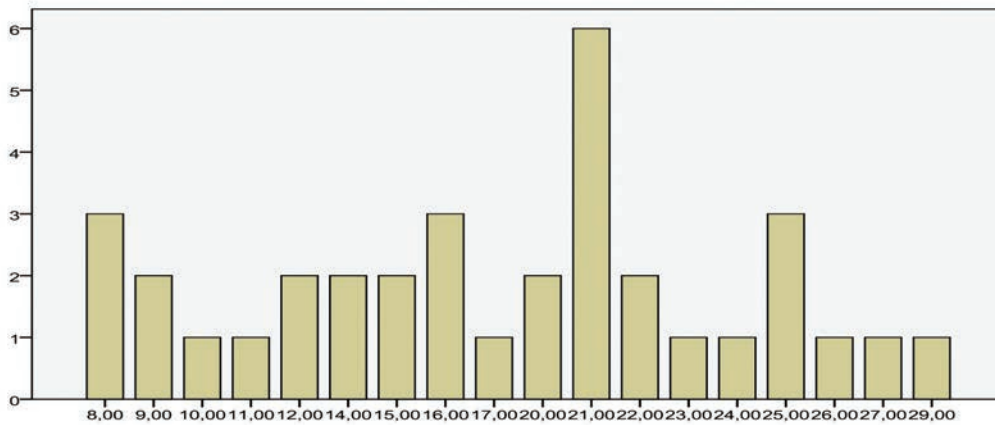

Fig. 5. Peculiarities of external type of eating behaviour in the control group

Рис. 5. Особливості прояву екстернального типу харчової поведінки у контрольній групі

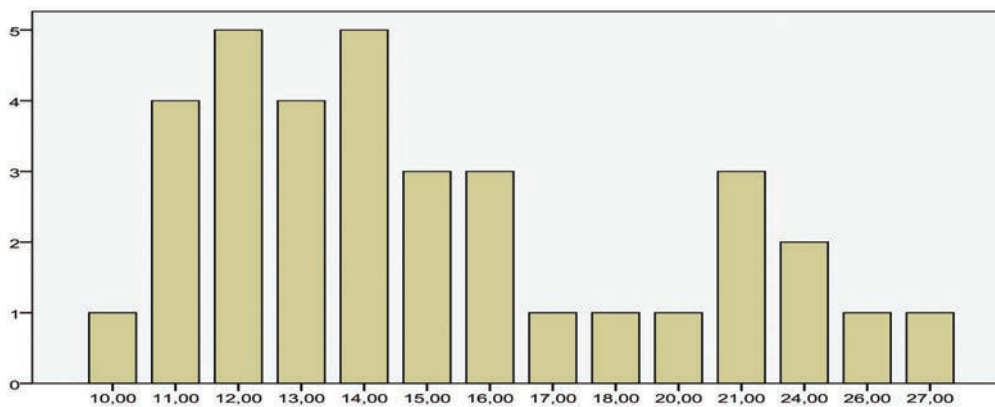

Fig. 6. Peculiarities of the manifestation of a restrictive type of eating behaviour (control group)

Рис. 6. Особливості прояву обмежувального типу харчової поведінки (контрольна група)

of a set of factors of external environment which, in turn, reflect a mental condition/personal and semantic characteristic of the person, correlates with views of scientists of system-structural approach (Ananyev B. G., Leontiev V. N., Platonov K. K., Rubinstein S. L., etc.). From the perspective of psychoanalytic discourse, eating disorders appear only as a means, whereas the goal is a certain desire: to be the object of another's desire. Hunger is not an expression of the body's increased need for food, because it becomes an object that replaces pleasure with frustrated emotional needs that have nothing to do with the eating process. Strong craving for love and aggressive tendencies for incorporation form an unconscious basis for abnormal appetite disorder (Lacan J., Freud Z.).

It should be noted that in the comparative analysis of the data obtained by the experimental and control groups, the eating behaviour of the respondents in the experimental group differs by more tension in the two types of eating behaviour than for the respondents in the control group.

The statistical significance of the differences in eating behaviour patterns was tested and the non-parametric Mann-Whitney test was used for this purpose.

Відповідне значення за типом екстернальної харчової поведінки становить 17.83 (середнє арифметичне складає 1.4), що також нижче нормативного показника для екстернального типу харчової поведінки (1.8).

Показник обмежувального типу харчової поведінки становить 15.66 (середнє арифметичне складає 1.6), що також нижче нормативного показника (2.7).

Структура відповідей досліджуваних за шкалами, які відповідають за емоційний тип харчової поведінки, носить більш стабільний характер з двома піками у 25 та 37 балів (рис. 4).

Відповідна структура відповідей екстернального типу поведінки не відрізняється від попередньої відносною стабільністю (рис.5). Така динаміка може свідчити про те, що респонденти контрольної групи не схильні реагувати на зовнішні подразники зміною у харчовій поведінці.

Структура відповідей, що відповідають за обмежувальний тип харчової поведінки (рис. 6). Тобто, можна відмітити, що для респондентів даної групи характерна збалансованість контролю за тим, що і в якій кількості вони їдять.

Table 1: Differences in the mean ranks in the experimental and control groups

Таблиця 1. Відмінності середніх рангів в експериментальній та контрольній групах

	Group Група	N	Mean ranks Середній ранг	Sum of ranks Сума рангів
Emotional type of eating behaviour Емоційний тип харчової поведінки	Experimental Експериментальна	35	53.00	1855.00
	Control Контрольна	35	18.00	630.00
	Total Всього	70		
External type of eating behaviour Екстернальний тип харчової поведінки	Experimental Експериментальна	35	48.26	1689.00
	Control Контрольна	35	22.74	796.00
	Total Всього	70		
Restricted type of eating behaviour Обмежувальний тип харчової поведінки	Experimental	35	52.34	1832.00
	Control Контрольна	35	18.66	653.00
	Total Всього	70		

In the table below (Table 1.) the mean ranks and their sums in the experimental and control groups have different values.

The next task was to analyse the statistical significance of these differences. The results are shown in table 2.

Thus, as it can be seen from the table above, the experimental and control groups differ from each other in all types of eating behaviour: restrictive, emotional, and external with a high level of statistical significance ($p \leq 0.001$).

Studying the characteristics of self-esteem in the experimental and control groups

The V. V. Stolin and S. G. Panteleev questionnaire was used; the peculiarities of a personality's self-esteem were studied.

Interpretation of the received data was carried out depending on their manifestation.

The results of the study of self-esteem features in the experimental group are shown in Table 3.

As it can be seen from this table, no expressed scores were obtained in the subject group – none of them exceeds the critical value (74).

However, the most significant values are observed on the following scales: S scale (global self-concept), self-interest scale, self-consistency scale and self-interest scale.

A similar analysis of the obtained results of the study of self-esteem features in the control group showed similar results (Table 4.).

The highest values were obtained on the scale of "self-interests" (65.52), as well as on the scales: "self-consistency" (54.33), "self-interest" (57.47) and "self-incrimination" (59.32), which refer

Отже, інтерпретуючи отримані дані, можна говорити про вплив на людину сукупності факторів зовнішнього середовища, які, в свою чергу, відбивають психічний стан/особистісно-сміслові характеристики людини, що корелює з поглядами науковців системно-структурного підходу (Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонт'єв, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн та ін.). З точки зору психоаналітичного дискурсу, порушення харчової поведінки виглядає лише як засіб, водночас як метою є певне бажання: бути об'єктом бажання іншого. Голод не є вираженням збільшеної потреби організму в їжі, бо вона стає тим об'єктом, який заміщує задоволення фрустрованих емоційних потреб, що не мають нічого спільного з процесом харчування. Сильна спрага любові, агресивні тенденції до інкорпорації формують несвідому основу для патологічного порушення апетиту (Ж. Лакан, З. Фрейд).

Слід зазначити, що при порівняльному аналізі отриманих даних експериментальної і контрольної груп харчова поведінка для респондентів експериментальної групи відрізняється більшою напругою за двома типами харчової поведінки, ніж для респондентів контрольної групи.

Далі було перевірено статистичну значущість відмінностей особливостей харчової поведінки, з цією метою використано непараметричний критерій Манна-Уїтні.

В наведеній нижче таблиці (табл. 1.) можна побачити, що середні ранги та їхні суми в експериментальній і контрольній групах мають різні значення.

Table 2. Statistical significance of eating behaviour in the experimental and control groups

Таблиця 2. Статистична значущість особливостей харчової поведінки в експериментальній та контрольній групах

	Emotional Емоційний	External Екстернальний	Restrictive Обмежувальний
Statistic U by Mann-Whitney Статистика U Манна-Уїтні	.000	166.000	23.000
Statistic W by Wilcoxon Статистика W Вілкоксона	630.000	796.000	653.000
Z	-7.206	-5.260	-6.933
Asymptotic value (two-sided) Асимпт. знч. (двостороння)	.000	.000	.000
a. Group variables: group а. Групувальна змінна: група			

to the structural components/self-attitudes addresses to “self” (self-concept). As well as a decrease in the values on the S scale (global self-esteem) of 54.94 can be seen.

Despite the similarity of the results, the statistical significance of the differences between the results of the study of self-esteem in the control and experimental groups was also tested using the non-parametric Mann-Whitney criterion (Table 5.).

According to the table above, the mean ranks and their sums have different values in the experimental and control groups.

After that the statistical significance of these differences was analysed (Table 6.).

Наступним завданням було аналізування статистичної значущості цих відмінностей. Отримані данні зображено у таблиці 2.

Таким чином, як можна побачити у вищенаведеній таблиці, експериментальна та контрольна група відрізняються між собою усіма типами харчової поведінки: обмежувальним, емоційним та екстернальним із високим рівнем статистичної значущості ($p \leq 0.01$).

Вивчення особливостей самоствавлення в експериментальній та контрольній групах

За допомогою опитувальника В. В. Століна та С. Р. Пантелеєва (ОСО) було вивчено особливості самоствавлення особистості.

Table 3. Peculiarities of self-esteem in the research experimental group (mean values)

Таблиця 3. Особливості самоствавлення у досліджуваних експериментальної групи (середні значення)

SStd deviation Стд. відхил.	SStd error Стд. похибка	MMean Середнє	
23.54133	3.97921	58.1040	Scale S: Global self-esteem Шкала S (глобальне самоствавлення):
24.21059	4.09234	50.1237	Scale of self-respect(I): Шкала самоповаги(I):
25.20428	4.26030	47.8954	Scale of autopathy (II): Шкала аутопатії (II):
23.82022	4.02635	39.4663	Scale of expectations of an attitude from others; (III): Шкала очікуваного ставлення від інших (III):
21.48322	3.63133	67.1323	Scale of self-interest (IV): Шкала самоінтересів (IV):
21.61305	3.65327	47.4578	Scale of self-confidence(1): Шкала самовпевненості(1):
23.46027	3.96551	34.0946	Scale of attitude to the others (2): Шкала ставлення інших (2):
33.03470	5.58388	54.7731	Scale of self-acceptance (3) Шкала самоприйняття(3)
22.13444	3.74140	58.6477	Scale of self-consistency(4): Шкала самопослідовності (самокерування) (4):
29.47154	4.98160	54.6011	Scale of self-incrimination(5): Шкала самозвинувачення(5):
24.54839	4.14943	64.0669	Scale of self-interest(6): Шкала самоінтересу (6):
25.10938	4.24426	45.9426	Scale of self-understanding(7): Шкала саморозуміння (7):

Note: The load of significant variables is highlighted in bold.

Примітка: Навантаження значущих змінних виділено жирним шрифтом.

As it can be seen from the table below, the experimental and control groups differ from each other on the integral scale S “global self-esteem”. The control group has more positive self-esteem characteristics ($p \leq 0.029$) and on scale 3 (“self-acceptance”) with statistical significance level ($p \leq 0.039$).

Discussion

The results open the field for further discussion. The methodological basis of this study is the position of system-structural and psychodynamic approaches. The structure of respondents' self-esteem in the two groups, depending on the type of eating behaviour, along with the similarities, has some peculiarities.

Paying attention to the data on the values of the type of eating behaviour of the respondents

Інтерпретація отриманих даних здійснювалася в залежності від їх прояву.

Результати дослідження особливостей самоставлення в експериментальній групі наведено у таблиці 3.

Як можна побачити із даної таблиці, яскраво виражених показників у групі досліджуваних не отримано – жоден із них не перевищує критичне значення (74).

Однак, найбільш вагомі показники спостерігаються за наступними шкалами: шкала S (глобальне самоставлення), шкала самоінтересів, шкала самопошлювності та шкала самоінтересу.

Аналогічний аналіз отриманих результатів дослідження особливостей самоставлення у контрольній групі показав схожі результати (табл. 4.).

Як можна побачити із даної таблиці, яскраво виражених показників у групі досліджуваних не отримано – жоден із них не перевищує критичне значення (74).

Table 4. Peculiarities of self-esteem in the control group (average values)

Таблиця 4. Особливості самоставлення у досліджуваних контрольної групи (середні значення)

	Scale S: Global self-esteem Шкала S (глобальне самоставлення):	Scale of self-respect (I): Шкала самоповаги (I):	Scale of autosympathy (II): Шкала аутосимпатії (II):	Scale of expectations of an attitude from others; (III): Шкала очікуваного ставлення від інших (III):	Scale of self-interest (IV): Шкала самоінтересів (IV):	Scale of self-confidence (1); Шкала самовпевненості (1):	Scale of attitude to the others (2): Шкала ставлення інших (2):	Scale of self-acceptance (3) Шкала самоприйняття (3)	Scale of self-consistency (4): Шкала самопошлювності (самокерування) (4):	Scale of self-incrimination (5): Шкала самозвинувачення (5):	Scale of self-interest (6): Шкала самоінтересу (6):	Scale of self-understanding (7): Шкала саморозуміння (7):
SStd deviation Стд. відхил.	17.61085	22.25265	19.87762	22.89537	22.09511	18.31869	23.40000	25.71360	27.40368	28.59280	22.77487	19.29812
SStd error Стд. похибка	2.97678	3.76138	3.35993	3.87002	3.73476	3.09642	3.95532	4.34639	4.63207	4.83306	3.84966	3.26198
MMean Середнє	45.9417	44.0957	39.1140	36.5997	65.5231	42.5346	33.0286	39.6683	54.3251	59.3249	57.4660	42.2660

Note: The load of significant variables is highlighted in bold.

Примітка: Навантаження значущих змінних виділено жирним шрифтом.

in the experimental group, we can see the tension on the two types: emotional and externality. Respondents of the control group are characterized by a decrease in all types of eating behaviour.

Therefore, for an individual with an eating disorder, it is possible to see the main strategies

Найвищі значення отримані за шкалою “самоінтереси” (65.52), а також за шкалами: “самокерівництво” (54.33), “самоінтерес” (57.47) та “самозвинувачення” (59.32), які відносяться до структурних компонентів/установок в адрес “Я”. А також зниження показників по шкалі S (глобальне самоствавлення) – 54.94.

Table 5. Differences in ranks
Таблиця 5. Відмінності рангів

Ranks/ Ранги				
	Group Група	N	Mean rank Середній ранг	Sum of ranks Сума рангів
Scale S (global self-esteem) Шкала S (глобальне самоствавлення):	Experimental/ Експериментальна	35	40.80	1428.00
	Control/ Контрольна	35	30.20	1057.00
	Total/ Всього	70		
Scale of self-esteem (I): Шкала самоповаги (I):	Experimental/ Експериментальна	35	37.90	1326.50
	Control/ Контрольна	35	33.10	1158.50
	Total/ Всього	70		
Scale of autocompassion (II): Шкала аутоемпатії (II):	Experimental/ Експериментальна	35	38.43	1345.00
	Control/ Контрольна	35	32.57	1140.00
	Total/ Всього	70		
Scale of expected attitude to others (III): Шкала очікуваного ставлення від інших (III):	Experimental/ Експериментальна	35	37.34	1307.00
	Control/ Контрольна	35	33.66	1178.00
	Total/ Всього	70		
Scale of self-interest (IV): Шкала самоінтересів (IV):	Experimental/ Експериментальна	35	35.70	1249.50
	Control/ Контрольна	35	35.30	1235.50
	Total/ Всього	70		
Scale of self-confidence (1); Шкала самовпевненості (1);	Experimental/ Експериментальна	35	38.04	1331.50
	Control/ Контрольна	35	32.96	1153.50
	Total/ Всього	70		
Scale of attitude to others (2): Шкала ставлення інших (2):	Experimental/ Експериментальна	35	35.93	1257.50
	Control/ Контрольна	35	35.07	1227.50
	Total/ Всього	70		
Scale of self-acceptance (3) Шкала самоприйняття (3)	Experimental/ Експериментальна	35	40.49	1417.00
	Control/ Контрольна	35	30.51	1068.00
	Total/ Всього	70		
Scale of self-consistency (4): Шкала самопослідовності (самокерування) (4):	Experimental/ Експериментальна	35	36.81	1288.50
	Control/ Контрольна	35	34.19	1196.50
	Total/ Всього	70		
Scale of self-incrimination (5): Шкала самозвинувачення (5):	Experimental/ Експериментальна	35	33.79	1182.50
	Control/ Контрольна	35	37.21	1302.50
	Total/ Всього	70		
Scale of self-interest (6): Шкала самоінтересу (6):	Experimental/ Експериментальна	35	38.53	1348.50
	Control/ Контрольна	35	32.47	1136.50
	Total/ Всього	70		
Scale of self-understanding (7): Шкала саморозуміння (7):	Experimental/ Експериментальна	35	37.27	1304.50
	Control/ Контрольна	35	33.73	1180.50
	Total/ Всього	70		

Table 6. Statistical significance of the peculiarities of the self-esteem functions in the experimental and control groups
Таблиця 6. Статистична значущість особливостей самоставлення в експериментальній та контрольній групах

Test statistics/ Статистики критеріїв					
Asymptotic value (two-sided) Асимпт. знч. (двостороння)	Z	Statistics W by Wilcoxon Статистика U W Уїлкоксона	Statistics W by Mann-Whitney Статистика U Манна-Уїтні	Scale S (global self-esteem): Шкала S (глобальне самоставлення):	Scale of self-esteem (I): Шкала самоповаги (I):
.029	-2.186	1057.000	427.000	Scale of self-esteem (II): Шкала самоповаги (II):	Scale of expected attitude from others (III): Шкала очікуваного ставлення від інших (III):
.320	-.995	1158.500	528.500	Scale of self-interests (IV): Шкала самоінтересів (IV):	Scale of self-confidence(1): Шкала самовпевненості (1):
.225	-1.213	1140.000	510.000	Scale of attitude to others (2): Шкала ставлення інших (2):	Scale of self-acceptance (3) Шкала самоприйняття (3)
.446	-.763	1178.000	548.000	Scale of self-consistency (4): Шкала самопослідовності (самокерування) (4):	Scale of self-incrimination(5): Шкала самозвинувачення (5):
.934	-.083	1235.500	605.500	Scale of self-inretest (6): Шкала самоінтересу (6):	Scale of self-inderstanding(7): Шкала саморозуміння (7):
.290	-1.057	1153.500	523.500		
.859	-.178	1227.500	597.500		
.039	-2.066	1068.000	438.000		
.585	-.546	1196.500	566.500		
.479	-.708	1182.500	552.500		
.208	-1.258	1136.500	506.500		
.460	-.738	1180.500	550.500		
a. Group variables: group а. Групована змінна: група					

Note: The load of significant variables is highlighted in bold.

Примітка: Навантаження значущих змінних виділено жирним шрифтом.

that are expressed through emotional and external types of behaviour and a decrease in the value for the restrictive type. On the one hand, through

Попри схожість отриманих результатів, було також перевірено статистичну значимість відмінностей між результатами дослідження самоставлення у контрольній

the actualization of these strategies, we can see the actualization of cultural (external type) stereotypes regarding food and a coping strategy with negative/anxiety experiences (emotional type). On the other hand, food becomes an object to which the relationship with the significant other is projected unconsciously, allowing us to respond to conflict/traumatic situations. As a result, food becomes a form that is filled with anxiety and desires.

The respondents in the control group obtained the low rates of all eating behaviours and it is not typical for them to shift the psycho-emotional tension and react with eating behaviours.

The study of personality self-esteem was connected to the assumption that the type of eating behaviour is directly related to and reflects the formation and balance of the self-concept components.

In the study of self-esteem, it can be seen that the experimental group obtained average rates on most scales (from 50 to 74), in contrast to the control group, where the rates on most scales decreased (from 30 to 60).

Therefore, for respondents in the experimental group with average scores on scale S "global self-concept" (58.10), there is a decrease in rates on scale II "auto-sympathy" (47.89) and on scale III "expectation of attitude from others" (36.59). Such values may indicate an internal undifferentiated conflicting sense of oneself, where the core is a lack of positive self-acceptance and a projection of the expectations of disapproval and misunderstanding with the others. Relatively high rates are on scale IV "self-interest" (67.13), average scores are on the "self-consistency" scale (58.64) and low rates on the scales: "self-confidence" (47.45), "attitude of others" (34.09), "self-understanding" (45.94). The rates reveal the peculiarities of the respondents' attitude towards themselves, which depends on the degree of adaptation to various situations and allow to speak about a certain rigidity of self-concept, the desire to keep the image of oneself intact, focus on himself, on the feelings, thoughts, and desire to be interesting for others. However,

та експериментальній групі за допомогою непараметричного критерію Манна-Уїтні (табл. 5).

Отже, як можна побачити у наведеній вище таблиці, середні ранги та їхні суми в експериментальній і контрольній групі мають різні значення.

Далі було проаналізовано статистичну значущість цих відмінностей (табл. 6).

Як можна побачити з наведеної таблиці, експериментальна та контрольна групи відрізняються між собою за інтегральною шкалою S "глобальне самоствавлення" – контрольна група має більш позитивні характеристики самоствавлення ($p \leq 0.029$), та за шкалою 3 ("самоприйняття") із рівнем статистичної значимості ($p \leq 0.039$).

Дискусія

Отримані результати відкривають поле для подальшої дискусії. Методологічною рамкою даного дослідження є положення системно-структурного та психодинамічного підходів. Структура самоствавлення респондентів у двох групах в залежності від типу харчової поведінки поряд зі схожістю має деякі особливості.

Отже, якщо звернути увагу на дані показників типу харчової поведінки у респондентів експериментальної групи, то можна побачити напругу за двома типами: емоційним та екстернальним. А для респондентів контрольної групи характерно зниження показників за усіма типами харчової поведінки. Тобто, для особистості, у якій спостерігається порушення харчової поведінки, можна побачити основні стратегії, які виражаються через емоційний та екстернальний (зовнішній) тип поведінки, та зниження показника за обмежувальним типом. З одного боку, через актуалізацію даних стратегій можна побачити актуалізацію культуральних (екстернальний тип) стереотипів щодо їжі та стратегію подолання з негативними/тривожними переживаннями (емоційний тип). З другого боку, їжа стає тим об'єктом, на який несвідомо проектується стосунки зі значущими іншим, що дозволяє відреагувати конфліктні/травматичні ситуації. Тобто, їжа стає тою формою, яку наповнюють тривоги і бажання.

Щодо низьких показників за всіма типами харчової поведінки для респондентів контрольної групи, то, ймовірно, для них не

the loss of a sense of the power of oneself, the questioning of one's dignity and worth to the other, the disapproval of own intentions and actions lead to increased anxiety, transferring anxiety and worry into eating behaviour. In other words, a new situation can cause anxiety, tension, which leads to an increased willingness to submit to environmental influences, which is associated with a weakening of the self-regulatory capacities of the individual and can be expressed through disorder of eating behaviour. These findings correlate with researches of modern scientists who have emphasized: lack of self-identity in eating addicts, underestimation of one's own value, feelings of guilt, low levels of self-understanding, rigidity and feelings of social deficit (Kovalchuk, 2019, Lymar, 2018, Isaksson, 2021).

This strategy can be analysed in terms of a psychodynamic approach: food is detached from its functional purpose and begins to fulfil a complex role – the role of internal objects, which form the psychic of personality, can be depleted because they are not sufficiently formed. A person, facing his own weakness, cannot resist the anxiety. And the only way to cope with it is to displace it with a relationship with food, as the last unconsciously reflects a significant other with whom the relationship is restored.

Compared to the experimental group, the control group showed a decrease (from 36 to 45) in the integral value of self-esteem, whose structural components were the scales: "self-esteem", "autosympathy", and "expectation of attitude from others". The average rates on the scales: "self-consistency" (54.32), "self-interest" (57.46), "self-incrimination" (59.32), high rates on the "self-interest" scale (65.52). These data may indicate a relative flexibility of the self-concept, formed respondents' perception of their own activity and responsibility for it, the perception of their own value and the value of their inner world, and at the same time, an internal willingness to be selective about their own, a tendency to accept not all their advantages and criticize not all their failures (lower scores on the S scale). It

є характерним зсув психоемоційної напруги і реагування через харчову поведінку.

Дослідження особливостей самоствавлення особистості було пов'язане з припущенням, що тип харчової поведінки відображає сформованість та збалансованість компонентів Я-концепції.

Стосовно вивчення самоствавлення, то можна побачити, що в експериментальній групі отримані середні показники по більшості шкал (від 50 до 74), на відміну від контрольної групи, де показники за більшістю шкал знижені (від 30 до 60).

Отже, для респондентів експериментальної групи при середніх показниках за шкалою S "глобальне самоствавлення" (58.10) спостерігається зниження показників за шкалою II "аутосимпатія" (47.89) та за шкалою III "очікування ставлення від інших" (36.59). Такі данні можуть свідчити про внутрішнє недиференційоване суперечливе почуття самого себе, де ядром стає дефіцит позитивного сприйняття себе і проєкція очікування несхвалення, нерозуміння з боку інших людей. Відносно високі показники за шкалою IV "самоінтерес" (67.13), середні показники за шкалою "самокерування" (58.64) та низькі показники за шкалами: "самовпевненість" (47.45), "ставлення інших" (34.09), "саморозуміння" (45.94) розкривають особливості ставлення респондента до свого "Я", що залежить від ступеня адаптації до різних ситуацій, а також дозволяють говорити про певну ригідність Я-концепції, прагнення зберегти у незмінному вигляді образ самого себе, зосередженість на собі, на власних почуттях, думках, бажанню бути цікавим для інших. Однак втрата відчуття сили свого Я, сумнів у своїй гідності та цінності для іншого, несхвалення своїх намірів та дій призводять до посилення тривоги, переноси тривоги та занепокоєння у бік харчової поведінки. Інакше кажучи, нова ситуація може викликати тривогу, напругу, що призводить до посилення схильності підкорятися впливу навколишнього середовища, що пов'язано з ослабленням регуляційних можливостей "Я" людини, та може виражатися через порушення харчової поведінки. Данні висновки корелюють з дослідженнями сучасних науковців, які акцентували увагу на: відсутності у харчових адиктів самоідентифікації, недооцінювання власного "Я", почутті провини, низького рівню саморозуміння, ригідності

can be assumed that due to a relatively balanced/stable view of themselves (all scales have no spikes), a person has more balanced eating behaviour because there is no transfer of psycho-emotional conflict to food.

Conclusions

The conducted empirical study of the types of eating behaviour as a form of personality self-esteem revealed that the experimental and control groups differ from each other in all types of eating behaviour: restrictive, emotional, and external. In a comparative analysis of the obtained data of the experimental and control groups, an eating behaviour of the respondents in the experimental group differs with greater tension in all types than the respondents in the control group with a high level of statistical significance ($p \leq .001$).

During the analysis of personality self-esteem features, it was found that the experimental and control groups differed on the S scale "global self-esteem" ($p \leq .029$) and on the 3 scale "self-acceptance" ($p \leq .039$) – the control group has more positive characteristics of self-esteem.

Therefore, the study revealed that the type of eating behaviour becomes the measurement and form, by which a person historicizes himself, forms a personal vector of attitude towards himself, creating a single frame of constitution of himself, in which the image of food has an order either imaginary or symbolic, framing the type of relationship with it. It should also be noted that the results obtained in this study may be further clarify and comprehend the formation of personal identity, the derivative of which is self-attitude, and how its formation affects the type of eating behaviour. The results can be considered and implemented in psycho-corrective and psychoprophylactic programmes for the individual as part of dealing with eating disorders.

References

Absalamova, L. N. (2017). Quality of life and eating behaviour in neurotic patients. *Psychology: reality and prospects*, 9, 12-18.

та почутті соціального дефіциту (Ковальчук, 2019, Лимар, 2018, Isaksson, 2021).

Дана стратегія може бути розглянута з точки зору психодинамічного підходу: їжа відокремлюється від свого функціонального призначення і починає виконувати складну роль – роль внутрішніх об'єктів, які формують психічну складову особистості, можуть виснажуватися, оскільки не є в достатній мірі сформованими, призводячи до того, що людина, зіштовхнувшись зі своєю слабкістю, недостатністю, переживає тривогу, яку неможливо витримати. І єдиним способом впоратися з нею – відвести, змістити її через ставлення до їжі, оскільки остання несвідомо відображає значущого іншого, з яким відбудовуються взаємини.

У порівнянні з експериментальною групою, в контрольній групі по інтегральному показнику самоствалення, структурними компонентами якого є шкали: "самоповаги", "аутосимпатії", "очікування ставлення від інших", спостерігається зниження даних (від 36 до 45). Середні показники за шкалами: "самопослідовність" (54.32), "самоінтерес" (57.46), "самозвинувачення" (59.32), високі показники за шкалою "самоінтересів" (65.52). Отримані дані можуть свідчити про відносну гнучкість Я-концепції, сформованість у респондентів уявлення про власну активність та відповідальність за неї, спостерігається вираженість сприйняття власної цінності та цінності свого внутрішнього світу, і, водночас, виражена внутрішня готовність до вибіркового ставлення до себе, схильність приймати не всі свої переваги і критикувати не всі свої недоліки (зниження показників по шкалі S). Можна припустити, що завдяки відносно збалансованому/стабільному погляду на себе (всі шкали не мають піків), у особистості спостерігається більш збалансована харчова поведінка, оскільки на їжу не відбувається перенесення психоемоційного конфлікту.

Висновки.

У ході проведеного емпіричного дослідження типів харчової поведінки як форми самоствалення особистості було встановлено, що експериментальна та контрольна групи відрізняються між собою усіма типами харчової поведінки: обмежувальним, емоційним та екстернальним. При порівняльному аналізі отриманих даних експериментальної

- Bezsteiko, V. (2018). Recommendations for the management of eating disorders, *NEURO NEWS*, 4-5 (97), 6-7.
- Kovalchuk, Z. Y. (2019). Psychological aspects of eating disorders among women. *Insight: Psychological dimensions of society*, 2, 91-98.
- Litvin-Kindratyuk, S. D. (2000). Eating activity of the individual: traditional and innovative strategies. *Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, 5 (1), 160-165.
- Malkina-Pykh, I. G. (2007). Eating behaviour therapy. Moscow: Eksmo.
- Moizrist, A. N. (2009). Types of eating disorders (a theoretical analysis in the literature). *Problems of modern psychology*, 6 (2), 85-94.
- Stolin, V. V. Bodalev, A. A. & Avanesov, V. S. (2006). General psychodiagnostics. SPb.: Publishing house "Rech".
- Shebanova, V. I. (2014). Eating habits of a person, food, body as a phenomenon of everyday reality. *Problems of modern psychology*, 24 (2), 717-730.
- Butler, R. J. & Gasson, S. L. (2006). Development of the Self-image profile for adults. *European Journal of Psychological Assessment*, 22 (1), 52-58.
- Isaksson, M., Ghaderi, A., Wolf-Arehult, M., et al. (2021). Overcontrolled, undercontrolled, and resilient personality styles among patients with eating disorders. *Eating Disorders*, 9, 47, Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s40337-021-00400-0>
- Kornacka, M., Czepczor-Bernat K., Napieralski, P., et al. (2021). Rumination, mood, and maladaptive eating behaviours in overweight and healthy populations. *Eating and Weight Disorders – Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 26, 273-285. Retrieved from [/https://doi.org/10.1007/s40519-020-00857-z](https://doi.org/10.1007/s40519-020-00857-z)
- Lindvall Dahlgren, C. & Rø, Ø. (2014). A systematic review of cognitive remediation therapy for anorexia nervosa – development, current state and implications for future research and clinical practice. *Eating Disorders*, 2, 26. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s40337-014-0026-y>
- Tchanturia, K., Lloyd, S. & Kang, K. (2013). Cognitive remediation therapy for anorexia nervosa: current evidence and future research direction. *Eating Disorders*, 46(5), P.492-495. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/eat.22106>
- Rymarczyk, K. (2021). The role of personality traits, sociocultural factors, and body dissatisfaction in anorexia readiness syndrome in women. *Eating Disorders*, 9, 51, Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s40337-021-00407-7>
- і контрольної груп, харчова поведінка для респондентів експериментальної групи відрізняється більшою напругою по всіх типах, ніж для респондентів контрольної групи з високим рівнем статистичної значущості ($p \leq .001$).
- У ході якісного аналізу особливостей самоствавлення особистості було встановлено, що експериментальна та контрольна група відрізняються між собою за шкалою S "глобальне самоствавлення" ($p \leq .029$) та за шкалою Z "самоприйняття" ($p \leq .039$) – контрольна група має більш позитивні характеристики самоствавлення.
- Таким чином, дослідження показало, що тип харчової поведінки стає виміром та формою, через яку людина історизує себе, формує особистісний вектор самоствавлення, створюючи єдину рамку конституювання себе, у якому образ їжі носить порядок, або уявний, або символічний, оформлює тим самим тип відносин з нею. Також слід зазначити, що, отримані у ході дослідження результати, можуть у подальшому краще висвітлити і зрозуміти формування ідентичності особистості, дериватом якої є самоствавлення, і те, як її сформованість впливає на тип харчової поведінки. Все це може бути враховано і впроваджено у складанні психокорекційних і психопрофілактичних програм особистості в рамках роботи з порушенням харчової поведінки.

Список використаних джерел

- Абсаямова Л. Н. Якість життя та харчова поведінка невротично хворих людей. *Психологія: реальність і перспективи*. 2017. № 9, С. 12-18.
- Безштейко В. Рекомендації щодо менеджменту розладів харчової поведінки, *НЕЙРО NEWS*. № 4-5 (97). 2018, С. 6-7.
- Ковальчук З. Я. Психологічні аспекти порушення харчової поведінки у жінок. *Інсайт: Психологічні виміри суспільства*. 2019. № 2, С. 91-98.
- Литвин-Кіндратюк С. Д. Харчова активність особистості: традиційні й інноваційні стратегії. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: Вид-во "Плай" Прикарпатського ун-ту, 2000. № 5. Ч. 1., С. 160-165.
- Малкина-Пых И. Г. Терапия пищевого поведения. М.: Эксмо, 2007, С. 617-639.
- Мойзріст О. М. Види порушень харчової поведінки (теоретичний аналіз літературних джерел). *Проблеми сучасної психології*. Інституту

Eating behavior as a form of self-attitude

Van Strien, T. & Ouwens, M. A. (2007). Effects of distress, alexithymia, and impulsivity on eating. *Eating Behaviors*, (8), 251-257. Retrieved from / <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2006.06.00>

- психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2009. № 6. Ч. 2, С. 85-94.
- Столин В.В. Бодалев А.А. Аванесов В.С. Общая психодиагностика. СПб.: Изд-во "Речь", 2006. 440 с.
- Шебанова В.І. Харчова поведінка людини, їжа, тілесність як феномени повсякденної реальності. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Т. 2, Випуск 24., С. 717-730.
- Butler, R.J., Gasson, S.L. Development of the Self-image profile for adults. *European Journal of Psychological Assessment*, 2006. 22 (1), 52-58.
- Isaksson, M., Ghaderi, A., Wolf-Arehult, M. *et al.* Overcontrolled, undercontrolled, and resilient personality styles among patients with eating disorders. *Eating Disorders*, 2021, 9, 47, Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s40337-021-00400-0>
- Kornacka, M., Czepczor-Bernat, K., Napieralski, P. *et al.* Rumination, mood, and maladaptive eating behaviors in overweight and healthy populations. *Eating and Weight Disorders—Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 2021, 26, 273-285. Retrieved from [/https://doi.org/10.1007/s40519-020-00857-z](https://doi.org/10.1007/s40519-020-00857-z)
- Lindvall Dahlgren, C., Rø, Ø. A systematic review of cognitive remediation therapy for anorexia nervosa - development, current state and implications for future research and clinical practice. *Eating Disorders*, 2014, 2, 26. Retrieved from / <https://doi.org/10.1186/s40337-014-0026-y>
- Tchanturia, K., Lloyd, S., Kang, K. Cognitive remediation therapy for anorexia nervosa: current evidence and future research direction. *Eating Disorders*, 2013, 46(5). P. 492-495. Retrieved from [/https://doi.org/10.1002/eat.22106](https://doi.org/10.1002/eat.22106)
- Rymarczyk, K. The role of personality traits, socio-cultural factors, and body dissatisfaction in anorexia readiness syndrome in women. *Eating Disorders*, 2021, 9, 51, Retrieved from / <https://doi.org/10.1186/s40337-021-00407-7>
- VanStrien T, Ouwens M.A. Effects of distress, alexithymia and impulsivity on eating. *Eating Behaviors*, 2007, (8), 251-257. Retrieved from / <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2006.06.004>

DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-3

Link article (Style APA): Koval H. V. & Spitsyna L. V. (2021). Empathy as a resource of socio-psychological support in the system of factors of volunteering. *Insight: the psychological dimensions of society*, 5, 30-45. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-3

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Koval H. V., Spitsyna L. V. Empathy as a resource of socio-psychological support in the system of factors of volunteering. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2021, 5, 30-45. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-3

UDC 159.923:364.62:364-322

Empathy as a resource of socio-psychological support in the system of factors of volunteering

Емпатія як ресурс соціально-психологічної допомоги в системі чинників волонтерської діяльності

Received: July 2, 2020

Accepted: May 25, 2021

Koval Hennadii Valeriiovich
Postgraduate Student of the Department
of Psychology
Zaporizhzhia National University, Ukraine
Gennadiy83zp@i.ua,
ORCID 0000-0002-3250-0128

Spitsyna Larysa Valeriivna
PhD in Psychology, Associate Professor,
Senior Lecturer of the Department
of Psychology
Zaporizhzhia National University, Ukraine
lorasp14@gmail.com,
ORCID 0000-0001-7624-4309

Коваль Геннадій Валерійович
аспірант кафедри психології
Запорізький національний університет,
Україна
Gennadiy83zp@i.ua,
ORCID 0000-0002-3250-0128

Спіцина Лариса Валеріївна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Запорізький національний університет,
Україна
lorasp14@gmail.com,
ORCID 0000-0001-7624-4309

Abstract

The article analyzes the role and place of empathy in the specifics of socio-psychological determination of volunteering. The purpose of the research is to reveal the place and role of particular components of empathy in the system of factors of socio-psychological determination of volunteering. Research methods. The research was undertaken through filling up a volunteer application form. In particular, this research relies on data obtained due to the processing of the following methods: Interpersonal Reactivity Index ("IRI") by M. Davis and by Portrait Values Questionnaire ("PVQ") by S. Schwartz. It is also based on the respondents' gender-age characteristics. The survey sample comprises 302 volunteers aged 17 to 80 from 15 Ukrainian cities.

Анотація

Стаття присвячена аналізуванню ролі та місця емпатії в специфіці соціально-психологічного зумовлення волонтерської діяльності. Метою дослідження є розкриття місця та ролі окремих складових емпатії в системі чинників соціально-психологічного зумовлення волонтерської діяльності. Методи дослідження. Дослідження реалізовано шляхом заповнення індивідуального бланку питальника волонтера. Зокрема, для поточного дослідження використано дані, які було отримано за результатами опрацювання методик: "Міжособистісний індекс реактивності" ("IRI") М. Девіса та "Портретний питальник цінностей" ("PVQ") Ш. Шварца. А також характеристик гендерно-вікової приналежності респондентів. Вибірку дослідження склали 302 волонтери, віком від 17 до 80 років з понад

Results. Statistically significant differences between the volunteers' sample group and relevant normative samples regarding variances in the most IRI indicators have been shown. The complex structure of interrelations between particular components of empathy and value-motivational tendencies of a volunteer has been reproduced. Moreover, the authors have found out the gender-age differences between the volunteers in terms of the ascertained interrelations of the components of empathy and value-motivational tendencies. **Conclusions.** The research has identified empathy's peculiarities which are an important component in the system of factors of socio-psychological determination of volunteering and allow establishing interrelation with the system of personal values of a volunteer, his age and gender. Thus, there is the interrelation between the personal value-motivational tendencies and empathic recourse which a volunteer manages in emergency. Development prospect of the issue under consideration involves a follow-up study and IRI adaptation for Ukrainian sample.

Key words: empathy, personal values, voluntary movement, gender-age differences, motivation.

Introduction

The increasing role of civil society in sustaining the progress of communities changes not only a range of traditional forms of public activity but the regulatory scope of social processes. In particular, a renewed public demand for the national and civil security has gained one of its solutions through the activation of volunteering as a specific type of civic engagement and response to the acute social need for self-organization to protect the values of integrity, sovereignty, independence and other hallmarks of nationhood.

At present, one can discuss the maintenance of a sustainable academic interest both in the study of volunteering as a whole and its diversified socio-psychological effects and manifestations (Dunn et al.; Simsa et al., 2019). At the same time, visions of some predictors, which allow determining the specifics of volunteering, preserve stability. The characteristics of facilitation, altruistic motives, empathy, personal values etc. play a major role among such prognostic variables (Wymer, 1997; Oswald, 1996). In the context of the above, a specific character of interrelations between the prognostic variables composes a subject-

15-ти міст України. **Результати.** Показано наявність статистично достовірних відмінностей між вибіркою волонтерів та окремими нормативними вибірками стосовно розбіжностей за більшістю показників методики "IRI". Відтворено складну структуру взаємозв'язків між окремими складовими емпатії та ціннісно-мотиваційними тенденціями волонтера. Крім того, було встановлено наявність гендерно-вікових відмінностей між волонтерами щодо установлених взаємозв'язків між складовими емпатії та ціннісно-мотиваційними тенденціями. **Висновки.** Виявлено особливості емпатії, що виступають вагомим складником в системі чинників соціально-психологічного зумовлення волонтерської діяльності та дозволяють установити взаємозв'язок з системою індивідуальних цінностей волонтера, його віковою та гендерною приналежністю. Зокрема, спостерігається взаємозв'язок між індивідуальними ціннісно-мотиваційними тенденціями та тим емпатійним ресурсом, яким володіє волонтер у ситуації допомоги. Перспективу розробки висвітленої проблематики складає подальше дослідження та адаптація методики "IRI" для україномовної вибірки.

Ключові слова: емпатія, індивідуальні цінності, волонтерський рух, гендерно-вікові відмінності, мотивація.

Вступ

Зростаюча роль громадянського суспільства у забезпеченні прогресивного поступу спільнот змінює не лише спектр сталих форм громадянської активності, але і спектр сфер регуляції суспільних процесів. Зокрема, актуалізована суспільна потреба у національній та громадянській безпеці отримала одне зі своїх вирішень через активацію волонтерства як специфічного виду громадянської активності та реакції на гостру соціальну потребу у самоорганізації задля захисту цінностей цілісності, суверенітету, незалежності та інших ознак державності.

Наразі безумовно можливо говорити про збереження сталого наукового інтересу як до дослідження волонтерства загалом, так і його досить різнобічних соціально-психологічних ефектів та проявів (Dunn et al.; Simsa et al., 2019). Водночас, зберігають сталість й уявлення про низку предикторів, за допомогою яких уможливлено виявлення специфіки волонтерської діяльності (далі ВД). Вагома роль серед таких прогностичних змінних відведена характеристикам фасилітації,

matter of an individual research interest. Thus, the availability of interrelation and its sustainable reproduction permits guaranteeing a more profound analysis of the socio-psychological predetermination of volunteering not only upon some variables but also under the framework of the established system of its factors.

Nowadays, the specifics of interrelation between empathy and personal values are a common research trend at the general level of analysis (Balliet et al., 2008) and in the context of applied problems as well. The interrelation with care (Juujärvi et al., 2012), moral judgements (Myyrya et al., 2010), altruism (Persson & Kajonius, 2016) has been studied.

However, the authors haven't managed to find data on the study of the influence of interrelation between empathy and personal values. Therefore, the presented results complement the realm of the issue under consideration.

Hypothesis. According to the authors, the specifics of involvement of a component of empathy as a recourse of help depend on personal value-motivational tendencies of a volunteer.

The purpose of the article is to reveal the role and place of individual components of empathy in the system of factors of socio-psychological predetermination of volunteering.

Methodology

The analysis of theoretical and applied research confirms that there is no a single approach to the understanding of empathy (Davis, 1983; Oswald, 1996; Spitsyna, 2002; Kariahyna et al., 2013, 2016; Shevchenko & Shevchenko, 2020). Besides, in terms of psychological discourse, one can mark a general trend in interpreting empathy as a heterogeneous and complex psychological phenomenon, which consists of affective, cognitive and behavioral aspects (Davis, 1983; Kariahyna et al., 2013; 2016; Vavryniv, 2020).

It is worth highlighting the shift of emphasis from the understanding of empathy as a connected complex of responses arising in the social situations (Davis, 1983) to its understanding within the affective disposition theory where it acts as a personality trait (Davis et al., 1999). The problematic area

альтруїстичних мотивів, емпатії, індивідуальних цінностей тощо (Wuemer, 1997; Oswald, 1996). У світлі зауваженого, особливий характер взаємозв'язків між прогностичними змінними складає предмет окремого наукового інтересу. Зокрема, наявність взаємозв'язку та сталого його відтворення дозволяє забезпечити більш поглиблене аналізування соціально-психологічного зумовлення ВД не лише за показниками окремих змінних, але й у світлі усталеної системи її чинників.

На сьогодні специфіка взаємозв'язку емпатії та індивідуальних цінностей складає усталений напрямок досліджень як на загальному рівні аналізування (Balliet et al., 2008), так і у контексті прикладних проблем. Досліджено взаємозв'язок з піклуванням (Juujärvi et al., 2012), моральними судженнями (Муурья et al., 2010), альтруїзмом (Persson & Kajonius, 2016).

Разом з тим, нам не вдалося знайти даних щодо дослідження впливу взаємозв'язку емпатії та індивідуальних цінностей. Таким чином, представлені результати доповнять собою дане поле проблематики.

Гіпотеза. Вважаємо, що специфіка залучення окремого компоненту емпатії як ресурсу допомоги залежна від індивідуальних ціннісно-мотиваційних тенденцій волонтера.

Метою статті є розкриття місця та ролі окремих складових емпатії в системі чинників соціально-психологічного зумовлення волонтерської діяльності.

Методологія

Аналізування теоретичних і прикладних досліджень переконує, що не існує єдиного підходу до розуміння емпатії (Davis, 1983; Oswald, 1996; Спіцина, 2002; Карягина та ін, 2013, 2016; Shevchenko & Shevchenko, 2020). Втім, з психологічного дискурсу можливо зауважити загальну тенденцію інтерпретації емпатії, де вона постає у якості неоднорідного та складно організованого психічного явища, що включає в себе афективний, когнітивний та поведінковий аспекти (Davis, 1983; Карягина та ін, 2013; 2016; Vavryniv, 2020).

Слід відмітити зміщення акцентів з розуміння емпатії як зв'язаного комплексу реакцій, що виникають у ситуації взаємодії (Davis,

of the studies of interrelation of empathy with other personality traits and its place in the system of these traits is developed relying on the abovementioned. (Balliet et al., 2008; Davis et al., 1999; Mooradian et al., 2011, Shevchenko & Shevchenko, 2020). Specifically, when analyzing the proximity of phenomenology of the dispositional traits and personal values as sustainable motivational factors (Schwartz, 1992), it has been shown that empathy takes quite predicted place in the system of personal values and is traced through a close interrelation with the self-transcendent block, particularly with benevolence (Balliet et al., 2008). Moreover, it has been ignored heterogeneity and a complex organized nature of the phenomenon under study. A part of the aspects has not been recorded, and another part has been summed thereby combining some components into an integrated index. On the other hand, the study of the interrelation between the components of empathy and the big five traits has found that there are the specifics of their interrelation with various factors, and some (the fantasy scale) demonstrate the lack of it that convinces of uniqueness of phenomenology, which is behind the indicators of this scale, in terms of its place in the system of personality traits (Mooradian et al., 2011). Consequently, under the framework of the present research, it is essential to maintain an approach to empathy as a heterogeneous and complex organized phenomenon which is characterized not by the integrated index but its individual components.

The above justifies the use of the Interpersonal Reactivity Index by M. Davis (hereinafter – IRI) as a research tool. According to the authors of this research and the authors of adaptation (Davis, 1983; Kariahyna et al., 2013, 2016), the method is based on the approach which develop visions of empathy as a multi-factor phenomenon supposing the explication of both processes and its results. The perspective-taking scale (PT) is built on a cognitive component of empathy and designed to assess the respondent's ability to “change his perspective”. The fantasy scale (FS) also renders a cognitive component and is designed to assess the respondent's ability to imagine his transfer

1983), на її розуміння у межах диспозиційної теорії, де вона постає, як риса особистості (Davis et al., 1999). На цьому підґрунті будуються проблемне поле досліджень як взаємозв'язку емпатії з іншими рисами особистості, так й її місце у системі цих рис (Balliet et al., 2008; Davis et al., 1999; Mooradian et al., 2011, Shevchenko & Shevchenko, 2020). Зокрема, аналізуючи близькість феноменології диспозиційних рис та індивідуальних цінностей як усталених мотиваційних чинників (Schwartz, 1992), було показано, що емпатія займає цілком прогнозоване місце у системі індивідуальних цінностей та простежується через щільний взаємозв'язок з блоком “самоподолання”, насамперед з цінністю “доброзичливість” (Balliet et al., 2008). При цьому ігнорувалася неоднорідність та складна організованість досліджуваного явища. Частина аспектів не реєструвалася, а частина підсумовувалася, поєднуючи тим самим окремі компоненти в інтегральний показник. З іншого боку, у дослідженні взаємозв'язку складових емпатії з чинниками “великої п'ятірки” з'ясовано, що існує специфіка їх взаємозв'язку з різними чинниками, а деякі (шкала “фантазія”) демонструють його відсутність, що переконує у специфічності феноменології, яка стоїть за показниками цієї шкали відносно її місця у системі рис особистості (Mooradian et al., 2011). Таким чином, для нашого дослідження важливим є збереження підходу до емпатії як неоднорідного та складно організованого явища, яке характеризується не інтегральним показником, а окремими її складовими.

Зауважене обґрунтовує використання у якості інструментарію дослідження методики “Міжособистісний індекс реактивності” (далі IRI) М. Девіса. За задумом авторів розробки та авторів адаптації (Davis, 1983; Карягина та ін, 2013, 2016), закладений в методику підхід моделює уявлення про емпатію як багатофакторне явище, що припускає експлікацію як процесів, так її результатів. Шкала “децентрація” (PT – Perspective-Taking) базується на когнітивній складовій емпатії та покликана виміряти оцінку респондентом своєї спроможності “змінити власну перспективу”. Шкала “фантазія” (FS – Fantasy) також

into fictional situations. The empathic concern scale (EC) is based on an affective component and shall assess the degree to which the respondent experiences feelings of warmth, compassion and concern for the observed individual. The personal distress scale (PD), on the other hand, measures the individual's own feelings of fear, apprehension and discomfort at witnessing the negative experiences of others.

It is important for this research that the described approach associates a degree of demonstration of empathy indicators with a degree of readiness to help its "object". The studies illustrate the influence of empathy on the original readiness to get involved in the situation which require help (Davis et al, 1999). In such a way, the understanding of empathy as a resource of readiness, the mastering of which happens while providing help, has become possible. In addition, the idea of heterogeneous and complex organized nature of the phenomenon concerned determines the methodological correctness of the assumption about the availability of specifics in the involvement and acquisition of an individual component of empathy as a resource of help.

Procedure and instruments. The collection of empirical data took place in 2018–2019 through volunteers' completion of an individual questionnaire. It has been used M. Davis's IRI adapted by T. Kariahyina (Kariahyina et al, 2013; 2016) and S. Schwartz's Portrait Values Questionnaire (PVQ) adapted by I. Semkiv (Semkiv, 2010), as well as gender-age characteristics of the respondents.

Statistical analysis. Statistical analysis has been based on software algorithms of MS Excel and SPSS 17.0. Student's t-test has been calculated to determine the differences between the volunteers and normative samples, and Spearman's rank correlation coefficient – to establish the functional relations. Factor analysis has been applied to identify the factor structure of socio-psychological components.

Participants. Table 1 shows that the volunteers from more than 15 cities took the survey. The research survey – 302 respondents: 45 male and 257 female volunteers. The respondents' age – from 17 to 80 (17-30 years – 40 respondents; 31–40 – 63; 41–50 – 72; 51–60 – 73; 61–80 – 54).

відображає когнітивну складову та покликана виміряти здатність респондента до уявного перенесення себе на місце вигаданих персонажів. Шкала емпатійна турбота (ЕС – Empathic Concern) базується на афективній складовій та має виявити рівень вираження тенденції спрямовувати на об'єкт емпатії почуття турботи і співчуття. Натомість, шкала особистий дистрес (PD – Personal Distress) навпроти – демонструє негативні почуття спрямовані на себе – ніяковості, дискомфорту, напруження.

Для нашого дослідження суттєво, що описаний підхід пов'язує рівень вираження показників емпатії з рівнем готовності допомогти її "об'єкту". Дослідження показують наявність впливу емпатії на початкову готовність включитися в ситуації, де виникає потреба в допомозі (Davis et al, 1999). У такий спосіб уможливлено розуміння емпатії як того ресурсу готовності, освоєння якого відбувається під час надання допомоги. Разом з тим, уявлення про неоднорідність та складну організованість досліджуваного явища зумовлює методологічну коректність припущення щодо існування специфіки у залученні та освоєнні окремого компоненту емпатії у якості ресурсу допомоги.

Процедура та інструменти. Збір емпіричних даних здійснено у 2018-2019 роках, шляхом заповнення волонтерами індивідуального опитувальника. Використано методики: IRI М. Девіса в адаптації Т. Карягіної та ін. (Карягіна та ін, 2013; 2016) та "Портретний питальник цінностей" ("PVQ") Ш. Шварца в адаптації І. Семків (Семків, 2010). А також психологічні особливості віку і приналежності статі респондентів.

Статистичне аналізування. Статистичний аналіз здійснено на базі програмних алгоритмів MS Excel та SPSS 17.0. Для установлення відмінностей між волонтерами і нормативними вибірками розраховано t-критерій Стьюдента. Для установлення функціональних зв'язків – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Для виявлення факторної структури соціально-психологічних чинників застосовано процедури факторного аналізу.

Учасники. У табл. 1 бачимо, що в опитуванні прийняли участь волонтери з понад

Results

It has been established external validity limits. One of the statistical hypotheses includes the following. Statistically significant difference between the sample of volunteers and the normative samples in terms of empathy is assumed. It is emphasized that the authors couldn't find data on IRI adaptation for Ukrainian sample. Thus, it has been applied the results obtained for Russian adaptation of IRI in Belarus and the Russian Federation (Kariahyna et al., 2013, 2016) and adaptation results for Belgian sample (De Corte et al., 2007).

It is difficult to interpret the results shown in table 2 unequivocally. When comparing the sample of the volunteers of social volunteer movement rendering help to participants

15-ти міст. Дослідницька вибірка – 302 респонденти, з них 45 чоловіки та 257 жінки-волонтери. Вік респондентів від 17-ти до 80-ти років (17-30 років – 40 респондентів; 31-40 – 63; 41-50 – 72; 51-60 – 73; 61-80 – 54).

Результати

Встановлено межі зовнішньої валідності. Одна з статистичних гіпотез полягала в наступному. Припущено наявність статистично достовірної відмінності між вибіркою волонтерів та нормативними вибірками за показниками емпатії. Зауважимо, що нам не вдалося знайти даних щодо адаптації методики "IRI" для україномовної вибірки. Відповідно, застосовано результати, які було отримано для російськомовної адаптації "IRI"

Table 1. Respondents' gender-age distribution according to a city

Таблиця 1. Гендерно-віковий розподіл респондентів за містами

City Місто	n	Gender Стать	n	Age Вік				
				17-30	31-40	41-50	51-60	61-80
Berdyansk Бердянськ	14	F/Ж	14	0	0	3	4	7
		M/Ч	0	0	0	0	0	
Dnipro Дніпро	39	F/Ж	36	3	8	11	9	5
		M/Ч	3	0	0	1	1	1
Zaporizhzhia Запоріжжя	64	F/Ж	45	7	8	8	14	8
		M/Ч	19	9	5	2	2	1
Kamianske Кам'янське	11	F/Ж	11	0	1	1	4	5
		M/Ч	0	0	0	0	0	0
Kyiv Київ	68	F/Ж	59	13	16	15	8	7
		M/Ч	9	3	2	3	1	0
Mariupol Маріуполь	6	F/Ж	5	1	1	2	1	0
		M/Ч	1	0	0	1	0	0
Melitopol Мелітополь	16	F/Ж	14	0	3	4	5	2
		M/Ч	2	1	0	0	1	0
Poltava Полтава	14	F/Ж	14	1	1	5	3	4
		M/Ч	0	0	0	0	0	0
Sumy Суми	5	F/Ж	5	0	0	0	0	5
		M/Ч	0	0	0	0	0	0
Kharkiv Харків	22	F/Ж	18	0	2	7	6	3
		M/Ч	4	0	1	0	1	2
Kherson Херсон	7	F/Ж	5	0	1	0	2	2
		M/Ч	2	0	0	1	1	0
Others Інші	36	F/Ж	32	2	11	7	9	2
		M/Ч	5	0	3	1	1	0
In total Загалом	302	F/Ж	257	27	52	63	65	50
		M/Ч	45	13	11	9	8	4

and victims of a military conflict (hereinafter – SVM) with the sample of Belgium and the RF, there are statistically significant differences in terms of all the scales. At the same time, these figures are higher for volunteers. A comparison with the Belarusian sample demonstrates gender differences. Therefore, the predominance of the FS

в Білорусі та РФ (Карягіна та ін, 2013, 2016) та результатів адаптації для бельгійської вибірки (De Corte et al., 2007).

Представлені у табл. 2 результати важко однозначно інтерпретувати. При порівнянні вибірки волонтерів суспільного волонтерського руху з надання допомоги учасникам

Table 2. Statistical differences between the normative samples (n_1) and volunteers (n_2) on the IRI scales

Таблиця 2. Статистичні відмінності між нормативними вибірками (n_1) та волонтерами (n_2) за шкалами методики “IRI”

Normative sample of the RF (n_1) Нормативна вибірка РФ (n_1)										
Scales Шкали	Men ($n_1=101$; $n_2=45$) ($t_{кр} = 3,36$ under $\alpha=0.001$) Чоловіки ($n_1=101$; $n_2=45$) ($t_{кр} = 3,36$ при $\alpha=0.001$)					Women ($n_1=217$; $n_2=257$) ($t_{кр} = 3,31$ under $\alpha=0.001$) Жінки ($n_1=217$; $n_2=257$) ($t_{кр} = 3,31$ при $\alpha=0.001$)				
	\bar{X}_{n_1}	σ_{n_1}	\bar{X}_{n_2}	σ_{n_2}	t	\bar{X}_{n_1}	σ_{n_1}	\bar{X}_{n_2}	σ_{n_2}	t
PT	15.4	4.77	22.60	3.24	10.62	16.43	4.54	23.86	3.85	19.017
FS	16.44	5.64	23.84	4.15	8.86	20.43	5.28	24.55	4.98	8.690
EC	15.77	5,2	24	4.34	9.93	17.47	4.66	26.47	3.82	22.73
PD	10.48	5,46	19.31	4.34	10.45	13.28	4.61	19.0	5.09	12.833
Belgian normative sample (n_1) Бельгійська нормативна вибірка (n_1)										
Scales Шкали	Men ($n_1=299$; $n_2=45$) ($t_{кр} = 3,31$ under $\alpha=0.001$) Чоловіки ($n_1=299$; $n_2=45$) ($t_{кр} = 3,31$ при $\alpha=0.001$)					Women ($n_1=352$; $n_2=257$) ($t_{кр} = 3,31$ under $\alpha=0.001$) Жінки ($n_1=352$; $n_2=257$) ($t_{кр} = 3,31$ при $\alpha=0.001$)				
	\bar{X}_{n_1}	σ_{n_1}	\bar{X}_{n_2}	σ_{n_2}	t_e	\bar{X}_{n_1}	σ_{n_1}	\bar{X}_{n_2}	σ_{n_2}	t_e
PT	16.43	4.33	22.60	3.24	11.34	18.01	4.13	23.86	3.85	17.95
FS	14.45	6.10	23.84	4.15	13.18	18.21	5.14	24.55	4.98	15.31
EC	16.55	4.01	24.0	4.34	10.84	19.55	3.82	26.47	3.82	22.07
PD	10.26	4.55	19.31	4.34	12.96	13.32	4.68	19.0	5.09	14.06
Belarusian normative sample (n_1) Білоруська нормативна вибірка (n_1)										
Scales Шкали	Men ($n_1=116$; $n_2=45$) ($t_{кр} = 1,97$ при $\alpha=0.05$; 2,6 under $\alpha=0.01$) Чоловіки ($n_1=116$; $n_2=45$) ($t_{кр} = 1,97$ при $\alpha=0.05$; 2,6 при $\alpha=0.01$)					Women ($n_1=92$; $n_2=257$) ($t_{кр} = 1,96$ при $\alpha=0.05$; 3,31 under $\alpha=0.001$) Жінки ($n_1=92$; $n_2=257$) ($t_{кр} = 1,96$ при $\alpha=0.05$; 3,31 при $\alpha=0.001$)				
	\bar{X}_{n_1}	σ_{n_1}	\bar{X}_{n_2}	σ_{n_2}	t_e	\bar{X}_{n_1}	σ_{n_1}	\bar{X}_{n_2}	σ_{n_2}	t_e
PT	21.69	3.01	22.60	3.24	1.630	23.74	4.39	23.86	3.85	.232
FS	22.29	3.69	23.84	4.15	2.192	23.67	5.22	24.55	4.98	1.404
EC	21.72	4.30	24.0	4.34	2.999	24.59	4.46	26.47	3.82	3.599
PD	19.38	3.24	19.31	4.34	.103	22.20	4.26	19.0	5.09	5.861

Примітка: \bar{X} – середнє; σ – ст. відхилення; t_e – емпіричне значення t-критерію; $t_{кр}$ – теоретичне значення t-критерію; α – рівень значимості; n – об'єм вибірки.

Notes: \bar{X} – average; σ – standard deviation; t_e – empirical value; $t_{кр}$ – theoretical variable; α – significance level; n – sample volume.

and EC scales is significant for male volunteers, and there is significant predominance in the EC scale and the decrease of the PD indicators.

The findings of correlation analysis (table 3) confirm a range of relations between the components of empathy which are reflected in other samples. Thus, the authors conclude the sample of SVM volunteers are not very different from the normative ones in terms of the interrelations between the components of empathy, and the differences are observed at the level of their manifestation.

As previous studies demonstrate the gender differences between the components of empathy, the authors also check their availability among SVM volunteers (table 4). The results prove this fact for the EC and PT scales. In particular, female volunteers have shown higher indicators under the relevant scales than male volunteers.

To clarify the empathetic resource of help in the system of socio-psychological factors, the authors have taken into account and analyzed characteristics of their interrelations with other components which have a long-present influence on the specifics of socio-psychological predetermination of volunteering. It refers to the value-motivational tendencies (values) of volunteers as well as their gender-age characteristics.

The findings (table 5) convince that there is a negative correlation between the scales forming a part of the blocks "openness to change" and "self-enhancement" (stimulation/ hedonism/

та постраждалим від воєнного конфлікту (далі СВР) з вибіркою Бельгії та РФ, статистично значимі розбіжності виявлено за всіма шкалами. При цьому, для волонтерів ці показники більш високі. Порівняння з білоруською вибіркою демонструє наявність гендерно-зумовлених відмінностей. Зокрема, для чоловіків-волонтерів достовірним є переважання за показниками шкал FS та EC, для жінок-волонтерів достовірним є переважання за шкалою EC та зменшення показників за PD.

Результати кореляційного аналізу (табл. 3) засвідчують ряд зв'язків між складовими емпатії, які відтворюються й на інших вибірках. Отже можемо висувати, що вибірка волонтерів СВР питома не відрізняється від нормативних щодо взаємозв'язків між складовими емпатії, відмінності спостерігаються саме у рівні їх прояву.

Оскільки в попередніх дослідженнях показано наявність гендерних відмінностей між складовими емпатії, то ми також перевірили їх наявність серед волонтерів СВР (табл. 4). Наші результати підтверджують їх лише для шкал EC та PT. Зокрема, для жінок-волонтерів є характерними вищі від чоловіків-волонтерів показники за указаними шкалами.

Для з'ясування емпатійного ресурсу допомоги в системі соціально-психологічних чинників нами до уваги було взято та проаналізовано характеристики їх взаємозв'язку з іншими чинниками, що здійснюють усталений вплив на специфіку соціально-психологічного

Table 3. Results of the correlation analysis of the IRI scales (n = 302; *- $\alpha=0.05$; ** - $\alpha \geq 0.01$)

Таблиця 3. Результати кореляційного аналізу показників за шкалами методики "IRI" (n = 302; *- $\alpha=0.05$; ** - $\alpha \geq 0.01$)

Scale Шкала	PT	FS	EC	PD
PT	1.0	.187**	.305**	-.174**
FS	.187**	1.0	.316**	-.002
EC	.305**	.316**	1.0	.028
PD	-.174**	-.002	.028	1.0

Notes: ρ – Spearman's rank correlation coefficient; α – significance level; n – sample volume.

Примітка: ρ – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена; α – рівень значимості; n – об'єм вибірки.

Table 4. Gender-age differences of indicators distribution under the IRI scales

Таблиця 4: Гендерно-вікові відмінності розподілу показників за шкалами методики "IRI"

Scales Шкала	Men (n=45)		Women (n=257)		Student's t-test	
	\bar{X}	σ	\bar{X}	σ	t_e	ρ
PT	22.60	3.243	23.86	3.852	2.334	.023
FS	23.84	4.156	24.55	4.987	1.016	.313
EC	24	4.343	26.47	3.826	3.575	.001
PD	19.31	4.342	19.0	5.094	-.437	.664

Notes: \bar{X} – average; σ – st. standard deviation; t_e – empirical value; α – significance level; n – sample volume.

Примітка: \bar{X} – середнє; σ – ст. відхилення; t_e – емпіричне значення t-критерію; α – рівень значимості; n – об'єм вибірки.

achievement/power) and respondents' age. In other words, the younger respondents are, they are more characterized by high indicators of the mentioned values. Moreover, a stable functional interrelation is noticed between age and affective components of empathy – the EC and PD scales.

The respondent's gender turns to be another significant indicator in the specifics of socio-psychological predetermination of volunteering. In this respect, except validation of the comparative analysis under t-test, the scales acting as a sort of reflection of phenomenology of empathy in the value coordinates (benevolence-universalism-independence) are correlation-loaded towards the indicator. Thus, female volunteers show higher indicators under the mentioned scales.

Besides, the presented results prove the available specifics of distribution of interrelations between

обумовлення ВД. Мова йде про ціннісно-мотиваційні тенденції (цінності) волонтерів, а також про характеристики їх гендерно-вікової приналежності.

Представлені результати (табл. 5) переконують, що спостерігається негативна кореляція між шкалами, що є складовими блоків "готовність до змін" та "саморозвиток" (стимуляція/ гедонізм/ досягнення/ влада) та віком респондентів. Тобто, чим молодшими є респонденти, тим більш характерними для них є високі значення за указаними цінностями. Окрім того, сталий функціональний взаємозв'язок показано між віком та афективними складовими емпатії – шкалами EC та PD.

Ще одним вагомим показником в специфіці соціально-психологічного зумовлення ВД виявився параметр гендерної приналежності

Table 5. Results of the correlation analysis according to the IRI and PVQ scales and indicators of age and gender (n=302; * - $\alpha=0.05$; ** - $\alpha\geq 0.01$)

Таблиця 5: Результати кореляційного аналізу показників за шкалами методик IRI, PVQ, параметрами "вік" та "стать" (n=302; * - $\alpha=0.05$; ** - $\alpha\geq 0.01$)

Scales Шкали	PT	FS	EC	PD	Age Вік	Gender Стать
Security Безпека	.073	.139*	.306**	.249**	.300**	-.158**
Conformity Конформізм	.143*	.051	.396**	.28**	.239**	.012
Tradition Традиція	.082	.026	.279**	.261**	.248**	.061
Benevolence Доброчливість	.298**	.203**	.526**	.003	.137*	-.126*
Universalism Універсалізм	.237**	.188**	.471**	-.020	.145*	-.157**
Self-direction Самостійність	.157**	.231**	.318**	-.315**	-.029	-.203**
Stimulation Стимуляція	.025	.183	.091	-.387**	-.156**	-.079
Hedonism Гедонізм	-.049	.116*	-.053	-.147*	-.277**	.112
Achievement Досягнення	-.057	.211**	.033	-.153*	-.313**	-.009
Power Влада	-.165**	.086	-.053	-.285*	-.319**	.068
Gender Стать	-.127*	-.06	-.212**	.031	-.183**	1.000
Age Вік	.017	-.059	.186**	.194**	1.000	-.183**

Notes: ρ – Spearman's rank correlation coefficient; α – significance level; n – sample volume.

Примітка: ρ – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена; α – рівень значимості; n – об'єм вибірки.

an empathic resource and personal values. This is especially noticeable due to the graphical visualization of data (fig. 1). In particular, there are high indicators of the interrelation between the values and components of empathy where they mostly have a positive nature. At the same time, it is impossible to ignore a heterogeneous character of the correlation of values and the PD scale. There is a positive character of the correlations between values and the “conservation” block, and negative with other blocks of values. That sort of heterogeneity is observed in the negative correlation between the “PT” and “power” scales – it indicates the contrast of focus between the ability to put oneself in the recipient’s position and motivational tendency for the social influence.

Thus, data presented confirm the following. Depending on the fact which motivational tendencies dominate in the individual profile of a volunteer, the resource of empathy, which is mastered while providing help, is also specifically related to them.

A complex structure of interrelations between the values and empathy is expressed in the findings of factor analysis which allows generalizing the results of correlation one. In particular, the application of this method makes it possible to explicate the 4-component factor structure (tables 6 and 7), which doesn’t meet its simplicity criteria among factor loads. Data presented demonstrate a complex structure of loads for the whole range of variables under study. At the same time, one can correlate the components obtained with the blocks of the Schwartz motivation model, with some degree of caution, in terms of the identification of discovered factors (Semkiv, 2010).

респондента. В даному аспекті, окрім підтвердження результатів порівняльного аналізування за t-критерієм, відносно цього показника кореляційно навантаженими є шкали, які виступають своєрідним відбиттям феноменології емпатії у ціннісних координатах (доброзичливість-універсалізм-самостійність). Тобто видно, що за указаними шкалами більш високі значення характерні для волонтерів-жінок.

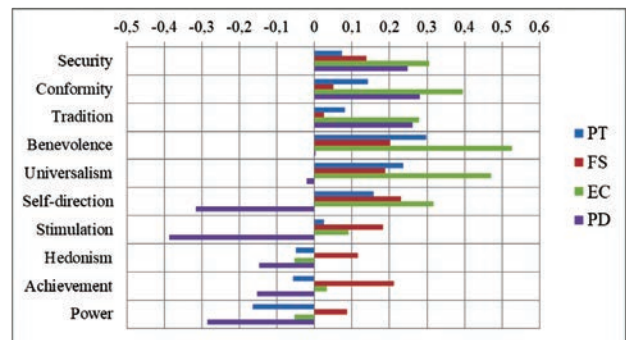
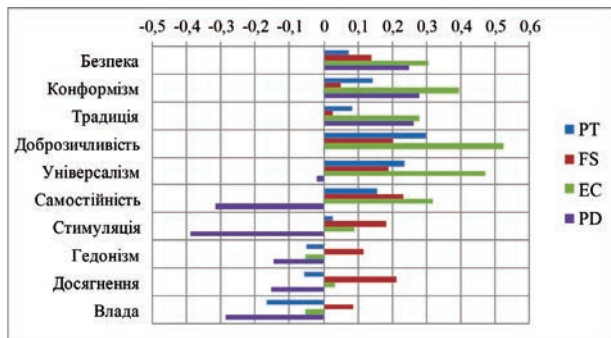
Окрім того, представлені результати засвідчують й наявну специфіку розподілу взаємозв’язків між емпатійним ресурсом та індивідуальними цінностями. Особливо помітно це стає при графічному унаочненні даних (рис. 1). Зокрема, помітно високу представленість зв’язку цінностей зі складовими емпатії, де вони носять переважно позитивний характер. Водночас, неможливо не відмітити неоднорідний характер кореляцій цінностей та шкали “PD”. Спостерігаємо позитивний характер кореляцій з цінностями блоку “збереження”, натомість негативний з іншими блоками цінностей. Подібна неоднорідність спостерігається й у негативній кореляції між шкалами “PT” та “влада”, що показує протилежність спрямованості між здатністю поставити себе на місце реципієнта та мотиваційною тенденцією до соціального впливу.

Відтак, представлені дані переконують у наступному. Залежно від того, які мотиваційні тенденції домінують в індивідуальному профілі волонтера, специфічно співвідносним до них є також й той ресурс емпатії, що освоюється в наданні допомоги.

Table 6. A full dispersion

Таблиця 6. Повна пояснена дисперсія

Component Компонента	Rotation sums of squared loadings Суми квадратів навантажень обертання		
	Total Разом	dispersion% %дисперсії	cumulative% %комулят.
Conservation Збереження	3.065	20.434	20.434
Self-enhancement Саморозвиток	2.393	15.955	36.389
Openness to change Готовність до змін	1.936	12.906	49.295
Self-transcendence Самоподолання	1.785	11.901	61.196

Примітки: $\alpha = .05$ при $\rho \geq .113$; $\alpha = .01$ при $\rho \geq .149$; $\alpha = .001$ при $\rho \geq .189$; Де: ρ – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена; α – рівень значимості; n – об’єм вибірки.

Notes: $\alpha = .05$ under $\rho \geq .113$; $\alpha = .01$ under $\rho \geq .149$; $\alpha = .001$ under $\rho \geq .189$; where: ρ – Spearman’s rank correlation coefficient; α – significance level; n – sample volume.

Рис. 1. Графік кореляційних зв’язків між показниками методик “IRI” та “PVQ”
Fig. 1. Diagram of the correlations between the IRI and PVQ indicators

Table 7. Findings of the factor analysis of the studied variables (principal component analysis; Varimax rotation with Kaiser normalization; $n = 302$; indicated value $f = .15$)

Таблиця 7. Результати факторного аналізу досліджених змінних (метод головних компонент; обертання – Варімакс з нормалізацією Кайзера; $n = 302$; показано значення $f = .15$)

Scales Шкали	Components Компоненти			
	Conservation Збереження	Self-direction Саморозвиток	Openness to changes Готовність до змін	Self-transcendence Самоподолання
Conformity Конформізм	.799		-.191	.156
Security Безпека	.73			
Tradition Традиція	.724		-.255	
Benevolence Доброзичливість	.642		.226	.423
Universalism Універсалізм	.558		.341	.387
Achievement Досягнення		.835	.178	
Power Влада		.761	.177	
Hedonism Гедонізм		.64	.213	
Age Вік	.424	-.595	.193	-.213
Self-direction Самостійність	.201	.209	.757	.206
Stimulation Стимуляція		.417	.704	
PD	.423		-.62	-.195
PT		-.215		.743
FS		.255		.609
EC	.457		.186	.591

Notes: Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy =.755; Bartlett’s test of sphericity: approx. chi square =1533.091; df. =105; sig.=.00.

Примітки: Міра адекватності КМО =.755; Критерій сферичності Бартлетта: припл. хі-кв. =1533.091; ст. в. =105; знч. =.00.

Discussion

Taking into account the above data, one can make some judgments about the role of empathy in the system of socio-psychological factors of volunteering.

In the first instance, there is a sustained tendency for the increase of indicators under particular components of empathy of SVM volunteers regarding the normative samples. It also is worth emphasizing the availability of intercultural differences between the samples under analysis. The further research and IRI adaptation for Ukrainian sample seem perspective, since an answer to the questions concerning the availability of differences between volunteers and ordinary citizens, on the one hand, and between the latter and other socio-cultural common features, on the other hand, is of considerable interest.

An “affective” component of empathy – emphatic care – is conditionally dominant resource of support for SVM volunteers (regardless of gender differences). The data of this research mark the demand for another affective component of empathy – feelings of awkwardness and tension (the PD scale) – as a resource of help. The paper highlights the previous studies didn’t consider it. Indeed, indicators of this scale are interpreted as a negative predictor of relatively prosocial behavior of a person (Davis et al., 1999; Myyrya et al., 2010; Juujärvi et al., 2012).

Findings of the analysis of interrelations of empathy indicators with other components of the factor system of socio-psychological predetermination of volunteering also allow establishing peculiarities.

First of all, the authors notice that data obtained towards the interrelation of empathy and personal values pertain to the framework of the findings by Balliet (2008), where the highest positive functional relation is rendered between the integral indicator of empathy and the value of “benevolence” (Balliet et al., 2008). This is a sort of the reflection of phenomenology of empathy in the value coordinates. Differential approach to empathy indicators allows establishing additional specifics as well. The research emphasizes that a negative correlation with the “power” value is shown for the PT scale, not for the EC. Moreover,

Складна структура взаємозв’язків між цінностями та емпатією відтворюється також в результатах факторного аналізу, який дозволяє узагальнити результати кореляційного. Зокрема, застосування цього методу дозволяє експлікувати 4-х компонентну факторну структуру (табл. 6 та 7), втім яка в ряді факторних навантажень не відповідає критерію її простоти. Представлені дані демонструють складну структуру навантажень для цілого ряду досліджених змінних. Водночас, в питанні ідентифікації виявлених чинників, з певною обережністю, можливо співвіднести отримані компоненти з блоками мотиваційної моделі Ш. Шварца (Семків, 2010).

Дискусія

З представлених даних ми можемо висунути низку суджень щодо ролі емпатії в системі соціально-психологічних чинників ВД.

Насамперед, спостерігається стала тенденція збільшення показників за окремими складовими емпатії у волонтерів СВР відносно нормативних вибірок. Слід акцентувати й наявність міжкультурних відмінностей між проаналізованими вибірками. Тому перспективним виглядає подальше дослідження та адаптація методики “IRI” для україномовної вибірки, адже значний інтерес складає відповідь на питання щодо існування відмінностей між волонтерами та “пересічними” громадянами з одного боку, та між останніми й іншими соціокультурними спільнотами з іншого.

Умовно домінуючим ресурсом допомоги для волонтерів СВР (у незалежності від гендерно-зумовлених розбіжностей) виступає “афективна” складова емпатії – емпатійна турбота. Дані нашого дослідження указують на затребуваність у якості ресурсу допомоги й іншої афективної складової емпатії – почуття ніяковості та напруги (шкала PD). Закцентуємо, що у попередніх дослідженнях це до уваги не бралось. Навпроти, показники за даною шкалою тлумачилися як негативний предиктор відносно просоціальної поведінки особистості (Davis et al., 1999; Myyrya et al., 2010; Juujärvi et al., 2012).

Результати аналізування взаємозв’язку показників емпатії з іншими складовими

one can observe that there is a range of positive correlations between three indicators of empathy and values of the “self-transcendence” block. Such a result is reasonably consistent with the results of Balliet (2008). However, the availability of the FS scale among these correlations makes it possible not only to supplement the existing ideas but also to mark the typical specifics. Thus, the FS scale shows other correlation of density of the identified interrelation between the value scales, where the interrelation with the blocks of “self-transcendence” and “self-enhancement” is established, and the values of “self-direction” and “achievement” demonstrate the highest indicator. Taking into account the negative dependencies between the respondents’ age and the block of “self-enhancement”, the authors conclude that junior volunteers particularly need this empathetic resource.

Another characteristic feature, which is observed due to the conducted study, is the demand for affective phenomenology of empathy as a resource of help expressed by the PD scale. First of all, the presented data indicate that this resource is the most relevant to those volunteers who realize the motivational potential of the values of the “preservation” block (security-conformity-tradition). The EC scale also renders a similar “picture” of density of correlations with the block that involves a kind of combination in the mastering of these empathic resources for assistance. The nature of age distribution with this block of values allows the authors to conclude that this empathic recourse is highly demanded by senior volunteers.

Consequently, it seems perspective to develop the interrelation between empathy and values under the framework of a differential approach to the study where it is essential to clarify whether the established specificity is reproduced at other general blocks, or it is a characteristic feature peculiar to SVM volunteers. The above relies on the fact that the parameter of gender ration is an essential prognostic variable in the specifics of predetermination of volunteering. In particular, the clarified characteristics of the interrelation of values and age are justified by the data obtained due to the study of a system of moral judgments (Myrya et al., 2010). It seems the specifics of this

системи чинників соціально-психологічного обумовлення ВД також дозволяють установити характерні особливості.

Насамперед відмітимо, що отримані нами дані щодо взаємозв’язку емпатії та індивідуальних цінностей у цілому лежать в межах канви результатів дослідження Balliet (2008), де найбільш високий позитивний функціональний зв’язок відтворено між інтегральним показником емпатії та цінністю “доброзичливість” (Balliet et al., 2008). Це виступає своєрідним відбиттям феноменології емпатії у ціннісних координатах. Диференційований підхід до показників емпатії дозволяє установити й додаткову специфіку. Відмітимо, що негативна кореляція з цінністю “влада” відтворюється для шкали РТ, але не для ЕС. Окрім того, можемо спостерігати, що існує ціла низка позитивних кореляцій між трьома показниками емпатії та цінностями блоку “самоподолання”. Такий результат, вочевидь, цілком співвідносний результатам Balliet (2008). Втім, наявність серед цих кореляцій показників шкали FS дозволяє не лише доповнити наявні уявлення, але також зауважити характерну специфіку. У зв’язку з тим, що для шкали FS спостерігається інше співвідношення щільності виявленого взаємозв’язку зі шкалами цінностей, де встановлено наявність взаємозв’язку з блоками “самоподолання” та “саморозвиток”, а найбільші значення бачимо для цінності “самостійність” та “досягнення”. Беручи до уваги, що також спостерігаються негативні залежності між віком респондентів та блоком цінностей “саморозвиток”, можемо зробити висновок, що особливо затребуваним цей емпатійний ресурс є для волонтерів молодшої вікової групи.

Інша характерна особливість, що спостерігається у результаті проведеного дослідження, це затребуваність у якості ресурсу допомоги афективної феноменології емпатії, що експлікується шкалою РД. Насамперед, представлені дані орієнтують, що найбільш актуальним даний ресурс виступає для тих волонтерів, які реалізують мотиваційний потенціал цінностей блоку “збереження” (безпека-конформізм-традиція). Також бачимо, що подібний “малюнок” щільності кореляцій

interrelation can perform the prognostic function not only towards helping behavior but also prosocial focus as a whole.

Therefore, the authors mark that in the context of sustained correlation “heart”, which acts as a sort of reflection of phenomenology of empathy in the value coordinates and primarily associates it with the values consisting the “self-ascendence” block, the data which associate this heart with peculiarities of a volunteer’s gender are of interest. Moreover, one can highlight that this value-motivational potential is achieved through the help of female volunteers.

Conclusions

The article has confirmed the statistical validity of the availability of separate motivational complexes, which prove themselves in volunteering. In particular, it has been shown the specifics of interrelation between the factors of a value range of generalization, on the one hand, and indicators of empathy resource which is mastered while helping, on the other hand. The authors have found out that an essential prognostic variable towards the established specifics consists of the indicators of a volunteer’s age, and gender in a lesser degree. From this perspective, the role of the volunteer’s gender and age in the specifics of socio-psychological predetermination of volunteering is open for the study.

It is essential to cover and clarify whether the established specifics of interrelations in the system of socio-psychological predetermination of volunteering characterizes only SVM volunteers, or the results can focus on other segments of volunteering and prosocial activity as a whole.

Development prospect of the issue under consideration involves a follow-up study and IRI adaptation for Ukrainian sample.

References

- Balliet, D., Joireman, J., Daniels, D., & George-Falvy, J. (2008). Empathy and the Schwartz Value System: A Test of an Integrated Hypothesis. *Individual Differences Research*, 6(4), 269–279.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113–126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>

з даним блоком відтворює і шкала ЕС, що припускає своєрідне поєднання в освоєнні даних емпатійних ресурсів для надання допомоги. Характер вікового розподілу з даним блоком цінностей дозволяє висувати, що затребуваність цього емпатійного ресурсу є високою для волонтерів старшої вікової групи.

Таким чином, перспективним виглядає подальше просування в межах диференційованого підходу до дослідження взаємозв’язку емпатії та цінностей, де з’ясування потребує, чи відтворюється установа специфіка на інших генеральних сукупностях, чи, натомість, складає собою характерну особливість, що притаманна лише волонтерам СВР. Окремим підґрунтям означеного є та обставина, що, вагомою прогностичною змінною в специфіці обумовлення ВД виступає параметр вікового розподілу. Зокрема, з’ясовані характеристики взаємозв’язку цінностей та віку відтворюють собою дані, що було отримано у дослідженні системи моральних суджень (Муурга et al., 2010). Відтак, спадає на те, що специфіка даного взаємозв’язку може виконувати прогностичну функцію не лише відносно допомагаючої поведінки, але й відносно про-соціальної спрямованості загалом.

Наостанок відзначимо, що у контексті сталого кореляційного “осердя”, яке виступає своєрідним відбиттям феноменології емпатії у ціннісних координатах та пов’язує його, насамперед, з цінностями блоку “самоподолання”, цікавими є дані, які пов’язують це осердя з особливостями гендерної приналежності волонтера. Зокрема, дозволяють зауважити, що даний ціннісно-мотиваційний потенціал реалізується у допомозі жінками-волонтерами.

Висновки

Підтверджено статистичну достовірність існування окремих мотиваційних комплексів, які відмінно проявляють себе на рівні реалізації ВД. Зокрема, показано наявність специфіки взаємозв’язку між чинниками ціннісного ряду узагальнення з одного боку, та показниками емпатійного ресурсу, що освоюється в наданні допомоги, з боку іншого. З’ясовано, що вагомою прогностичною змінною відносно

- Davis, M. H., Mitchell, K. V., Hall, J. A., Lothert, J., Snapp, T., & Meyer, M. (1999). Empathy, expectations, and situational preferences: Personality influences on the decision to participate in volunteer helping behaviors. *Journal of personality*, 67(3), 469–503. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00062>
- De Corte, K., Buysse, A., Verhofstadt, L. L., Roeyers, H., Ponnet, K., & Davis, M. H. (2007). Measuring empathic tendencies: Reliability and validity of the Dutch version of the Interpersonal Reactivity Index. *Psychologica Belgica*, 47(4), 235–260. <https://doi.org/10.5334/pb-47-4-235>
- Dunn, J., Chambers, S. K., & Hyde, M. K. (2015). Systematic review of motives for episodic volunteering. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organization*. 27, 425–464. <https://doi.org/10.1007/s11266-015-9548-4>
- Juujärvi, S., Myyry, L., & Pessa, K. (2012). Empathy and values as predictors of care development. *Scandinavian Journal of Psychology*, 53(5), 413–420. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2012.00961.x>
- Kariahyina, T. & Kukhtova, N. (2016). M. Davis' empathy test: content validity and adaptation in an intercultural context. *Counseling psychology and psychotherapy*. 4, 33-61.
- Kariahyina, T., Budagovskaya, N., & Dubrovskaya, S. (2013). Adaptation of the multifactor empathy questionnaire of M. Davis. *Counseling psychology and psychotherapy*. 1, 202-227.
- Mooradian, T. A., Davis, M., & Matzler, K. (2011). Dispositional empathy and the hierarchical structure of personality. *The American journal of psychology*, 124(1), 99–109. <https://doi.org/10.5406/amerjpsyc.124.1.0099>
- Myyry, L., Juujärvi, S., & Pessa, K. (2010). Empathy, perspective taking and personal values as predictors of moral schemas. *Journal of Moral Education*, 39(2), 213–233. <https://doi.org/10.1080/03057241003754955>
- Oswald, P. A. (1996). The effects of cognitive and affective perspective taking on empathic concern and altruistic helping. *The Journal of social psychology*, 136(5), 613–623. DOI: 10.1080/00224545.1996.9714045
- Persson, B. N., & Kajonius, P. J. (2016). Empathy and universal values explicated by the empathy-altruism hypothesis. *The Journal of social psychology*, 156(6), 610–619. <https://doi.org/10.1080/00224545.2016.1152212>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*, 25(1), 1–65.
- Semkiv, I. (2010). Individual values as psychological mechanisms of social capital formation. *Problems of Modern Psychology*, 10, 699–709.

установленої специфіки виступають параметри вікової та, меншою мірою, гендерної приналежності волонтера. Таким чином, роль гендерно-вікової приналежності волонтера у специфіці соціально-психологічного зумовлення ВД складає собою перспективу вивчення.

Подальшого дослідження та з'ясування потребує питання щодо того, чи установлена специфіка взаємозв'язків у системі чинників соціально-психологічного обумовлення ВД характеризує виключно волонтерів СВР. Чи, натомість, результати можуть бути екстрапольовані й на інші сегменти волонтерства та просоціальну активність загалом.

Окрему перспективу розробки висвітленої проблематики складає подальше дослідження та адаптація методики “IRI” для україномовної вибірки.

Список використаних джерел

- Balliet, D., Joireman, J., Daniels, D., George-Falvy, J. Empathy and the Schwartz Value System: A Test of an Integrated Hypothesis. *Individual Differences Research*, №6(4), 2008. P. 269–279.
- Davis, M. H. Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, №44(1), 1983. P. 113–126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>
- Davis, M. H., Mitchell, K. V., Hall, J. A., Lothert, J., Snapp, T., Meyer, M. Empathy, expectations, and situational preferences: Personality influences on the decision to participate in volunteer helping behaviors. *Journal of personality*, № 67(3), 1999. P.469–503. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00062>
- De Corte, K., Buysse, A., Verhofstadt, L. L., Roeyers, H., Ponnet, K., Davis, M. H. Measuring empathic tendencies: Reliability and validity of the Dutch version of the Interpersonal Reactivity Index. *Psychologica Belgica*, №47(4), 2007. P. 235–260. <https://doi.org/10.5334/pb-47-4-235>
- Dunn, J., Chambers, S. K., Hyde, M. K. Systematic review of motives for episodic volunteering. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organization*. №27, 2015. P. 425–464. <https://doi.org/10.1007/s11266-015-9548-4>
- Juujärvi, S., Myyry, L., Pessa, K. Empathy and values as predictors of care development. *Scandinavian Journal of Psychology*, №53(5), 2012. P. 413–420. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2012.00961.x>
- Карягина, Т., Будаговская, Н., Дубровская, С. (2013). Адаптация многофакторного опросника эмпатии М. Дэвиса. *Консультативная психология и психотерапия*. № 1, С. 202-227.

- Shevchenko, N. F., & Shevchenko, A. I. (2020). Research of features of the mercy manifestation of doctors. *Insight: the psychological dimensions of society*, 4, 90–110. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2020-4-6>
- Simsa, R., Rameder, P., Aghamanoukjan, A., & Totter, M. (2019). Spontaneous volunteering in social crises: Self-organization and coordination. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 48(2), 103–122. <https://doi.org/10.1177/0899764018785472>
- Spitsyna, L. & Dolgoplova, I. (2002). Research of influence of pedagogical empathy on formation of a syndrome of emotional burnout. *Bulletin of Zaporizhzhia State University*. Pedagogical Sciences, 1, 57-60.
- Vavryniv, O. S. (2020). Empirical study of the professional empathy of future rescuers. *Insight: the psychological dimensions of society*, 4, 57–72. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2020-4-4>
- Wymer Jr, W. W. (1997). Segmenting volunteers using values, self-esteem, empathy, and facilitation as determinant variables. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 5(2), 3-28. http://dx.doi.org/10.1300/J054v05n02_02
- Карягина, Т., Кухтова, Н. (2016). Тест эмпатии М. Дэвиса: содержательная валидность и адаптация в межкультурном контексте. *Консультативная психология и психотерапия*. № 4, С. 33-61.
- Mooradian, T. A., Davis, M., Matzler, K. Dispositional empathy and the hierarchical structure of personality. *The American journal of psychology*, №124(1), 2011. P. 99–109. <https://doi.org/10.5406/amerjpsyc.124.1.0099>
- Муурья, Л., Juujärvi, S., Pessa, K. Empathy, perspective taking and personal values as predictors of moral schemas. *Journal of Moral Education*, № 39(2), 2010. P. 213–233. <https://doi.org/10.1080/03057241003754955>
- Oswald, P. A. The effects of cognitive and affective perspective taking on empathic concern and altruistic helping. *The Journal of social psychology*, №136(5), 1996. P. 613–623. DOI: 10.1080/00224545.1996.9714045
- Persson, B. N., Kajonius, P. J. Empathy and universal values explicated by the empathy-altruism hypothesis. *The Journal of social psychology*, №156(6), 2016. P. 610–619. <https://doi.org/10.1080/00224545.2016.1152212>
- Schwartz, S. H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*, 25(1), 1992. P. 1–65.
- Shevchenko, N. F., & Shevchenko, A. I. Research of features of the mercy manifestation of doctors. *Insight: the psychological dimensions of society*, №4, 2020. P. 90–110. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2020-4-6>
- Семків, І. Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу. *Проблеми сучасної психології*, №10, 2010. С. 699-709.
- Simsa, R., Rameder, P., Aghamanoukjan, A., Totter, M. Spontaneous volunteering in social crises: Self-organization and coordination. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, № 48(2), 2019. P. 103–122. <https://doi.org/10.1177/0899764018785472>
- Спіцина, Л., Долгополова, І. Дослідження впливу педагогічної емпатії на формування синдрому емоційного вигорання. *Вісник Запорізького державного університету. Педагогічні науки*, № 1, 2002. С. 57-60.
- Vavryniv, O. S. Empirical study of the professional empathy of future rescuers. *Insight: the psychological dimensions of society*, № 4, 2020. P. 57–72. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2020-4-4>
- Wymer Jr, W. W. Segmenting volunteers using values, self-esteem, empathy, and facilitation as determinant variables. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, № 5(2), 1997. P. 3-28. http://dx.doi.org/10.1300/J054v05n02_02

DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-4

Link article (Style APA): Plokhikh V. V. (2021). Assessment of subject's readiness for urgent actions using the variations of sensorimotor response tasks. *Insight: the psychological dimensions of society*, 5, 46-65. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-4

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Plokhikh V. V. Assessment of subject's readiness for urgent actions using the variations of sensorimotor response tasks. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2021, 5, 46-65. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-4

UDC 159.93:159.937.23:159.938.3

Assessment of subject's readiness for urgent actions using the variations of sensorimotor response tasks

Оцінка готовності суб'єкта до термінових дій з використанням варіацій завдань сенсомоторного реагування

Received: March 15, 2021

Accepted: May 25, 2021

Plokhikh Viktor Volodymyrovych
Doctor of Psychology, Professor,
Department of General Psychology
V. N. Karazin Kharkiv National University,
Ukraine
plokhikh_v@ukr.net,
ORCID 0000-0001-7897-3417

Плохих Віктор Володимирович
доктор психологічних наук, професор,
кафедра загальної психології
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, Україна
plokhikh_v@ukr.net,
ORCID 0000-0001-7897-3417

Abstract

The purpose of the research is to identify the scope of combined use of different options of sensorimotor response to assess the effectiveness of the subject's reorientation from one apperception scheme to another. The empirical research has used **the method** of a laboratory experiment with an intra-subject implementation plan. 66 students have been the study participants. Computer hardware has been used. The study participants have performed a series of trials of a simple sensorimotor reaction, a sensorimotor reaction of choice and a double choice task, which primarily provides for immediate determination of the apperception scheme and then – selection of an action option. **Results.** The research has established a significant reduction of the reaction time under increasing orientation time in a double choice task for one and three alternate solutions (the Friedman test is respectively: $\chi^2 r=300,65$ (df = 5; $p<.001$) and $\chi^2 r=62.67$ (df = 5; $p<.001$). The author

Анотація

Метою дослідження є визначення можливостей поєднаного використання різних варіантів сенсомоторного реагування для оцінки ефективності переорієнтування суб'єкта з однієї апперцептивної схеми дій на іншу. В емпіричному дослідженні застосовано **метод** лабораторного експерименту з внутрішньосуб'єктним планом реалізації. Досліджуваними в експерименті були 66 студентів. Використовувалась комп'ютерна техніка. Досліджувані виконували серії спроб простої сенсомоторної реакції, сенсомоторної реакції вибору та задачі "подвійного вибору", в якій спочатку передбачалося оперативне визначення апперцептивної схеми дій, а потім – вибір варіанту дій. **Результати.** Встановлено суттєве зменшення часу реакції при збільшенні часу орієнтування в задачі "подвійного вибору" для одного і для трьох варіантів рішень (критерій Фрідмана відповідно: $\chi^2 r=300,65$ (df = 5; $p<.001$) та $\chi^2 r=62.67$ (df = 5; $p<.001$). Були отримані

has obtained the mathematical models of the linear relationship of the time change in a sensorimotor response for a stimulus from time of orientation in the two indicated variants. The realization of the Hick' Law in the experiment has been confirmed: a simple sensorimotor reaction of the study participants is quicker than a reaction of choice between three alternatives (the Wilcoxon signed-rank test: $Z = -7.073$; $p < .001$). The identity of organizing the response processes for the variants of a double choice task has been defined. To solve a double choice task, there has been established the availability of anticipation effect for reactions to one possible variant of a stimulus under the values of the orientation time of .25 sec and 30 sec (respectively: $t=3.138$ as $p=.003$; $t=8.656$ as $p<.001$). **Conclusion.** The assessment of the rate of the subject's urgent actions can be implemented with the use of a double choice task that involves an immediate choice and realizing one of two variants of sensorimotor response. Automatic variations of orientation time in a double choice task allow establishing the required duration of the urgent formation of a new operative image and a mode of actions, taking into account the set criterion – the time of a simple sensorimotor reaction.

Key words: operative image, attitude, anticipation, apperception scheme, simple sensorimotor reaction, sensorimotor choice reaction.

Introduction

The transience, complexity and variability of the processes of reality – according to which modern man must organize his activities – are steadily increasing. Under such conditions, the organization of the psychological system of activity should be flexible and dynamic. In cases of radical changes in the situation, it becomes necessary to restructure the regulatory activity of the operation image as quickly as possible. By relying on the above, human actions can meet the current and expected challenges of reality.

Problems of the organization of human actions in case of emergency significant changes of conditions were actively developed by engineering psychology research, sports psychology, and extreme psychology. The archives of aviation psychology are particularly replete with illustrative examples in this respect. The facts of erroneous actions of pilots, which led to catastrophic consequences, should be considered to be the most

математичні моделі лінійного зв'язку зміни часу сенсомоторного реагування на стимул від часу орієнтування у двох означених варіантах. Підтверджено реалізацію в експерименті закону У. Хіка: проста сенсомоторна реакція досліджуваних швидше реакції вибору з трьох альтернатив (критерій знакових рангів Уїлкоксона: $Z = -7.073$; $p < .001$). Було визначено ідентичність організації процесів реагування для варіантів задачі "подвійного вибору". Для рішень задачі "подвійного вибору" встановлено наявність антиципаційного ефекту у випадках реакції на один можливий варіант стимулу при значеннях часу орієнтування в .25 с та .30 с (відповідно: $t=3.138$ при $p=.003$; $t=8.656$ при $p<.001$). **Висновок.** Оцінка швидкості термінових дій суб'єкта може проводитися з використанням задачі "подвійного вибору", в якій оперативно обирається й реалізується один з двох варіантів сенсомоторного реагування. Автоматичні варіації часу орієнтування в задачі "подвійного вибору" з урахуванням заданого критерію – часу простої сенсомоторної реакції, дозволяють визначити необхідну тривалість термінового формування нового оперативного образу і способу дій.

Ключові слова: оперативний образ, установка, антиципація, апперцептивна схема, проста сенсомоторна реакція, сенсомоторна реакція вибору.

Вступ

Швидкоплинність, складність та мінливість процесів дійсності, згідно з якими повинна організувати свою діяльність сучасна людина, неухильно збільшуються. За таких умов і організація психологічної системи діяльності повинна бути гнучкою та динамічною. У випадках радикальних змін обстановки необхідною стає якомога швидка перебудова регулюючої діяльності оперативного образу. Тільки завдяки цьому дії людини можуть відповідати поточним і очікуваним викликам дійсності.

Проблематика організації дій людини при екстремних суттєвих змінах обстановки активно розроблялася у дослідженнях з інженерної психології, в психології спорту, в екстремальній психології. Особливо багатими на показові приклади в означеному аспекті є архіви авіаційної психології. І найбільш виразними тут слід вважати факти помилкових дій льотчиків, які призвели до катастрофічних

expressive in this context (Shumilov, 2006). One of the most high-profile examples of fatal mistakes in civil aviation was the mistakes of an experienced Boeing 747 pilot in assessing the take-off situation in extreme conditions of time shortage in Los Rodeos in 1977. The crash killed more than 580 people on two planes that collided on the takeoff runway. Another example is the crash of a DC-10 near Chicago in 1979 due to the loss of an engine on takeoff and the subsequent aircraft crew's incorrect assessment of the critical situation. The pilots paid too much attention to the guidelines of the on-board computer, which failed to function, and did not realize the actual course of events up to time. The crash of the A 300-310 aircraft near Mizhrichensk in 1994 is a prime example in the aspect under consideration. This crash was caused by some errors and violations on the part of the crew, which led to an unauthorized shutdown of the autopilot and a sharp change in the flight situation. The pilots failed to notice, identify and remedy the emergency in due time.

It should be added that the study of peculiarities of the formation of the flight's image and the actions of a pilot in an emergency, including the unauthorized shutdown of the autopilot, generates a specific interdisciplinary research direction. The principle of an "active operator" by V. O. Ponomarenko should be regarded as one of the important contributions in this area (Zavalova et al., 1986). It is noted that upon unexpected significant variations in the situation, the operation image regulating the subject's actions changes in content and even deteriorates in many cases. At the same time, the renewal of a full-fledged operation image takes place over a while and requires considerable mental and physical efforts.

The dynamics and variability of sports processes are not the exceptions but the rule. Athletes, more or less, but constantly must bargain for the flip of events. Moreover, they are insecure about the course and essence of possible changes. In this context, there are questions concerning the speed and adequacy of the shaping of an operation image of a situation and actions. A delay and mistakes of an athlete in assessing the situation and making relevant decisions lead to performance decline, defeats (Cheban et al.,

наслідків (Шумилов, 2006). Одним з найбільш гучних прикладів фатальних помилоку цивільній авіації стали помилки досвідченого пілота "Боїнга-747" в оцінці злітної ситуації в екстремальних умовах дефіциту часу в Лос-Родеоі у 1977 році. У цій катастрофі в двох літаках, що зіштовхнулися на злітній смузі, загинуло понад 580 осіб. Інший приклад – аварія літака DC-10 у 1979 році під Чикаго через втрату двигуна на злеті та наступну невірну оцінку критичної ситуації екіпажем повітряного судна. Пілоти занадто багато уваги приділили рекомендаціям бортового комп'ютера, який до того ж вийшов з ладу, і своєчасно не збагнули про реальний перебіг подій. Показовою в аспекті, що розробляється, є катастрофа літака А 300-310 поряд з Міжріченськом у 1994 р. Цю катастрофу було спричинено низкою помилок та порушень з боку екіпажу, які призвели до несанкціонованого відключення автопілоту й до різкої зміни польотної ситуації. Пілоти своєчасно не змогли помітити, ідентифікувати та виправити аварійну ситуацію.

Слід додати, що вивчення особливостей формування образу польоту і дій льотчика в нештатних ситуаціях і, в тому числі, за несанкціонованого вимкнення автопілоту утворює специфічний міждисциплінарний напрямок досліджень. Одним з важливих напрацювань цього напрямку слід вважати і принцип "активного оператора" В. О. Пономаренко (Завалова та ін., 1986). Відзначається, що при неочікуваних суттєвих змінах ситуації оперативний образ, який регулює дії суб'єкта, змістовно змінюється, а нерідко – взагалі руйнується. При цьому відновлення повноцінного оперативного образу відбувається впродовж деякого часу і вимагає суттєвих психічних і фізичних зусиль.

Динамічність та мінливість процесів спортивної діяльності є не виключенням, а правилом. Спортсмени більш або менш, але постійно, повинні бути готові до змін поточної ситуації. Але для них залишається невизначеність у напрямку та змісті можливих змін. І тут також постають питання щодо швидкості й адекватності побудови оперативного образу ситуації та дій. Несвоєчасність та помилки спортсмена в оцінці ситуації й прийнятті відповідних

2020a; Cheban et al., 2020b; Popovych et al., 2019; Van de Water et al., 2017). In some sports (for example: mountaineering, skydiving, gymnastics, diving, etc.) incorrect assessment of a situation can result in tragic consequences (Lynall et al., 2018).

The operation image, which regulates the subject's actions, is a complex multicomponent mental formation (Konopkin, 1980; Zavalova et al., 1986). This image not only reflects the peculiarities of the current situation but also takes into account the available mental and physical resources, determines the next stages of effective implementations on the way towards achieving the intended goal. The operation image is oriented in a certain way and characterized by peculiar dynamics. In this case, it can be considered as a sensory form of the manifestation of a more fundamental mental phenomenon – the actual attitude. The actual attitude functionally determines the directed readiness of the subject to accomplish certain relations with reality. In the organizational context, it is an integral entity that combines the needs and experience of an individual with information about the current situation (Chkhartishvili, 1978). The essential changes in the current situation necessitate altering the actual attitude and operation course of actions. Moreover, the previous actual attitude has inertia, stability; upon frenetic changes of the situation, it finds expression through inconsistency with changes and errors at the unconscious level of mental regulation. This feature has laid the foundation for the experimental study of the attitude.

Another important feature of the attitude is that it covers the entire duration, the development of the process the subject focuses on (Plokhikh, 2019). The integral duration of the process contains crucial features of its background and possible future. Such structural construction ensures anticipatory effects in the implementation of the operation image controlling actions (Nosov et al., 2020; Popovych et al., 2020; Zavalova et al., 1986).

In terms of a specific activity performed by a particular person, the changes in the current attitude and operation image depend on the specificity of the situation, personal

рішень призводять до зниження результатів, до поразок (Cheban et al., 2020a; Cheban et al., 2020b; Popovych et al., 2019; Van de Water et al., 2017). А в деяких видах спорту (наприклад: альпінізм, парашутизм, гімнастика, дайвінг та ін.) невірна оцінка ситуації може мати й трагічні наслідки (Lynall et al., 2018).

Оперативний образ, що регулює дії суб'єкта, є складним багатокомпонентним психічним утворенням (Конопкин, 1980; Завалова та ін., 1986). Цей образ не тільки відображає особливості поточної ситуації, а й враховує наявні психічні та фізичні ресурси, визначає послідовні етапи дієвих реалізацій на шляху до досягнення наміченої мети. Оперативний образ певним чином зорієнтований та характеризується своєрідною динамікою. У такому варіанті він може розглядатися як чуттєва форма прояву більш фундаментального психічного явища – актуальної установки. Актуальна установка функціонально визначає спрямовану готовність суб'єкта до реалізації певних відношень з дійсністю. Організаційно ж вона є інтегральним утворенням, яке поєднує потреби й досвід особистості з інформацією про поточну ситуацію (Чхартишвили, 1978). Суттєві зміни поточної ситуації роблять необхідними й зміни актуальної установки та оперативного образу дій. При цьому попередня актуальна установка має певну інерційність, стійкість, і при різких змінах обстановки вона проявляється з неусвідомлюваного рівня психічної регуляції невідповідністю змінам та помилками. Саме означену особливість й було покладено в основу експериментального вивчення установки.

Ще однією важливою особливістю установки є те, що вона охоплює цілісну тривалість, розгортання процесу, на якому акцентовано увагу суб'єкта (Плохих, 2019). Цілісна тривалість процесу вміщує значущі особливості його минулого, теперішнього та можливого майбутнього. Така структурна побудова й забезпечує антиципаційні ефекти в реалізації керуючого діями оперативного образу (Nosov et al., 2020; Popovych et al., 2020; Завалова та ін., 1986).

У конкретній діяльності, яку виконує конкретна людина, зміни актуальної установки

motivation and experience (Cheban et al., 2020s; Okubo et al., 2017; Sant'Ana et al., 2016). However, first of all, it essential that the mental mechanisms, ensuring the very change of the subject's orientation, "respond" adequately. The research of the organization of such mechanisms is not concealed – it is possible upon the condition of reducing the impact of features of the subjective experience and the current circumstances on their functioning. In the context of such a simplified model version, the possibilities of urgent structural changes of the mental organization for a pivot to a new situation come to the fore. The well-studied resources of sensorimotor response may come in useful to create an appropriate model task (Reigal et al., 2019; Silverman, 2010).

In the structure of sensorimotor reaction, one distinguishes a fundamental perceptual component focused on the signals of the relevant sensation modality. This component is a kind of expression of the current attitude and a crucial element of the operation image. The perceptual component of the sensorimotor response is substantively simplified and is based on an apperception scheme with limited content of minor elements of the experience and the current situation. The apperception scheme itself determines emphases in the information perception and its orientation in the appropriate direction of motor realization. With the increase of input signal variants and response variants, apperception schemes with the relevant response ways become more complicated. The latter relates to the psychological basis of Hick's Law, which summarizes the following correlation: with the increasing number of possible variants of the input signal, the subject's response time increases (Chuprikova, 1995). Thus, every apperception scheme differs in the rate of sensorimotor reactions for a particular number of stimulation options. By relying on the beforementioned, it should be noted that the rate of change of operation images in the sensorimotor response is largely determined by the duration of switching the psychological system of action regulation from one apperception scheme to another. Such switching can be detected by increasing or decreasing a period of the reaction time.

The purpose of the research is to identify the potential of combined use of a simple

й оперативного образу залежать від багатьох особливостей ситуації, особистісної мотивації та досвіду (Cheban et al., 2020c; Okubo et al., 2017; Sant'Ana et al., 2016). Однак при цьому насамперед важливим є те, щоб необхідним чином "спрацьовували" психічні механізми, які забезпечують саму зміну спрямованості суб'єкта. Дослідження організації таких механізмів не маскується і можливе за умов зменшення впливу на їх функціонування особливостей суб'єктивного досвіду та перебігу поточних обставин. У такому спрощеному модельному варіанті на передній план вже виступають саме можливості термінових структурних змін психічної організації для переорієнтації на нову ситуацію. Для створення відповідної модельної задачі можуть стати у нагоді достатньо вивчені ресурси сенсомоторного реагування (Reigal et al., 2019; Silverman, 2010).

У структурі сенсомоторної реакції виокремлюється вагомий перцептивний компонент, який зорієнтовано на сигнали відповідної модальності відчуття. Означений компонент власне і є своєрідним виразом актуальної установки й ключовою складовою оперативного образу. Перцептивний компонент сенсомоторної реакції суттєво спрощений і має в основі апперцептивну схему з обмеженим наповненням малозначущими елементами досвіду і поточної ситуації. Апперцептивна схема саме і визначає акценти у сприйнятті інформації та її спрямуванні у відповідному напрямку рухової реалізації. Зі збільшенням варіантів вхідних сигналів і варіантів реагування ускладнюються й апперцептивні схеми з відповідними способами реагування. Останнє саме і стосується психологічного підґрунтя закону У. Хіка, в якому узагальнюється наступне відношення: зі збільшенням кількості можливих варіантів вхідного сигналу збільшується час реагування суб'єкта (Чупрікова, 1995). Тобто кожна апперцептивна схема для певної кількості варіантів стимуляції відрізняється відповідною швидкістю сенсомоторних реакцій. Виходячи з останнього, слід відзначити, що швидкість змін оперативних образів у сенсомоторному реагуванні значною мірою визначається тривалістю переключення психологічної системи регуляції дій

sensorimotor reaction and sensorimotor choice reaction within one task to assess the effectiveness of the subject's reorientation from one apperception scheme of response (action) to another.

Research tasks:

1. Theoretical substantiation of the potential for using a simple sensorimotor reaction and sensorimotor choice reaction within one task to assess the subject's readiness for the urgent changes of the operation image and mode of actions.

2. To establish the empiric effectiveness of using "double-choice" tasks with automatic variations of orientation time to assess the subject's capacity towards an urgent formation of a new operation image and mode of actions.

Materials and methods

Study participants were represented by 66 male and female students (age: $Me = 20$, $min = 17$, $max = 25$). The intra-subject experimental design was realized under the framework of the research. The study involved computer hardware.

According to the experimental design, the study participants carried out a series of tasks, including sensorimotor actions in various conditions. The experimental tasks were realized in the form of a computer program based on the relevant algorithm. When completing tasks, the study participants had to respond to the appearance of a stimulus on-screen as quickly as possible (a burgundy square) by pressing the corresponding keyboard. Different experimental tasks determined the relevant number of variants of the stimuli and a place of the appearance of a concrete stimulus on the screen in the subsequent trial through a random number generator. The study participants made training trials before a series of valid ones. The time interval between trials varied randomly within $1.70 \div 2.30$ sec.

In series 1, the study participants completed a task which was organized upon the scheme of a simple sensorimotor reaction. According to the scheme, a stimulus-square automatically appeared in the middle of the monitor screen. In response to the appearance of the stimulus, a study participant had to press the key "↓" as quickly as possible. The reaction time was

з одної апперцептивної схеми на іншу. І таке переключення може бути діагностовано через збільшення або зменшення часу реакції.

Мета дослідження – визначення можливостей поєднаного використання в одній задачі простої сенсомоторної реакції та сенсомоторної реакції вибору для оцінки ефективності переорієнтування суб'єкта з однієї апперцептивної схеми реагування (дій) на іншу.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати можливості використання простої сенсомоторної реакції та сенсомоторної реакції вибору для оцінки готовності суб'єкта до термінових змін оперативного образу та способу дій.

2. Емпірично встановити ефективність використання задачі "подвійного вибору" з автоматичними варіаціями часу орієнтування для оцінки можливостей суб'єкта щодо термінового формування нового оперативного образу і способу дій.

Матеріали та методи

У якості досліджуваних виступили 66 студентів чоловічої та жіночої статі (вік: $Me = 20$, $min = 17$, $max = 25$). У дослідженні було реалізовано внутрішньосуб'єктний експериментальний план. Робота проводилася з використанням комп'ютерного обладнання.

За експериментальним планом досліджувані виконали низку серій завдань з виконанням сенсомоторних дій в різних умовах. Експериментальні завдання було реалізовано у вигляді комп'ютерної програми за розробленим відповідним алгоритмом. При вирішенні завдань досліджуваним слід було як найшвидше реагувати на появу на екрані монітору стимулу (квадрату бордового кольору) шляхом натискання відповідної клавіші клавіатури. У різних експериментальних завданнях актуальна безліч варіантів стимулів і місце появи конкретного стимулу на екрані в наступній спробі визначалося за допомогою датчика випадкових чисел. Досліджувані перед серіями залікових спроб виконували тренувальні спроби. Інтервал часу між спробами змінювався випадково в межах $1.70 \div 2.30$ с.

У серії 1 досліджуваними вирішувалося завдання, яке було організоване за схемою

fixed. In this series, the study participants made 5 – 7 training and 25 valid trials following the next instruction: “You should respond to the appearance of a burgundy square in the middle of the screen as quickly as possible by pressing the key “↓”.

In series 2, the study participants performed a task which was based the scheme of sensorimotor choice response. In this task, the stimulus-square appeared in the middle of the screen (horizontal coordinate) in one of three possible spots: to the left of the center of the screen; in the center of the screen; to the right of the center of the screen. For each option of stimulus appearance, a study participant was suggested responding as quickly as possible

простої сенсорномоторної реакції. Згідно з такою схемою у центрі екрану монітора автоматично з'являвся стимул-квадрат. У відповідь на появу стимулу досліджуваний повинен був якнайшвидше натиснути на клавіатурі на клавішу – “↓”. Визначався час реагування. У цій серії досліджувані виконували 5–7 тренувальних і 25 залікових спроб, дотримуючись наступної інструкції: «Вам слід якнайшвидше реагувати на появу в центральній частині екрану бордового квадрату шляхом натискання клавіші – “↓”».

У серії 2 досліджуваний виконували завдання, організоване за схемою сенсорномоторної

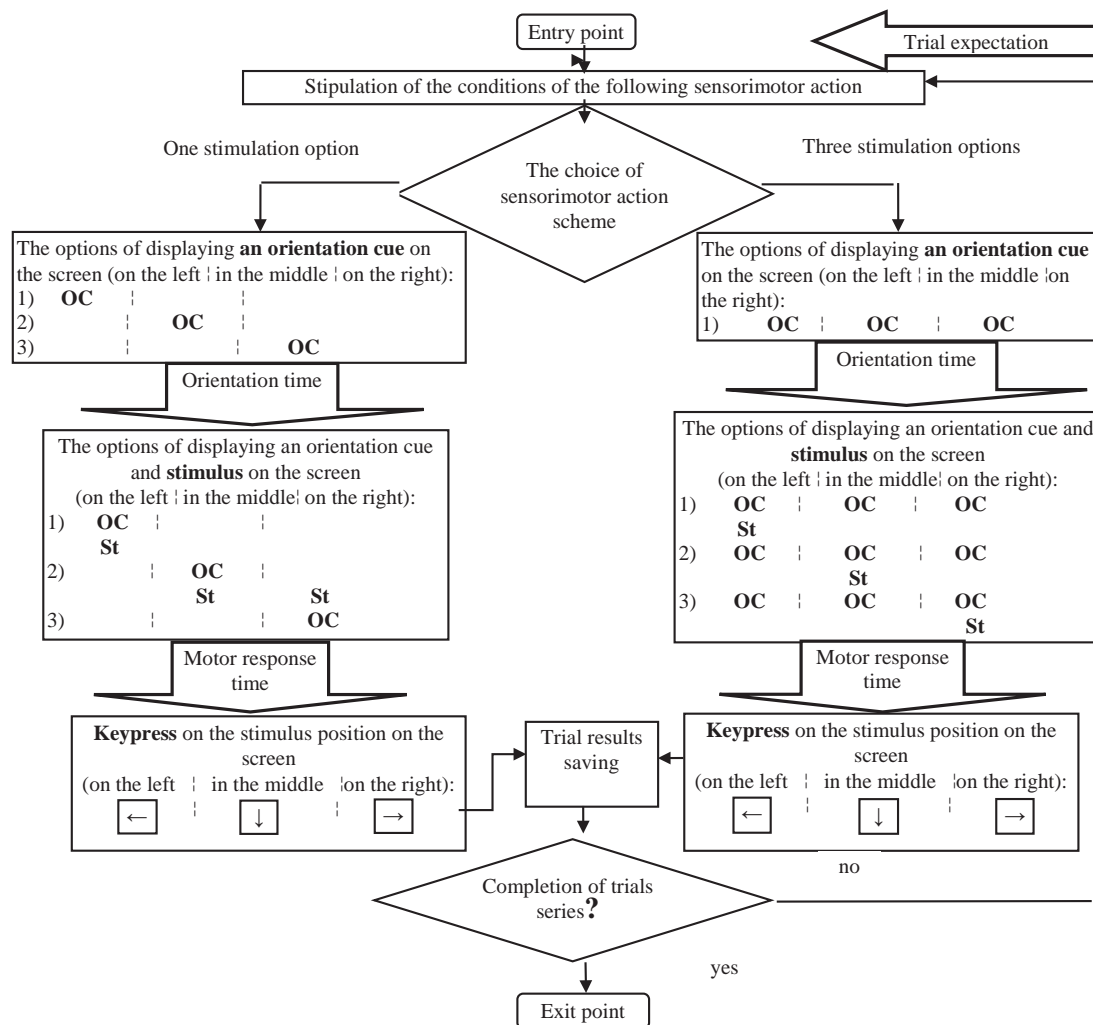

Fig. 1. The scheme of the organization of sensorimotor actions in a double choice task, where OC – an orientation cue; St – a stimulus.

by pressing the following keys: the stimulus is on the left – “←”; the stimulus is in the middle – “↓”; the stimulus is on the right – “→”. The response speed of a study participant was measured automatically. Series 2 consisted of 5 – 7 training and 25 valid trials. Regarding the task in series 2, a study participant had the following instruction: “You should respond to the appearance of a burgundy square in one of the possible spots on the monitor screen as quickly and correctly as possible by pressing the relevant keyboard key (the keys are next to each other): the square is on the screen to the left of center – “←”; the square is in the middle of the screen – “↓”; the square is on the screen to the right of the center “→”.

реакції вибору. У цьому завданні стимул-квадрат з'являвся в середній частині екрану (горизонтальна координата) на одному з трьох можливих місць: зліва від центру екрану; у центрі екрану; справа від центру екрану. На кожний варіант появи стимулу досліджуваному пропонувалося якнайшвидше реагувати натисканням на клавіатурі наступних відповідних клавіш: стимул зліва – клавіша “←”; стимул у центрі – клавіша “↓”; стимул справа – клавіша “→”. Автоматично визначалася швидкість реагування досліджуваного. В серії 2 виконувалося 5-7 тренувальних і 25 залікових спроб. Стосовно виконання завдання

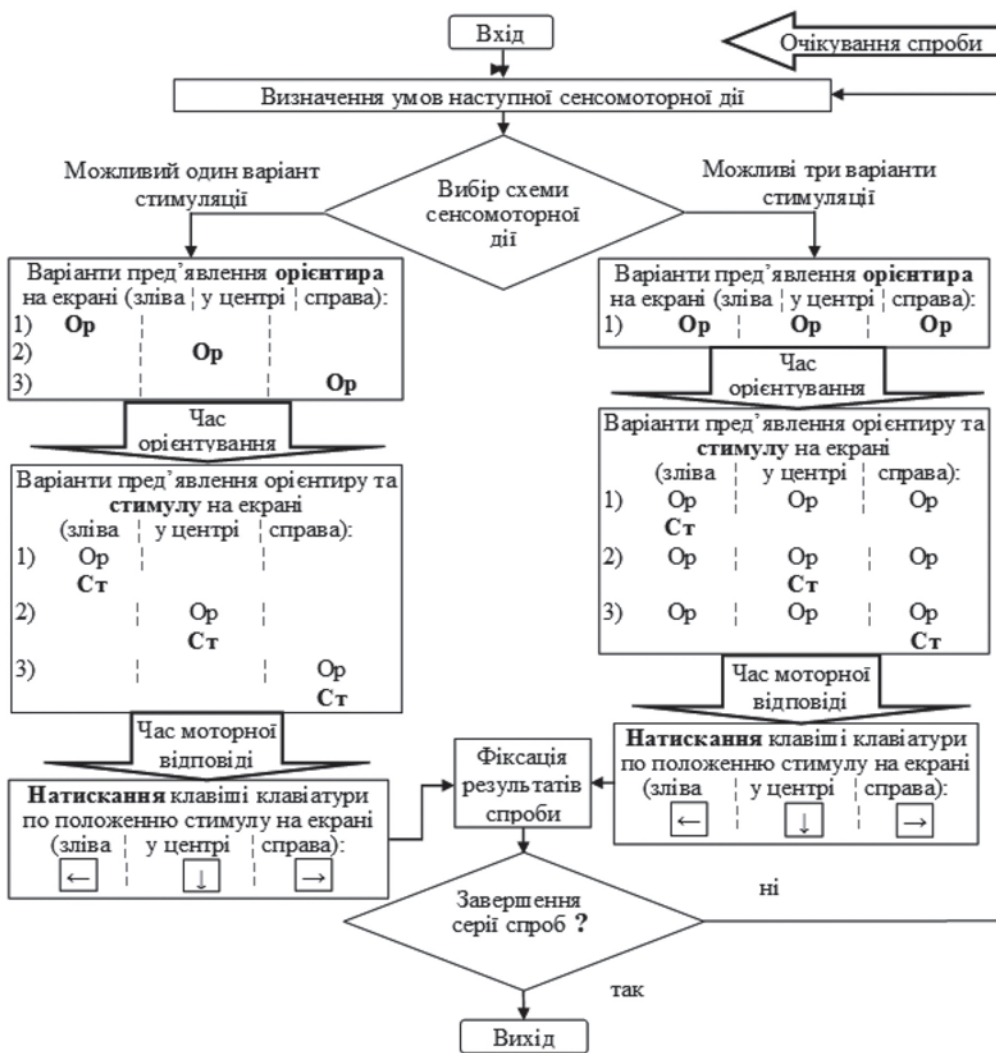

Рис. 1. Схема організації сенсомоторних дій у завданні “подвійного вибору”, де: Op – орієнтир; Ст – стимул.

In series 3, 4 and 5, the study participants completed double choice tasks (DC). At the first stage of the task, one had to decide upon the scheme of the following actions: including one option of stimulation (1_PS) or three options of stimulation (3_PS). At the second stage of task completion, one pressed the relevant key of the moveable answer (fig. 1). The 1_PS option was realized on the screen as one of three possible alternatives of the 3_PS realization.

ADC task was developed by following a response scheme with a cue and given the effects meeting Hick's Law (Chuprikova, 1995). When elaborating the experimental problem, the author kept in mind that in uncertain environment, the subject focuses on the most extensive information context and the largest scope number of possible options for situation development (Konopkin, 1980). Moreover, it should be added that the required narrowing of the context and focusing on the significant point take some time.

In each subsequent trial of the DC task, the options of a place of presentation were shown on the screen at some time (orientation time) before displaying a stimulus. Thus, burgundy circles were rendered above the possible spots where the stimulus could appear (see Fig. 1). If the 1_PS scheme was offered, one cue circle was depicted above the place (on the screen: on the left; in the middle; on the right) where the stimulus was subsequently appeared. In case of the 3_PS scheme, cue circles were reflected over all three possible spots of stimulus appearance. Then, the stimulus appeared in one of three indicated spots. Both according to the 1_PS scheme and 3_PS scheme, in response to the stimulus, the study participant had to press the key that corresponds to the stimulus position on the screen as quickly as possible (see Figure 1). In the DC task, the keyboard keys and spots of displaying stimuli on the screen correlated in the same manner as in a choice reaction task in series 2. The instruction for the DC task was as follows: "Before the appearance of the stimulus-square, the spots of its possible appearance (one or three) are indicated on the screen by displaying small burgundy circles over them. You should respond as quickly and correctly as possible to the appearance of a burgundy stimulus-square

у серії 2 досліджуваному надавалася наступна інструкція: «Вам необхідно якомога швидше і правильно реагувати на появу бордового квадрату в одному з можливих місць на екрані монітору шляхом натискання відповідної клавіші клавіатури (клавіші знаходяться поряд): квадрат на екрані зліва від центру – «←»; квадрат в центрі екрану – «↓»; квадрат на екрані справа від центру – «→»».

У серіях 3, 4 та 5 досліджувані виконували завдання "подвійного вибору" (ПДВ). В цьому завданні на першому етапі треба було визначитись зі схемою наступних дій: з одним варіантом стимуляції (1_МС) або з трьома варіантами стимуляції (3_МС). На другому етапі вирішення завдання натискалася відповідна клавіша в руховій відповіді (рис. 1). Варіант 1_МС було реалізовано на екрані як один з трьох можливих випадків реалізації варіанту 3_МС.

Задача ПДВ розроблялася за схемою реагування з попереджаючим сигналом та з врахуванням ефектів, що відповідають закону У. Хіка (Чупрікова, 1995). У побудові експериментальної задачі враховувалося, що в умовах невизначеності суб'єкт орієнтується на найбільш широкий інформаційний контекст та на найбільшу кількість можливих варіантів розвитку ситуації (Конопкін, 1980). До цього ж слід додати, що необхідне звуження контексту і зосередження уваги на актуально важливому вимагає деякого часу.

У кожній наступній спробі в задачі ПДВ за деякий час (час орієнтування) до пред'явлення стимулу на екрані вказувалися можливі варіанти місця пред'явлення. Для цього над можливими місцями, де може потім з'явитися стимул, відображувалися кола-орієнтири бордового кольору (див. рис. 1). Якщо пропонувалася схема 1_МС, то відображувалося одне коло-орієнтир саме над тим місцем (на екрані: зліва; у центрі; справа), де потім пред'являвся сам стимул. У випадку схеми 3_МС кола-орієнтири відображувалися над усіма трьома можливими місцями появи стимулу. Стимул потім пред'являвся в одному з трьох вказаних місць. І по схемі 1_МС, і по схемі 3_МС у відповідь на пред'явлення стимулу досліджуваний повинен якомога швидше натискати ту клавішу клавіатури, яка відповідала положенню стимулу на

on the screen by pressing the appropriate key in the following correlations: the square is on the left of the screen – “←”; the square is in the middle of the screen – “↓”; the square is on the right of the screen – “→”.

The method of changing the orientation time differed in the experimental series stipulating task performance according the DC scheme. In series 3 and 4, there were three possible values of the orientation time, one of which was chosen for the subsequent trial using the random number generator. Series 3 contained the following options of the orientation time: 05 sec; .15 sec; .25 sec. In series 4, the possible orientation time was as follows: .10 sec; .20 sec; .30 sec. In series 5, the orientation time automatically changed for .05 sec (but not less than zero seconds). The outcome of the software comparison of the motor response time in the previous trial (only for 1_PS) with the criterion value was a signal of changing orientation time for each subsequent one. The median value of a simple sensorimotor response, which had been preliminarily entered in the software settings of the DC task, was set in series 1. If the execution time of the previous trial exceeded the criterion, orientation time for the next trial was increased by .05 sec; if, conversely – orientation time for the next trial was reduced by .05 sec.

In series 3 and 4, it was necessary to perform 7–10 training and 65 valid trials when performing the DC task.

In the experimental DC task, influence factors and respectively independent variables involved orientation time; apperception schemes for response in 1_PS or 3_PS. The time of a motor response to the appearance of the stimulus-square was a dependent variable in all cases. On the one hand, orientation time in the relevant situation determined the transition from the apperception scheme in the 3_PS option to the apperception scheme in the 1_PS option. On the other hand, the cue could initiate the anticipation process. The influence factors had to act as a cohesive whole: the cue both pointed at the actual apperception scheme and “started” the countdown of orientation time before the appearance of the stimulus square.

After each trial, the data array fixed the following information: stimulus code; an interval between the trials; sensorimotor reaction

екрані (див. рис. 1). Клавiші клавіатури й місця пред’явлення стимулів на екрані в задачі ПДВ співвідносилися так саме, як і в задачі реакції вибору в серії 2. Інструкція щодо виконання задачі ПДВ була наступною: «За деякий час до появи стимула-квадрата на екрані вказуються місця його можливою появи (одне або три) через відображення над цими місцями малих кіл бордового кольору. Ви повинні якомога швидше та правильно реагувати на появу бордового стимула-квадрату на екрані натисканням відповідної клавiші у таких співвідношеннях: квадрат на екрані зліва – “←”; квадрат у центрі екрану – “↓”; квадрат на екрані справа – “→”».

В експериментальних серіях з виконанням завдань по схемі ПДВ відрізнявся спiсiб зміни часу орієнтування. В серіях 3 та 4 було по три можливих значення часу орієнтування, одне з яких обиралося для чергової спроби за допомогою датчика випадкових чисел. У серії 3 варіанти часу орієнтування були наступні: .05 с; .15 с; .25 с. У серії 4 можливий час орієнтування був: .10 с; .20 с; .30 с. У серії 5 час орієнтуванні від спроби до спроби автоматично змінювався на .05 с (але не менше нуля секунд). Показанням до змін часу орієнтування для кожної наступної спроби був результат програмного порівняння часу рухової відповіді у виконаній попередній спробі (тільки для варіанту 1_МС) із значенням критерію. Критерієм для зміни часу орієнтування було заздалегідь занесене до програмних установок задачі ПДВ встановлене в серії 1 значення медіани простої сенсомоторної реакції. Якщо час виконання попередньої спроби був більше критерію, то час орієнтування для наступної спроби збільшувався на .05 с; якщо навпаки – час орієнтування для наступної спроби зменшувався на .05 с.

У серіях 3 та 4 при виконанні задачі ПДВ необхідно було виконувати по 7–10 тренувальних і по 65 залікових спроб. У серії 5 досліджувані виконували 7–10 тренувальних і 41 залікову спробу.

В експериментальній задачі ПДВ факторами впливу і відповідно незалежними змінними були: час орієнтування; апперцептивні схеми для реагування у варіантах 1_МС або

time; the fact of correct selection of the key for the motor response; orientation time for the DC task; current apperception scheme (1_PS or 3_PS) for the DC task. After completing a series of trials, the data array was programmatically processed, and the findings were converted into the results file of a study participant. The success rate of the study participant was assessed according to the following parameters: sensorimotor reaction time; orientation time, operations accuracy. The study data were processed by the statistical package IBM SPSS Statistics 20.

Results

The author ran a check of the distribution of samples of empirical data of the study group for compliance with the normal law (the Kolmogorov-Smirnov test). Such calculations showed a positive outcome in most cases. However, the normal law was not established in data distributions of the samples with simple reaction time (series 1) and choice reaction (series 2). In the study group, statistical indicators of "reaction time" for completing the DC task in series 3 and 4 were combined in table 1.

By using the Friedman test (χ^2r -), the statistical analysis of the significance of MTR changes upon shifting the orientation time in the DC task for 1 PS and 3PS was conducted in the context of combined statistics of series 3 and 4 (see table 1). The following significant results were obtained: 1_PS - $\chi^2r=300,65$ ($df = 5$; $p<.001$); 3_PS - $\chi^2r=62.67$ ($df = 5$; $p<.001$).

The results in table 1 indicate the inverse dependence of the motor reaction time on the orientation time. Taking into account the above, mathematical models of the linear relationship of changes in the mean values of the time of sensorimotor response to the stimulus derived from the orientation time were obtained in two versions of the accomplishment of the DC task (table 2). According to these models, one can mark a unique correspondence of orientation time with reaction time in the DC task when reorienting psychological mechanisms from three expected options of stimulations to one. At the same time, such a re-orientation took place upon orientation time value of .05 sec ($t=3.207$; $p=.002$).

3_МС. Залежна змінна у всіх випадках – час рухової відповіді на появу стимулу-квадрату. Час орієнтування, з одного боку, при відповідній ситуації зумовлював перехід з апперцептивної схеми у варіанті 3_МС на апперцептивну схему у варіанті 1_МС. З іншого боку, попереджувальний сигнал міг бути ініціацією процесу антиципації. Фактори впливу мали діяти комплексно: орієнтувальний сигнал і вказував на актуальну апперцептивну схему, і "запускав" відлік часу орієнтування до появи стимулу-квадрату.

Після кожної спроби у масиві даних фіксувалася наступна інформація: код стимулу; час поміж спробами; час сенсомоторного реагування; факт правильності вибору клавіші для рухової відповіді; час орієнтування для задачі ПДВ; поточна апперцептивна схема (1_МС або 3_МС) для задачі ПДВ. Після завершення серії спроб масив даних програмно оброблявся і результати переводилися у файл результатів досліджуваного. Успішність дій досліджуваного оцінювалася за наступними параметрами: час сенсомоторної реакції; час орієнтування, правильність дій. Обробка даних дослідження проводилася за допомогою статистичного пакету IBM SPSS Statistics 20.

Результати

Проводилася перевірка розподілів вибірок емпіричних даних групи досліджуваних на відповідність нормальному закону (критерій Колмогорова-Смирнова). У таких розрахунках було отримано стверджуючий результат у більшості варіантів. Однак для розподілів даних у вибірках з часом простої реакції (серія 1) та реакції вибору (серія 2) нормальний закон не був встановлений. Статистичні показники «час реакції» у групі досліджуваних для рішень задачі ПДВ в серіях 3 та 4 поєднано представлені в табл. 1.

З використанням χ^2r -критерію Фрідмана проводився статистичний аналіз значущості змін часу реакції при зміні часу орієнтування в задачі ПДВ для випадків 1_МС та 3_МС по поєднаним статистикам серій 3 та 4 (див. табл. 1). Були отримані наступні значущі результати: 1_МС - $\chi^2r=300,65$ ($df = 5$; $p<.001$); 3_МС - $\chi^2r=62.67$ ($df = 5$; $p<.001$).

Using the Wilcoxon signed-rank test, the author determined a statistical difference between participants' execution time of a simple sensorimotor reaction and choice reaction time (table 3). The fact that a simple sensorimotor reaction of the study participants in the experiment is quicker than a three-choice reaction was confirmed ($Z = -7.073$; $p < .001$).

The linear relationship of the time reduction of a sensorimotor response to a stimulus in the 1_PS in the DC task is significantly limited upon increasing orientation time. In the context of high values of the orientation time approaching the values of the interstimulus interval, the DC task changes into a simple reaction task or a choice reaction task in terms of its apperception scheme, including previous

Результати в табл. 1 свідчать про зворотну залежність часу моторної відповіді від часу орієнтування. З урахуванням цього були отримані математичні моделі лінійного зв'язку змін середніх значень часу сенсомоторного реагування на стимул від часу орієнтування у двох варіантах реалізації задачі ПДВ (табл. 2). Згідно з цими моделями можна стверджувати однозначну відповідність часу орієнтування і часу реакції в задачі ПДВ при переорієнтуванні психологічних механізмів з трьох очікуваних варіантів стимуляції на один. При цьому таке переорієнтування відбувається вже при значенні часу орієнтування в .05 с. ($t=3.207$; $p=.002$).

З використанням критерію знакових рангів Уїлкоксона визначалася статистична різниця

Table 1. Motor reaction time in the experimental study group ($n=66$) in series 3 and 4 in the case of different values of orientation time in the DC task

Таблиця 1. Час рухової відповіді у групі досліджуваних ($n=66$) у серіях 3 та 4 експерименту у разі різних значень часу орієнтування в задачі ПДВ

The number of stimuli options Кількість варіантів стимуляції	Parameter, c Параметр, с	Orientation time Час орієнтування					
		.050	.100	.150	.200	.250	.300
1	\bar{M}	.336	.299	.270	.227	.194	.144
	Me	.335	.300	.270	.230	.210	.140
	SD	.044	.040	.046	.051	.063	.069
3	\bar{M}	.321	.313	.301	.294	.290	.287
	Me	.320	.310	.300	.290	.290	.280
	SD	.039	.035	.039	.039	.040	.037

Table 2. Parameters of mathematical models of the linear dependence of sensorimotor reaction time of the studied group on the cue in the options involving one and three possible stimuli derived from the orientation time in the DC task in the 3 and 4 experimental series ($df = 4$)

Таблиця 2. Параметри математичних моделей лінійної залежності часу сенсомоторного реагування досліджуваних групи на сигнал у варіантах з одним та трьома можливими стимулами від часу орієнтування в задачі ПДВ у серіях 3 и 4 експерименту ($df = 4$)

The number of stimulation options Кількість варіантів стимуляції	Model parameters Параметри моделі		Characteristics Характеристики	
	Constant Константа	Coefficient Коефіцієнт	R^2	p
1	.376	-.751	.995	.000
3	.326	-.141	.952	.001

Notes: p – the probability of making a type I error; R^2 – the proportion of the dispersion of motor actions time stimulated by the orientation time.

Примітка: p – імовірність похибки 1 роду; R^2 – доля дисперсії часу рухових дій, обумовлена часом орієнтування.

cue that is unstable in time. It means that in this case, values of the simple reaction and the choice reaction adjusted by anticipatory effects should act as a kind of conditional constraints according to which the reactions of a study participant should be actualized depending on the current orientation time. To prove the above, the difference in the motor response time in the study of 1_PS and 3_PS in series 5 in the DC task was established (Table 3). It showed the result ($Z = -7.081$; $p < .001$), which by the nature of the ratio, corresponds to the outcome of a preliminary comparison of the response rate in series 1 and 2. The established fact of the availability of a range of values for the time of change of the apperception scheme of sensorimotor action also confirms the implementation of Hick's Law in the DC task both in series 3 and 4 and in series 5 (see tables 1 and 3).

In the context of the results presented, two related aspects of the consideration of the organization of sensorimotor actions in the DC task are separated. First, it is the fixation of the minimum time, according to the mathematical model (see table 2), required for the full reorientation of the subject to the apperception response scheme in the 1_PS option and establishing its compliance with the empirical result. Second, it is the establishment of the identity of the structure of sensorimotor response to different task options in the case of variable and fixed values of orientation time.

між часом виконання досліджуваними простої сенсомоторної реакції і часом реакції вибору (табл. 3). Було підтверджено, що проста сенсомоторна реакція досліджуваних в експерименті швидше реакції вибору з трьох альтернатив ($Z = -7.073$; $p < .001$).

Лінійний зв'язок зменшення часу сенсомоторної реакції на стимул у варіанті 1_МС в задачі ПДВ при збільшенні часу орієнтування є суттєво обмеженим. При великих значеннях часу орієнтування, що наближаються до величин міжстимульного інтервалу, задача ПДВ за своєю апперцептивною схемою перетворюється на задачу простого реагування або на задачу реакції вибору, але з наявним нестабільним у часі попереднім орієнтиром. Тобто, скореговані антиципаційними ефектами значення простої реакції та реакції вибору у такому випадку повинні виступати в якості своєрідних умовних обмежень, відповідно до яких, в залежності від поточного часу орієнтування, й повинні реалізовуватися реакції досліджуваного. Для підтвердження цього встановлювалася різниця між часом рухової відповіді у групі досліджуваних у варіантах 1_МС та 3_МС в серії 5 в задачі ПДВ (табл. 3). Було отримано результат ($Z = -7.081$; $p < .001$), що за характером співвідношення відповідає результату попереднього порівняння швидкості реагування в серіях 1 і 2. Доведений факт наявності діапазону значень для часу зміни апперцептивної схеми сенсомоторної дії також

Table 3. Statistical values of sensorimotor response time in the tasks involving a simple sensorimotor reaction (series 1), choice reaction (series 2), double choice upon one or three variants of stimulation (series 5)

Таблиця 3. Статистичні показники часу сенсомоторного реагування в задачах на просту сенсомоторну реакцію (серія 1), реакцію вибору (серія 2), "подвійного вибору" при одному або при трьох варіантах стимуляції (серія 5)

Statistical parameter Статистичний параметр	Series 1 (one-alternative stimulus) Серія 1 (один варіант стимулів)	Series 2 (three-alternative stimuli) Серія 2 (три варіанти стимулів)	Series 5 Серія 5	
			one-alternative stimulus один варіант стимулів	three-alternative stimuli три варіанти стимулів
\bar{M}, c	-	-	.225	.304
SD, c	-	-	.028	.029
Me, c	.220	.330	.230	.305
min	.150	.260	.150	.210
max	.280	.420	.280	.370

Empirically, the minimum required orientation time for the full implementation of the 1_PS option in series 5 ($= .195$ sec; $SD = .062$ sec) was established. Using a mathematical model for the 1_PS option, the required orientation time was calculated with the application of the median of the simple reaction time in series 1 to the formula (see Table 3). A value of $.208$ sec was obtained. The estimated required reorientation time turned out to be statistically a little different from the above empirical value of the minimum required orientation time (one-sample t-test: $t=1.762$; $p=.083$). Therefore, a criterion value used in the series sufficiently coincides both in the theoretical model and the practical implementation of series 5 when the time of the simple sensorimotor reaction from series 1 is set as a criterion for the program variable of orientation time. In addition, the value of the response time for 1_PS in series 5 does not significantly differ from the criterion value of the median of a simple sensorimotor response in series 1 (one-sample t-test: $t=1.354$; $p=.181$).

The identity of the organization of response processes in the variants of the DC task with fixed values of orientation time (series 3 and 4) and a variable value of orientation time (series 5) was established. In order to do that, the author, based on the mathematical models (see table 2), calculated theoretical determinations of the required orientation time and the corresponding sensorimotor action time for 1_PS and 3_PS, which were subsequently compared (one-sample t-test) with the relevant empirical data in series 5. Several calculations were made. To confirm the correspondence of mathematical models of the dependence of sensorimotor response time on orientation time for series 5 in 1_PS and 3_PS, theoretical values of sensorimotor response time were calculated when substituting the empirical value of the required orientation time in series 5 (calculated: for 1_PS – 230 sec; for 3_PS – $.299$ sec). The calculated theoretical values were statistically compared with the empirical results in series 5. There were no significant statistical differences in theoretical and empirical results (results: for 1_PS – $t=1.528$ as $p=.131$; for PS – $t=1.438$ as $p=.155$). By relying on the mathematical model for 1_PS, additional validation of the empirical

підтверджує реалізацію в задачі ПДВ закону У. Хіка як в серіях 3 та 4, так і в серії 5 (див. табл. 1 і 3).

У зв'язку з представленими результатами, відокремлюються два пов'язані аспекти розгляду організації сенсомоторних дій в задачі ПДВ. По-перше, це визначення згідно з математичною моделлю (див. табл. 2) найменшого необхідного часу для повноцінного переорієнтування суб'єкта на апперцептивну схему реагування у варіанті 1_МС і встановлення його відповідності емпіричному результату. По-друге, це встановлення ідентичності структури сенсомоторного реагування на різні варіанти завдань у випадку зі змінним та фіксованим значеннями часу орієнтування.

Емпірично встановлено мінімально необхідний час орієнтування для повноцінної реалізації варіанту 1_МС в серії 5 ($\bar{M} = .195$ с; $SD = .062$ с). З використанням математичної моделі для варіанту 1_МС було розраховано необхідний час орієнтування з підстановкою у формулу медіани часу простої реакції в серії 1 (див. табл. 3). Було отримано значення, що дорівнює $.208$ с. Цей розрахований необхідний час переорієнтування виявився таким, що статистично невідрізняється від наведеного вище емпіричного визначення мінімально необхідного часу орієнтування (одновибірковий критерій: $t=1.762$; $p=.083$). Тобто використане в серії значення критерію достатньо співпадає в теоретичній моделі й у практичній реалізації серії 5, коли в якості критерію програмної зміни часу орієнтування саме і задається час простої сенсомоторної реакції з серії 1. До того ж значення часу реагування для варіанту 1_МС в серії 5 не відрізняється суттєво від критеріального значення медіани простої сенсомоторної реакції в серії 1 (одновибірковий критерій: $t=1.354$; $p=.181$).

Визначалася ідентичність організації процесів реагування у варіантах задачі ПДВ з фіксованими значеннями часу орієнтування (серії 3 та 4) та зі змінним значенням часу орієнтування (серія 5). Для цього розраховувалися на основі математичних моделей (див. табл. 2) теоретичні визначення необхідного часу орієнтування і відповідного часу сенсомоторної дії для варіантів 1_МС та 3_МС, які

adequacy of theoretically determined psychological mechanisms for solving the DC task was carried out through determining the required orientation time of the subject upon the empirically obtained response time to 1_PS in series 5 (.201 sec). The calculated result is also not statistically different from the empirically established orientation time in series 5 ($t = .845$; $p = .401$).

The complex analysis of the results shows that the absolute values of the sensorimotor response time decline upon a significant amount of orientation time in series 3 and 4 compared to the time of simple reaction. Statistical comparison of these indicators also confirmed the availability of anticipatory effect upon the values of orientation time equal to .25 sec and .30 sec (respectively: $t = 3.138$ as $p = .003$; $t = 8.656$ as $p < .001$).

Discussion

The experiment outcome proved the availability of the subject's initial attitude towards the processing of the largest segment of the expected information in an uncertain environment (Konopkyn, 1980). From the outset, the study participants were obligatory oriented to the 3_PS option when addressing the DC task. The obtained empirical data also indicate a firm difference in the effectiveness of the participants' reactions in 1_PS and 3_PS upon extending a period of the orientation time (see table 1). This difference becomes significant in the case of orientation time of .05 sec. The linear decrease in the orientation time reaches the values that are less than the time of a simple reaction in series 1 (see tables 1 and 3). As a result, an anticipatory component is clearly distinguished in the apperception scheme of sensorimotor reaction in 1_PS. Moreover, the anticipatory effect is clearly manifested only when the duration of the previous orientation turns to be sufficient for the full implementation of a simple sensorimotor response.

The anticipatory component of the apperceptive scheme for 1_PS is sufficiently actualized due to the consideration of activity of the time period from the cue to the appearance of the stimulus itself in the mechanisms of mental self-regulation at the unconscious level. In series 5, the current study provided for program variations of the orientation time proposed to the study participants taking into

потім зіставлялися (одновибірковий t -критерій) з відповідними емпіричними даними по серії 5. Було зроблено декілька розрахунків. Для підтвердження відповідності математичних моделей залежності часу сенсомоторного реагування від часу орієнтування для серії 5 у варіантах 1_МС та 3_МС були розраховані теоретичні значення часу сенсомоторного реагування при підстановці емпіричного значення необхідного часу орієнтування в серії 5 (розраховано: для 1_МС – .230 с; для 3_МС – .299 с). Вирахувані теоретичні значення статистично порівнювалися з емпіричними результатами в серії 5. Суттєвих статистичних розбіжностей в теоретичних та емпіричних результатах не було встановлено (результат: для 1_МС – $t=1.528$ при $p=.131$; для 3_МС – $t=1.438$ при $p=.155$). Додаткова перевірка емпіричної адекватності теоретично визначених психологічних механізмів розв'язання задачі ПДВ здійснювалася через визначення за допомогою математичної моделі для варіанту 1_МС необхідного часу орієнтування досліджуваного при емпірично отриманому часі реагування на варіант 1_МС в серії 5 (.201 с). Такий розрахований результат статистично також не відрізняється від емпірично встановленого часу орієнтування в серії 5 ($t=.845$; $p=.401$).

З комплексного аналізу результатів табл. 1 і табл. 3 видно, що абсолютні значення часу сенсомоторного реагування при значному часі орієнтування в серіях 3 і 4 стають менше, порівняно з часом простої реакції. Статистичне порівняння цих показників також підтвердило наявність антиципаційного ефекту при значеннях часу орієнтування в .25 с та .30 с (відповідно: $t=3.138$ при $p=.003$; $t=8.656$ при $p<.001$).

Дискусія

Результатами експерименту підтверджено наявність у суб'єкта в умовах невизначеності початкового налаштування на опрацювання найбільшого сегменту очікуваної інформації (Конопкин, 1980). Досліджуванні при вирішенні задачі ПДВ з початку обов'язковим чином були зорієнтовані на варіант 3_МС. Отримані емпіричні дані також вказують і на неухильне розходження результативності

account its minimum required value (a criterion). Such variations somewhat affect the subject's previous attitude towards the next reaction. However, empirically determined response time in the 1_PS option in series 5 does not significantly differ from the criterion value (of a median of a simple sensorimotor response in series 1) or the response time calculated from a mathematical model. It should be noted that under these conditions, the anticipatory component is not yet fully activated. On the other hand, the reaction time could increase without a positive contribution of actions derived from this component to the system of mental self-regulation. At the same time, the grade angle of the calculated linear dependence of the reaction time on the orientation time for the 1_PS option would also change and approach the grade of linear dependence for the 3_PS option (see table 2).

There is also an increase, albeit slow, in response rate upon increasing orientation time for 3_PS in series 3, 4 and 5. However, in this case, the study participants' consideration of the orientation time deals with the need for a delay to make the next choice of the proposed on-screen positions of the expected stimulus. Despite of the latter, the response efficiency of the study participants in the DC task in 3_PS is higher compared to the sensorimotor choice response in series 2 (see tables 1 and 3).

It is worth mentioning that the steady increase of the value of the anticipatory component in the apperception scheme of sensorimotor response expressly contributes to the intensification of the functioning of the psychological system of self-regulation of activity (Cheban et al., 2020a; Konopkyn, 1980). This effect indicates the participants' active search for resources to perform actions at different levels of mental regulation. It is this orientation that can characterize the readiness of the subject to urgent changes in the course of actions and the actions themselves in specific and extreme conditions (Cheban et al., 2020c; Plokhikh, 2019; Shumylov, 2006).

The empirical results do not significantly differ for both proposed variants of the DC problem. These results also don't differ from the expected ones. Hick's Law is fully realized both in the case of flexible automatic changes in the orientation

реакцій досліджуваних у варіантах 1_МС та 3_МС при збільшенні часу орієнтування (див. табл. 1). Таке розходження стає суттєвим вже у разі часу орієнтування в .05 с. Лінійне зменшення часу орієнтування проходить до значень, які є меншими від часу простої реакції у серії 1 (див. табл. 1 і 3). Через це чітко виокремлюється антиципаційна складова в аперцептивній схемі сенсомоторної реакції у варіанті 1_МС. Разом із цим антиципаційний ефект вочевидь проявляється тільки тоді, коли тривалість попереднього орієнтування стає достатньою для повноцінної реалізації простої сенсомоторної реакції.

Антиципаційна складова аперцептивної схеми для 1_МС достатньою мірою актуалізується внаслідок урахування в механізмах психічної саморегуляції на неусвідомлюваному рівні активності проміжку часу від попереджувального сигналу і до появи самого стимулу. І в нашому дослідженні в серії 5 було передбачено програмні варіації пропонованого досліджуваним часу орієнтації саме з урахуванням його найменшого необхідного значення (критерію). Такі варіації дещо знижують попереднє налаштування суб'єкта на наступну реакцію. Однак емпірично отриманий час реагування у варіанті 1_МС в серії 5 суттєво не відрізняється не від значення критерію (медіани простої сенсомоторної реакції в серії 1), не від розрахованого за математичною моделлю часу реагування. Слід вважати, що в цих умовах антиципаційний компонент ще не активовано у повній мірі. Але, з іншого боку, без позитивного внеску в систему психічної саморегуляції дій від цього компоненту час реакції міг би збільшитися. Разом із цим змінився б і кут нахилу розрахованої лінійної залежності часу реакції від часу орієнтування для варіанту 1_МС і наблизився б до куту лінійної залежності для варіанту 3_МС (див. табл. 2).

Для варіанту 3_МС в серіях 3, 4 та 5 також спостерігається, хоча й повільне, але підвищення швидкості реагування при збільшенні часу орієнтування. Однак у цьому випадку врахування досліджуваними часу орієнтування стикається з необхідністю затримки для наступного вибору з пропонованих на екрані позицій очікуваного стимулу. Але

time, taking into account the criterion of the desired response speed, and in the case of a direct set of the orientation time from the list (Chuprykova, 1995). In the context of specific time values, the latter provides a comprehensive distinction between the implementation of apperception schemes of sensorimotor response in 1_PS and 3_PS. Thus, the use of the DC task allows one to sufficiently determine the orientation time required by the subject to transform the course of actions in response to significant changes in the current situation. It stands to reason the sooner the necessary reorientation of the subject to new circumstances happens, he is more likely to succeed in business.

Conclusions

1. In the context of the need for urgent actions in response to sharp changes in the current situation, mental image managing actions should be reoriented to a new situation as soon as possible. A double choice task, which provides for the following, can be a model variant of the reorientation: first, there is a choice of sensorimotor response (simple sensorimotor response or sensorimotor response of choice among three alternatives) in terms of the orientation cues; second, when a stimulus is displayed from an updated set of alternatives, the subject's motor response occurs. In terms of sensorimotor tasks, controlling image is simplified to the apperception scheme that defines a mode of actions.

2. Under the framework of the construction of the operation image and mode of actions of the subject in the double choice task, urgent full-fledged transition from the initial apperception scheme of sensorimotor response of choice among three alternatives to the apperception scheme of simple sensorimotor response requires some time – orientation time. The linear dependence of the time of a simple sensorimotor reaction on the orientation time is experimentally proved towards the “double choice” task.

3. The encompassing of the operation image of the anticipatory component, which essentially improves the subject's effectiveness, by the apperception scheme is the effect of using a cue for the actual variant of sensorimotor response

навіть, не зважаючи на останнє, ефективність реагування досліджуваних в задачі ПДВ у варіанті 3_МС вище, порівняно з сенсомоторною реакцією вибору в серії 2 (див. табл. 1 і 3).

Слід вказати, що неухильне збільшення ваги антиципаційного компоненту в апперцептивній схемі сенсомоторного реагування однозначно сприяє інтенсифікації функціонування психологічної системи саморегуляції діяльності (Cheban et al., 2020a; Конопкин, 1980). Цей ефект свідчить про активний пошук досліджуваними на різних рівнях психічної регуляції ресурсів для виконання дій. Саме такою спрямованістю і можна охарактеризувати готовність суб'єкта до термінових змін образу дій і самих дій в особливих та екстремальних умовах (Cheban et al., 2020c; Плехих, 2019; Шумилов, 2006).

Для обох запропонованих варіантів задачі ПДВ емпіричні результати суттєво не відрізняються. Не відрізняються ці результати й від передбачуваних. І у разі гнучких автоматичних змін часу орієнтування з урахуванням критерію бажаної швидкості реагування, і у випадку прямого завдання часу орієнтування з переліку можливих, в повній мірі реалізується закон У. Хіка (Чуприкова, 1995). Останнє за певних значень часу орієнтування забезпечує вичерпне розрізнення реалізацій апперцептивних схем сенсомоторного реагування у варіантах 1_МС та 3_МС. Таким чином, використання задачі ПДВ дозволяє у достатній мірі визначати час орієнтування, необхідний суб'єкту для повноцінної зміни образу дій у відповідь на значущі зміни поточної ситуації. І, звичайно, чим швидше відбувається необхідна переорієнтація суб'єкта на нові обставини, тим більше у нього шансів на досягнення успіху в діяльності.

Висновки

1. В умовах необхідності термінових дій у відповідь на різкі зміни поточної ситуації керуючий діями психічний образ повинен бути якомога швидше переорієнтований на нову ситуацію. Модельним варіантом такої переорієнтації може бути задача “подвійного вибору”, в якій передбачається наступне: по-перше, по запропонованим орієнтирам

(simple sensorimotor response or sensorimotor choice response) in the double choice problem.

4. The method of constructing the double choice task with automatic variations of orientation time in the inclination of the subject to meet a given criterion – the time of a simple sensorimotor reaction – is identical to the method of direct setting of orientation time from many alternatives. In keeping with the specified criterion for the time of sensorimotor reaction, automatic variations of orientation time allow fixing the time necessary for urgent development of a new operation image and a way of actions.

References

- Cheban, Yo. V., Chebykin, O. Ya., Plokhikh, V. V., & Masanov A.V. (2020a). Emotional and volitional potential of self-mobilization in the organization of time perspective activity of highly qualified rowing athletes. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol 20 (Supplement issue 6), 3128–3137. DOI: 10.7752/jpes.2020.s6424
- Cheban, Yu. V., Chebykin, O. Ya., Plokhikh, V. V. & Masanov A.V. (2020b). Emotional factor of competitive self-mobilization of professional rowers. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 28-43. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-2
- Cheban, Yu., Chebykin, O., Plokhikh, V. & Massanov, A. (2020c). Mental resources for the self-mobilization of rowing athletes. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol.20 (3), 1580-1589. DOI:10.7752/jpes.2020.03216
- Chkhartishvili, Sh. N. (1978). On the question of the ontological nature of the unconscious. The unconscious: Nature, function research methods. In F. V. Bassina, A. S. Prangishvili & A. E. Sherozia (Eds.). Tbilisi.
- Chuprikova, N. I. (1995). Reaction time and intelligence: why are they related (about discriminative ability of the brain). *Psychology issues*. 4, 65-81.
- Konopkin, O. A. (1980). Psychological mechanisms of activity regulation. Moscow: Science.
- Lynall, R. C., Blackburn, J. T., Guskiewicz, K. M., Marshall, S. W., Plummer, P. & Mihalik J. P. (2018). Reaction time and joint kinematics during functional movement in recently concussed individuals. *Arch. Phys. Med. Rehabil.* 99, 880–886. DOI: 10.1016/j.apmr.2017.12.011
- Nosov, P., Popovych, I., Zinchenko, S., Cherniavskiy, V., Plokhikh, V., & Nosova, H. (2020). The research on anticipation of vessel captains by the space of Kelly's graph. *Revista Inclusiones*, Vol: 7 num Especial, 90-103.
- Okubo, Y., Schoene, D., & Okubo, Y. (2017). Step training improves reaction time, gait and balance

відбувається вибір варіанту сенсомоторного реагування (проста сенсомоторна реакція або сенсомоторна реакція вибору з трьох альтернатив); по-друге, при пред'явленні стимулу з актуалізованого набору альтернатив відбувається рухова відповідь суб'єкта. У завданнях сенсомоторного реагування керуючий образ спрощується до апперцептивної схеми, що визначає спосіб дії.

2. У межах побудови оперативного образу і способу дій суб'єкта в задачі “подвійного вибору” терміновий повноцінний перехід з початкової апперцептивної схеми сенсомоторної реакції вибору з трьох альтернатив на апперцептивну схему простої сенсомоторної реакції вимагає певного часу – часу орієнтування. Для задачі “подвійного вибору” експериментально доведено лінійну залежність часу простої сенсомоторної реакції від часу орієнтування.

3. Ефектом від використання попереджувального сигналу про актуальний варіант сенсомоторного реагування (проста сенсомоторна реакція або сенсомоторна реакція вибору) в задачі “подвійного вибору” є включення до апперцептивної схеми оперативного образу антиципаційного компоненту, який суттєво підвищує ефективність дій суб'єкта.

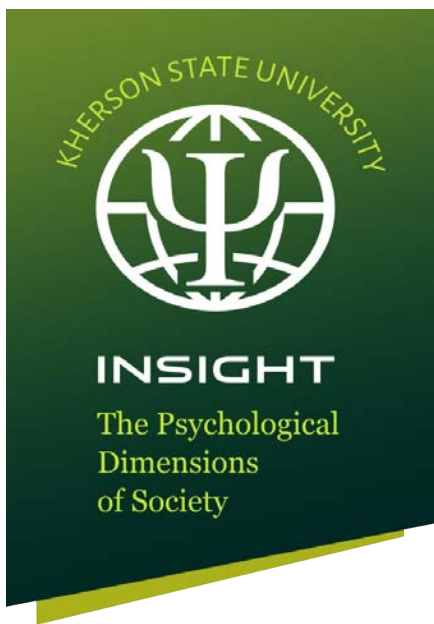
4. Спосіб побудови задачі “подвійного вибору” з автоматичними варіаціями часу орієнтування в налаштуванні суб'єкта на дотримання заданого критерію – часу простої сенсомоторної реакції, ідентичний до способу прямого завдання часу орієнтування з безлічі можливих. Автоматичні варіації часу орієнтування при дотриманні заданого критерію щодо часу сенсомоторної реакції дозволяють визначити необхідний час для термінового формування нового оперативного образу і способу дій.

Список використаних джерел

- Cheban, Yu. V., Chebykin, O. Ya., Plokhikh, V. V. & Masanov A. V. (2020a). Emotional and volitional potential of self-mobilization in the organization of time perspective activity of highly qualified rowing athletes. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol 20 (Supplement issue 6), P. 3128 – 3137. DOI:10.7752/jpes.2020.s6424

- and reduces falls in older people: a systematic review and meta-analysis. *Br. J. Sports Med.*, 51, 586–593. DOI: 10.1136/bjsports-2015-095452
- Plokhikh, V. V. (2019). Anticipatory processes in the organization of timely human actions. Actual problems of psychology: Collection of Science Papers of G. S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine. *Psychology of creativity*, 26 (XII), 250-262.
- Popovych, I. S., Blynova, O. Ye., Bokshan, H. I., Nosov, P. S., Kovalchuk, Z. Ya., Piletska, L. S., & Berbentsev, V. I. (2019). The Research of the Mental States of Expecting a Victory in Men Mini-football Teams. *Journal of Physical Education and Sport*, 19(4), 2343-2351. DOI:10.7752/jpes.2019.04355
- Popovych, I., Zavatskyi, V., Tsiuniak, O., Nosov, P., Zinchenko, S., Mateichuk, V., Zavatskyi, Yu. & Blynova, O. (2020). Research on the types of pre-game expectations in the athletes of sports games. *Journal of Physical Education and Sport*, 20(1), 43-52. DOI:10.7752/jpes.2020.01006
- Reigal, R.E., Barrero, S., Martín, I., Morales-Sánchez, V., Juárez-Ruiz, de Mier, R. and Hernández-Mendo, A. (2019). Relationships Between Reaction Time, Selective Attention, Physical Activity, and Physical Fitness in Children. *Front. Psychol.* <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02278>
- Sant'Ana, J., Franchini, E., da Silva, V., and Diefenthaler, F. (2016). Effect of fatigue on reaction time, response time, performance time, and kick impact in taekwondo roundhouse kick. *Sport Biomech*, 16, 201–209. doi: 10.1080/14763141.2016.1217347
- Shumilov, I.S. (2006). Aviation accidents. Causes of occurrence and possibilities of prevention. Moscow: Publishing house of the Bauman Moscow State Technical University.
- Silverman, I.W. (2010). Simple reaction time: It is not what it used to be. *The American Journal of Psychology*. V. 123. № 1. P. 39-50.
- Van de Water, T., Huijgen, B., Faber, I., and Elferink-Gemser, M. (2017). Assessing cognitive performance in badminton players: a reproducibility and validity study. *J. Hum. Kinet.* 55, 149–159. doi: 10.1515/hukin-2017-0014
- Zavalova, N. D., Lomov, B. F. & Ponomarenko, V. A. (1986). Image in the system of mental regulation of activity. Moscow: Science.
- Cheban, Yu. V., Chebykin, O. Ya., Plokhikh, V. V. & Massanov A.V. (2020b). Emotional factor of competitive self-mobilization of professional rowers. *Insight: the psychological dimensions of society*, №3, P. 28-43. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-2
- Cheban, Yu., Chebykin, O., Plokhikh, V. & Massanov, A. (2020c). Mental resources for the self-mobilization of rowing athletes. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol. 20 (3), P. 1580-1589. DOI:10.7752/jpes.2020.03216
- Чхартишвили, Ш. Н. (1978) К вопросу об онтологической природе бессознательного. *Бессознательное (The unconscious): Природа, функции методы исследования / Под ред. Ф. В. Бассина, А.С. Прангишвили, А.Е. Шерозия*. Тбилиси, С. 95–110.
- Чуприкова Н.И., (1995). Время реакций и интеллект: почему они связаны (о дискриминативной способности мозга). *Вопросы психологии*. №4. С. 65–81.
- Конопкин, О.А. (1980). Психологические механизмы регуляции деятельности. М.: Наука. 256 с.
- Lynall, R. C., Blackburn, J. T., Guskiewicz, K. M., Marshall, S. W., Plummer, P., and Mihalik, J. P. (2018). Reaction time and joint kinematics during functional movement in recently concussed individuals. *Arch. Phys. Med. Rehabil.* №99, P. 880–886. doi: 10.1016/j.apmr.2017.12.011
- Nosov, P., Popovych, I., Zinchenko, S., Cherniavskiy, V., Plokhikh, V. & Nosova, H. (2020). The research on anticipation of vessel captains by the space of Kelly's graph. *Revista Inclusiones*, Vol: 7 num Especial, P. 90-103.
- Okubo, Y., Schoene, D., and Lord, S. R. (2017). Step training improves reaction time, gait and balance and reduces falls in older people: a systematic review and meta-analysis. *Br. J. Sports Med.* № 51, P. 586–593. DOI: 10.1136/bjsports-2015-095452
- Плохих, В. В. (2019). Антиципационные процессы в организации своевременных действий человека. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Психологія творчості. К: "Фенікс". №26 (XII). С. 250-262.
- Popovych, I., Zavatskyi, V., Tsiuniak, O., Nosov, P., Zinchenko, S., Mateichuk, V., Zavatskyi, Yu. & Blynova, O. (2020). Research on the types of pre-game expectations in the athletes of sports games. *Journal of Physical Education and Sport*, № 20(1), P. 43-52. DOI:10.7752/jpes.2020.01006
- Popovych, I. S., Blynova, O. Ye., Bokshan, H. I., Nosov, P. S., Kovalchuk, Z. Ya., Piletska, L. S., & Berbentsev, V. I. (2019a). The Research of the Mental States of Expecting a Victory in Men Mini-football Teams. *Journal of Physical Education*

- and Sport, № 19(4), P. 2343-2351. DOI:10.7752/jpes.2019.04355
- Reigal, R.E., Barrero, S., Martín, I., Morales-Sánchez, V., Juárez-Ruiz, de Mier, R. and Hernández-Mendo, A. (2019). Relationships Between Reaction Time, Selective Attention, Physical Activity, and Physical Fitness in Children. *Front. Psychol.* <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02278>
- Sant'Ana, J., Franchini, E., da Silva, V., and Diefenthaler, F. (2016). Effect of fatigue on reaction time, response time, performance time, and kick impact in taekwondo roundhouse kick. *Sport Biomech.* № 16, P. 201–209. doi: 10.1080/14763141.2016.1217347
- Шумилов, И.С. (2006). Авиационные происшествия. Причины возникновения и возможности предотвращения. М.: Изд-во МГТУ имени Н. Э. Баумана. 384 с.
- Silverman I.W. (2010). Simple reaction time: It is not what it used to be. *The American Journal of Psychology.* V. 123. № 1. P. 39-50.
- Van de Water, T., Huijgen, B., Faber, I., and Elferink-Gemser, M. (2017). Assessing cognitive performance in badminton players: a reproducibility and validity study. *J. Hum. Kinet.* № 55, P. 149-159. doi: 10.1515/hukin-2017-0014
- Завалова, Н. Д., Ломов, Б. Ф., Пономаренко, В. А. (1986). Образ в системе психической регуляции деятельности. М.: Наука. 175 с.

**Педагогічна
та вікова психологія**

**Pedagogical
and developmental
psychology**

Results of approbation of the program
for the development of active imagination
and its building in adolescents

DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-5

Link article (Style APA): Andrushko Ya. S. (2021). Assessment of subject's readiness for urgent actions using the variations of sensorimotor response tasks. *Insight: the psychological dimensions of society*, 5, 67-81. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-5

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Andrushko Ya. S. Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2021, 5, 67-81. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-5

UDC 159.954.2:37.015.31

Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents

Результати апробації програми розвитку активної уяви та її побудови у підлітків

Received: May 13, 2020

Accepted: May 25, 2021

Andrushko Yaryna Stepanivna,
PhD in Psychology,
Senior Lecturer of the Department
of Theoretical and Practical Psychology
Lviv Polytechnic National University
YarunaAn@hotmail.com
ORCID 0000-0003-1741-8625

Андрушко Ярина Степанівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теоретичної
та практичної психології
Національний університет
"Львівська політехніка"
YarunaAn@hotmail.com
ORCID 0000-0003-1741-8625

Abstract

Active imagination is a kind of dialogue that a person conducts with different parts of "ego". The article has expressed the need to introduce a comprehensive program for the development of active imagination and its constellations in adolescents. **The purpose of the article** is to elaborate a model for imagination development, particularly active, in adolescents; to justify the comprehensive program for the development of adolescents' imagination at the psychological level using pedagogical methods and to approbate the comprehensive program in the educational space. **Research methods:** "The achievement motive" (modified by M. Mahomed-Eminova), "Diagnostics of personal creativity" (O. Tunik), "Diagnostics of non-verbal creativity" (a short form of the Torrance Test adapted by A. Voronina), "Diagnostics of linguistic-cognitive creativity" (T. Halkina, L. Aleksieieva). **Results.** Upon indicators of achievement motivation of adolescents,

Анотація

Активна уява – це свого роду діалог, який проводить особистість з різними частинами власного "Я". У статті розкрито необхідність впровадження комплексної програми розвитку активної уяви та її констеляцій у підлітків. **Мета дослідження:** розробка моделі розвитку уяви, зокрема активної в представників підліткового віку; обґрунтування комплексної програми розвитку уяви підлітків на психологічному рівні з використанням педагогічних методів та апробація комплексної програми в освітньому просторі. **Методи дослідження:** "Мотивація досягнення" (модифікація М. Магомед-Емінова), "Діагностика особистісної креативності" (О. Тунік), "Діагностика невербальної креативності" (короткий варіант тесту Е. Торренса, адаптація А. Вороніна), "Діагностика мовленнєво-мисленнєвої креативності" (Т. Галкіної, Л. Алексєєвої). **Результати.** За показником мотивації досягнення в підлітків переважає мотивація

insight.stateuniversity.ks.ua

ISSN 2663-970X

there is a prevalence of the motive to avoid failures that indicates their low self-esteem, a lack of confidence and organization etc. Most respondents have also shown average and below average levels of the development of non-verbal and verbal-cognitive creativity. The research has established that personal creativity is at the average development level, which is manifested in curiosity, the ability to imagine and complicity of thinking. An indicator of risk tolerance is at a low level given respondents' tender age and adolescent crisis. Underdeveloped creative component of active imagination leads to the loss of further productivity of an adolescent and his becoming as a whole. **Conclusions.** Indicators of the ascertaining stage of the study have confirmed the undeveloped active imagination of adolescents and its main constellations that prompts the implementation of the program of psychological influence on the development of imagination. Post-formative actions have proved the availability of positive dynamics in the development of active imagination and its main components at a statistically significant level. This is a key proof of the effectiveness of the author's comprehensive program that approves its introduction in the psychological and pedagogical process of interaction between adolescents and grown-ups.

Key words: imagination, active imagination, constellations of active imagination, program for development of active imagination

Introduction

The latest interpretation of the concept of "imagination" is reduced to its rendering as a process of producing images by an individual, which are based on background experience but the personality didn't perceive them directly. At the same time, imagination is a fundamental component of human creativity, which is practically realized in the results of activity. Moreover, imagination helps to overcome uncertain situations through the approbation of different behavioral models. Adolescence is the most sensitive period.

Imagination is the internal representations of a personality. Another interpretation of this concept has come down to its understanding as a method of cognition and expansion of consciousness which has long been used in various religions to treat people. Each scientist identifies, in his opinion, significant characteristics.

The better part of research studies consider imagination in the context of reflection

уникнення невдач, а це засвідчує їх низьку самооцінку, невпевненість, неорганізованість тощо. Також у значній частині респондентів виявлено середній та нижчий за середній рівні розвитку невербальної та вербально-мислинневої креативності. Встановлено, що особистісна креативність перебуває на середньому рівні розвитку, що виражається в допитливості, здатності уявляти та складності мислення. Показник готовності ризикувати також перебуває на низькому рівні, зважаючи на юний вік опитантів та наявність підліткової кризи. А недостатньо розвинена творча складова активної уяви обумовлює зниження подальшої продуктивності молоді людини і її подальшого становлення загалом. **Висновки.** Показники констатувального етапу дослідження засвідчили недостатній рівень розвитку активної уяви підлітків та її провідних консталяцій, що слугувало причиною впровадження програми психологічного впливу на розвиток уяви загалом. Як засвідчили постформульальні заходи, наявність позитивної динаміки щодо розвитку активної уяви та її провідних компонентів на статистично значущому рівні у представників експериментальної групи. Це є головним доказом ефективності запропонованої нами комплексної програми і уможливило її впровадження в психолого-педагогічний процес взаємодії між підлітками та дорослими.

Ключові слова: уява, активна уява, підліток, консталяції активної уяви, програма розвитку активної уяви.

Вступ

Найсучасніше трактування поняття "уява" зводиться до трактування її як процесу створення індивідом образів, які будуються на попередньому досвіді людини, однак, які особистість безпосередньо не сприймала. Водночас уява виступає фундаментальним компонентом в творчості особистості, а в реальності реалізується в якості результатів діяльності. Окрім цього, уява допомагає долати ситуації невідзначеного характеру, за допомогою апробації різних моделей поведінки. Найсензитивнішим періодом для розвитку уяви є пубертатний.

Уява – це внутрішні уявлення особистості. Ще одне трактування цього поняття зводиться до розуміння його, як методу пізнання та розширення свідомості, який з давніх часів використовувався в різних релігіях для лікування людей. Кожен науковець виокремлює, на їхню думку, значущі характеристики.

Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents

of the world around, the creation of new images, etc. Imagination differs from other mental cognitive processes by visual processing. There are the most common types of imagination – passive and active; they allow one to distinguish and measure a conscious and active attitude to reality. At the same time, passive imagination is divided into voluntary and involuntary, and active imagination – into creative and reproductive. However, not all scientists share this opinion.

B. Dorst & R. Fogel (2016) paid attention to the research by L. Vekker, who defined imagination as a thorough cognitive process which is symmetrical to memory but in the opposite direction. The scientist also marked the author's classification of imagination. The classification relies on the provisions concerning the peculiarities of the substantive mental activity. Thus, there is sensory-perceptual imagination, which is divided into auditory, visual, spatial, motor, etc.; linguistic-logical or conceptual; operational imagination as one of the possible programs of activity.

In American scientific neuropsychological research, there are assumptions that dreams are not based on psychological but exclusively physiological nature. When studying this aspect, it was established the rapid eye movement sleep, which helps the brain to process memories. However, the recent ophthalmic studies suggest that corneal oxygenation may be the purpose of REM sleep. In other words, there are areas of the brain that require further detailed experimental study (Kushner, 2016).

C. G. Jung (1952) developed the concept of "active imagination" in the context of free narrative as the ability to reveal the inner images of an individual in the psychotherapeutic process. It is the case when a therapist does not influence these processes in any way. Conceptual impulses of "ego" of an individual control this process, and a person has to accept what is happening to him. It is stressed the scientist used this method to study himself. Thus, the main aspect is to allow arising from unconscious in conscious. Active imagination is similar to mediation techniques, but they are distinguished by a set and interaction of the position of the passive observer and the active approach to contact with gestalts and symbols. In

Уява, в більшості наукових розвідках, розуміється в контексті відображення навколишньої дійсності, створення нових образів тощо. Уяву від інших психічних пізнавальних процесів відрізняє наочний характер протікання. Пасивна та активна уява – це найпоширеніші різновиди уяви, оскільки саме ці види дозволяють відрізнити та надати міру свідомого та активного ставлення до реальності. Водночас пасивна уява поділяється на довільну та мимовільну, а активна уява – на творчу та відтворюючу. Проте не всі науковці поділяють таку думку.

Б. Дорст та Р. Фогель (2016) звертали увагу на дослідження Л. Веккера, який трактував уяву як наскрізний пізнавальний процес, який є симетричний пам'яті, однак у протилежному напрямку. Також науковець виокремлює авторську класифікацію уяви. За основу в цій класифікації взято положення про особливості предметної психічної діяльності. Таким чином виокремлюється сенсорно-перцептивна уява або образна, яка поділяється на слухову, зорову, просторову, рухову тощо; словесно-логічна або концептуальна; оперативна уява як одна з можливих програм діяльності.

В американських наукових нейропсихологічних розвідках існують припущення, що основою сновидінь є не психологічна, а виключно фізіологічна природа, оскільки при дослідженнях встановлено, швидкий рух очей засвідчує швидкий сон, що допомагає мозку опрацьовувати спогади. Проте новітні офтальмологічні дослідження припускають, що метою REM сну може бути оксигенація рогівки. Тобто є зони мозку, які потребують подальшого детального експериментального вивчення (Kushner, 2016).

К. Г. Юнг (1952) розробив поняття "активна уява" у контексті вільного уявлення, як здатність розкриття внутрішніх образів індивіда в психотерапевтичному процесі. Саме в цьому випадку терапевт ніяк не впливає на ці процеси. Слослові імпульси власного "Я" індивіда будуть керувати цим процесом, але особистість має приймати те, що відбувається з нею. Зауважимо, що науковець використовував цей метод для дослідження себе. Отже, основним аспектом є надання дозволу виникати

opposition to other psychotherapeutic methods, active imagination is a method of spiritual self-enquiry and self-knowledge.

Before the XXth century the term “active imagination” outlined the approach to introspection and was being actively developed by B. Hannah and M. L. von Franz. During the life course, active imagination performs a series of functions which contribute to the activities of an individual, in particular: it sets an image-goal; allows predicting the results of human activity; provides reconstructing of the desired behavior in an awkward situation; maintains the producing of images which replace the work activity of the individual that he needs but is not possible objectively; allows one to fantasize, dream about things that seem unachievable in reality (Wallas, 2014). In this context, the essence of imagination is to increase and dip into consciousness, while expanding the boundaries of conscious immersion in images and the unconscious in general. Since an image allows one to reveal the area which was unknown, incomprehensible, vague, it becomes objectified. Moreover, the internal images usually appear during active imagination as effective images of active focus. This is particularly relevant under the framework of active imagination when it is necessary to be in an imaginary space.

Thus, imagination is closely associated with images. Besides, it is essential to take heed of the external world with its sounds and light, which also present in our imagination but are undeservedly ignored. The above forms of active imagination involve oral dialogues, i. e. the verbal function of the personality, which moves on to a new footing in comparison with observation, is activated.

Theoretical construct of the formative stage of this research is based on the provisions of analytical, systems, praxeological, dialogic, economic-psychological and personal approaches Altshuller, 2011; Savrasov, 2012; Hsu, Peng, Wang, Liang, 2014; Lewis, 2017; Woolley, Bunce, Boerger, 2020).

The systems approach is becoming widespread during the training of young people for future professional realization. This approach is considered as theoretical-practical, because every event, phenomenon, property or state is understood

з несвідомого в свідомості. Активне уявлення схоже до медитативних технік, але їх відрізняє сукупність та взаємодія позиції пасивного спостерігача та активний підхід до вступу в контакт з гештальтами та символами. Також на противагу іншим психотерапевтичним методам активне уявлення є методом духовного самодослідження та самопізнання.

Термін “активна уява” ще до ХХ століття окреслював підхід до інтроспекції і активно розроблявся Б. Ханною та М.Р. фон Франц. В процесі життєдіяльності особистості активна уява виконує ряд функцій, що сприяють діяльності індивіда, зокрема: створює образ-мету; дозволяє прогнозувати результати активності людини; забезпечує програвання бажаної поведінки в незрозумілій ситуації; забезпечує продукування образів, що замінюють трудову активність індивіду, яка йому потрібна, однак об’єктивно є не можливою; дозволяє фантазувати, мріяти про те, що в реальності здається неможливим (Wallas, 2014). Суть уяви в цьому контексті зводиться до збільшення та заглиблення в прошарку свідомості, при цьому розширюючи кордони свідомого занурення в образи та несвідоме загалом. Оскільки образ дозволяє розкрити ту ділянку, яка була невідомою, незрозумілою, розпливчастою, а зараз стала опредметненою. При цьому ті внутрішні образи звично з’являються в активному уявленні в якості дієвих образів, активного спрямування. Особливо це актуально при проведенні сеансу активного уявлення, де потрібно перебувати в уявному просторі.

Таким чином, уява тісно пов’язана з образами. Водночас не варто забувати про зовнішній світ, де є звуки, світло, які також є в нашій уяві, але незаслужено залишаються без уваги. Саме вищі форми активної уяви задіюють усні діалоги, тобто активізується вербальна функція особистості, яка стає на щабель вищою в порівнянні зі спостереженням.

Теоретичний конструкт нашого формульованого етапу дослідження ґрунтується на положеннях аналітичного, системного, практичного, діалогічного, економіко-психологічного та особистісного підходів (Альтшуллер, 2011; Саврасов, 2012; Hsu, Peng, Wang,

Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents

as a system. Relying on the fundamentals of the systems approach, it has been elaborated the program for the development of active imagination of adolescents as an integral system which contributes to the personal development and becoming. In the context of the activity approach, the personality is regarded as an active individual, who is progressing through work and communication. A statement that a person is learning is the core of the research, and the basis is the motives for educational activities, personality traits, etc. Another substantial idea relates to the fact the personality is an active member of society, who is advancing in terms of the activity, communication, interpersonal realm. The dialogic approach is of significance while forming and identifying person-centered style of relations between a teacher and a student. Moreover, the teacher treats the student personality as imaginative nature, who can make great strides in the future. In the author's opinion, when developing imagination, particularly active, theoretical principles of the praxeological approach, which provides for purposeful preparation for work to achieve high performance and results, hold much significance.

One of the best-known theories of inventive problem solving by G. Altshuller (2011), as well as others, was designed to solve various creative tasks in the relevant activity. At present, it is wide-spread in humanities and business, since it allows a person to master specialized methods and techniques of the creative thinking.

The prominent Ukrainian scientist V. Moliako (2008) dealt with the issues of creativity. He marked the following dominant technologies: combining, reconstructing, a universal strategy and a strategy of random substitutions.

The research by Black, J. E. and Barnes, J. L. (2019), who studied the influence of science fiction on imagination and creative processes of a person, seems interesting. The scientists established that an individual's active imagination and involvement in the events permit to develop unique ways of using this information. Another scientist Whitworth M. H. (2020) identified historicism of the concepts of "imagination" and "creativity" in a book by Tom McLeish through developing verbal and non-verbal mechanisms of the functioning of imagination.

Liang, 2014; Lewis, 2017; Woolley, Bunce, Boerger, 2020).

Системний підхід набуває широкого розповсюдження в рамках навчання молодих людей для майбутньої професійної реалізації. Цей підхід розглядається, як теоретико-практичний, оскільки кожне явище, феномен, властивість чи стан розуміється, як система. Ґрунтуючись на засадах системного підходу було розроблено програму розвитку активної уяви підлітків як цілісної системи, що сприяє особистісному розвитку та становленню. У контексті діяльнісного підходу особистість розглядається, як діяльнісний індивід, що розвивається через роботу та комунікацію. В центрі дослідження є положення про те, що людина навчається, а основою є мотиви навчальної діяльності, індивідуальні властивості особистості тощо. Ще один вагомий постулат стосується того, що особистість активний учасник суспільства, який постійно розвивається в діяльності, спілкуванні, міжособистісній сфері. Вагомим є діалогічний підхід при формуванні та вияві особистісно орієнтованого стилю відносин між педагогом та учнем. При цьому вчитель бачить в особистості школяра творчу натуру, яка в подальшому може досягти неабияких успіхів. На нашу думку, у розвитку уяви, зокрема активної, важливе значення мають теоретичні постулати прaxeологічного підходу, в якому передбачається цілеспрямована підготовка до роботи з метою досягнення високих показників та результатів.

Одна з найвідоміших теорій рішення винахідницьких завдань Г. Альтшуллера (2011) та інших була розроблена для вирішення різного роду творчих завдань у винахідницькій діяльності. На даний момент вона відома у гуманітарних науках та бізнесі, адже дозволяє людині оволодіти спеціальними техніками та технологіями творчого мислення.

Провідний український науковець В. Моляко (2008) досліджував проблеми творчості. Він виокремлював такі провідні стратегії конструювання: комбінування, реконструювання, універсальна стратегія та стратегія випадкових підстановок.

Цікавим видається дослідження Black, J. E. та Barnes, J. L. (2019), які досліджували вплив науково-фантастичної літератури на уяву

The purpose of the research is to elaborate a model for the development of imagination, including active one, in adolescents; to justify the comprehensive program for the development of imagination of adolescents at the psychological level using pedagogical methods; to approbate the comprehensive program in the educational space.

Methodology

The empirical research was preceded by the definition of main constellations of active imagination, which could be identified at the empirical level. Thus, an intellectual-creative component is formed due to the cognitive-divergent thinking, namely, it characterizes adolescents as creative and inspired persons who strive to learn something new, discover new dimensions of life. Development of the motivational component is based on the achievement motivation, an adolescent's desire to attain success. As for the latter component – emotional-volitional – it comprises risk tolerance, identification of personal behavior in a risky situation (Muzyka, 2006; Savrasov, 2012; Collins, 1999).

The empirical research has involved four stages. It has been essential to conduct an expert assessment, which makes it possible to establish constellations of active imagination of adolescents, at the first research stage. The second stage has involved the substantiation of the methodological framework of the study and methodological support. The third stage has facilitated to determine peculiarities and dynamism of the active imagination of adolescents in its structural components (emotional-volitional, motivational, intellectual-creative and communicative). The fourth stage has called for the approbation of the comprehensive program for the development of active imagination of an adolescent.

The fundamental assumption of this research is an idea asserting that active imagination of an adolescent, as a dynamic formation, functions due to the harmonious development of emotional-volitional, motivational, intellectual-creative and communicative components, the identification of which is realized through psychological means during educational activities. Therefore, theoretical fundamentals afford ground

та творчі процеси людини. Науковці встановили, що активне уявлення індивідом та залучення до подій дозволяє розкривати унікальні способи використання цієї інформації. Інший дослідник Whitworth M. H. (2020), розкрив історизм понять “уява” та “творчість” у книзі Тома Макліша, та розкриваються вербальні та невербальні механізми функціонування уяви.

Метою дослідження було розробити модель розвитку уяви, зокрема активної, в представників підліткового віку; обґрунтувати комплексну програму розвитку уяви підлітків на психологічному рівні з використанням педагогічних методів, та апробація комплексної програми в освітньому просторі.

Методологія

Емпіричному дослідженню передувало визначення провідних консталяцій активної уяви, які можна було б визначити на емпіричному рівні. Так інтелектуально-творчий компонент формується завдяки когнітивно-дивергентному мисленню, тобто це характеризує підлітків як творчих та натхненних особистостей, що прагнуть пізнавати нове, відкривати нові грані життя. Мотиваційний компонент за основу свого розвитку має мотивацію досягнення, орієнтацію підлітка на досягнення успіху. Щодо останнього компоненту – емоційно-вольового, то його підґрунтям є готовність ризикувати, виокремлення індивідуального стилю поведінки в ризиковій ситуації (Музыка, 2006; Саврасов, 2012; Collins, 1999).

Емпіричне дослідження відбувалось в чотири етапи. Отже, на першому етапі дослідження необхідно провести експертну оцінку, яка дозволить визначити консталяції активної уяви в підлітків. Другий етап передбачав обґрунтування методологічної бази дослідження та методичного забезпечення. Третій етап допоміг встановити особливості та динамічність активної уяви підлітків в її структурних компонентах (емоційно-вольовому, мотиваційному, інтелектуально-творчому та комунікативному). Четвертий етап передбачав апробацію комплексної програми щодо розвитку активної уяви особистості пубертата.

Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents

to present the author's model for the development of active imagination and its constellations (fig. 1).

Theoretical and methodological analysis confirms that it is essential to adhere to some psychological and pedagogical conditions for the development of imagination to implement the program:

- to use an individual approach in the organization of learning activities of adolescent students;
- to apply active methods of teaching and triggering the cognitive activity of adolescents (heuristic and divergent);
- to do the groundwork for activating the creative potential of the adolescent personality.

Separation of these conditions permits the young generation of adolescents to develop their imagination and creative potential. According to L. Petryshyna and R. Shvai (2014), creative space is a basis for the development of imagination of the adolescent personality. In addition, psychological and pedagogical characteristics and patterns of the functioning of imagination and active imagination, which is maintained by creative learning activity of adolescents, are considered.

Фундаментальним припущенням нашого дослідження виступає твердження про те, що активна уява підлітка, як динамічне утворення функціонує завдяки гармонійному розвитку емоційно-вольового, мотиваційного, інтелектуально-творчого та комунікативного компонентів, вияву яких сприятимуть психологічні засоби під час навчальної діяльності. Отже, теоретичні засади дають підстави для представлення авторської моделі розвитку активної уяви та її консталяцій (рис. 1).

Теоретико-методологічне аналізування засвідчує, що для реалізації цієї програми необхідно дотримуватись певних психологічних та педагогічних умов розвитку уяви:

- використання індивідуального підходу в організації навчальної діяльності школярів-підлітків;
- застосування активних методів навчання та активізації пізнавальної діяльності пубертатів (еврестичного та дивергентного характеру);
- створення сприятливих умов для активізації творчого потенціалу особистості підлітка.

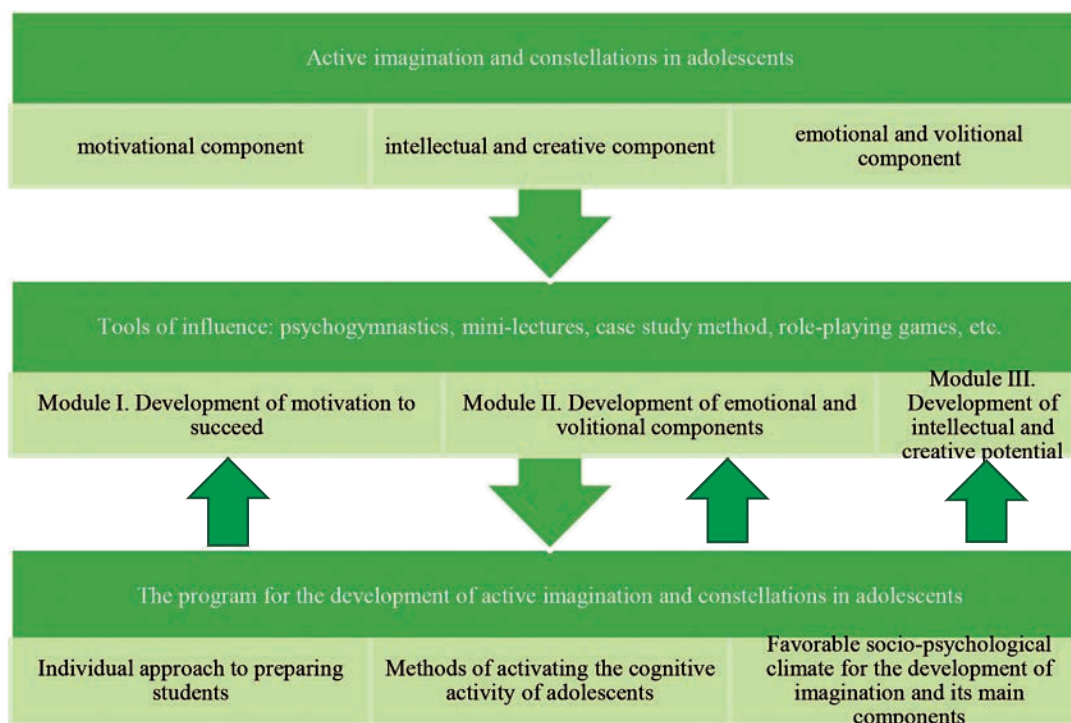

Fig. 1. The author's model for the development of active imagination and its constellations in adolescents

Results

To check the effectiveness of the developed and approved comprehensive program, the author has undertaken a research of formative nature. An experimental group (100 persons) and a control group (100 persons) have been re-evaluated using the methods from the ascertaining stage of the study. To check the statistical significance of the research results of every program component before and after the formative experiment, the descriptive statistics have been used.

Comparison of the results before and after the formative experiment indicates significant changes in the indicators of failure avoidance and achievement motivation in the experimental group. Thus, achievement motivation increased from 27.6% to 44.8%, and the motive to avoid failures decreased from 72.4% to 55.2%. The author explains the above by moral-psychological stimulation of adolescents during the experiment through praising and verbal encouragement.

There are research results in terms of nonverbal creativity, linguistic-cognitive creativity, imagination and curiosity. Analysis of the research proves the positive changes in the qualitative and quantitative indicators of the respondents after the approbation of the comprehensive program. In particular, the indicators of the high level increased from 6.9% to 10.3%, as well as of above average – from 13.8% to 24.1% and average – from 41.4% to 48.3%. It is observed the decrease of data of the below average level from 24.1% to 13.8% and low level – from 13.8% to 3.5%. It means the respondents who have felt under experimental influence are prone to change their stereotypical perception of thinking, which is expressed in the transformation of the real world in a new way. This positively influences the further personal becoming of an adolescent.

Another essential component of this research includes the development of intellectual and creative constellation, which comprises an indicator of originality and uniqueness. Therefore, the originality indicator established the following changes in the experimental group: the level of verbal creativity increased from 3.5% to 10.3%; the above average level increased from 10.3% to 17.2%; at the average level, the development of verbal creativity increased

Виокремлення цих умов дає можливість молодому поколінню підлітків розвивати свою уяву та творчий потенціал. На думку Л. Петришина та Р. Швай(2014), креативний простір є фундаментом для розвитку уяви особистості підлітка, а при цьому враховуються психолого-педагогічні характеристики та закономірності функціонування уяви та активної уяви, що забезпечується творчою навчальною діяльністю підлітків.

Результати

Для того щоб перевірити ефективність розробленої та апробованої нами комплексної програми, було проведено дослідження формувального характеру. Експериментальна група (100 осіб) та контрольна група (100 осіб) були повторно досліджені методиками з констатувального етапу дослідження. Щоб перевірити статистичну значущість результатів дослідження кожного компоненту програми до та після формувального експерименту, було застосовано методи дискрептивної статистики.

Порівняння результатів до та після формувального експерименту вказує на суттєві зміни за показниками уникнення невдач та мотивації досягнення успіху в експериментальній групі. Так показник мотивації прагнення до успіху збільшився з 27.6 % до 44.8 %, а показник мотивації уникнення невдач зменшився з 72.4 % до 55.2 %. Пояснюємо це індивідуально морально-психологічною стимуляцією підлітків під час проходження експерименту, використовуючи похвалу та вербальне заохочення.

Розглянемо результати дослідження за показниками невербальної креативності/творчості, мовленнєво-мисленнєвої креативності, уяви та допитливості. Аналізування результатів засвідчує позитивні зміни в якісних та кількісних показниках респондентів після апробації комплексної програми. Зокрема, зросли показники високого рівня з 6.9 % до 10.3 %, а також вище середнього – з 13.8 % до 24.1% та середнього – з 41.4 % до 48.3 %. Виявлено зниження даних рівня нижче середнього з 24,1% до 13.8 % та низького рівня – з 13.8 % до 3.5 %. Тобто ті оптанти, що

Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents

from 48.3% to 55.2%; below average indicators decreased from 27.6 to 13.8%; low level – from 10.3 to 3.5%.

There is analysis of the results under a unique index in the control and experimental groups before and after the experiment. High level indicators increased from 3.5% to 10.3%, the above average level increased from 13.8% to 24.1%, the average level – from 41.3% to 48.3%, the below average level decreased from 27, 6% to 13.8%, and low – from 13.8% to 3.5%. The control group didn't show significant changes. When completing the tasks, which require a unique thinking, the adolescents demonstrated the full range of creativity and stimulated imagination that contributed to putting forward original and idiosyncratic ideas at the verbal level. In adulthood, this will permit fulfilling the creative potential of a person in extraordinary professions.

Adolescence of a personality is characterized by the intensification of curiosity as an individual trait and imagination with its components interacting with mental area. Using "Diagnostics of personal creativity", it was established a degree

проходили експериментальний вплив, все ж схильні до зміни свого стереотипного сприйняття мислення, що виражається в перетворенні навколишньої дійсності по-новому. Це позитивно впливає на подальше становлення особистості підлітка.

Ще одним вагомим компонентом нашого дослідження було розвиток інтелектуально-творчої консталяції, до якої входить показник оригінальності та унікальності. Отже, за показником оригінальності встановлено в експериментальній групі такі зміни: рівень вербальної креативності збільшився з 3,5 % до 10,3 %; рівень вищий за середній збільшився з 10,3 % до 17,2 %; за середнім рівнем розвиток вербальної креативності збільшився з 48,3 % до 55,2 %; зменшилися показники рівня нижче середнього з 27,6 до 13,8 %; низького рівня – з 10,3 до 3,5 %.

Проаналізуємо результати за індексом унікальності в контрольній та експериментальній групах до та після експерименту. Показники високого рівня зросли з 3,5 % до 10,3 %, рівень вищий за середній зріс з 13,8 %

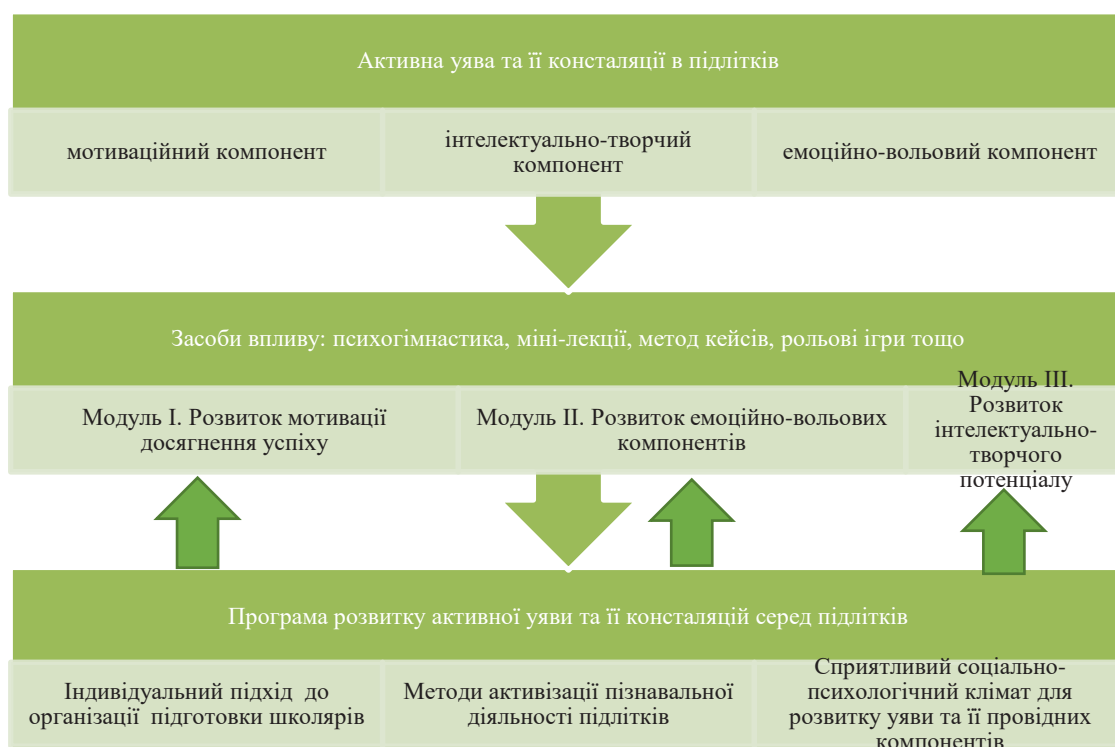

Рис. 1. Авторська модель розвитку активної уяви та її консталяцій в підлітків

of development of these characteristics in adolescents before and after the experiment. In terms of curiosity, the experimental group showed the following changes: the high level of curiosity increased from 10.3% to 13.8%; the higher level raised from 20.7% to 24.1%; the average level increased from 44.8% to 51.7%. At the same time, indicators of the lowered level decreased from 13.9% to 6.9%, and low level – from 10.3% to 3.5%. The control group demonstrated insufficient changes at the average level (by 3.5%) of the curiosity indicator due to the lowered level. The formative influence on the adolescents helped to change the attitude of high school students to the learning of different sorts of things and extended horizons for the creative solution of various situations.

The development level of adolescents' imagination was analyzed as well. The dynamics of the results show the following changes in the experimental group of respondents: the high level increased from 3.5% to 10.3%; the higher level – from 17.2% to 24.1%, and the average – from 37.9% to 48.3%; the indicators of the lower level decreased from 27.6% to 13.8% and of the low level – from 13.8% to 3.5%. The dynamic changes were not fixed in the control group. Thus, the results confirm growth in the development level of imagination (particularly active) and creativity in adolescents that has definitively positive effect on the further intensive development of puberty. Moreover, this is a significant progress in the personal growth, because it shows that Ukrainian society has a very creative young generation that needs support and encouragement in their endeavors.

The last important component of the intellectual and creative constellation of active imagination is the complexity of thinking. The formative experiment confirmed pleasant changes under all the indicators of the experimental group, as follows: the high level increased from 3.5% to 10.3%; the higher level – from 13.8% to 20.7%; average – from 44.8% to 55.2%; indicators of the lower level decreased from 20.7% to 10.3% and of low – from 17.2% to 3.5%. Sweeping changes were not noticed in the control group. In adolescence, it is essential to give an individual freedom to develop perseverance, independence

до 24,1 %, середній рівень – з 41,3 % до 48,3 %, рівень нижчий за середній зменшився з 27,6 % до 13,8 %, а низький – з 13,8 % до 3,5 %. Щодо контрольної групи, то суттєвих змін не встановлено. Підлітки під час виконання цих завдань, які вимагали неординарності мислення, проявили весь спектр творчості та активізували уяву, а це сприяло здатності висувати оригінальні та унікальні ідеї на вербальному рівні. В дорослому віці це дозволить розкрити творчий потенціал людини в неординарних професіях.

Пубертатний період розвитку особистості характеризується активізацією допитливості як індивідуальної властивості та уяви з її складовими, що взаємодіють з мислинневою сферою. За методикою “Діагностика особистісної креативності” було встановлено міру розвитку цих характеристик у підлітків до та після експерименту. В експериментальній групі за показником допитливості з’ясовано такі зміни: високий рівень допитливості збільшився з 10,3 % до 13,8 %; підвищений з 20,7 % зріс до 24,1 %; середній рівень зріс з 44,8 % до 51,7 %. Водночас зменшилися показники із заниженого рівня з 13,9 % до 6,9 % та низького рівня – з 10,3 % до 3,5 %. А у контрольній групі виявлено несуттєві зміни в середньому рівні (на 3,5 %) розвитку показника допитливості за рахунок заниженого рівня. Формувальний вплив на підлітків допоміг змінити ставлення старших школярів до пізнання нового та розширив горизонти творчого вирішення різних ситуацій.

Далі проаналізуємо рівень розвитку уяви підлітків. Динаміка результатів засвідчує такі зміни в експериментальній групі респондентів: високий рівень збільшився з 3,5 % до 10,3 %; підвищений рівень – з 17,2 % до 24,1 % та середній – з 37,9 % до 48,3%; знизилися показники заниженого рівня з 27,6 % до 13,8 % та низького – з 13,8 % до 3,5%. У контрольній групі динамічних змін не зафіксовано. Отже, ці результати засвідчують зростання рівня розвитку уяви (активної зокрема) та творчості в підлітків, а це однозначно позитивно впливає на подальший інтенсивний розвиток пубертата. Окрім того, це значний прогрес в індивідуальному розвитку, адже засвідчує

Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents

and responsibility for his actions. Thus, adults effectively stimulate proper and positive processes on course to solving complex real-life problems.

Emotional and volitional constellation of active imagination is rendered by the indicators of risk tolerance. It worth noting that the indicators of adolescents' readiness gained in the experimental group, as follows: high level indicators increased from 3.5% to 10.3%; the higher level – from 13.8% to 20.7%; average – from 48.2% to 55.2%. The decrease was observed at the lower and low level – from 20.7% to 10.3% and from 17.2% to 3.5% respectively. These data mark a positive impact of the comprehensive program as adolescents from the experimental group showed a desire to express their position and confidence in defending their opinions, new ideas etc.

According to the results of comparative analysis, differences in the above indicators after the introduction of the comprehensive program for the development of active imagination in adolescents were established. In particular, differences were found out upon the achievement motivation scale ($t=3.52$, $p<.000$). The author associates the increase in this indicator with use in the comprehensive program of medium-complexity tasks, the implementation of which required the optimal amount of effort. The active imagination scale differs by the results before the introduction of the program and after its approbation ($t=2.20$, $p<.05$). In the author's opinion, this fact relates to development mechanisms of heuristic and divergent thinking, sensitivity of adolescence for its prosperity. The curiosity scale also differed ($t=3.42$, $p<.001$). Adolescence is a period of knowing oneself, one's inner world, self-understanding, an incentive to step out of one's comfort zone. Another difference was found under the scale of linguistic-cognitive creativity (uniqueness) ($t = 3.02$, $p <.005$). This proves the activation of the mechanisms of creative thinking, which are caused by emotional experiences at this age and are a reflection of the internal (mental) activity of an adolescent. Sweeping statistically significant changes in the results of the respondents from the experimental group are established. This confirms the effectiveness and expediency

те, що в українському суспільстві надзвичайно творче молоде покоління, яке потребує підтримки та стимулювання в своїх починаннях.

Останнім важливим компонентом інтелектуально-творчої констеляції активної уяви є складність мислення. Формувальний експеримент засвідчив позитивні зміни за всіма показниками в експериментальній групі, зокрема: високий рівень збільшився з 3,5 % до 10,3 %; підвищений рівень – з 13,8 % до 20,7 %; середній – з 44,8 % до 55,2 %; знизилася показники заниженого рівня з 20,7 % до 10,3 % та низького – з 17,2 % до 3,5 %. Суттєвих зрушень в контрольній групі не виявлено. У підлітковому віці важливо надавати свободу особистості аби сформувати наполегливість, самостійність та відповідальність за свої дії. Отож, дорослі ефективно активізують правильні та позитивні процеси на шляху до розв'язання складних життєвих завдань.

Емоційно-вольова констеляція активної уяви представлена показником готовності до ризику. Варто зазначити, що в експериментальній групі збільшилися показники за рівнями готовності підлітків, зокрема: показники високого рівня зросли з 3,5% до 10,3%; підвищеного – з 13,8% до 20,7 %; середнього – з 48,2 % до 55,2 %. Зниження ж відбулось за заниженим та низьким рівнем з 20,7 % до 10,3 % та з 17,2 % до 3,5 %. Ці дані вказують на позитивний вплив комплексної програми, оскільки підлітки з експериментальної групи проявили бажання висловлювати свою позицію та впевненість у відстоюванні своєї думки, нових ідей тощо.

За результатами порівняльного аналізу встановлено відмінності у запропонованих показниках після впровадження комплексної програми розвитку активної уяви в підлітків. Зокрема, відмінності встановлено за шкалою "мотивація досягнення успіху" ($t=3.52$, $p<.000$). Ми пов'язуємо зростання цього показника із застосуванням у комплексній програмі завдань середньої складності, виконання яких потребувало оптимальної кількості зусиль. Шкала "активна уява" відрізняються результатами до впровадження програми та після її апробації ($t=2.20$, $p<.05$). Вважаємо, що це пов'язано з механізмами розвитку евристичного

of the formative influence.

Discussion

Active imagination is a special concept and method in psychological science proposed by C. G. Jung (1952) to describe images of a personality during a therapeutic session. In such a way, a person seeks to have access to information that is not available yet. The scientist conveyed active imagination as “finality”. Active imagination comprises a set of fantasies which are stimulated through evenly suspended attention. Symbols, images, fantasies are a body of active imagination. Peculiarities of active imagination make it original. The development of imagination, active imagination is brighter depending on age, interests and needs of the personality, emotionality and dynamism. The very human needs are an incentive to create new images etc.

Active imagination requires in-depth reflection. Active imagination is not an essential component of the development of an adolescent. In adolescence, it becomes a way of mastering the purposeful nature of the human being. A potential of changes origins intrinsically, because the development and changes are peculiar to a person at the level of archetypes. Thus, a person uses this resource. Capabilities of active imagination are not pronounced within one age range. This capability develops and remains for life – from childhood to old age.

L. Drozd and Yu. Bystrova (2020) state in their research that it is essential to form conscious understanding of cognitive-linguistic processes for effective socialization of adolescents that allow mastering soft skills which determine the creative potential of a man. At the same time, I. H. Radul, O. V. Hundarenko and M. M. Kowalczyk (2020) write that egotism of a student reflects “ego” of the person and actualizes the desire to present oneself to society by using a set of creative tools. In studying the processes of imagination and creativity of an individual, researchers W. Jing-Jyi and D. L. Albanese (2013) place special emphasis on the introduction of creativity in academic programs in all educational institutions which, in their opinion, is the basis for child’s personality development. These studies highlight the importance of implementing the program for

та дивергентного мислення, сензитивності підліткового віку для її розквіту. Наступною шкалою, за якою встановлено відмінність “допитливість” ($t=3.42$, $p<.001$). Підлітковий вік – це період пізнання себе, свого внутрішнього світу, саморозуміння, стимул до виходу із зону комфорту. Ще одну відмінність з’ясовано за шкалою “мовленнево-мисленнева креативність (унікальність)” ($t=3.02$, $p<.005$). Це засвідчує активізацію механізмів творчого мислення, які зумовлені емоційними переживаннями в цьому віці та є відображенням внутрішньої (ментальної) активності підлітка. Встановлено, що є суттєві статистично вагомі зміни в результатах респондентів з експериментальної групи. А це засвідчує результативність та доцільність формувального впливу.

Дискусія

Активна уява є особливим поняттям та методом в психологічній науці, що запропонував К. Г. Юнг (1952) аби описати уявлення особистості під час терапевтичного сеансу. Тобто, таким чином людина прагне отримати доступ до тієї інформації, яка поки недоступна. Вчений називав активну уяву поняттям “фінальності”. Активна уява містить сукупність фантазій, які викликаються за допомогою довільної концентрації. Символи, образи, фантазії становлять консистенцію активної уяви. Індивідуальні властивості активної уяви надають їй своєрідності. Розвиток уяви, активної уяви буде яскравішим в залежності від віку, інтересів та потреб особистості, емоційності та динамічності. Саме людські потреби виступають стимулом для творення нових образів тощо.

Активна уява потребує рефлексії на глибинному рівні. Активна уява не є важливою складовою в розвитку підлітка, однак в дорослому віці стає шляхом до опанування цілеспрямованості в людському бутті. Потенціал змін виникає сам по собі, оскільки розвиток та зміни закладені в людині на рівні архетипів. І людина використовує цей потенціал. Можливості активної уяви не є яскраво виражені лише в одному віковому діапазоні. Ця можливість розвивається та залишається на все життя – від дитинства до старості.

У своїх дослідженнях Дрозд Л. та Бистрова Ю.

Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents

the development of active imagination and its constellations in educational institutions.

Summarizing the findings of this theoretical-empirical research, the author emphasizes imagination is a mental process that combines the components determining creative potential of an individual which is realized in activities through psychological protection mechanisms. In the context of the present research, this structure consists of intellectual-creative, emotional-volitional and motivation components.

Conclusions

The proposed model of active imagination of an adolescent involves motivational, emotional-volitional and intellectual-creative components. The author attributes an individual approach in educational activities, creation of a pleasant and comfortable climate for the development of creativity, the use of interactive and psychological methods of intercommunication with adolescents (games, heuristic techniques, training technologies, etc.) to the psychological conditions for the development of active imagination of an adolescent. Active imagination contains constellations which have peculiar criteria and indicators towards every component. The criterion for the development of intellectual and creative constellation implies maturity of the mental sphere upon the following indicators: curiosity, imagination, complexity of thinking, nonverbal and verbal-mental creativity. The criterion for the development of motivational constellation implies the achievement motivation and an indicator of obtaining success. The criterion for the development of emotional-volitional constellation is risk tolerance, and indicators – risk tolerance when rendering decisions of different sort of complexity.

It is worthwhile noting that the structural and semantic content of the comprehensive program has contributed to adolescents' formation of not only theoretical ideas about active imagination and its components but also the practical foundations of their development. Post-formative measures confirm positive dynamics in the advancement of active imagination and its main components at a statistically significant level in the experimental group. This

(2020) визначають, що для ефективної соціалізації підлітків потрібно формувати свідоме розуміння мисленнево-мовних процесів, що дозволить оволодіти м'якими навиками, які зумовлюють творчий потенціал людини. Водночас у своїх наукових розвідках І. Н. Radul, О. V. Hundarenko та М. М. Kowalczyk (2020) зауважують, що егоїзм особистості школяра відображає власне "Я" особистості та актуалізує прагнення презентувати себе соціуму, використовуючи арсенал творчих інструментів. Дослідники W.Jing-Ju іта D. L. Albanese (2013), при вивченні процесів уяви та творчості особистості, особливий акцент робиться на впровадженні творчості у навчальних програмах у всіх освітніх закладах, що на їхню думку є основою для розвитку особистості дитини. Ці дослідження підтверджують важливість впровадження програми розвитку активної уяви та її констеляцій в освітніх установах.

Резюмуючи результати нашого теоретико-емпіричного дослідження, уява є психічним процесом, який поєднує складові, що визначають творчий характер індивіда, який розкривається в діяльності за допомогою психологічних механізмів захисту. У нашому дослідженні цю структуру становлять: інтелектуально-творчий, емоційно-вольовий та мотиваційний компоненти.

Висновки

Запропонована модель активної уяви підлітка містить мотиваційний, емоційно-вольовий та інтелектуально-творчий компоненти. До психологічних умов розвитку активної уяви підлітка зараховуємо індивідуальний підхід в навчальній діяльності, створення приємного та комфортного клімату для розвитку творчості, використання інтерактивних та психологічних методів взаємодії з підлітками (ігри, евристичні прийоми, тренінгові технології тощо). Активна уява містить констеляції, які мають свої критерії та показники відповідно до кожного компонента. Критерієм розвитку інтелектуально-творчої констеляції встановлено сформованість мисленневої сфери за показниками: допитливість, уява, складність мислення, невербальна

is key proof of the effectiveness of the author's comprehensive program that approves its introduction in the psychological and pedagogical process of interaction between adolescents and grown-ups.

The prospect of the further research involves clarifying key psychological mechanisms of the development of active imagination during psychotherapeutic session.

References

- Altshuller, G. (2011). *Find an Idea: Introduction to TIPS – Theory of Inventive Problem Solving*. Moscow: Alpina Publishers.
- Black, J. E., & Barnes, J. L. (2019). Pushing the boundaries of reality: Science fiction, creativity, and the moral imagination. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. *Advance online publication*. <https://doi.org/10.1037/aca0000281>
- Collins, M. A., Amabile, T. M. (1999) *Motivation and creativity*. *Handbook of Creativity*. R. Sternberg. Cambridge. 297–313.
- Dorst, B., Fogel. (2016). Active imagination. Jungian approach. Kharkiv: Humanitarian Center.
- Drozd, L. V., & Bystrova, Yu. bO. (2020). Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 123-133. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-9
- Hsu, Y., Peng, Li-Pei, Wang, Jiun-Hao & Liang, C. (2014). Revising the Imaginative Capability and Creative Capability Scales: Testing the Relationship between Imagination and Creativity among Agriculture Students. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 6, 1, 23–32.
- Jung, C. (1952). *Symbols of transformation*. Zurich: Rascher Verlag.
- Kushner, Dale M. (2016). *Understand Your Dreams by Using Jung's "Active Imagination"*. Psychology Today. Retrieved from: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/transcending-the-past/201610/understand-your-dreams-using-jungs-active-imagination>
- Lewis, P. (2017). Shackle on choice, imagination and creativity: Hayekian foundations. *Cambridge Journal of Economics*, 41(1), 1–24, <https://doi.org/10.1093/cje/bew037>
- Muzyka, O. O. (2006). Muzyka O. O. Social status and affiliation at the motivation of creative activity. Theoretical and methodical bases of education of the creative personality in the conditions of out-of-school educational institutions: coll. materials scientific-practical. conf. Kyiv: Gramota. S. 116–121.

та вербально-мисленнева креативність. Критерієм розвитку мотиваційної консталації встановлено мотивацію досягнення з показником досягнення успіху. Критерієм розвитку емоційно-вольової консталації є готовність ризикувати, а показниками – готовність ризикувати при прийнятті рішень різної складності.

Важливо зауважити, що структурна та змістова наповненість комплексної програми забезпечила формування в підлітків не лише теоретичних уявлень про активну уяву та її компоненти, а й практичні основи їх розвитку. Постформувальні заходи засвідчують позитивну динаміку щодо розвитку активної уяви та її провідних компонентів на статистично значимому рівні у представників експериментальної групи. Це є головним доказом ефективності запропонованої нами комплексної програми та уможлиблює її впровадження в психолого-педагогічний процес взаємодії між підлітками та дорослими.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо у з'ясуванні ключових психологічних механізмів розвитку активної уяви під час психотерапевтичної взаємодії.

Список використаних джерел

- Альтшуллер Г. Найти идею: Введение в ТРИЗ – теория решения изобретательских задач. Москва: АльпинаПаблишерз, 2011, 400 с.
- Дорст Б., Фогель. Активное воображение. Юнгианский подход. Харків: Гуманитарный Центр, 2016, 200 с.
- Музыка О. О. Соціальний статус та афіліація у мотивації творчої активності. *Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. Київ: Грамота, 2006. Ч. 2. 2006. С. 116–121.
- Саврасов М. В. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.01. Харків, 2012. 18 с.
- Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко. За заг. ред. В. О. Моляко. Київ: Освіта України, 2008, 702 с.
- Швай Р. Психологія та педагогіка творчості. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 200 с.
- Black, J. E., & Barnes, J. L. (2019). Pushing the boundaries of reality: Science fiction, creativity,

**Results of approbation of the program
for the development of active imagination
and its building in adolescents**

- Radul, I. H., Hundarenko, O. V., & Kowalczyk, M. M. (2020). Research of features of manifestation of junior schoolchild's egotism in communication with peers. *Insight: the psychological dimensions of society*, 4, 73-89. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-4-5
- Savrasov, M. V. (2012). Emotional and motivational components of personality creativity: author's ref. dis. for science. degree of Cand. psychol. Science: 19.00.01. Kharkiv, 18 p.
- Shvai, R. (2014). *Psychology and pedagogy of creativity*. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 200 p.
- Strategies of creative activity: V. O. Molyako school. Edited by V. O. Molyako. Kyiv: Education of Ukraine, 2008, 702 p.
- Wallas, G. (2014). *The Art of Thought*. Kent: Solis Press.
- Whitworth, M. H. (2020) The historicity of 'imagination' and 'creativity': a response to Tom McLeish's *The Poetry and Music of Science* (2019), *Interdisciplinary Science Reviews*, 45(1), 8-15. DOI: 10.1080/03080188.2020.1730470
- Woolley, J. D., Bunce, L., & Boerger, E. A., (2020). *Creativity and the Wandering Mind*. Cambridge: Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-816400-6.00008-0>
- Wu, Jing-Jyi & Albanese, D. L. (2013). Imagination and creativity: wellsprings and streams of education – the Taiwan experience. *Educational Psychology. An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 33(5), 20-23. <https://doi.org/10.1080/01443410.2013.813689>
- and the moral imagination. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts. Advance online publication*. <https://doi.org/10.1037/aca0000281>
- Collins, M.A., Amabile, T.M. (1999) Motivation and creativity. *Handbook of Creativity*. R. Sternberg. Cambridge. P. 297-313.
- Drozd, L. V., & Bystrova, Yu. O. (2020). Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations. *Insight: the psychological dimensions of society*, № 3, P. 123-133. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-9
- Jung C. (1952). *Symbols of transformation*. Zurich: Rascher Verlag.
- Kushner, Dale M. (2016). Understand Your Dreams by Using Jung's "Active Imagination". *Psychology Today*. Retrieved from: URL:<https://www.psychologytoday.com/us/blog/transcending-the-past/201610/understand-your-dreams-using-jungs-active-imagination>
- Lewis, P. (2017). Shackle on choice, imagination and creativity: Hayekian foundations. *Cambridge Journal of Economics*, № 41(1), P. 1-24, <https://doi.org/10.1093/cje/bew037>
- Radul I. H., Hundarenko O. V., & Kowalczyk M. M. (2020). Research of features of manifestation of junior schoolchild's egotism in communication with peers. *Insight: the psychological dimensions of society*, № 4, P. 73-89. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-4-5
- Wallas, G. (2014). *The Art of Thought*. Kent : Solis Press.
- Wu, Jing-Jyi, Albanese, D. L. (2013). Imagination and creativity: wellsprings and streams of education – the Taiwan experience. *Educational Psychology. An International Journal of Experimental Educational Psychology*, № 33(5), P. 20-23. <https://doi.org/10.1080/01443410.2013.813689>
- Hsu, Y., Peng, Li-Pei, Wang, Jiun-Hao, Liang, C. (2014). Revising the Imaginative Capability and Creative Capability Scales: Testing the Relationship between Imagination and Creativity among Agriculture Students. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, №6, P. 23-32.
- Whitworth, M. H. (2020) The historicity of 'imagination' and 'creativity': a response to Tom McLeish's *The Poetry and Music of Science* (2019), *Interdisciplinary Science Reviews*, № 45(1), P. 8-15. DOI: 10.1080/03080188.2020.1730470
- Woolley, J. D., Bunce, L., Boerger, E. A., (2020). *Creativity and the Wandering Mind*. Cambridge: Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-816400-6.00008-0>

Link article (Style APA): Halian O. I. (2021). Development patterns of the idea of personal agency and its implementation in the domestic educational practice of the XXth century. *Insight: the psychological dimensions of society*, 5, 82-99. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-6

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Halian O. I. Development patterns of the idea of personal agency and its implementation in the domestic educational practice of the XXth century. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2021, 5, 82-99. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-6

UDC 159.923.2:37.04

Development patterns of the idea of personal agency and its implementation in the domestic educational practice of the XXth century

Закономірності розвитку ідеї суб'єктності особистості та її реалізації у вітчизняній освітній практиці ХХ століття

Received: February 3, 2021

Accepted: May 25, 2021

Halian Olena Ivanivna
Doctor of Pedagogy,
Professor of the Department
of Practical Psychology
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University, Ukraine
halyane@ukr.net
ORCID 0000-0001-6070-9669

Галян Олена Іванівна
доктор педагогічних наук,
професор кафедри практичної психології
Дрогобицький державний педагогічний
університет
імені Івана Франка, Україна
halyane@ukr.net
ORCID 0000-0001-6070-9669

Abstract

The purpose of the article is to represent changes in the understanding and implementation of the idea of personal agency of schoolchildren inherent in Ukrainian pedagogical discourse and actual practice of education institutions in the XXth century. The above has forwarded the research to the following areas of concern: to establish the dynamics of a cognitive-creative process of generating and implementing the idea of agency given its philosophical, psychological, educational-political and pedagogical-technological context; to create a general infographic periodization of the development of the idea of agency based on comparing profiles of agency of schoolchildren of the studied period in a particular territory. **Methods:** To solve the research tasks, the author has used interpretational methods, particularly genesis one, that has made it possible to conclude about the development patterns of the idea

Анотація

Метою статті є репрезентація закономірних для українського педагогічного дискурсу і реальної практики діяльності закладів освіти ХХ століття змін в осмисленні та втіленні ідеї суб'єктності особистості учнів. Означене зорієнтувало дослідження на такі проблемні напрямки: встановити динаміку когнітивно-креативного процесу генерування та впровадження ідеї суб'єктності з урахуванням її філософського, психологічного, освітньо-політичного та педагогічно-технологічного контексту; створити загальну інфографіку періодизації розвитку ідеї суб'єктності на основі зіставлення профілів суб'єктності учнів досліджуваного періоду на окресленій території. **Методи.** Розв'язування дослідницьких завдань передбачало використання інтерпретаційних методів, зокрема, генезного, що уможливило висновки про

Development patterns of the idea of personal agency and its implementation in the domestic educational practice of the XXth century

of personal agency in the scientific-pedagogical discourse and introduced models of schoolchildren's education and upbringing; the modelling of the progress of the idea contributes to finding out the logic of its generating and transformation; a discourse-analysis for the identification of a socio-cultural dimension of the agency-related issues in the pedagogical ideas of the XXth century; a comparative analysis to compare agency profiles in the defined periods. **Results.** Development patterns and introduction of the idea of a pupil's personal agency are studied within three dimensions: philosophical-psychological (methodological), the coordinate system of which is a civilizational type of personality (classical, modern, postmodern), and society (monarchical, industrial, democratic, information technology); educational and political, which is rendered on the axes of state reforms and pedagogical (including innovative) schools; pedagogical-technological covering, on the one hand, the content-process aspect of educational, developmental and pedagogical effect of a teacher and, on the other hand, an effective-evaluation aspect of the pedagogical influence represented by new formations of a pupil and changes in the pedagogical situation. **Conclusions.** A logic of the development of a child's agency in the domestic educational theory and practice of the XXth century is rendered under the framework of shaping visions of agency as a cultural demand of the socio-historical formation, a generic feature of a representative of the civilization, a component of pedagogical ideal, competencies and a specified level of a child's development (a social demand for education), a note on his social role as a means of involving the child into the educational process, an opportunity for his self-realization. The key trends of the development of the idea of a pupil's agency concern the changes in socio-historical formations and cultural-psychological type of community and psychological type of a personality belonging to a specific epoch, worldviews and educational paradigms, theoretical substantiation of a new pedagogical thesaurus and technology innovations in education institutions.

Key words: agency, theoretical-applied knowledge, logic of idea development, determination and transformation of idea, agency profile, educational process.

Introduction

The current transitivity and globalization processes determine a need to study the issues related to the manifestation of personal agency in all the areas of life activities. Thus, under the emerged conditions, a man can't realize only his adaptive

закономірності розвитку ідеї суб'єктності особистості в науково-педагогічному дискурсі та впроваджених моделях навчання і виховання учнів; моделювання розвитку ідеї, щоб встановити логіку її генерування та трансформації; дискурс-аналізу для виявлення соціокультурного виміру суб'єктності проблематики в педагогічних ідеях ХХ століття; порівняльного аналізу з метою зіставлення профілів суб'єктності у виокремлених періодах. **Результати.** Закономірності розвитку та впровадження ідеї суб'єктності особистості школяра розглянуто в трьох площинах: філософсько-психологічній (методологічній), системою координат якої є цивілізаційний тип особистості (класична, модерна, постмодерна) та суспільства (монархічне, індустріальне, демократичне, інформаційно-технологічне); освітньо-політичній, розгорнутій на осях державних реформ та педагогічних (зокрема, і новаторських) шкіл; педагогічно-технологічній, яка охоплює, з одного боку, змістово-процесний бік навчального, розвивального та виховного впливів педагога, та з іншого – результатно-оцінний бік педагогічного впливу, представлений новоутвореннями учня та змінами педагогічної ситуації. **Висновки.** Логіка розвитку ідеї суб'єктності учня у вітчизняній освітній теорії та практиці ХХ століття представлена в межах формування уявлень про суб'єктність як культурну вимогу суспільно-історичної формації, типову ознаку представника цивілізації, складову виховного ідеалу, компетентностей і нормативного рівня розвитку школяра (суспільний запит освіти), припис щодо його соціальної ролі, як засіб залучення учня до освітнього процесу, можливість його особистісної самореалізації. Провідні тенденції розвитку ідеї суб'єктності учня стосуються змін суспільно-історичних формацій і культурно-психологічного типу спільноти та психологічного типу особистості відповідної епохи, світоглядних позицій та освітніх парадигм, теоретичного обґрунтування нового педагогічного тезаурусу та технологічних інновацій у закладах освіти.

Ключові слова: суб'єктність, теоретико-прикладне знання, логіка розвитку ідеї, детермінація та трансформація ідеї, профіль суб'єктності, освітній процес.

Вступ

Транзитивність сьогодення та процеси глобалізації детермінують необхідність дослідження питань, пов'язаних із проявом суб'єктності особистості в усіх сферах

function – he must become an active participant of the social transformations and self-creation. The present requires expanding opportunities to realize one's individuality and stipulating the importance of personal changes meeting new conditions in which the human potential is unlocked. In this context, the idea of personal agency seems relevant. That sort of approach gains a particular importance in the education system, which lays the foundation of agency, self-activity and postulates the agency-based approach to education, upbringing and development of students of different ages.

A focus on the progressive changes in the educational environment is directly associated with an identification of benchmarks of the transformation of a pedagogical reality in which, in the author's opinion, the agency of the participants of the educational process may become a regulator of the scientific cognition. Being system-making, this category is a basis for the development of theoretical-methodological aspects of many pedagogical concepts and paradigms. However, its details and a role in catalyzing the pedagogical potential of the education situation are interpreted ambiguously. By defining a pupil as a subject of training, education and evolution, his subject-oriented position is usually declared in the context of pedagogical interaction. In fact, he is an object of the pedagogical influence but, at the same time, he reserves the right to agency. Taking into account the beforementioned, a significant scientific-applied task involves justifying theoretical-methodological fundamentals of development of the idea of personal agency, actual indices of its approbation in the educational practice and prospects for the implementation amidst modern challenges.

Therefore, the author associates a thorough study of the logic of shaping the idea of personal agency in a retrospective of the pedagogical thought and educational practice of the XXth century with a necessity to consider the subject-oriented approaches elaborated in the scientific-methodological contributions of educators, psychologists, philosophers of that period to improve the current educational situation, which has a growing interest in a pupil's

життєздійснення. Адже в умовах, що виникли, людина не може реалізувати лише свою адаптивну функцію, вона повинна стати активним учасником суспільних перетворень та самотворення. Сьогодення вимагає не тільки розширення можливостей для розкриття індивідуальності особистості, але й зумовлює важливість її самозмін відповідно до нових умов, у яких реалізується людський потенціал. У цьому контексті ідея суб'єктності особистості стає вельми доречною. Особливої актуальності такий підхід набуває в системі освіти, де закладаються основи суб'єктності, самоактивності та постулюється суб'єктний підхід до навчання, виховання й розвитку учнів різного віку.

Орієнтованість на прогресивні зміни в освітньому середовищі неодмінно пов'язана з визначенням основних орієнтирів трансформації педагогічної реальності, у якій, на нашу думку, регулятивом наукового пізнання може стати суб'єктність учасників освітнього процесу. Як системотвірна, ця категорія слугує основою для розроблення теоретико-методологічних аспектів багатьох педагогічних концепцій та парадигм. Однак її змістове наповнення та роль в активізації педагогічного потенціалу освітньої ситуації інтерпретується неоднозначно. Визнаючи учня суб'єктом навчання, виховання та розвитку, його суб'єкт-орієнтована позиція в педагогічній взаємодії зазвичай лише декларується. Реально він залишається об'єктом педагогічного впливу, водночас зберігає право на суб'єктність. З огляду на це значущим науково-прикладним завданням є обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку ідеї суб'єктності особистості, реальних показників її апробації в освітній практиці та перспектив реалізації в умовах викликів сьогодення.

Відповідно, ґрунтовне дослідження логіки формування ідеї суб'єктності особистості в ретроспективі педагогічної думки та освітньої практики ХХ століття ми пов'язуємо з необхідністю врахування суб'єкт-орієнтованих підходів, розроблених у науково-методичних працях педагогів, психологів, філософів цього періоду, для вдосконалення сучасної освітньої ситуації, у якій зростає інтерес до

personality as a subject of cognition and activity, his motivation for self-regulated education. By analyzing the theoretical ground and performance of the tested models of implementation of the idea of agency in the domestic educational practice of the XXth century, the author strives to find out the general patterns which contributed to the development of visions of pupils' self-realization in the educational environment, their involvement in the process of acquiring, as well as in the context which ensures the mentioned idea, i.e., its transpectivity.

The purpose of the research is to outline the general trends in the dynamics of the evolution of pupils' agency in the Ukrainian pedagogical discourse of the XXth century and the practice of education institutions that is defined as a ground for the implementation of agency-oriented educational process under the modern conditions.

Methods

An interdisciplinary nature of the research has made it possible: a) to identify a unified scientific context of understanding a category of "pupil's agency" and agency profile; b) to arrange the available models of realization of the attributes of pupil's agency in the domestic scientific discourse and the educational practice of the XXth century; c) to substantiate the determination of an idea-genesis of agency-related issues given its trigger, first, by a worldview in terms of an individual and society and, second, a socio-historical background of the education reforms; third, conditions of organizing the educational process, a context of a pedagogical reality.

An ontological approach to the study of the phenomenon of agency has allowed specifying those attributive features which facilitate the identification of agency in the manifestations of a pupil of the XXth century, scientific publications of the relevant period, and the worldview considerations which were extended to the educational practice.

A historical-scientific analysis has been aimed at systemizing and understanding of gnoseology of the category of "agency", its markers and their verification in the models of organization of the educational process, which

особистості учня як суб'єкта пізнання та діяльності, його мотивування до саморегульованого навчання. Аналізуючи теоретичне підґрунтя та результативність апробованих моделей втілення ідеї суб'єктності у вітчизняній освітній практиці XX століття, ми прагнемо віднайти загальні закономірності, які сприяли розвиткові уявлень про самоздійснення учнів в освітньому середовищі, їх залучення до процесу засвоєння та той контекст, у якому означена ідея буде забезпечена, тобто її транспективність.

Мета дослідження

Метою статті є окреслення загальних тенденцій динаміки розвитку ідеї суб'єктності учнів в українському педагогічному дискурсі XX століття та практиці діяльності закладів освіти, що визнаємо підґрунтям для впровадження суб'єктнісно-орієнтованого освітнього процесу в умовах сьогодення.

Методологія

Міждисциплінарний характер дослідження дав змогу: а) визначити єдиний науковий контекст осмислення категорії «суб'єктність учня» та профілю суб'єктності; б) систематизувати наявні моделі реалізації атрибутів суб'єктності учнів у вітчизняному науковому дискурсі та освітній практиці XX століття; в) обґрунтувати детермінацію ідеєгенезисуб'єктності проблематики з огляду на її спричиненість, по-перше, світоглядною позицією щодо особистості та спільноти, по-друге, суспільно-історичними передумовами освітніх реформ; по-третє, умовами організації освітнього процесу, контекстом педагогічної реальності.

Онтологічний підхід до дослідження феномена суб'єктності уможливив окреслення тих атрибутивних ознак, за допомогою яких суб'єктність ідентифікується в проявах школяра XX століття, наукових публікаціях досліджуваного періоду, та тих світоглядних міркуваннях, які екстраполювалися на освітню практику.

Історико-науковий аналіз спрямовано на систематизацію й осмислення гносеології категорії «суб'єктність», її маркерів та їх верифікацію в апробованих у вітчизняній освітній

were approbated by the domestic educational practice. The acquired knowledge refers to the formulation of strategies meeting modern demands for the development of educational innovations, the part of which is an idea of self-organization of a subject of training, his ability to an effective self-actualization in such dimensions as education, mutual and self-education, improvement, mutual and self-improvement, development, mutual and self-development.

An application of interpretation strategies, comparative and discourse analysis has ensured the systematization of dynamic patterns in the profiles of agency of domestic schoolchildren of the XXth century and the detection of a degree and character of the relations between determinants, which triggered the development and transformation of the idea of agency-based direction of the educational process to be viable and effective.

Quantitative estimation of an agency's manifestation is both an important and auxiliary tool of its diagnostics. Moreover, the category of "agency" originates from the understanding of internally aroused processes, the evaluation of which under standard criteria (upward or downward deviation) is incorrect. Analysis of psychological-pedagogical characteristics of a pupil mentioned in the scientific and educational-methodological publications (total: 137 sources) upon the defined criteria and indicators is the best option for the present research to study agency-based manifestations. They can be traced in *a socio-psychological model* of the ideal personality as a goal of the educational effects (a social demand on education – what subject a pupil has to become in the future and what social function he will exercise), *an educational model* of the ideal pupil (a state-educational demand on a school – what subject a pupil has to be during schooldays and what function he performs in an education institution), *pedagogical characteristics of typical schoolchildren* (a description of real schoolchildren – what subject a real pupil is, what functions he is allowed to perform in school and what he exercises at his discretion). Taking into account the above, agency indicators has been determined for every criterion. It refers to: a) an express

практиці моделях організації освітнього процесу. Отримане знання належить до вироблення відповідних сучасним запитам стратегій розроблення освітніх інновацій, частиною яких є ідея самоорганізації суб'єкта учіння, його здатність до ефективного самовтілення в таких вимірах, як навчання, взаємо- та само-навчання, виховання, взаємо- та самовиховання, розвиток, взаємо- та саморозвиток.

Застосування інтерпретаційних стратегій, порівняльного та дискурс-аналізу забезпечило систематизацію динаміки змін у профілях суб'єктності вітчизняних школярів ХХ століття, а також виокремлення міри й характеру зв'язків між детермінантами, що зумовили розвиток і трансформацію ідеї суб'єктності спрямованості освітнього процесу як життєздатної та ефективної.

Кількісна оцінка прояву суб'єктності є важливим, але допоміжним інструментом її діагностики. Тим більше, що категорія «суб'єктність» виходить із розуміння внутрішньо зумовлених процесів, оцінка яких у критеріях норми (відхилення в бік «+» чи «-») є некоректною. У нашому дослідженні найоптимальнішим варіантом вивчення суб'єктності проявів став аналіз психолого-педагогічної характеристики школяра в наукових та навчально-методичних публікаціях (загальна кількість – 137 джерел) за визначеними критеріями й показниками. Їх можна простежити у **соціально-педагогічній моделі** ідеальної особистості як мети освітніх впливів (суспільний запит освіти – яким суб'єктом має стати школяр у майбутньому та яку функцію в суспільстві колись виконуватиме), **освітній моделі** ідеального школяра (державно-освітній запит школі – яким суб'єктом повинен бути школяр упродовж шкільних років і яку функцію в закладі освіти він виконує), **педагогічних характеристиках типових учнів шкіл** (опис реальних школярів – яким суб'єктом є реальний школяр, до яких функцій у закладі освіти він допущений, а які з них бере на себе без приписів). З урахуванням цього факту було визначено показники суб'єктності за кожним критерієм. Йдеться про: а) пряму вказівку на маркери суб'єктності (самостійність, інтенційність / ініціативність, креативність, свободу, відповідальність)

indication of agency markers (independence, intentionality /initiative, creativity, freedom, responsibility) in the documents under examination (a personality model, model of an ideal pupil, characteristics of a real pupil – synonyms which can be used for the description of independence, initiative, creativity, freedom, responsibility in the personal manifestations); b) the description of the functions close to agency markers but without naming of the very markers (a complete, limited or lacking set of agency-based functions of a pupil's personality). To evaluate the indicators, the author has applied a scale from +3 to - 3, where +3 – a marker name in a model or characteristics, +2 – a marker name substituted by synonyms, +1 – a fragmentary description of the functions of a marker without its direct naming, 0 – a lack of the indication of a marker or its functions, -1 – a fragmentary description of marker's dichotomy, -2 – the use of a synonymic row of marker's dichotomy, -3 – a name of dichotomy of a marker or its functions.

Results

The socio-cultural context of modern education is based on the need for schoolchildren's manifestation of self-activity, a capacity for self-regulated learning. Requirements they face under the framework of a mixed and distance learning stress the significance of a focus of the educational practice on promoting the idea of agency of a school community. Having regard to the beforementioned, agency should be considered as a backbone component of a new approach to being where everyone is defined as a reflexive agent, creator, implementer, organizer of one's life. In terms of the educational environment, the aforesaid is specified through the following markers: independence, initiative, responsibility, creativity, and freedom (Halian, 2017). In the author's opinion, they delve into the empirical parameters of identification of personal agency, among other phenomena, and elucidate its ontological essence.

To represent the development of the phenomenon under study, the author has created the profiles of a pupil's agency which draw up a role-based structure of his personality given a) the socio-historical situation during the XXth century; b) worldviews reflected in the views of scientists, cultural figures

у досліджуваних документах (моделі особистості, моделі ідеального школяра, характеристики реального учня – якими синонімами можна послуговуватися для опису самостійності, ініціативності, креативності, свободи, відповідальності в особистісних проявах); б) опис функцій, наближених до маркерів суб'єктності, однак без указівки на самі маркери (повний, обмежений чи відсутній набір суб'єктнісних функцій особистості школяра). Для оцінювання показників було використано шкалу від +3 до - 3, де +3 – назва маркера в моделі чи характеристиці, +2 – назва маркера, замінена синонімами, +1 – частковий опис функцій маркера без його прямого називання, 0 – відсутність вказівки на маркер або його функції, -1 – частковий опис дихотомії маркера, -2 – використання синонімічного ряду дихотомії маркера, -3 – назва дихотомії маркера або його функції.

Результати

Соціокультурний контекст сучасної освіти зав'язаний на потребі прояву школярами самоактивності, здатності до саморегульованого навчання. Вимоги, які постали перед ними в умовах змішаного, дистанційного навчання, підкреслили значущість орієнтованості освітньої практики на втілення ідеї суб'єктності учасників освітнього процесу. З огляду на це суб'єктність варто розглядати як системотвірний компонент нового підходу до буття, де кожного визнано рефлексивним агентом, творцем, реалізатором, організатором свого життя. Для освітнього середовища означене конкретизовано в таких маркерах: самостійність, ініціативність, відповідальність, креативність та свобода (Галян, 2017). Вони, на нашу думку, специфікують емпіричні параметри ідентифікації суб'єктності особистості з-поміж інших феноменів та розкривають її онтологічну сутність.

Для відображення розвитку досліджуваного явища нами створено профілі суб'єктності школяра, де специфіковано рольову структуру його особистості з огляду на а) суспільно-історичну ситуацію впродовж ХХ століття; б) світоглядні міркування, відображені в поглядах науковців, культурних діячів та педагогів; в) реалії освітнього середовища,

and educators; c) the realities of the educational environment the participants of the educational process belonged to. The scales of a profile are based on five markers of agency and their dichotomy: the “independence – dependence” scale, the “initiative – executive obedience (obedience)” scale, the “creativity – reproductivity (convergency, reactivity)” scale, the “freedom – hopelessness” scale, the “responsibility – an external determinacy”.

Ukrainian political-ideological realities of the XXth century have encouraged examining agency profiles in terms of five periods: 1) the early XXth century with its emphasis on the development of children’s activity, creativity (1900 – 1917); 2) the period of the Ukrainian War of Independence (1917 – 1920) when self-active, responsible person was a priority; 3) the period of the experimental approach in pedagogical psychology and child-centrism (1920 – 1930); 4) formalization of the term of “all-round man”, orientation to the average indicators of schoolchildren’s development (1930 – 1980); 5) renewal of the interest in a child’s personality, his perception as a value (the 1990s).

Three profiles are differentiated under the specifics of agency manifestation:

- *socio-personal* – it renders the demands to a person as a representative of civilization, a participant of the social community (fig. 1);

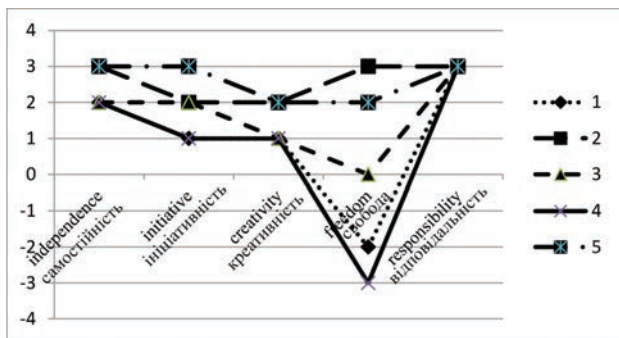

Fig. 1. Representation of agency markers in the socio-personal profile of a domestic pupil in the XXth century
Рис. 1. Репрезентація маркерів суб’єктності в соціально-особистісному профілі вітчизняного школяра XX століття

Notes: periods of the XXth century: 1 – 1900-1917; 2 – 1917-1920; 3 – 1920-1930; 4 – 1930-1980; 5 – the 1990s

Примітка: періоди XX ст.: 1 – 1900-1917 рр.; 2 – 1917-1920 рр.; 3 – 1920-1930 рр.; 4 – 1930-1980 рр.; 5 – 1990-ті рр.

у яких перебували учасники освітнього процесу. В основу шкал профілю закладено п’ять маркерів суб’єктності та їх дихотомії: шкала «самостійність – залежність», шкала «ініціативність – виконавчий послух (слухняність)», шкала «креативність – репродуктивність (конвергентність, реактивність)», шкала «свобода – приреченість», шкала «відповідальність – зовнішня детермінованість».

Політико-ідеологічні реалії України в XX столітті спонукали розглядати профілі суб’єктності в розрізі п’яти періодів: 1) початку XX століття з його акцентуванням на розвитку дитячої активності, творчості (1900 – 1917 рр.); 2) часу Визвольних змагань, коли пріоритетом визнавалась самоактивна, свідомо особистість (1917 – 1920 рр.); 3) періоду експериментального підходу в педагогічній психології та дитиноцентризму (1920 – 1930 рр.); 4) формалізації поняття «всебічний розвиток особистості», орієнтуванням на усереднені показники розвитку школярів (1930 – 1980 рр.); 5) відродження уваги до особистості дитини, її сприймання як цінності (1990-ті рр.).

За специфікою прояву суб’єктності, диференційовано три профілі:

- *суспільно-особистісний*, у якому увиразнено вимоги до особистості як представника цивілізації, учасника соціальної спільноти (рис. 1);

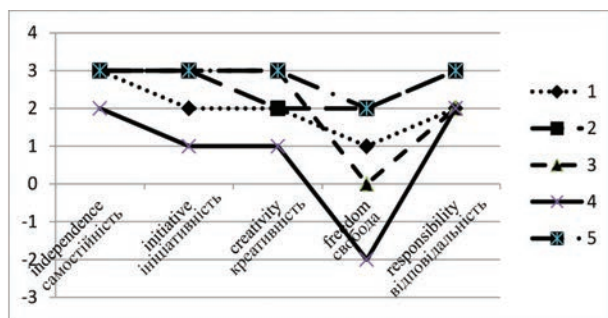

Fig. 2. Representation of agency markers in the educational-scientific profile of a domestic pupil in the XXth century
Рис. 2. Репрезентація маркерів суб’єктності в освітньо-науковому профілі вітчизняного школяра XX століття

Notes: periods of the XXth century: 1 – 1900-1917; 2 – 1917-1920; 3 – 1920-1930; 4 – 1930-1980; 5 – the 1990s

Примітка: періоди XX ст.: 1 – 1900-1917рр.; 2 – 1917-1920 рр.; 3 – 1920-1930 рр.; 4 – 1930-1980 рр.; 5 – 1990-ті рр.

Development patterns of the idea of personal agency and its implementation in the domestic educational practice of the XXth century

- *educational-scientific* – it describes the educational ideal at a particular stage of social advancement, a neurotypical level of development, the role characteristics of a pupil of a specific era (fig. 2);

- *pupils'* – it renders opportunities for the personal self-realization (fig. 3)

Reconstruction of the dynamics of content, conditions for distinguishing the attributive features of agency, an institutional social role of a pupil during the XXth century in the domestic educational discourse and environment has made it possible to formulate some patterns. They have established the interdependent processes of forming knowledge about a pupil under the dimensions of his agency. They are analyzed below.

1. *The idea of a pupil's agency was developing in the pedagogical discourse against the background of the progress in learning the personal issues in psychology and philosophy.* The XXth century is characterized by a change of the scientific paradigm, which determined the priority to study the role of a man in society, his being as a reality. Thus, it was relevant to delve into the nature, factors, mechanisms and conditions of personal becoming, chiefly the agency's essence. In particular, a subject and agency were interpreted and became the fundamental categories of considering individual components in the concept of man, agency-activity approach, discourse of existence, personalism, and postmodern theories. Philosophical-psychological analysis of a subject set new trends in examining a genesis of agency, opportunities for its advancement. The above influenced the expansion of a scientific search and its transfer into the dimension of the educational process. Consequently, an urgent character of creating psychological-pedagogical conditions, which would ensure the development of a pupil as a subject and his ability to explore reality not only adaptively but also creatively, showed a need to study the agency of a pupil as a pedagogical phenomenon by shifting the emphasis in the system of pedagogical interaction between an adult and a child. A humanistic direction, which emerged in psychology, outlined the opportunities for implementing its principles in education

- *освітньо-науковий*, що містить опис виховного ідеалу на конкретному етапі розвитку суспільства, нормотипового рівня розвитку, рольової характеристики школяра конкретної епохи (рис. 2);

- *учнівський* як відображення можливостей особистісної самореалізації (рис. 3).

Реконструювання динаміки змісту, умов вияву атрибутивних ознак суб'єктності, інституційованої соціальної ролі школяра впродовж ХХ століття у вітчизняному освітньому дискурсі й освітньому просторі дало змогу сформулювати низку закономірностей. Вони визначили взаємозумовлені процеси становлення знання про школяра у вимірах його суб'єктності. Розглянемо їх.

1. *Ідея суб'єктності школяра в педагогічному дискурсі розвивалася у зв'язку з поступом в осмисленні особистісної проблематики в психології та філософії.* Для ХХ століття характерна зміна наукової парадигми, що детермінувала пріоритетність дослідження питань ролі людини в соціумі, її буття як реальності. З огляду на це актуальним визнавалося вивчення природи, чинників, механізмів та умов становлення особистості, а особливо її суб'єктної сутності. Зокрема, у концепції людини, суб'єктно-діяльнісному підході, екзистенційному дискурсі, персоналізмі, постмодерністських теоріях суб'єкт та суб'єктність

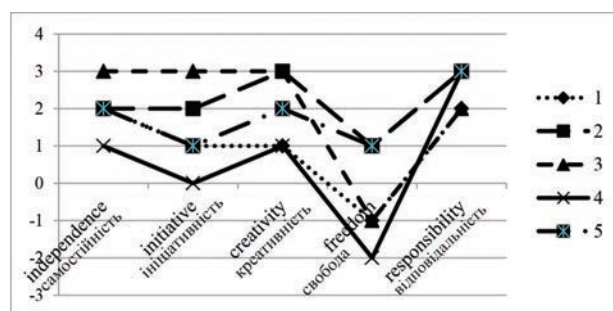

Fig. 3. Representation of agency markers in the pupils' profile of domestic schoolchildren in the XXth century

Рис. 3. Репрезентація маркерів суб'єктності в учнівському профілі вітчизняних школярів ХХ століття

Notes: periods of the XXth century: 1 – 1900-1917; 2 – 1917-1920; 3 – 1920-1930; 4 – 1930-1980; 5 – the 1990s

Примітка: періоди ХХ ст.: 1 – 1900-1917рр.; 2 – 1917-1920 рр.; 3 – 1920-1930 рр.; 4 – 1930-1980 рр.; 5 – 1990-ті рр.

and pedagogical activity. Their functions were grounded on the inherent value of a person and support of his drives for self-expression, self-determination and self-actualization.

2. *Dependence of the development of the idea of a pupil's agency on the correlation of external and internal factors.* A disputed attitude to the personal agency in view of its acceptance in socially approved forms and condemnation for an attempt to overstep the mark caused its ambiguous perception. In particular, there was heightened attention to the identification of agency and a need in its cultivation in the periods of democratic transformations (a time of the Ukrainian War of Independence (1917–1920), a situation of conserving an ethical identity for the West Ukraine (until 1939), approval of democratic principles of development of national education (since the 1990s)) and decrease in the days of ideological pressure. Consequently, the attitude to the agency of children and the youth was driven by the socio-political and socio-economic conditions, national and state building processes as the external factors of the development of the relevant idea and its extension to a pupil's personality.

At the same time, the logic of the generation of pedagogical knowledge (internal conditions), its reliance on accumulated facts, the statement of scientific problems, and the further development of available ideas allowed concluding the following: there was a transition from reductionism, heterogeneous perception of agency-related characteristics of the personality to a holistic one amidst the development of a pupil's agency. It is stated discreteness of the features of agency, their attribution to some (mainly allowed) areas of activity of a pupil and key tasks of a school (particularly, intellectual agency in the cognitive concept of a man) couldn't maintain a genuine agency. However, it became possible due to the methodological advancement in the context of poly-determinacy of personal activity and the focus on the realization of subject-agency cooperation. A personal approach was recognized to be actual along with an individual one.

The internal factors also encompass the impact of a foreign reform movement and progressive ideas on the evolution of the domestic pedagogical

отримали своє тлумачення та стали засадничою категорією розгляду особистісного в людині. Філософсько-психологічний аналіз суб'єкта задав новий напрямок у дослідженнях генези суб'єктності, можливості її розвитку. Це, своєю чергою, вплинуло на розширення наукового пошуку та перенесення його в площину освітнього процесу. Відтак актуальність створення психолого-педагогічних умов, які б забезпечили розвиток школяра як суб'єкта та його здатності не тільки адаптивно, а й творчо пізнавати дійсність, визначила потребу дослідження суб'єктності учня як педагогічного феномена, водночас змістивши акценти в системі педагогічної співдії дорослого і дитини. А гуманістичний напрям, що зародився в психології, окреслив можливість реалізації його принципів в освіті та педагогічній діяльності. Адже їхні функції ґрунтувалися на самоцінності людини та підтримці її прагнення до самовираження, самовизначення та самоактуалізації.

2. *Зумовленість розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра взаємодією зовнішніх і внутрішніх чинників.* Суперечливе ставлення до суб'єктності особистості з огляду на її прийняття в соціально схвалених формах та засудження за спробу виходу за "межі дозволеного" призвело до її неоднозначного сприймання. Зокрема, спостерігаємо посилення уваги до вияву суб'єктності та потреби її культивування в періоди демократичних перетворень (часи Визвольних змагань (1917–1920), у ситуації збереження власної етнідентичності для західноукраїнських земель (до 1939 р.), утвердження демократичних засад розвитку вітчизняної освіти (з 1990-х рр.)) та зниження в часи ідеологічного тиску. Отже, ставлення до суб'єктності дітей та молоді диктували суспільно-політичні та соціально-економічні умови, націо- та державотворчі процеси як зовнішні чинники розвитку означеної ідеї та її екстраполяції на особистість школяра.

Водночас логіка становлення самого педагогічного знання (внутрішні умови), його опертя на накопичені факти, постановку наукових проблем, а також подальше розроблення попередніх ідей, уможливили висновок: у розвитку ідеї суб'єктності школяра

theory and practice (freedom-based education, personality pedagogy). The early XXth century and, after a while, the 1980s were characterized by a search for ways to implement child-centrism in terms of education and upbringing, overcoming formalism and dogmatism in a school by relying on the agency focus of pedagogical cooperation.

3. Heterochronism of the interpretative models of the personal agency of a pupil in the pedagogical ideal defined (more forced) by an educational policy and pedagogical concepts and theories, which were not formalized.

Development trends of the idea of a personal agency in the domestic pedagogical discourse of the XXth century and tasks of a school to train the younger generation rendered high demands of the social practice. Thus, an orientation towards manufacturing requirements, facilitation of the scientific progress, cultural revolution and human-dimension of being set a goal of education and upbringing, forms and methods of their achievement. At the same time, preconditions for the realization of progressive ideas, a well-grounded standpoint on the renewal of education and organization of the educational cooperation, requirements for students and a training cooperation emerged at a socio-personal or scientific-pedagogical level outside an official education policy. It is typical that promulgated ideologemes could disharmonize with a pedagogical vision of a vector of changes in the school practice and professional views on the organization of the educational system of those scientists and educators who evaluated a pedagogical reality from the perspective of expediency and effectiveness.

4. Agency is not only substantial characteristics of a new (both postmodern and postnonclassical) personality. This ability is peculiar to a person as a subject of life activity regardless of an epoch. Therefore, the differences in an option of a pupil's manifestation of agency are determined by a predominant educational paradigm and technology for its activation. A contextual analysis of the domestic pedagogical discourse showed an agentless educational system, defining a child as an object of the pedagogical effects, had shaped before the XXth century. Such a situation triggered protests of progressive teachers

відбувся перехід від редуційного підходу, розрізненого сприймання суб'єктних характеристик особистості до холистського. Константуємо, що дискретність ознак суб'єктності, їх віднесення до деяких (здебільшого дозволених) сфер діяльності школяра та провідних завдань школи (зокрема, інтелектуальна суб'єктність у когнітивній концепції людини) не могли забезпечити істинної суб'єктності. Проте це стало можливим завдяки методологічному поступу в розумінні полідетермінованості активності особистості, орієнтованості на реалізацію суб'єкт-суб'єктної співдії. Разом з індивідуальним підходом до школярів актуальним визнали й особистісний.

До внутрішніх чинників відносимо також вплив зарубіжного реформаторського руху і прогресивних ідей на розвиток вітчизняної педагогічної теорії та практики (вільне виховання, педагогіка особистості). Початок ХХ століття, а згодом і 1980-х рр. були позначені пошуками способів впровадження дитиноцентризму в навчанні та вихованні, подолання формалізму й догматизму в школі з опертям на суб'єктну спрямованість педагогічної співдії.

3. Гетерохронність інтерпретаційних моделей суб'єктності особистості школяра в окресленому (більше нав'язаному) освітньою політикою виховному ідеалі та педагогічних концепціях і теоріях, які не були формалізовані.

Тенденції розвитку ідеї суб'єктності особистості у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття, завдання школи в підготовці підростаючого покоління відбивали пріоритетні запити суспільної практики. Тому орієнтованість на потреби виробництва, забезпечення наукового прогресу, культурної революції чи людиновимірності буття окреслювали мету навчання та виховання, форми й методи їх здійснення. Водночас поза офіційною освітньою політикою на суспільно-особистісному або науково-педагогічному рівні виникали передумови для реалізації прогресивних ідей, аргументована позиція щодо оновлення змісту освіти та організації навчальної співпраці, вимог до вихованців та виховної співдії. Тому закономірно, що пропаговані ідеологеми могли дисонувати з педагогічним баченням вектору змін у шкільній практиці

of that period who qualified agency as a natural expression of the individual features of children, their natural capacity for an adequate attitude to cognition. Their progressive ideas of children's activity and the need to stimulate it in specially provided conditions for research, creativity and independence contextually reflected the child-centered educational paradigm. As a result, it was individually developed within the pedagogical movement. However, a class-party program of education of the younger generation was formed in the USSR and centrally expanded to the domestic educational system, child-centrism was substituted for a knowledge-centric educational paradigm. "A smart school" (O. Muzychenko (Muzychenko, 1911)) conceded "a knowledge school"; a unitarian educational system, which favored only those manifestations of agency which face the dichotomy of an individual-social component to the benefit of social, collective (1930–1950), was prioritized on the long run. An intellectual agency of a personality of "education school" was given scientific credence in the theories of education and upbringing (H. Kostiuk (Kostiuk, 1989), Yu. Mashbyts (Mashbyts, 1988) et al.), and their developmental strategy contributed to working out the issues of the intensification of cognitive activity of schoolchildren, involvement of tasks according to a program and problems, and paying significant attention to intellectual independence. Personalized and differentiated approaches not only met demands of the tangible embodiment of the developmental education but also became a precondition for separating a personal aspect in schoolchildren's attitude to the content of the learned material, ways of acquiring knowledge, self-evaluation and self-revision during the educational-cognitive process. Gradually, "development school" expanded up to the "school of self-development" and the predominance of the humanistic educational paradigm in it. In spite the school preserved a traditional translational function and a priority of training ability, great importance was attached to the cooperation with the environment and independent comprehension of a new experience, responsibility for the decision made, and the act committed. The humanistic educational

та професійними переконаннями щодо організації освітньої системи в тих науковців і педагогів, які оцінювали педагогічну реальність з позиції доцільності та ефективності.

4. Суб'єктність є не тільки змістовою характеристикою нової (і модерної, і постнекласичної) особистості. Ця здатність притаманна людині як суб'єкту життєздійснення не залежно від епохи. Тому *відмінності в можливості вияву школярем суб'єктності визначені панівною освітньою парадигмою та технологією її активації*. Контекстуальний аналіз вітчизняного педагогічного дискурсу показав, що ще до початку ХХ століття сформувалася безсуб'єктно орієнтована освітня система, яка визнавала дитину об'єктом педагогічних впливів. Така ситуація отримала протестну реакцію прогресивних педагогів цього періоду, які кваліфікували суб'єктність як природний вияв індивідуальних особливостей дітей, їхню природну здатність діяльного ставлення до пізнання. Запропоновані ними прогресивні ідеї щодо дитячої активності та потреби її стимулювання в спеціально створених умовах дослідницької діяльності, творчості та самостійності контекстно відображали дитиноцентричну освітню парадигму. Відтак вона отримала свій розвиток у межах педологічного руху. Однак, коли класово-партійна програма виховання підростаючого покоління вибудувалася в СРСР і була централізовано поширена й на вітчизняний освітній простір, дитиноцентризм змінила знанневоцентрична освітня парадигма. «Розумна школа» (О. Музиченко (Музиченко, 1911)) поступилася «школі знання», на тривалий час визначилася пріоритетність унітарної освітньої системи, де заохочувалися лише ті прояви суб'єктності, у яких дихотомія індивідуального-соціального розв'язувалася з огляду на користь суспільного, колективного (1930–1950 рр.). Інтелектуальну суб'єктність особистості «школи навчання» науково обґрунтовано в теоріях навчання та учіння (Г. Костюк (Костюк, 1989), Ю. Машбиць (Машбиць, 1988) та ін.), а їх розвивальна стратегія сприяла розробленню питань активізації пізнавальної діяльності школярів, використанню в ній завдань за типом програмованих чи проблемних, а також зосередженню значної уваги на інтелектуальній самостійності. Індивідуалізований

Development patterns of the idea of personal agency and its implementation in the domestic educational practice of the XXth century

process contributed to the personalized focus of pedagogical technologies, a dialogue nature of pedagogical cooperation, and a human-centric attitude to schoolchildren. Consequently, the idea of agency was not only supported but also applied in some education institutions.

5. *Pedagogic innovation always reflected the idea of priority of personal agency of a pupil as a result and a motivating factor in the organization of an effective pedagogical cooperation.* In the early XXth century, the above was demonstrated by the activities of private gymnasiums, as well as by experimental searches in the 1920s–1930s, conceptual approaches of innovative teachers of the 1960s–1980s, content of the activities of new types of educational institutions in the 1990s (gymnasiums and lyceums). Their orientation to education, upbringing and development of children and adolescents comprised the elements of cooperation, co-creation, co-search which, on the one hand, were based on individual characteristics of schoolchildren, their aptitude, abilities, and on the other – contributed to their growth. It is worth noting the innovative approach didn't always consciously (implicit knowledge) relied on the mechanisms of updating the intellectual and, in the research of educators of the 1990s, personal potential of schoolchildren, their ability to be involved in the creation of an environment for their self-development.

6. *Agency established as an educational benchmark when a child's development gained equality in pedagogical science along with the processes of his education and upbringing.* In addition to the historical background of the formation of pedagogy as a science, the author recognizes its orientation to rapprochement and the inseparable unity of education and upbringing. Being generalized in the scientific approaches, theories, concepts and technologies, they created a methodological space of the socio-humanistic knowledge of personality and forms, methods, and means for the organization of his education and upbringing. The trinity of pedagogical reality, such as teaching, education and development, made it possible to regard a pupil in terms of his agency.

Discussion

The XXth century was a landmark for the understanding of a man as a subject through

та диференційований підхід не тільки задовольняли запити практичного втілення розвивального навчання, а і стали передумовою виокремлення особистісного аспекту в ставленні школярів до змісту засвоюваного, способів привласнення знання, самооцінюванні та самоконтролі в навчально-пізнавальному процесі. Поступово «школа розвитку» розширилася до меж «школи саморозвитку», а згодом і панування в ній гуманістичної освітньої парадигми. Попри збереження в школі традиційної трансляційної функції та пріоритетність уміння вчитися, важливого значення надавалося співдії з оточенням та самостійному осмисленню нового досвіду, відповідальності за ухвалені рішення, здійснений вчинок. Гуманізований освітній процес забезпечив особистісну орієнтованість педагогічних технологій, діалогову природу педагогічної взаємодії, людиномірність ставлення до школярів. У такий спосіб ідею суб'єктності не тільки підтримано, а й у деяких закладах освіти було втілено.

5. *Педагогічне новаторство повсякчас віддзеркалювало уявлення про пріоритетність суб'єктності особистості школяра як результату та спонукального чинника в організації ефективної педагогічної співдії.* Це продемонстровано діяльністю приватних гімназій на початку ХХ століття, відтак експериментальними пошуками 1920–1930-х рр., концептуальними підходами педагогів-новаторів 1960–1980-х рр., змістом діяльності нових типів навчальних закладів у 1990-ті (гімназії та ліцеї). Їхня спрямованість на навчання, виховання та розвиток дітей і підлітків містила елементи співпраці, співтворчості, співпошуку, які, з одного боку, ґрунтувалися на індивідуальних особливостях учнів, їх нахилах, здібностях, а з іншого – сприяли їх розвиткові. Важливо, що не завжди усвідомлено (неявне знання) інноваційний підхід ґрунтувався на механізмах актуалізації інтелектуальної, а в пошуках педагогів 1990-х рр. – особистісної ресурсності учнів, їхній здатності бути залученими до творення середовища свого розвитку і самих себе.

6. *Суб'єктність утвердилася як орієнтир освіти, коли в педагогічній науці одночасно з процесами навчання та виховання школяра паритетності набув його розвиток.* Поза

broadening the knowledge to the horizons of his agency-related essence, and later – at the beginning of the XXIst century – to post-postmodern agency (Karpenko, 2006). The category of “agency” has acquired a content under the framework of its formal characteristics due to the interdisciplinary approach, particularly philosophical-psychological one (Roessler, Eilan, 2003). The above contributed to its interpretation in different social practices, including educational (Bałachowicz, 2009; Halian, 2017). Thus, it was launched a challenge against the previous education trends, and the research interest was aimed at updating the theoretical-methodological fundamentals of the organization of the educational process (Kremen, 2014), justifying and conceptualizing the issues of childhood and methodology for its studying in the epoch of postmodern (Meynert, 2014). The present time, with its challenges, encourages scientists to look for interpretive strategies to come to grips with problems of the world (Kalischuk, 2020), its value, intellectual, creative and other parameters, the interaction with which changes a child (Lindgren, 2020), and refer to the difficulties in the training of a new generation.

In the author’s opinion, a reference to the idea of personal agency makes it possible to define a road map for updating a system of psychological-pedagogical knowledge and progress in its realization in the context of educational institutions. Therefore, an outcome of the logical understanding of the nature of a man was rendered in the concepts which substantively revealed his potential ability to self-activity and assert the right to authorship and personal self-fulfillment. Domestic scientists show interest in the research of psychological patterns and mechanisms of these attributive characteristics of agency. Recent studies of the age-specific and socio-cultural factors have dealt with self-projection of personality (Chepelieva, 2016). By tracing the age-specific dynamics of this phenomenon, the emphasis is on the need for developing schoolchildren’s ability to self-projecting, particularly in the middle childhood. According to the author, at that age “it is too early to speak of self-projecting as a conscious and purposeful process”. It is also too early to speak of the authorship, which

історичними аспектами становлення педагогіки як науки визнаємо її орієнтованість на зближення та нерозривну єдність навчання і виховання. Узагальнені в наукових підходах, теоріях, концепціях та технологіях, вони створили методологічний простір соціогуманітарного знання про особистість і форми, методи, засоби організації її навчання та виховання. Триєдність педагогічної реальності як навчання, виховання та розвитку уможливила ставлення до школяра у вимірах його суб’єктності.

Дискусія

XX століття стало переломним для осмислення людини як суб’єкта, розширюючи це знання до горизонтів її суб’єктної сутності, а згодом – на початку XXI ст. – пост-постмодерної суб’єктності (Карпенко, 2006). У своїх визначальних рисах категорія «суб’єктність» набула змістового оформлення завдяки міждисциплінарному підходові, особливо філософсько-психологічному (Roessler, Eilan, 2003), що уможливило її витлумачення різних суспільних практиках, зокрема, освітній (Bałachowicz, 2009; Галян, 2017). Відтак було кинуте виклик попереднім тенденціям в освіті та спрямовано дослідницький інтерес на оновлення теоретико-методологічних засад організації освітнього процесу (Синергетика..., 2014), обґрунтування та концептуалізацію проблем дитинства та методології його вивчення в епоху постмодерна (Meynert, 2014). Сьогодні з його викликами спонукає науковців шукати інтерпретаційні стратегії для осмислення проблемностей світу (Каліщук, 2020), його ціннісних, інтелектуальних, творчих та інших параметрів, взаємодія з якими змінює дитину (Lindgren, 2020), апелювати до труднощів навчання дітей нового покоління.

На нашу думку, звертання до ідеї суб’єктності особистості дає змогу окреслити орієнтири змін в системі психолого-педагогічного знання та поступ у її реалізації в умовах закладів освіти. Так, результат логічного осмислення суб’єктної сутності людини набув втілення в поняттях, які сутнісно розкривають її потенційну здатність до самоактивності та відстоювання права на авторство й реалізацію своєї особистості. Вітчизняні дослідники демонструють зацікавленість дослідженням

provides for creating the project “Self” (ib.); at the same time, it is stressed the possibility of learning to reinterpret life events through the special use of narrative techniques. This dimension is supplemented by studies on agency of preschoolers undertaken by Swedish scientists C. Caiman and I. Lundegård. The authors state children as “agents for change” are active participants in their own day-to-day practices. In the context of education for sustainability, it is essential what children achieve together rather than something they possess (Caiman, Lundegård, 2014). The beforementioned is complicated in the domestic educational practice by the following fact: a pedagogical reality is distinguished, on the one hand, by the progressiveness of views on the subject of learning, anticipation of his attitude to the understanding of environment and the effectiveness of self-organization during the training, and on the other – syncretism of the images of a real and ideal schoolchild that, in turn, can cause difficulties in implementing the pedagogical plan and solving professional problems by educators. Under these conditions, there is a relevance of the issue of becoming a pupil as a subject of learning, the search for those determinants and conditions under which he can realize his agency-related potential at different levels (mentally – physically, individually – socially, freely – in a determined way).

It’s not much of a leap to understand special attention should be paid to the transformation of the educational process at the level of higher education, which a priori is based on the development of the future generation of educators capable of understanding the multidimensionality, self-organization and evolution of pedagogical reality where they stay and which will be a subject-matter of their future activity. The change of mental schemes of perception of pupils specially directed by the content and process of training and practice of self-realization of future teachers seems perspective (Halian, 2020; Tsiura, 2006; Räisänen, Postareff, Lindblom-Ylänne, 2016). That sort of standpoint is supported by a set of arguments: 1) under such conditions, it is possible to develop meta-competencies of students and, as proved by the author’s previous research, to

психологічних закономірностей і механізмів цих атрибутивних характеристик суб’єктності, Останнім часом дослідження вікових та соціокультурних чинників торкнулося самопроектування особистості (Самопроектування..., 2016). Простежуючи вікову динаміку цього феномену, зацентровано на потребі розвитку у школярів здатності до самопроектування, зокрема, у молодшому шкільному віці. Як зазначили автори, у цьому віці “зарано говорити про самопроектування як усвідомлений і спрямований процес. Зарано, говорити і про авторство, що передбачає створення проекту “Я” (там само, С. 72), водночас наголошують на можливостях навчання реінтерпретації життєвих подій за допомогою спеціального використання наративної техніки. Цей ракурс доповнюють дослідження суб’єктності дошкільників, проведені шведськими науковцями С. Сайман та І. Лундегард. Авторки стверджують, що діти, як “агенти змін” є активними учасниками власної повсякденної практики, і в умовах творення освіти для сталого розвитку суттєвим є не тільки те, що діти потенційно мають, а саме те, чого вони досягають у спільності (Сайман, Лундегард, 2014). Означене у вітчизняній освітній практиці ускладнює такий момент: педагогічну реальність вирізняє, з одного боку, прогресивність поглядів на суб’єкта учіння, антиципація його діяльнісного ставлення до пізнання довкілля та результативність самоорганізації в навчанні, а з іншого – синкретизм образів реального та ідеального школяра, що, своєю чергою, може спричиняти труднощі втілення педагогічного задуму та вирішення професійних завдань педагогами. У цих умовах знову постає питання становлення школяра як суб’єкта учіння, пошук тих детермінант та умов, за яких він стає здатним на різних рівнях (ментально – фізично, індивідуально – соціально, вільно – детерміновано) реалізувати свій суб’єктнісний потенціал.

Не важко зрозуміти, що особливої уваги потребує трансформація освітнього процесу на рівні вищої освіти, де апіорі закладено формування майбутньої генерації педагогів, здатних усвідомлювати багатомірність, самоорганізацію та еволюцію педагогічної реальності, в якій

re-focus future teachers on finding the optimal combination of standardized educational goals and opportunities for personal self-determination of each participant in pedagogical cooperation (Halian, 2020). This is considered as an expected result of an updated educational design; 2) specially created educational situation encourages applicants to realize not only a logical, in their opinion, social role – “student”, but also to evaluate their own experience of learning from the perspective of a social role – “a future teacher” (coincidence of a subject and an object of learning) (Shamrai, 2014: 277). Their contrast leads to the creation of “personal epistemology” (Brownlee, Ferguson, Ryan, 2017) towards understanding the methodology of future professional activity.

In this regard, the strategy of self-regulated education advantageously differs from others (Zimmerman, Schunk, 2011). A search for personal usefulness and a sense of everything that concerns life purpose of a person – today’s student – tomorrow’s teacher” is a defining moment of self-identity in this context (Tsiura, 2006: 5). In such a way, it is overcome “a repressive potential of education” (Shamrai, 2014: 266), its orientation to the “formation”, and “standardization”. It is proposed a holistic coverage of the fundamental aspects of the idea of agency in terms of its development that overpasses a simplified, mosaic vision of a child, an adolescent as a personality who can make own choice, create oneself and situation, identify the personal value and creatively influence an environment.

Conclusions

The issue of development patterns of the idea of the agency of a schoolchild in the domestic theory and education practice, an option of optimization of the educational practice relying on them has raised due to the contradictions in the two dimensions. On the one hand, there is a significant gap between scientific achievements in the agency-related area and the actual practice of education institutions, which have difficulties in the realization of one’s agency by both students and teachers. On the other hand, an agency carrier – a student as a typical and an excellent representative of his epoch – doesn’t fit in with

вони перебувають та яка стане предметом їх майбутньої діяльності. Видається перспективною спеціально спрямована змістом і процесом навчання зміна мислещем сприймання учнів та власна практика самовтілення майбутніх педагогів (Галян, 2020; Цюра, 2006; Räisänen, Postareff, Lindblom-Ylänne, 2016). На захист такого бачення можна навести низку аргументів: 1) за таких умов уможливується формування у студентів мета компетентностей і, як доведено нашими попередніми дослідженнями, переорієнтація майбутніх педагогів на віднаходження оптимального поєднання стандартизованих освітніх цілей та можливостей для особистісного самовизначення кожного учасника педагогічної співдії (Halian, 2020). Це вважаємо прогнозованим результатом оновленого освітнього дизайну; 2) спеціально створена освітня ситуація спонукає здобувачів реалізовувати не тільки логічну в їх розумінні соціальну роль – “студент”, але й оцінювати власний досвід учіння з позиції соціальної ролі – “майбутній педагог”, (збіг суб’єкта та об’єкта пізнання (Шамрай, 2014: 277). Їх зіставлення спричиняється до творення “особистої гносеології” (Brownlee, Ferguson, Ryan, 2017) в осмисленні методології майбутньої професійної діяльності.

У цьому руслі вигідно вирізняється з-поміж інших стратегія саморегульованого навчання (Zimmerman, Schunk, 2011). Поворотним моментом самоусвідомлення у цьому контексті можна також вважати «пошук особистої доцільності й сенсу, всього того, що стосується сенсів реального життя людини – сьогоднішнього студента – завтрашнього педагога» (Цюра, 2006: 5). У такий спосіб долається “репресивний потенціал освіти” (Шамрай, 2014: 266), її орієнтованість на “формування”, “нормативність” і пропонується holisticне охоплення засадничих аспектів ідеї суб’єктності у контексті її розвитку, що долає спрощене, мозаїчне уявлення про дитину, підлітка як особистість, яка здатна робити власний вибір, творити себе і обставини, визначати власну цінність та творчо впливати на середовище.

Висновки

Питання закономірностей розвитку ідеї суб’єктності школяра у вітчизняній теорії

Development patterns of the idea of personal agency and its implementation in the domestic educational practice of the XXth century

“a worldview and practices” of teachers who, in the author’s opinion, need changing the paradigms of mental activity regarding substantive and procedural aspects of their own activities, as well as its results. Consequently, methodological pillars, which were an activity base of teachers in the XXth century, should be reviewed given the scientific progress.

It is no surprise at all that the development of the idea of personal agency and its introduction in the practice of education institutions is caused by a complex system of determinants as it concerns, on the one hand, the realization of an education policy in a particular historical time, its focus on a social demand on a school and, on the other, a set of factors, such as the progress: a degree of scientific development of the issue of agency within the psychological and pedagogical knowledge; interdisciplinary links between humanities and joint cross-disciplinary research on the personal growth and personal self-realization; paradigmatic changes in the assessment of personal resources, the emergence of the humancentric vector of science development in general; use of a nonlinear approach to forecasting the outcome of cooperation, particularly, in the educational system.

Orientation to the sources of post-nonclassical agency, evolution of this category in the scientific, educational and cultural-historical discourse of the past allows working on a system-based strategy of its implementation in modern conditions of education, upbringing and development of schoolchildren. A focus, orientation and methodological vector of the idea of agency of a schoolchild’s personality, its scientific validation, and socio-cultural maturity outline the substantive aspects of the idea-genesis of agency matters in the domestic discourse of the XXth century. The analysis of actual educational practice in this period confirmed the influence of socio-historical, scientific-pedagogical and pedagogical-technological phenomena on the opportunities of achieving agency self-realization by a student.

A variability of modeling activities of modern schoolchildren should become a defining feature of their education, upbringing and development.

та освітній практиці, можливість оптимізації на їх основі сучасного освітнього процесу постало з огляду на ті суперечності, які спостерігаємо у двох площинах. З одного боку, існує значний розрив між науковими здобутками у царині суб’єктної проблематики та реальною практикою діяльності закладів освіти, де спостерігаємо труднощі втілення власної суб’єктності як учнями, так і педагогами. З іншого, носій суб’єктності – учень, як типовий і показовий представник своєї епохи, мало вписується в «картину світу і діяльності» педагогів, які, відповідно, потребують, на нашу думку, зміни схем мислєдїяльності щодо змістових та процесних аспектів власної діяльності, а також її результатів. Таким чином, методологічні опори, які для педагогів кінця ХХ століття були основою діяльності, потребують переосмислення з урахуванням наукового поступу.

Закономірно, що розвиток ідеї суб’єктності особистості та її втілення в практику закладів освіти зумовлений складною системою детермінант, адже стосується, з одного боку, реалізації освітньої політики в конкретний історичний час, її орієнтованості на суспільний запит школі, а з іншого – низкою чинників, як-от поступом: рівня наукової розробленості проблеми суб’єктності в межах психолого-педагогічного знання; міждисциплінарних зв’язків людинознавчих наук та спільних кросдисциплінарних досліджень з питань особистісного зростання й особистісного самовтілення; парадигмальних змін в оцінюванні особистісних ресурсів, появи людиновимірного вектору розвитку науки загалом; використання нелінійного підходу до прогнозування результатів співдії, зокрема, і в освітній системі.

Орієнтованість на джерела постнекласичної суб’єктності, еволюцію цієї категорії в науковому, освітньому та культурно-історичному дискурсі минулого уможлиблює розроблення системної стратегії її втілення в сучасних умовах навчання, виховання та розвитку школярів. Спрямованість, орієнтація та методологічний вектор наповнення ідеї суб’єктності особистості школяра, її наукова обґрунтованість, соціально-культурна зрілість окреслюють змістові аспекти ідеєгенезисуб’єктної

Education institutions, which postulate that sort of approach, are open to innovations, the integration of various approaches, their approbation and selection of the most effective ones, stimulation and support of children's authorial searches and creative projects, their initiatives, creation of conditions for self-activity and, thus, embodiment of true agency of participants of pedagogical cooperation.

References

- Bałachowicz, J. (2009). Kategoria podmiotowości jako wyznacznik przemian stylu pracy współczesnego nauczyciela. In I. Adamek & W. Żmijewska (Red.). *Nauczyciel w systemie edukacyjnym terażniejszość i przyszłość* (s. 12). Kraków: Wyd. nauk. UP.
- Brownlee, J. L., Ferguson, L. E. & Ryan, M. (2017). Changing teachers' epistemic cognition: new conceptual framework for epistemic reflexivity. *Educational Psychologist*. 52: 4, 242-252. DOI: 10.1080/00461520.2017.1333430
- Caiman, C. & Lundegård, I. (2014). Pre-school children's agency in learning for sustainable development. *Environmental Education Research*, 20:4, 437-459. DOI: 10.1080/13504622.2013.812722
- Chepeleva, N. (Ed.) (2016). Self-design of personality in discursive space. Kyiv: Pedagogical thought.
- Halian, O., Halian, I. & Halian, A. (2020). Subject-matter competence in the field of psycho-pedagogy of agency as a resource of modernizing the content of higher pedagogical education. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24:6, 12976-12990. DOI: 10.37200/IJPR/V24I6/PR261268
- Halian, I. (2020). Personal determinants of responsibility of future educators. *Insight: the psychological dimensions of society*, 1, 15-21. DOI: 10.32999/2663-970x/2019-1-2
- Halian, O. (2017). Student personality in the dimensions of agency: historical and pedagogical discourse. Drohobych: Editorial and Publishing Department of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.
- Kalishchuk, S. (2020). Conceptualization of the existential system model of reorganization of the «worldview» of the personality: the introduction of ontological dominants. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 11-27. DOI: 10.32999/2663-970x/2020-3-1
- Karpenko, Z. (2006). Cartography of integral agency: a post-postmodern project. In *Human. Subject. Act: philosophical and psychological studies* (pp. 157-177). Kyiv: Lybid.
- Kosyuk, G. (1989). Educational process and mental development of personality. Kyiv: Radyanska shkola.
- проблематики у вітчизняному дискурсі ХХ століття. Аналіз реальної освітньої практики у цей період засвідчив вплив суспільно-історичних, науково-педагогічних та педагогічно-технологічних явищ на можливості досягнення школярем суб'єктної самореалізації.
- Варіативність моделювання діяльності сучасних школярів повинна стати визначальною особливістю їх навчання, виховання та розвитку. Заклади освіти, де постулюється такий підхід, відкриті до інновацій, інтеграції різних підходів, їх апробації та вибору найрезультативніших, стимулювання й підтримки авторських пошуків і творчих проєктів дітей, їх ініціативи, створення умов для самоактивності, а отже, втілення істинної суб'єктності учасників педагогічної співдії.

Список використаних джерел

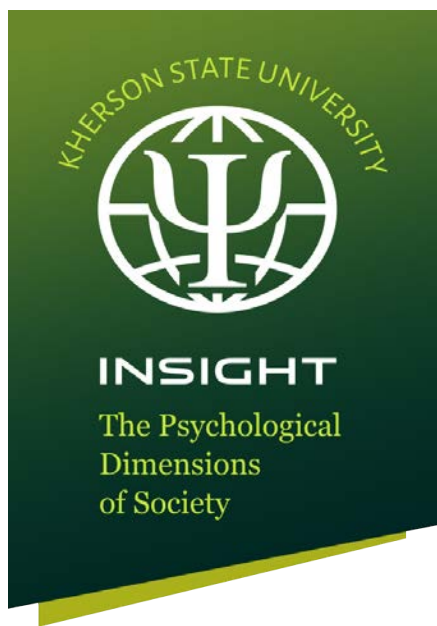
- Bałachowicz, J. Kategoria podmiotowości jako wyznacznik przemian stylu pracy współczesnego nauczyciela. In I. Adamek & W. Żmijewska (Red.). *Nauczyciel w systemie edukacyjnym terażniejszość i przyszłość* (s. 12). Kraków: Wyd. nauk. UP. 2009.
- Brownlee J. L., Ferguson L. E., Ryan, M. Changing teachers' epistemic cognition: of new conceptual framework for epistemic reflexivity. *Educational Psychologist*. 2017. Vol. 52. No 4. P. 242-252. DOI: 10.1080/00461520.2017.1333430
- Caiman, C., Lundegård, I. (2014). Pre-school children's agency in learning for sustainable development. *Environmental Education Research*. 2014. Vol. 20. No 4. P. 437-459. DOI: 10.1080/13504622.2013.812722
- Самопроєктування особистості у дискурсивному просторі: монографія / за ред. Н. Чепелевої. Київ: Педагогічна думка, 2016. 232 с.
- Halian O., Halian I. & Halian A. Subject-matter competence in the field of psycho-pedagogy of agency as a resource of modernizing the content of higher pedagogical education. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. 2020. Vol. 24, No 6. P. 12976-12990. DOI: 10.37200/IJPR/V24I6/PR261268
- Гаян І. Особистісні детермінанти відповідальності майбутніх педагогів. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2020. № 1. С. 15-21. DOI: 10.32999/2663-970x/2019-1-2
- Гаян О. Особистість школяра у вимірах суб'єктності: історико-педагогічний дискурс. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 360 с.
- Каліщук С. Концептуалізація екзистенційно-системної моделі реорганізації «картини світу»

Development patterns of the idea of personal agency and its implementation in the domestic educational practice of the XXth century

- Kremen, V. (Ed.) (2014). Synergetics and education. Kyiv: Institute of the Gifted Child.
- Lindgren, T. (2020). The figuration of the posthuman child *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 41:6, 914-925. DOI: 10.1080/01596306.2019.1576589
- Mashbits, E. (1988). Psychological and pedagogical problems of computerization of education. Moscow: Pedagogika.
- Meynert, M. J. (2014). Conceptualizations of childhood, pedagogy and educational research in the postmodern: A critical interpretation. Lund University Department of Sociology / Division of Education. Lund.
- Muzychenko, A. (1911). What is pedagogy and what does it teach? *Public Encyclopedia of Scientific and Applied Knowledge, T. IX. Philosophy and Pedagogy* / Kharkiv Society for the Dissemination of Literacy in the People. Moscow.
- Räisänen, M., Postareff, L., & Lindblom-Ylänne, S. (2016). University students' self- and co-regulation of learning and processes of understanding: a person-oriented approach. *Learning and Individual Differences*, 47, 281-288. DOI: 10.1016/j.lindif.2016.01.006
- Roessler, J. & Eilan, N. (Eds.). (2003). Agency and self-awareness: Issues in philosophy and psychology. New York: Oxford University Press.
- Shamrai, V. (2014). Pedagogy as a practically and efficient consciousness. In V. Kremen (Ed.). *Synergetics and creativity* (pp. 266-279). Kyiv: Gifted Child Institute
- Tsyura, S. (2006). Pedagogy of personal experience: a workshop for independent work. Lviv: Publishing Center of Lviv Ivan Franko National University.
- Zimmerman, B. J., & Schunk, D. H. (2011). Self-regulated learning and performance. An introduction and an overview. In B.J. Zimmerman & D.H. Schunk (Eds.). *Handbook of self-regulation of learning and performance* (pp. 1-12). New York: Routledge.
- особистості: введення онтологічних доміант. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2020. № 3. С. 11-27. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-1
- Карпенко З. Картографія інтегральної суб'єктності: пост-постмодерністський проект. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: філософсько-психологічні студії*. Київ: Либідь, 2006. С. 157-177.
- Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. шк., 1989. 608 с.
- Синергетика і освіта: монографія / за ред. В. Кременя. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.
- Lindgren T. The figuration of the posthuman child *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*. 2020. Vol. 41. No 6. P. 914-925. DOI: 10.1080/01596306.2019.1576589
- Машбиц Е. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. Москва : Педагогика, 1988. 192 с.
- Meynert M. J. Conceptualizations of childhood, pedagogy and educational research in the postmodern: A critical interpretation. *Lund University Department of Sociology/ Division of Education*. Lund, 2014. 168 p.
- Музыченко А. Что такое педагогика и чему научить? *Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Т. IX. Философия и педагогика / Харьковское общество распространения в народ грамотности*. Москва, 1911. С. 134-181.
- Räisänen, M., Postareff, L., & Lindblom-Ylänne, S. University students' self- and co-regulation of learning and processes of understanding: a person-oriented approach. *Learning and Individual Differences*. 2016. Vol. 47. P. 281-288. DOI: 10.1016/j.lindif.2016.01.006
- Agency and self-awareness: Issues in philosophy and psychology / J. Roessler, N. Eilan (Eds.). New York: Oxford University Press, 2003. 432 p.
- Шамрай В. Педагогіка як практично-дієва свідомість. *Синергетика і творчість: монографія / за ред. В. Кременя*. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. С. 266-279.
- Цюра С. Педагогіка особистого досвіду: практикум для самостійної роботи. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 185 с.
- Zimmerman B. J. & Schunk D. H. Self-regulated learning and performance. An introduction and an overview. In B.J. Zimmerman & D.H. Schunk (Eds.). *Handbook of self-regulation of learning and performance*. New York: Routledge, 2011. P. 1-12.

**Соціальна психологія;
психологія
соціальної роботи**

**Social Psychology;
psychology of social work**

Link article (Style APA): Hubeladze I. H. (2021). Structural and dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing during the COVID-19 pandemic quarantine. *Insight: the psychological dimensions of society*, 5, 101-115. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-7

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Hubeladze I. H. Structural and dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing during the COVID-19 pandemic quarantine. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2021, 5, 101-115. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-7

UDC 159.942:330.522.6

Structural and dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing during the COVID-19 pandemic quarantine

Структурно-динамічні особливості проживання почуття власності в умовах карантину пандемії COVID-19

Received: March 15, 2021

Accepted: May 25, 2021

Hubeladze Iryna Huramivna

Candidate of Psychological Sciences,
Senior Researcher of the Laboratory
of psychology of masses and communities
Institute of Social and Political Psychology
National Academy of Educational Sciences
of Ukraine, Ukraine
iry nagubeladze@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-8023-6408

Губеладзе Ірина Гурамівна

кандидат психологічних наук, старший
науковий співробітник
лабораторії психології мас і спільнот,
Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України, Україна
iry nagubeladze@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-8023-6408

Abstract

The article contains the results of empirical study of structural-dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing under the conditions of COVID-19 quarantine restrictions, which aimed at identifying and comparison of the peculiarities of how individuals experience a sense of ownership towards various property targets during the quarantine restrictions and after some time of the restriction lifting. The paper also addressed the identification of such structural-dynamic peculiarities in terms of age and gender of the respondents. There was also an attempt to find the connection between the manifestation of the sense of ownership during the quarantine in various domains and the level of psychological wellbeing of the population. The research method was based on a two-phase online survey: 1) May 2020 (the period of increased

Анотація

Представлено результати емпіричного дослідження структурно-динамічних особливостей проживання почуття власності в умовах карантинних обмежень в період пандемії COVID-19, що передбачало визначення і порівняння особливостей переживання почуття власності щодо різних об'єктів власності під час карантинних обмежень та через деякий час після зняття таких обмежень; визначення таких структурно-динамічних особливостей залежно від статі та віку опитаних; та виявлення зв'язків між проявом почуття власності під час карантину в різних сферах з рівнем психологічного благополуччя населення. Було проведено онлайн опитування у 2 етапи: 1) травень 2020 р. (період посиленого карантину і загострення психологічних переживань людей); 2) липень 2020 р. (через

quarantine restrictions and aggravation of psychological experiences in humans); 2) July 2020 (a month after the restrictions had decreased) among 363 individuals, 41.8% male and 58.2% female. The questionnaire included open questions, as well as metric scales that related to the peculiarities of the sense of ownership experiencing during the quarantine, and standardized Psychological Wellbeing Scale. The desire to own a vehicle was the primary one, especially among females, which related to substantially low rate of females who owned a car. In addition, the findings indicate that another primary concern was to possess enough funds and financial 'safety bag' to have opportunities to overcome the uneasy period together with the risk to lose job or income. In order to find other resources for stabilization and safety, the attention of the population was refocused at the targets of ownership which they still were able to control, including body care and physical exercises, work or learning area management, creation and personalization of leisure environment and solitude. In addition, there was a rethinking of the value of costly things that lost their actuality and meaningfulness, as well as social contacts, including close people, the meaningfulness has substantially increased and stayed at the same level even after the quarantine restrictions had been lifted. It can be observed that unstable periods in society, such as pandemic and quarantine restrictions, create conditions for restructuring of the basic sense of personality safety.

Key words: COVID-19 pandemic, quarantine, psychological safety, psychological ownership.

Introduction

COVID-19 pandemic has become a serious challenge for humanity in general and for every single person in particular. Acute psychological issues and challenges, which society has faced, conditioned the peculiarity of various psychological experiences and actualization of anxiety, fear, lack of confidence etc. (Rudnytska, 2020; Tytarenko, 2020; Clair et al., 2020; Javed et al., 2020; Pietrabissa & Simpson, 2020; Zacher & Rudolph, 2021). One of the effects that we can witness now is the restructuring of the domains of the sense of ownership, which we understand as the subjective emotional experiencing by a human regarding the possession of certain targets of property that reflects the essence and meaning of real and abstract, specific or general targets of ownership, i. e. everything that one can call as his or her own. It provides a sense of belongingness, self-efficiency, identity

місяць півтора після послаблення карантину) серед 363 осіб, 41.8% чоловіків і 58.2% жінок. Питальник містив як відкриті питання, так і метричні шкали, пов'язані з особливостями проживання почуття власності під час карантину, а також стандартизовану "Шкалу психологічного благополуччя". Найбільше в період карантинних обмежень актуальним було бажання мати власний засіб пересування, особливо серед жінок, що пов'язано зі значно меншою кількістю жінок, що володіють автомобілем, а також потреба у достатній сумі грошей і фінансовій подушці безпеки для можливості переживання надзвичайної ситуації і можливої чи реальної втрати роботи чи прибутку. У пошуку інших ресурсів стабілізації і захисту увага населення була перефокусована на об'єкти власності, щодо яких залишилася можливість контролю, зокрема догляд за тілом і фізичні навантаження, організація власного робочого чи навчального місця, створення і персоналізація простору для відпочинку та усамітнення. Відбулося переосмислення цінності коштовних речей, які втратили свою актуальність і значущість, та соціальних контактів, зокрема з близькими людьми, цінність яких суттєво зросла і залишилася на такому ж рівні вже й після завершення карантинних обмежень. Показано, що нестабільні періоди в суспільстві, такими як є пандемія і карантинні обмеження, зумовлюють переструктурування базових основ відчуття безпеки особистості.

Ключові слова: пандемія COVID-19, карантин, психологічна безпека, психологічна власність.

Вступ

Пандемія COVID-19 стала серйозним викликом як для людства в цілому, так і для окремої особи зокрема. Гострі психологічні питання та виклики, що постали перед суспільством зумовили загострення різних психологічних переживань та актуалізацію тривожності, страху, невпевненості тощо (Рудницька, 2020; Титаренко, 2020; Clair et al., 2020; Javed et al., 2020; Pietrabissa & Simpson, 2020; Zacher & Rudolph, 2021). Одним з таких проявів стало переструктурування сфер прояву почуття власності, яке ми розуміємо як суб'єктивне емоційне переживання людини щодо належності їй певних об'єктів власності, що відображає зміст та значення, яке мають для неї реальні або абстрактні, конкретні або узагальнені об'єкти власності, тобто все те, що можна

Structural and dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing during the COVID-19 pandemic quarantine

and a sense of safety, which manifests itself through the control over the target of ownership, ability to dispose, influence (conditions for the development of responsibility and irresponsibility in relation to the target of ownership), unique, peculiar knowledge about the target of ownership and self-investment in it (the more personal resources a person inputs in the target of ownership, the stronger is the manifestation of his or her sense of ownership) (Noguti & Bokeyar, 2014; Pierce et al., 2002). The sense of ownership can be related to various objects: tangible, immaterial and even abstract that manifests itself in various domains of human life through various social practices that become more or less actualized during this or that period of lifespan: financial sphere, territory, material things, social contacts, information environment, body, time mode, life in an organization, values, ideas and thoughts, public sphere (Hubeladze, 2019; 2020).

The sense of ownership can be directed at the experience of belongingness of this or that target of ownership through the feeling of emotional and sensory meaningfulness, irreplaceability; experience of legitimacy of target possession – actually one's rights to own it that are recognized by the others; experience of anxiety, fear that are connected with the potential possibility of losing the object; experience of the desire to own a specific object. As a matter of fact, the modality and the rate of manifestation of the sense of ownership depend on various internal factors and external conditions that may be actualize or outdate the experience. The COVID-19 pandemic, quarantine and other related restrictions have become this condition.

Everything that we perceived as a usual and balanced routine has lost its meaning and ceased to be the source of stability and safety. Humans learned to live in absolutely different conditions, very often without having the ability, or even the right, to leave their place of living, see the people they are close with, or even have a walk through the places where they used to be. Such uncertainty and rapid destruction of the sources of stability has initiated substantial negative experiences in humans, including anxiety, apathy, increased cases of panic attack etc. In such conditions personality tries to look for other

назвати своїм. Воно забезпечує відчуття приналежності, самоєфективності, ідентичності та відчуття безпеки, що проявляється через контроль над об'єктом власності, здатність розпоряджатися, впливати (за рахунок чого формується відповідальність чи безвідповідальність щодо об'єкту власності), унікальне, виняткове знання про об'єкт власності та самоінвестування в нього (чим більше власних ресурсів людина вкладає в цей об'єкт власності, тим сильніше проявляється її почуття власності) (Noguti & Bokeyar, 2014; Pierce et al., 2002). Почуття власності може стосуватися різних об'єктів власності, як матеріальних, так і нематеріальних, і, навіть, абстрактних і проявлятися у різних сферах життя особистості через певні соціальні практики, які стають більш чи менш актуальними у той чи інший період життя: фінансова сфера, територія, матеріальні речі, соціальні контакти, інформаційний простір, тіло, часовий режим, життя в організації, цінності, ідеї та думки, громадянська сфера (Губеладзе, 2019; 2020).

За своєю спрямованістю почуття власності може стосуватися переживання власне належності собі того чи іншого об'єкту власності, що дає відчуття його емоційної та сенсової значущості, незамінності; переживання легітимності володіння об'єктом – власне, своїх прав на нього, визнаних іншими; переживання тривоги, страху, що пов'язані з потенційною можливістю втрати цього об'єкта; переживання з приводу бажання володіти якимось об'єктом. Власне модальність і ступінь вираженості почуття власності залежить від різних внутрішніх чинників та зовнішніх умов, які можуть актуалізувати або деактуалізувати дане переживання. Такою умовою і стала сама пандемія COVID-19 та карантинні обмеження, пов'язані з нею.

Те, що ще вчора було звичним і унормованим втратило свою значущість і перестало бути джерелом стабільності і безпеки. Люди вчилися жити в зовсім нових для себе умовах, дуже часто не маючи змоги, а скоріше навіть права, виходити з власного приміщення, бачитися з близькими людьми, просто прогулюватися звичними місцями. Така невизначеність і різка руйнація джерел стабільності

sources of stability and safety, everything that can fall under his or her zone of control.

Considering the existential perspective of the personal concept of life creation, including post-traumatic period, Tytarenko T., identifies pragmatic, consumer-based, hedonistic, and family-based perspectives, insisting that under a relative stability of life humans can stay within the frames of one perspective. However, under the conditions of dynamic transformations, when external conditions force humans to face the necessity for something different, new way of life creation, which conditions a revision of current life-based knowledge, usual way of communication, established social practices, humans may change their life perspective. It becomes more vivid under crisis periods, during extreme and traumatic situations (Tytarenko, 2020: 15-17). New life experience, which human society must face during the pandemic became strongly different, extremely uncommon for most people, which definitely initiated a range of acute experiences and crisis states.

According to Kalishchuk, S., humans associate themselves with the world in every life situation, i.e. look for the meaning that will identify the quality and the contents of their existence through self-determination, reflection, internal dialogs and will condition the dynamics of architectonics of their meanings (Kalishchuk, 2020: 15). While building the new world picture and identifying the quality of life, humans make decisions based of their current meaning of the life quality, which is reflected in their subjective experiences, which are formed on the basis of specific objective conditions (Chykhantsova, 2020).

Contemporary scientific studies have revealed transformation in various social practices and behavioral patterns during the pandemic (Tytarenko, 2020; Kirk & Rifkin, 2020; Zacher & Rudolph, 2021). In their research, Kirk and Rifkin (2020) have found a range of uncommon patterns of behavior that dominated at the beginning of COVID-19 pandemic. They studied the consumer behavior of humans at three stages: response (e. g. accumulation and rejection), coping (e. g. maintenance of social contacts, individual creation of necessary items, transformation of the established views on brand new things)

викликала в людей значні негативні переживання, підвищення тривожності, апатію, участішання випадків панічних атак тощо. У таких умовах майже інтуїтивно особа починає шукати інші джерела стабільності і безпеки, те, що може потрапляти в зону її контролю.

Розглядаючи екзистенційні ландшафти особистісного життєтворення, у тому числі у пост-травматичний період, Т. Титаренко визначає прагматичний, споживацький, гедоністичний, сімейний ландшафт та ландшафт саморозвитку, стверджуючи, що за умов відносної стабільності життя людина може довгий час залишатися в межах одного ландшафту. Однак за умов динамічних трансформацій, коли зовнішні умови ставлять людину перед необхідністю інакшого, нового способу життєтворення, який передбачає перегляд актуальних життєвих завдань, звичного способу комунікації, усталених соціальних практик, людина може змінювати свій життєвий ландшафт. Особливо виразно це відбувається у кризові періоди, під час екстремальних та травматичних ситуацій (Титаренко, 2020: 15-17). Новий життєвий досвід, з яким стикнулось суспільство під час пандемії виявилось принципово інакшим, екстремально незвичним для багатьох людей, що безумовно породило низку гострих переживань і кризових станів.

Як обґрунтовує С. Каліщук, людина у кожній життєвій ситуації співвідносить себе зі світом, тобто знаходиться у пошуку того смислу, який на даному життєвому проміжку визначатиме якість і зміст її екзистенції через самодетермінацію, рефлексію, внутрішні діалоги та зумовлюватиме динаміку в архітектоніці її смислів (Каліщук, 2020: 15). Вибудовуючи нову картину світу і визначаючи якість свого життя, людина, орієнтується на актуальне значення якості життя, що відображається в її суб'єктивних відчуттях, а ці відчуття формуються на основі конкретних об'єктивних умов (Чиханцова, 2020).

Сучасні наукові розвідки зафіксували трансформації в різних соціальних практиках та поведінкових паттернах в період пандемії (Титаренко, 2020; Kirk & Rifkin, 2020; Zacher & Rudolph, 2021). У своєму дослідженні К. Кірк та Л. Ріфкін зафіксували низку незвичних

Structural and dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing during the COVID-19 pandemic quarantine

and long-term adjustment (e.g. potentially transformational changes in consuming, as well as in personal and social identity) (Kirk & Rifkin, 2020).

Our research has become the response to the challenge of the planetary character that the humanity has forced to address. In total, researching the psychology of ownership in various social practices, we could not resist the opportunity to use the challenging for humanity conditions of the natural experiment, where substantial conditions have occurred in time and space together with the substantial changes in the processing of the sense of ownership in various social practices.

Hypothesis. The author suggests that in the consequences of COVID-19 pandemic and other related restrictions, as external condition, which initiated a range of complex personal experiences, we can witness restructuring and shift of accents in the implementation and manifestation of the sense of ownership in various life domains of human beings through transformation, actualization/outdating of relevant social practices; the use of the study results will contribute to the provision of psychological support during the pandemic and other extreme situations that initiate the necessity for the restructuring of life environment.

The purpose of the article is to find structural and dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing during the COVID-19 pandemic quarantine restrictions. The purpose included three major objectives: 1) identify and compare the peculiarities in the processing of the sense of ownership towards various targets of ownership during the quarantine restrictions and after some time after these restrictions were lifted; 2) identify such structural and dynamic peculiarities in terms of age and gender of the respondents; 3) identify connection between the manifestation of the sense of ownership during the quarantine in various domains and the psychological wellbeing of the population.

Method

We conducted the research using online survey, which included: open questions for

моделей поведінки споживачів, які домінували на початку пандемії COVID-19. Вони вивчали споживчу поведінку людей на трьох етапах: реагування (наприклад, накопичення та відкидання), подолання (наприклад, підтримка соціальних зв'язків, самостійне створення необхідних речей, трансформація усталених поглядів на бренди) та довготермінова адаптація (наприклад, потенційно трансформаційні зміни у споживанні, а також у особистісній та соціальній ідентичності) (Kirk & Rifkin, 2020).

Проведене нами дослідження стало відповіддю на той виклик, який поставило перед людством обставини планетарного характеру. В цілому досліджуючи психологію реалізації почуття власності у різних соціальних практиках, ми не могли не скористатися можливістю, які надали нам як дослідникам, зовнішні, загалом несприятливі для людства, обставини, створивши умови для природного експерименту, де в реальному часі та просторі відбулися суттєві зрушення і переконструювання способів проживання почуття власності в різних соціальних практиках.

Гіпотеза. Автор припускає, що внаслідок пандемії COVID-19 та відповідних карантинних обмежень, як зовнішньої умови, що породила низку складних особистісних переживань, відбувається переструктурування і зміщення акцентів у реалізації та прояві почуття власності у різних сферах життєдіяльності людини через трансформацію, актуалізацію/деактуалізацію відповідних соціальних практик; застосування результатів дослідження сприятиме наданню ефективної психологічної допомоги населенню в період пандемії та інших надзвичайних ситуацій, що породжують необхідність переструктурування життєвого простору.

Метою статті є виявлення структурно-динамічних особливостей проживання почуття власності в умовах карантинних обмежень в період пандемії COVID-19. Поставлена мета передбачала виконання трьох основних завдань: 1) визначити і порівняти особливості переживання почуття власності щодо різних об'єктів власності під час карантинних обмежень та через деякий час після зняття таких обмежень; 2) визначити такі структурно-динамічні особливості залежно від статі та віку

the identification of the emotional state during the quarantine, most- and less actualized needs for ownership and the peculiarities of implementation and experience of the sense of ownership during the quarantine; the metric scales, through which we identified the change in a certain need for ownership, but not its actual state; and the standardized Subjective Wellbeing Scale (Fetiskin et al., 2002: 467-469). It was important for us to understand how the respondents would perceive, estimate their experiences and the emotional state during the quarantine and during the time these quarantine restrictions decreased. Such comparison allows shaping not only the dynamics of emotional experiences but also to view them as the factors for the strengthening or weakening of the sense of ownership towards certain targets of ownership.

Participants. To reach the purpose of our research, we conducted an online survey among 363 individuals, 41.8% male and 58.2% female. The average age of the respondents was 35.7, from 15 to 76 years of age. The survey was conducted remotely by means of a Google form following 2 stages: the first stage in April 2020 – period of the quarantine and acute psychological experiences of humans; the second stage – in a month and a half after the quarantine restrictions decreased at the beginning of July 2020.

Procedure and Instrumentary. The respondents were suggested to estimate their life and experiences during the quarantine, what they lacked, what had the most meaning, what they wanted to buy etc.

At the same time, the respondents were suggested to evaluate how their desires and needs for various aspects of their life changed in accordance with 7-grade scale (where 1 – desires substantially reduced, while 7 – dramatically increased):

- Need for personal territory or space to be alone.
- Need for expensive items
- Need to have personal things of first need
- Need for a vehicle
- Need to have a relevant sum of money
- Need to have and maintain social contacts (family members, friends...)

опитаних; 3) виявити зв'язки між проявом почуття власності під час карантину в різних сферах з рівнем психологічного благополуччя населення.

Методологія

Дослідження проводилося за допомогою онлайн опитування, яке включало: відкриті питання для з'ясування емоційного стану під час карантину, найбільш і найменш актуалізованих потреб володіння та особливостями реалізації і проживання почуття власності під час карантину; метричні шкали, за допомогою яких ми з'ясовували, наскільки знизилась чи зросла певна потреба у власності, а не її актуальний стан; та стандартизовану методичку “Шкала суб'єктивного благополуччя” (Фетискин, Козлов, Мануйлов, 2002: 467-469). Для нас було важливо зрозуміти, як респонденти сприймають, оцінюють свої переживання й емоційний стан на час карантину та вже на час послаблення карантинних обмежень. Таке порівняння дає змогу окреслити динаміку не тільки емоційних переживань, але й розглядати їх як фактори посилення чи послаблення почуття власності щодо певних об'єктів володіння.

Учасники. Для досягнення мети дослідження було проведено онлайн опитування серед 363 осіб, 41,8% чоловіків і 58,2% жінок. Середній вік респондентів 35,7, від 15 до 76 років. Опитування проводилося дистанційно за допомогою хмарного сервісу гугл-форми у 2 етапи: перший етап у травні 2020 року – період посиленого карантину і загострення психологічних переживань людей; другий етап – через місяць-півтора після послаблення карантину на початку липня 2020 року.

Процедура та інструменти. Опитуваним пропонувалося оцінити, як змінилося їхнє життя та переживання під час карантину, чого їм бракувало, що мало найбільшу цінність, що хотілося придбати тощо.

Також опитуваним пропонувалося оцінити за семибальною шкалою (де 1 – бажання сильно знизилося, а 7 – дуже сильно

Structural and dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing during the COVID-19 pandemic quarantine

- Need for bodily contact with significant others
- Need and the ability to plan and control their time, daily timetable
- Need to create original content in social networks, make posts, communicate with the world through social networks
- Need for a separate, specially created working or learning place
- Need to give more time to personal body, physical fitness, body care
- Need to express personal view, create
- Need to reveal oneself as a conscious citizen

We conducted a correlation analysis of the received data with the general level of subjective wellbeing of the individuals using the Subjective Wellbeing Scale (Fetiskin et al., 2002: 467-469).

The results were processed by SPSS v. 20 software, specifically using the content analysis, comparison of the mean values, crosstabulation, correlation analysis.

Results

It was important for us to identify the emotional state of respondents during the quarantine. That is why the respondents had to continue the statement "During the quarantine I mostly felt ...". The received data were processed with the use of the content-analysis. The dominating emotional states were anxiety and unrest (63.6% of respondents), missing (43.2%), sense of peace (43.2%), loneliness (38.6%), tiredness, exhaustion (31.8%), annoyance (25.0%).

Thus, we identified that during the period of severe quarantine restrictions individuals felt an increase the desire and need to have means of transportation, meaning personal vehicle, which decreased the dependency on public transportation, which was in fact blocked that gave the individuals a sense of freedom and the opportunities for self-help when needed (5.77 and 4.97; $p \leq .01$), relevant amount of funds (5.57 and 5.34), which is reflected in Fig. 1. As we see, the need to have relevant amount of funds for personal safety did not lose its actuality even after the decrease of the quarantine restrictions, since the financial expenses that people had to face during the quarantine have long-lasting

збільшилося), наскільки змінилося за час карантину їхнє бажання чи потреба щодо різних аспектів їхнього життя:

- Потреба у власній території чи просторі для усамітнення
- Потреба мати коштовні речі
- Потреба мати власні речі першої необхідності
- Потреба мати засіб пересування
- Потреба мати достатню суму грошей
- Потреба мати і підтримувати соціальні контакти (члени родини, друзі...)
- Потреба мати тілесний контакт з близькими
- Потреба і можливість планувати і контролювати свій час, режим дня
- Потреба створювати оригінальний контент у соцмережах, писати пости, спілкуватися зі світом через соціальні мережі
- Потреба мати своє відокремлене, спеціально організоване робоче місце чи місце для навчання
- Потреба приділити більше уваги своєму тілу, фізичній формі, догляду за собою
- Потреба висловлювати власну думку, створювати продукти творчості
- Потреба проявляти себе як свідомий громадянин

Було проведено кореляційний аналіз отриманих показників із загальним рівнем суб'єктивного благополуччя осіб за "Шкалою суб'єктивного благополуччя" (Фетискин та ін., 2002: 467-469).

Отримані дані опрацьовувалися за допомогою методів математичної статистики у програмі SPSS v. 20, зокрема контент-аналіз, порівняння середніх, кростабуляція, кореляційний аналіз.

Результати

Для нас важливим було визначення емоційного фону респондентів під час карантину. Для цього респондентам ставилося відкрите питання "Під час карантину я найчастіше відчував/ла...". Дані опрацьовувалися за допомогою контент-аналізу. Так одними з домінуючих емоційних станів були: тривога і хвилювання (63.6% опитаних), сум (43.2%), спокій (43.2%), самотність (38.6%), втома, знесилання (31.8%), нудьгу (25.0%).

consequences. We also can observe an increased need for social contact with others (5.14 and 4.99), close bodily contact with significant others (5.0 and 4.73) and the need for body care (5.05 and 4.25; $p \leq .01$). At the same time, the first two needs did not lose their actuality even after the quarantine, because humans had enough time to estimate the importance and irreplaceability of social contacts during the isolation. The next needs, according to their actuality level, were the need to have personal territory for solitude and leisure (4.57 and 3.99; $p \leq .05$), and specially organized place for work and learning (4.91 and 3.74; $p \leq .01$). Substantial decrease was observed in the second baseline survey may be connected with the end of the academic year, period of holidays and vacations, which made decreased the situation with the need to have an organized place for work or learning. As a matter of fact, after the decrease of the quarantine restrictions humans were able to get back to their normal working places. There was also a relative increase in the need for self-expression through creativity, hobby, ability to reveal one's point of view and thoughts (4.57 and 3.93; $p \leq .05$), and the need for active communication in social networks (3.52 i 2.84; $p \leq .05$). Meanwhile, we can also observe that the communication in social networks and time spent in the Internet substantially decreased with the downfall of the quarantine restrictions, because this was nearly the only way of communication with the world, learning, work, and for social contacts, which eventually caused an extremely high

Так, було визначено, що в період жорстких карантинних обмежень найбільше зросло бажання і потреба володіти засобом пересування, тобто власним транспортом, що знижувало залежність людей від громадського транспорту, який фактично було заблоковано, а отже давало відчуття свободи і можливості самопомоги і разі необхідності (5.77 і 4.97; $p \leq .01$), достатньою сумою грошей (5.57 і 5.34), що відображено на рис. 1. Як бачимо, потреба мати достатню суму грошей для власної безпеки не втратила своєї актуальності і після завершення карантину, оскільки ті фінансові втрати, які понесли люди під час карантину мають довготривалі наслідки. Також зросла потреба соціального контакту з іншими (5.14 і 4.99), близького, тілесного контакту з близькими людьми (5.0 і 4.73) та потреба догляду за власним тілом (5.05 і 4.25; $p \leq .01$). Разом з тим перші дві потреби не втратили своєї актуальності і після закінчення карантину, оскільки під час ізоляції люди встигли оцінити важливість і незамінність соціальних контактів. Наступною за рівнем актуальності виявилася потреба мати свою територію для можливості усамітнення і відпочинку (4.57 і 3.99; $p \leq .05$), та спеціально організоване робоче чи навчальне місце (4.91 і 3.74; $p \leq .01$). Суттєве зниження останнього у другому замірі може бути пов'язане із закінчення навчального року, періодом канікул і відпусток, що полегшило ситуацію з необхідністю

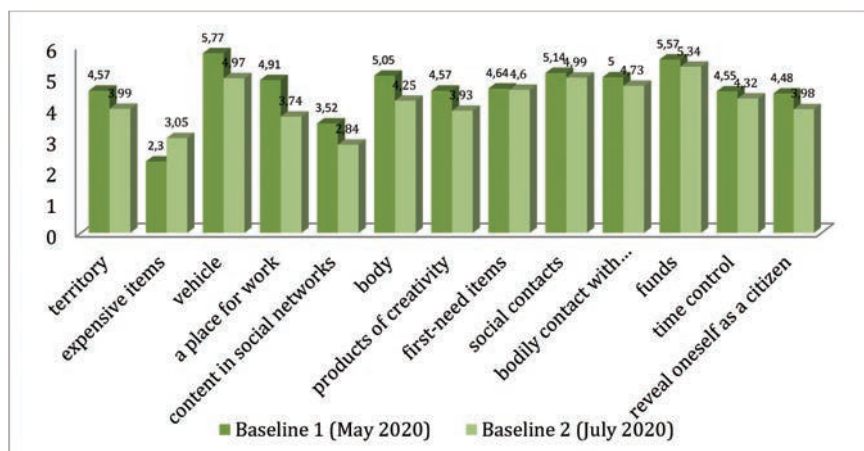

Fig. 1. Dynamics of the meaningfulness of some targets of ownership during and right after the quarantine restrictions

enrichment of one's experiences with the online format, which motivated people to refuse, when possible, from using the online resources and get back to offline real time communication. The only targets of ownership that substantially lost its importance during the pandemic were expensive items (2.3 and 3.05; $p \leq .01$). Obviously, there was a certain devaluation and understanding of the vanity and irrelevance of such things in the conditions of extreme situations.

As we can see in the diagram 1, some acute and actualized needs decreased their meaningfulness after the decrease of the quarantine restrictions.

The comparison of data in terms of gender of the respondents did not show statistically significant differences between males and females, with the exclusion of the need for personal means of transportation in females, where this need increased in comparison with males (5.97 and 4.71; $p \leq .05$). After the decrease of the quarantine restrictions (the second baseline survey), the statistically significant differences were found only in the need in social contacts (5.35 and 4.57; $p \leq .01$) and in close bodily contact with significant others (5.02 and 4.40; $p \leq .01$), where the need increased significantly and females rather than in males.

With the help of the correlation analysis, we found differences in the manifestation of this or that need and a sense of ownership in terms of age of the respondents. Thus, with age we can

організації робочого чи навчального місця. Знову ж таки після закінчення карантинних обмежень, люди змогли повернутися до своїх звичних робочих місць. Відносно зростає потреба самовираження через продукти творчості, хобі, висловлення власної позиції і думок (4.57 і 3.93; $p \leq .05$), а також через активну комунікацію у соціальних мережах (3.52 і 2.84; $p \leq .05$). Разом з тим бачимо, що комунікація у соціальних мережах та перебування в інтернеті суттєво знижується з послабленням карантинних обмежень, оскільки під час карантину це був чи не єдиний спосіб комунікації зі світом, і навчання, і роботи, і соціальних контактів, а тому відбулося стрімке переенасичення онлайн форматом, що спонукало людей відмовлятися по можливості від користування інтернет-ресурсами і повернутися до офлайн комунікації у реальному часі. Єдиний об'єкт власності, який суттєво втратив свою важливість під час пандемії стали коштовні речі (2.3 і 3.05; $p \leq .01$). Очевидно відбулося певне знецінення і усвідомлення даремності і недоцільності таких речей в умовах надзвичайних ситуацій.

Як бачимо, з діаграми 1, після завершення карантинних обмежень частина гострих, актуалізованих потреб поступово послабила свою значимість.

Порівняння даних за статтю під час карантину не продемонструвало статистично

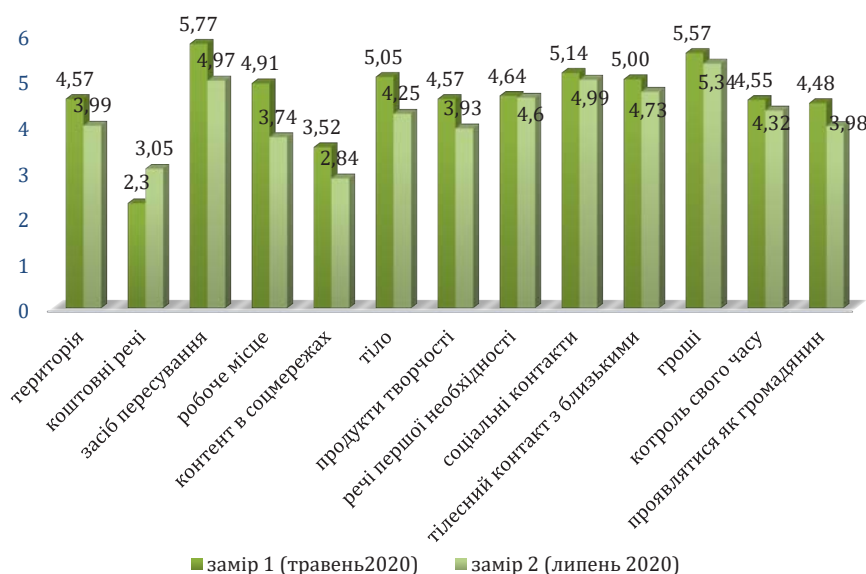

Рис. 1. Динаміка значущості певних об'єктів власності під час та одразу після карантинних обмежень

see an increased need for bodily contact with significant others ($r = .144$; $p \leq .05$). Meanwhile, there is a vice versa effect in terms of the need for communication through social networks and online services ($r = -.206$; $p \leq .01$), need to have separate personal and specially organized place for work and learning ($r = -.222$; $p \leq .01$), need to pay more attention to one's body, physical fitness and body care ($r = -.237$; $p \leq .01$).

We also conducted a correlation analysis for the identification of associations between the manifestation of the sense of ownership in various social practices and the level of psychological wellbeing (Fig. 2).

Thus, we found a statistically significant reverse dependency between the level of subjective wellbeing and the stability of financial state during the quarantine ($r = -.359^{**}$; $p \leq .01$), ability to plan and control personal timetable ($r = -.119^*$; $p \leq .05$); opportunity to have a separate place for work and learning ($r = -.119^*$; $p \leq .05$); and the direct dependency with the need for attention to personal body and exercises ($r = .111^*$; $p \leq .05$). These findings suggest that the anxiety regarding the unstable financial state, inability to organize personal workplace, plan and control personal timetable, and the feeling that most plans were ruined and a person cannot influence it, produced a negative effect on the level of subjective wellbeing. Meanwhile, the focus on personal

значущих відмінностей між чоловіками і жінками, окрім потреби мати власний транспорт, де у жінок така потреба суттєво більше зроста порівняно з чоловіками (5.97 і 4.71; $p \leq .05$). Після ослаблення карантину (другий замір) статистично значущі відмінності були зафіксовані тільки щодо потреби у соціальних контактах (5.35 і 4.57; $p \leq .01$) та близькому, тілесному контакті з близькими (5.02 і 4.40; $p \leq .01$), де потреба жінок зроста сильніше за чоловіків.

За допомогою кореляційного аналізу було зафіксовано відмінності у прояві тієї чи іншої потреби та почуття власності залежно від віку респондентів. Так, з віком більш значущим стає потреба мати тісний тілесний контакт з близькими ($r = .144$; $p \leq .05$). І навпаки, суттєво зменшується потреба комунікації через соціальні мережі та інтернет ($r = -.206$; $p \leq .01$), мати своє відокремлене, спеціально організоване робоче місце чи місце для навчання ($r = -.222$; $p \leq .01$), приділяти більше уваги своєму тілу, фізичній формі та догляду за собою ($r = -.237$; $p \leq .01$).

Для визначення взаємозв'язку між проявом почуття власності під час карантину в різних соціальних практиках з рівнем психологічного благополуччя населення нами було проведено кореляційний аналіз (рис. 2).

Так, було зафіксовано статистично значущу обернену залежність між рівнем суб'єктивного благополуччя та стабільністю фінансового

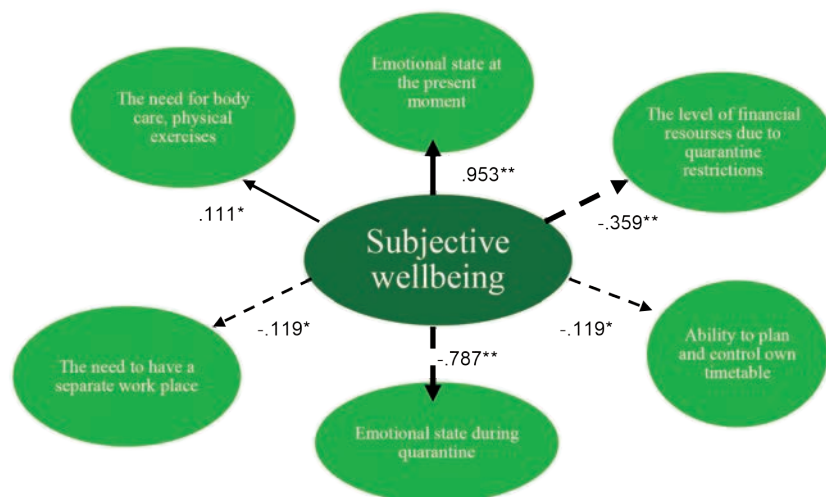

Fig. 2. Correlations between the level of psychological wellbeing and various domains of the sense of ownership experiences

Note: * – correlation at the level $p \leq .05$; ** – correlation at the level $p \leq .01$.

body care, physical exercises, state of health etc., increased the level of subjective wellbeing. However, there were no statistically significant differences in the manifestation of subjective wellbeing in terms of age of the respondents.

Discussion

The received data provide the opportunity to suggest that in unsafe and unstable conditions human mind tends to look for safety and stability, including the restructuring of the hierarchy of the meaningfulness of certain targets of psychological ownership. A person looks for a psychological support at the expense of control of those objects which he or she has access to and towards which it is possible to demonstrate a sense of ownership in the actual conditions.

In general, the findings are compatible with the results received by T. Tytatrenko, who studied the landscapes of life creation and the personal structure of the daily life during the COVID-19 pandemic. The researcher pointed out that the pragmatic landscape of life creation turned out to be the most typical and widespread during the pandemic, which relates to the opportunity to advance one's work process, availability of clear plans for the future, and rational sense of safety that is connected with the expansion of the virus. Almost the same amount of people, according to

стану під час карантину ($r = -.359^{**}$; $p \leq .01$), можливістю планувати та контролювати свій час ($r = -.119^*$; $p \leq .05$); потребою мати окреме організоване робоче чи навчальне місце ($r = -.119^*$; $p \leq .05$); а також пряму залежність із потребою приділити увагу своєму тілу, мати фізичне навантаження ($r = .111^*$; $p \leq .05$). Тобто хвилювання щодо нестабільного матеріального стану, неможливості організувати свій робочий простір планувати, контролювати свій час, відчуття, що більшість планів зруйновано і людина не може на це вплинути, негативно відобразилися на рівні суб'єктивного благополуччя. Натомість фокусування на догляді за своїм тілом, фізичних навантаженнях, станом здоров'я тощо підвищувало рівень суб'єктивного благополуччя. Статистично значущих відмінностей у прояві суб'єктивного благополуччя залежно від віку респондентів не було зафіксовано.

Дискусія

Такі дані дають підстави стверджувати, що в загрозливих нестабільних умовах, психіка людини схильна шукати певні основи для безпеки і стабільності, у тому числі через перекоструювання ієрархії значущості певних об'єктів психологічної власності. Людина шукає психологічну опору за рахунок контролю тих об'єктів, до яких вона має доступ і щодо яких

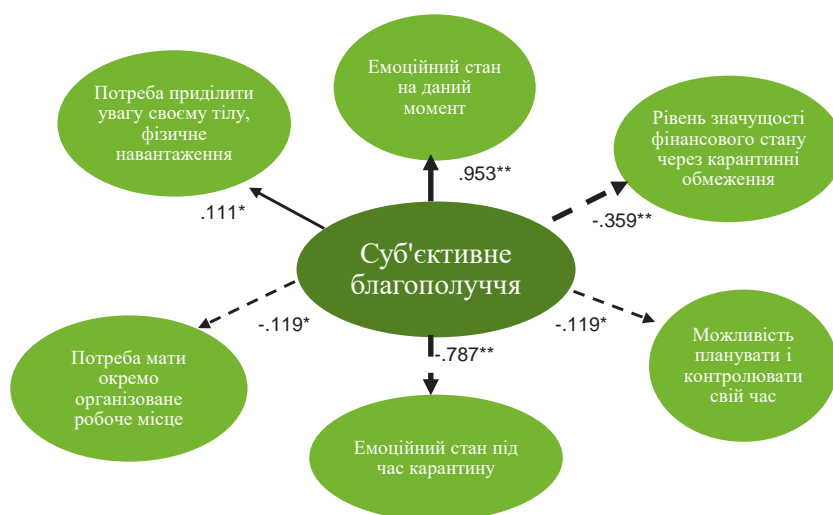

Рис. 2. Кореляційний аналіз показників рівня психологічного благополуччя та різних сфер проживання почуття власності

Примітка: * – кореляція на рівні $p \leq .05$; ** – кореляція на рівні $p \leq .01$.

T. Tytarenko, were within the frames of existential landscape, processing actual traumatic experience, when one life context dominates, connected with pandemic, while anxiety is concentrated around the striving not to get infected and survive. The next widespread landscape is self-development, when individuals concentrate on positive feelings and resourcefulness, that provide personal changes and opportunities for self-development, and the communication landscape, which allows to overcome the pandemic-based daily routine with the help of communication with significant others, relatives and friends that acquire a prioritized value (Tytarenko, 2020: 97-98).

Limitations

Taking into account that we used Google form to conduct survey, which was spread freely through the Internet, the sample is arbitrary rather than representative. The limitations regarding the way the research was conducted are connected with the fact that the survey was conducted only with the individuals who used the Internet, had the experience and had no fear in filling such questionnaires online. We also admit, the invitation to participate in the survey was accepted by a certain category of people for who the experience of the quarantine restrictions was either extremely hard or motivated the occurrence of “protest-based calmness”, but the most likely did not leave indifferent.

Conclusions

As we see, in the conditions of spreading pandemic the sense of ownership towards various targets of ownership becomes manifested in various modalities with different intensity, duration, depth and even the level of awareness. The contents of this experience changes as well as the social practices in which it can be implemented. In the current situation, which became dangerous for both human health and psychological comfort this experience of the sense of ownership towards the targets of property, which a personality can control played the function of stability, provision of psychological safety, and thus increase in psychological wellbeing during the crisis.

During the quarantine restrictions, the most actualized was the desire to own a vehicle, espe-

може проявити почуття власності у актуальних умовах, що склалися.

В цілому отримані нами дані перегукуються з результатами, які отримала і описала Т. Титаренко, досліджуючи ландшафти життєтворення та особистісну структуру повсякденності в ситуації пандемії COVID-19. Так, дослідниця зазначає, що в період пандемії найбільш типовим і поширеним виявився прагматичний ландшафт життєтворення, що пов'язаний із можливостями удосконалення свого робочого процесу, наявністю чітких планів на майбутнє та суто раціональним сприйняттям небезпеки, пов'язаної з поширення вірусу. Приблизно стільки ж людей, як стверджує Т. Титаренко, перебувають у межах екзистенційного ландшафту, осмислюючи актуальний травматичний досвід, коли панує один життєвий контекст, пов'язаний з пандемією, а хвилювання переважно зосереджені навколо прагнення не захворіти та вижити. Наступними за поширенням вона визначає ландшафт саморозвитку, коли люди зосереджуються на позитивних відчуттях і ресурсності, які дають особистісні зміни та можливості самовдосконалення та комунікативний ландшафт, який дає змогу переживати пандемічну повсякденність за допомогою спілкування із значущим оточенням, рідними і друзями, що отримують пріоритетну цінність (Титаренко, 2020: 97-98).

Обмеження дослідження

Через те, що для проведення дослідження ми скористалися гугл-формою, яка у довільному порядку поширювалася серед користувачів інтернету, вибірка є довільною, а не репрезентативною. Також обмеження щодо способу проведення опитування пов'язане з тим, що до опитуваних потрапили ті, хто користується інтернетом і має досвід та відсутність побоювань у заповненні подібного роду опитувальників. Також припускаємо, що на заклик пройти опитування з такої тематики відгукнулася певна категорія населення, для якої переживання карантинних обмежень була або занадто болісною, або навпаки викликала “протестний спокій”, але, скоріше за все, не залишала байдужими.

cially among females, which is connected with the small number of women who own a car, and the need to have a relevant amount of funds and financial safety to be able to overcome the extreme situation and possible or real risk to lose job or income. In search of other resources of stability and security the attention of humans was redirected to the targets of property, towards which there still was a sense of control, including body care and physical exercises, organization of personal place for work or learning, creation and personalization of space for leisure and solitude. There was a reconsideration of the value of expensive items, that lost their actuality and meaningfulness, and social contacts with significant others the value of who substantially increased and kept being on the high level after the decrease of the quarantine restrictions.

For the future research in this area, we think that another or several more surveys need to be conducted after the life in the conditions of pandemic which have become a part of new daily routine and social practices transformed and adjusted to the new reality. The findings may be valuable for practical psychologists and psychotherapists who provide psychological support during the pandemic and other crisis and extreme situations that initiate the rethinking and rebuilding of the life experience.

References:

- Chykhantsova, O. A. (2020). A person's quality of life and features of its measurement. *Insight: the psychological dimensions of society*, 4, 11-28. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-4-1
- Clair, R., Gordon, M., Kroon, M. & Reilly, C. (2021). The effects of social isolation on well-being and life satisfaction during pandemic. *Humanities and Social Sciences*, 1-6. DOI: 10.1057/s41599-021-00710-3
- Fetiskin, N. P., Kozlov, V. V. & Manuylov, G. M. (2002). *Socio-psychological diagnostics of the development of personality and small groups*. M.: Izd-vo Instituta Psikhoterapii.
- Hubeladze, I. H. (2019). Sense of ownership as a socio-psychological phenomenon: conceptualization of the concept. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*. 43(46). 141-148 DOI: 10.33120/ssj.vi43(46).33
- Hubeladze, I. H. (2020). Social practices of possession as a space for sense of ownership implementation. *Scientific Studios on Social and Political*

Висновки

Як бачимо в умовах поширення пандемії почуття власності щодо різних об'єктів власності проявляється у різних модальностях, з різною інтенсивністю, тривалістю, глибиною і навіть рівнем усвідомлюваності. Змінюється предметний зміст цього переживання і соціальні практики його реалізації. В ситуації, що склалася і стала загрозливою як для фізичного здоров'я людини, так і для її психологічного комфорту, означене переживання почуття власності щодо об'єктів, які особа в змозі контролювати виконувало функції стабілізації, забезпечення психологічної безпеки, а відтак покращення психологічного благополуччя в кризових умовах.

Найбільше в період карантинних обмежень актуалізованим було бажання мати власний засіб пересування, особливо серед жінок, що пов'язано зі значно меншою кількістю жінок, що володіють автомобілем, а також потреба у достатній сумі грошей і фінансовій підшкі безпеки для можливості переживання надзвичайної ситуації і можливої чи реальної втрати роботи чи прибутку. У пошуку інших ресурсів стабілізації і захисту увага населення була перефокусована на об'єкти власності, щодо яких залишилася можливість контролю, зокрема догляд за тілом і фізичні навантаження, організація власного робочого чи навчального місця, створення і персоналізація простору для відпочинку та усамітнення. Відбулося переосмислення цінності кошовних речей, які втратили свою актуальність і значущість, та соціальних контактів, зокрема з близькими людьми, цінність яких суттєво зросла і залишилася на такому ж рівні вже й після завершення карантинних обмежень.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі ми вбачаємо у необхідності проведення ще одного чи кількох замірів через певний час після проживання в умовах пандемії, які стали новою буденністю, а соціальні практики трансформувалися і адаптувалися до нової реальності. Представлені дані можуть становити цінність для психологів-практиків і психотерапевтів, які надають психологічну підтримку населенню в умовах пандемії, а також інших надзвичайних

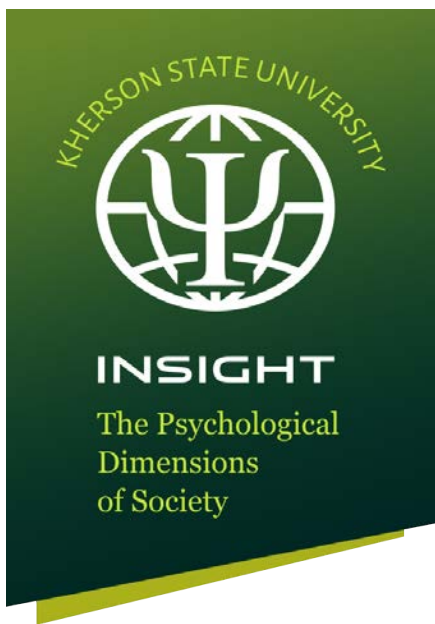
- Psychology*, 46 (49), 242-250. DOI: 10.33120/ssj.vi46(49).173
- Javed, B., Sarwer, A., Soto, E. B. & Mashwani, Z. R. (2020). The coronavirus (COVID-19) pandemic's impact on mental health. *International Journal of Health Planning and Management*, 1-4. DOI: 10.1002/hpm.3008
- Kalishchuk, S. M. (2020). Conceptualization of the existential-system model of reorganization of the "worldview" of the personality: the introduction of ontological dominants. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 11-27. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-1
- Kirk, C. P. & Rifkin, L. S. (2020). I'll Trade You Diamonds for Toilet Paper: Consumer Reacting, Coping and Adapting Behaviors in the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Psychology*, 117, 124-131. DOI: 10.1016/j.jbusres.2020.05.028
- Noguti, V. & Bokeyar, A. L. (2014). Who am I? The relationship between self-concept uncertainty and materialism. *International Journal of Psychology*, 49(5), 323-333. DOI: 10.1002/ijop.12031
- Pierce, J. L., Kostova, T. & Dirks, K. T. (2003). The state of psychological ownership: Integrating and extending a century of research. *Review of General Psychology*, 7(1), 84-107. DOI: 10.1037//1089-2680.7.1.84
- Pietrabissa, G., & Simpson, S. G. (2020). Psychological Consequences of Social Isolation During COVID-19 Outbreak. *Frontiers in Psychology*, 11. DOI:10.3389/fpsyg.2020.02201
- Rudnytska, S. Yu. (2020). *Experience of the COVID-19 pandemic experiencing: remote psychological research, remote psychological support: materials of online seminars on April 23, 2020 "Quarantine experience: remote psychological assistance and support" and May 15, 2020 "Remote psychological research in the context of the COVID-19 pandemic and quarantine"*. K.: ISPP NAES of Ukraine.
- Tytarenko, T. M. (2020). *Posttraumatic life creation: ways to achieve psychological well-being: monograph*. Kropyvnyts'kyi: Imeks-LTD.
- Zacher, H., & Rudolph, C. W. (2021). Individual differences and changes in subjective wellbeing during the early stages of the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 76(1), 50-62. <https://doi.org/10.1037/amp0000702>
- і кризових ситуаціях, що спонукають переосмислення і перебудов життєвого досвіду.
- Список використаних джерел**
- Рудницька С.Ю. Пандемія: конструювання особистісного досвіду. *Досвід переживання пандемії COVID-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року "Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка" та 15 травня 2020 року "Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину"*. 2020. С.18-20.
- Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2020. 160 с.
- Clair R., Gordon M., Kroon M., Reilly C. The effects of social isolation on well-being and life satisfaction during pandemic. *Humanities and Social Sciences*. 2021. P. 1-6. DOI: 10.1057/s41599-021-00710-3
- Javed B., Sarwer A., Soto E. B., Mashwani Z. R. The coronavirus (COVID-19) pandemic's impact on mental health. *International Journal of Health Planning and Management*. 2020. P. 1-4. DOI: 10.1002/hpm.3008
- Pietrabissa G., Simpson S. G. Psychological Consequences of Social Isolation During COVID-19 Outbreak. *Frontiers in Psychology*. 2020. №11. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.02201
- Zacher H., Rudolph C. W. Individual differences and changes in subjective wellbeing during the early stages of the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 2021, 76(1), P. 50-62. <https://doi.org/10.1037/amp0000702>
- Noguti V., Bokeyar A. L. Who am I? The relationship between self-concept uncertainty and materialism. *International Journal of Psychology*. 2014. №49 (5). P. 323-333. DOI: 10.1002/ijop.12031
- Pierce J. L., Kostova T., Dirks K. T. The state of psychological ownership: Integrating and extending a century of research. *Review of General Psychology*. 2003. №7(1). P. 84-107. DOI: 10.1037//1089-2680.7.1.84
- Губеладзе І. Г. Соціальні практики володіння як простір реалізації почуття власності. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2020. №46 (49). С. 242-250. DOI: 10.33120/ssj.vi46(49).173
- Губеладзе І. Г. Почуття власності як соціально-психологічний феномен: концептуалізація

Structural and dynamic peculiarities of the sense of ownership experiencing during the COVID-19 pandemic quarantine

- поняття. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. №43 (46). С. 141-148. DOI: 10.33120/ssj.vi43(46)
- Каліщук С.М. Концептуалізація екзистенціально-системної моделі реорганізації “картини світу” особистості: введення онтологічних домінант. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2020. № 3. С. 11-27. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-1
- Чиханцова, О.А. Життєстійкість як психологічний ресурс адаптації особистості. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2020. № 4. С. 11-28. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-4-1
- Kirk C. P., Rifkin L. S. I'll Trade You Diamonds for Toilet Paper: Consumer Reacting, Coping and Adapting Behaviors in the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Psychology*. 2020. №117. P. 124-131. DOI: 10.1016/j.jbusres.2020.05.028
- Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М: Изд-во Института Психотерапии. 2002. 490 с.

Економічна психологія

Economic psychology

Link article (Style APA): Orap M. O. & Kalba Ya. Ye. (2021). The research of the economic attitudes of Ukrainian youth: theoretical and practical aspects. *Insight: the psychological dimensions of society*, 5, 117-131. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-8

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Orap M. O., Kalba Ya. Ye. The research of the economic attitudes of Ukrainian youth: theoretical and practical aspects. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2021, 5, 117-131. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-8

UDC 316.64-057.87:330.16

The research of the economic attitudes of Ukrainian youth: theoretical and practical aspects

Дослідження економічних атитюдів української молоді: теоретико-практичні аспекти

Received: March 15, 2021

Accepted: May 25, 2021

Orap Maryna Olehivna

Doctor of Psychology,
Professor of the Department of Psychology
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University, Ukraine
orap2003@ukr.net

ORCID 0000-0001-7598-8453

Kalba Yaroslava Yevhenivna

PhD in Psychology,
Senior Lecturer of the Department
of Psychology
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University, Ukraine
yarka35@ukr.net

ORCID 0000-0003-0589-9126

Орап Марина Олегівна

доктор психологічних наук,
професор кафедри психології
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна
orap2003@ukr.net

ORCID 0000-0001-7598-8453

Кальба Ярослава Євгенівна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна
yarka35@ukr.net

ORCID 0000-0003-0589-9126

Abstract

The article is a theoretical-empirical research of the economic attitudes of Ukrainian students. Theoretical analysis has allowed the authors to outline a conceptual research scope under the framework of behavioral economics, which regards economic attitudes as one of the types of social attitudes in the dispositional structure of personality. The purpose of the research is to conduct an empirical research of the features and patterns of economic attitudes of the student community; to consider a layered organization of economic

Анотація

Стаття представляє теоретико-емпіричне дослідження економічних атитюдів українських студентів. Теоретичне аналізування дало змогу означити концептуальне поле дослідження в межах поведінкової економіки, що розглядає економічні атитюди як один з видів соціальних атитюдів у диспозиційній структурі особистості. **Метою** дослідження є емпірично дослідити особливості та закономірності економічних атитюдів студентства; розглянути рівневу організацію економічних атитюдів

attitudes and partial elements of factor ideas; to analyze correlation relationships between economic attitudes and indices of students' economic status (the actual level of revenues and expenses). Research methods. The research and analysis of the features of economic attitudes of students have relied on O. Deineka and K. Zabelina survey for express diagnostics of the economic attitudes of young people. It has allowed the authors to characterize the scope of economic attitudes of a man in a holistic way, taking into account different spheres of economic behavior and socio-economic roles. Results. Based on quantitative and qualitative data processing, the research has established that the general level of economic attitudes of a study sample is above average. It has been found out that students' assessment of their financial situation as sufficient/insufficient does not depend on actual cash security but closely correlates with an overall index of economic attitudes ($r = .310$; $p \leq .001$). This fact proves that not a sum of money, but the very subjective assessment of its amount as sufficient/insufficient is instrumental in the attitude towards economic issues. The most significant factors influencing the economic attitudes of youth are the factors of "economic orientation activity" and "economic planning and financial optimism". Conclusions. Thus, a positive attitude to economic issues is peculiar to those students who strive to be financially aware, be in the loop of economic and financial life in a country and predict their financial situation and economic prospects.

Key words: attitudes, economic attitudes, students, financial situation, financial optimism.

Introduction

The volatility of the modern economic world and the global monetization of social space drastically alter the socio-economic conditions of human existence. Young people are the most vulnerable to globalization processes. The balancing act between material benefits and moral benchmarks, a frustrating need for competitiveness, demanding requirements to personality as an actor of economic relationship influence the history of economic socialization of the younger generation. Thus, it seems highly relevant to study the issues of economic attitudes of the youth in terms of the determination of economic well-being, identification of those factors which would shape the strategies of economic behavior, contribute to the development of economic awareness,

та парціальні частки факторних представлень; проаналізувати кореляційні взаємозв'язки економічних атитюдів з показниками економічного становища студентів (реальним рівнем економічних доходів та витрат). **Методи дослідження.** Вивчення та аналіз особливостей економічних атитюдів студентської молоді проводились за питальником експрес-діагностики економічних атитюдів молоді О. Дейнеки і К. Забеліної, що дало змогу комплексно охарактеризувати поле економічних атитюдів людини, враховуючи різні сфери економічної поведінки та соціально-економічних ролей. **Результати.** На основі кількісної та якісної обробки даних встановлено, що загальний рівень економічних атитюдів у дослідженій вибірці вищий середнього. Досліджено, що оцінювання студентами власного фінансового стану як достатнього/недостатнього не залежить від реального грошового забезпечення, але тісно корелює із загальним показником економічних атитюдів ($r = .310$; $p \leq .001$). Це свідчить про те, що провідну роль у ставленні до економічних питань відіграє не кількість грошей, а саме суб'єктивне оцінювання їх кількості як достатньої/недостатньої. Найбільш значущими факторами, що впливають на економічні атитюди молоді, виявились фактори "орієнтувальної активності в економіці" та "економічного планування і фінансового оптимізму". **Висновки.** Таким чином, позитивне ставлення до економічних питань характерне для тих студентів, котрі намагаються бути фінансово обізнаним, бути в курсі подій економічного і фінансового життя в країні та прогнозують власне фінансове становище та економічні перспективи.

Ключові слова: атитюди, економічні атитюди, студенти, фінансовий стан, фінансовий оптимізм.

Вступ

Мінливість сучасного економічного світу, глобальна монетаризація соціального простору докорінно змінюють соціально-економічні умови людського існування. Найбільш вразливою до глобалізаційних процесів стає молодь. Балансування між матеріальними благами і моральними орієнтирами, фруструюча потреба конкурентоспроможності, зростаючі вимоги до особистості як суб'єкта економічних взаємин, впливають на характер протікання економічної соціалізації підростаючого покоління. Відтак, вельми актуальним видається вивчення питання економічних

successful economic adaptation without depersonalization, losing personal qualities, declining life quality.

Foreign psychology traditionally considers the concept "attitude" as an organized system of convictions about an object or a situation, which determines a person's tendency to act in a particular way (Rokeach, 1986). In domestic psychology, studies rely on the classical understanding of an attitude – which was introduced by D. Uznadze – as personal modus, readiness to carry out an activity in a certain way. The modern thesaurus of psychological science also confirms the use of the concept "mental set" and English loan translation "atytiud" (attitude). I. Savka's thorough analysis of the studies devoted to the issues of attitude has made it possible to conclude that "ideas about "basic attitudes" by V. Yadov meet the concepts of "relation" by V. Miasyshchev, "orientation" by L. Bozhovych, "a fixed attitude that gains a great personal focus" by D. Uznadze. However, the system of value-based orientations meets the concepts of "an integral (global) attitude by D. Uznadze" (Savka, 2009). Modern English-language scientific literature interprets attitude as "an internal tendency", which is both a viewpoint and evaluative regard expressing this viewpoint (Eagly & Chaiken, 2007). Keeping in mind the English term "attitude" includes not only a system of beliefs and relations but also a particular readiness to act in a certain way (one that has close meaning to the term "mental set" in domestic psychology), the authors have chosen the mentioned term to carry out the study of features of the economic attitudes of Ukrainian youth.

It is traditionally highlighted three components in the structure of attitudes: cognitive (realization of the object of social attitude); affective (emotional evaluation of the object, expression of sympathy or empathy to it) and connotative component (consistent behavior towards the object (Smith, 1986)). Contemporary scientists share the opinion that these components are closely interrelated (Huskinson et al., 2006) and sometimes can enter into controversial interrelations with each other (Conner et al., 2002).

In modern domestic psychology, the issue of attitudes is studied within the conceptual scope of value-based orientations which, according to

атитюдів молоді в детермінації економічного благополуччя, виявлення тих факторів, які б визначали спрямованість стратегій економічної поведінки, сприяли розвитку економічної свідомості, успішній економічній адаптації без знеособлення, втрати особистісних чеснот, зниження якості життя.

У зарубіжній психології поняття "атитюд" (attitude) традиційно розглядають як організовану систему переконань щодо об'єкта або ситуації, яка визначає схильність людини діяти певним чином (Rokeach, 1986). У вітчизняній психології дослідження відштовхуються від класичного розуміння установки як модусу особистості, готовності виконувати діяльність певним чином, введеного ще Д. Узнадзе. Сучасний тезаурус психологічної науки засвідчує також використання понять "настанова" та англomовної кальки "атитюд". Зроблений І. Савкою ґрунтовний аналіз досліджень, присвячених проблемам установки, дав змогу зробити висновок про те, що "уявлення про "базові соціальні установки" В. Ядова відповідає поняттям "ставлення" за В. Мясіщевим, спрямованість" за Л. Божович, "фіксована установка, яка набуває великої особистісної ваги" за Д. Узнадзе. Система ціннісних орієнтацій, натомість, відповідає поняттям "цілісної (глобальної) установки" за Д. Узнадзе" (Савка, 2009). У сучасній англomовній науковій літературі в змісті attitude розрізняють "внутрішню тенденцію" як позицію та оціночне ставлення, що виражає цю позицію (Eagly & Chaiken, 2007). Беручи до уваги те, що англomовний термін "attitude" передбачає врахування не лише системи переконань і ставлень, але і певну готовність діяти певним чином (те, що у вітчизняній психології ближче за значенням до терміну "установка"), ми обираємо саме цей термін (у його українomовній транскрипції) для реалізації нашого дослідження особливостей економічних атитюдів української молоді.

У структурі атитюдів традиційно виразаються три компоненти: когнітивний (усвідомлення об'єкта соціальної установки); афективний (емоційна оцінка об'єкта, виявлення почуття симпатії або антипатії до нього) і конативний компонент (послідовна поведінка по відношенню до об'єкта (Smith, 1986). Сучасні

scientists, are characterized by vigorous changes and significant transformations at the present stage and, at the same time, act as subjective factors regulating the economic activity of young people (Husak, 2012). By conducting a thorough comparative retrospective analysis of the value-based orientations of the youth, N. Levkovska established the tendencies of changing of value-based strengths of the youth: the privilege of individualism, a focus on personal-family relations, freedom from community lifestyle (Levkovska, 2006). As O. Balakirieva states, "the changes which have taken place in value labor orientations express the need to shape a new motivation mechanism that would encourage creative activity and initiative of young people, new forms of professional self-realization (Balakirieva, 2020: 22). Value-based orientations of a person have close relations with the level and quality of his economic activity. Therefore, if one refers to the economic value orientations and attitudes of the youth, O. Doronina & O. Somyk have found out that young people are the most vulnerable category from the perspective of the power of influence of the economy on value orientations (Doronina, 2020). The authors specify "individual economic ideas and behavior of a person is an outcome of the formed orientations and attitudes; thus, value orientations have a direct influence on the economic conduct, economic activity of any member of modern society and the youth in particular" (Doronina, 2020). The above determines the relevance to study the economic attitudes of modern youth and creates a necessary theoretical base of the current research.

Hypothesis. The authors assume that economic attitudes are interdependent with students' assessment of their financial situation. The research findings make it possible to outline general tendencies of the economic attitudes of Ukrainian students.

The purpose of the research is to study patterns and features of the economic attitudes of modern Ukrainian youth exemplified by students. The purpose of the research is clarified in the following **scientific-research tasks**:

1. To conduct an empirical research of features and patterns of the economic attitudes of the student community.

дослідники поділяють думку, що ці компоненти тісно взаємопов'язані (Huskinsonetal., 2006), а іноді можуть вступати в суперечливі взаємини один з одним (Conneretal., 2002).

У сучасній вітчизняній психології питання атитюдів вивчається у концептуальному поліпроблеми ціннісних орієнтацій, які, як зазначають дослідники, на сучасному етапі розвитку суспільства характеризуються стрімкими змінами і значними трансформаціями та, водночас, виступають суб'єктивними чинниками регулювання економічної активності молоді (Гусак, 2012). Здійснивши ґрунтовний порівняльний ретроспективний аналіз ціннісних орієнтацій молоді, Н. Левковська визначила тенденції змін ціннісних переваг сучасної молоді – перевага індивідуалізму, акцент на особистісно-сімейних інтересах, відмова від колективістського способу життя (Левковська, 2006). І, як зазначає О.Балакірева, "зміни, що відбулися в ціннісних трудових орієнтаціях, показують необхідність формування нового механізму мотивації, який стимулював би творчу активність та ініціативу молоді, нові форми самореалізації в праці" (Балакірева, 2002: 22). Ціннісні орієнтації людини мають тісний зв'язок з рівнем та якістю її економічної активності. Відтак, якщо говорити про економічні ціннісні орієнтації та настанови молоді, то, як виявили О. Дороніна і О. Сомик, саме молодь є найбільш вразливою категорією з точки зору сили впливу економіки на ціннісні орієнтації (Дороніна, 2020). Як зазначають автори, "індивідуальні економічні уявлення та поведінка людини є продуктом сформованих ціннісних орієнтацій та настанов, отже ціннісні орієнтації здійснюють безпосередній вплив на економічну поведінку, економічну активність будь-якого члена сучасного суспільства та молоді зокрема" (Дороніна, 2020). Це зумовлює актуальність дослідження економічних атитюдів сучасної молоді та створює необхідну теоретичну базу нашого дослідження.

Гіпотеза. Автори припускають, що економічні атитюди знаходяться у взаємозалежності з оцінюванням студентами власного фінансового стану. Результати дослідження дадуть змогу виокремити загальні тенденції економічних атитюдів українського студентства.

2. To consider a layered organization of the economic attitudes and partial elements of the factor ideas.

3. To analyze correlation relationships between the economic attitudes and indicators of students' economic situation (the actual level of revenues and expenses).

Research methodology.

The term "economic attitudes" has various scientific interpretations and is regarded in various contexts: for instance, as a subjective position (disposition) on making economic decisions to satisfy one's material needs (Denegri, 2011); as a particular construction the structure of which involves convictions, abilities and skills, which permit a person to percept an economic environment in the narrow and global aspects and render effective decisions according to one's economic resources (Soper et al., 1988). The cognitive component of economic attitudes depends on a specific level of a person's knowledge of economics. (Yahaya et al., 2019). In addition, there were established positive correlations between labor values and attitude to money (Furnham, 1996), between economic attitudes and social attitudes and people's attitudes (Lönqvist & Kivikangas, 2019). The samples of grownups (Von Stumm et al., 2013) and young people (Soper et al., 1988) proved that economic abilities and money attitudes influence the readiness to risk or overcome financial obstacles. Consequently, this research has relied on the methodological principles of behavioral economics (Morris, 2006), which considers economic attitudes as a strategy of a person's economic conduct in situations of various economic character (Kirchmaier et al., 2018), including an effective (positive) use of money and other resources (Deineka, Zabelyna, 2018).

Survey sample. 202 undergraduate students of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (from the faculties of foreign languages, history, physics and mathematics, engineering education) took part in the research. The age of respondents, among which are 89 men and 113 women, is $17.48 \pm .62$ ($M \pm SD$). According to comparison results of the male

Мета дослідження: дослідити закономірності та особливості економічних атитюдів сучасної української молоді на прикладі студентства. Мету дослідження конкретизовано у таких **науково-дослідницьких завданнях:**

1. Емпірично дослідити особливості та закономірності економічних атитюдів студентства.

2. Розглянути рівневу організацію економічних атитюдів та парціальні частки факторних представлень.

3. Проаналізувати кореляційні взаємозв'язки економічних атитюдів з показниками економічного становища студентів (реальним рівнем економічних доходів та витрат).

Методологія дослідження.

Поняття "економічні атитюди" має різні наукові тлумачення і розглядається у різних контекстах. До прикладу: як суб'єктивна позиція (диспозиція) щодо прийняття економічних рішень з метою задоволення власних матеріальних потреб (Denegri, 2011); як певна конструкція, до структури якої входять переконання, здібності та навички, що дозволяють людині розуміти економічне середовище у вузькому та глобальному аспектах і приймати ефективні рішення відповідно до власних економічних ресурсів (Soperetal., 1988). Когнітивний компонент економічних (фінансових) атитюдів забезпечується та залежить від певного рівня економічних знань особистості (Yahayaetal., 2019). Зокрема, виявлено позитивні кореляції між цінностями роботи та ставленням до грошей (Furnham, 1996), між економічними атитюдами та соціальними атитюдами і ставленнями людей (Lönqvist&Kivikangas, 2019). Доведено, що економічні здібності та грошові атитюди впливають на готовність ризикувати аби здолати фінансові труднощі у вибірках дорослих (VonStummetal., 2013) та молоді (Soperetal., 1988). Відтак, наше дослідження здійснено на методологічних засадах behavioraleconomic (Morris, 2006), в межах якої економічні атитюди розглядаються як стратегія економічної поведінки людини у ситуаціях різного економічного характеру (Kirchmaier etal., 2018), включно з ефективним (успішним)

and female samples upon Student's t-test ($t = .43 < t_{critical} = 3.34$, $n = 202$, $\alpha = .001$), there are no statistically significant differences between men and women. The beforementioned means that gender in the relevant respondent sample doesn't essentially influence the indices of economic attitudes; thus, the authors haven't referred to this index to calculate and interpret the results.

Procedure and tools. The research and analysis of the features of students' economic attitudes have relied on O. Deineka & K. Zabelina (Deineka & Zabelina, 2018) survey for express diagnostics of the economic attitudes of the youth. The survey holistically characterizes a scope of economic attitudes of a person, taking into account different spheres of economic behavior and socio-economic roles: a proprietor (an attitude towards money, property, and investment behavior), consumer, entrepreneur and employee (Deineka & Zabelina, 2018). The survey consists of 17 questions that deal with the economic attitudes in different spheres of economic reality. Each question is evaluated according to Likert-type scale ranging from 1 point (strongly disagree) to 7 points (strongly agree). Therefore, the maximum amount of survey points is 119 and the minimum – 17 points. The survey's authors singled out a factor structure of the inventory that allows calculating extra 4 factors which describe the features of economic attitudes: 1) the factor of economic orientation activity; 2) the factor of economic planning and financial optimism; 3) the factor of trust / distrust in economic institutions; 4) the factor of socio-economic comparison.

Statistical analysis. The results of the empirical study have been processed using the methods of mathematical statistics: the Pearson correlation coefficient, the mean and standard deviation ($M \pm SD$) under the statistical program "MS Excel".

Research results

Content analysis of the indices of students' financial situation and economic attitudes

In addition to O. Deineka and K. Zabelina method for express diagnostics of the economic attitudes of the youth, the authors have held a survey (a written questionnaire) to clarify

використанням грошей та інших ресурсів (Дейнека, Забелина, 2018).

Вибірка дослідження. У дослідженні взяли участь 202 студенти бакалаврату Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка (факультету іноземних мов, історичного, фізико-математичного, інженерно-педагогічного факультетів). Вік респондентів $17.48 \pm .62$ ($M \pm SD$), з яких 89 чоловіки і 113 жінки. Згідно з результатами порівняння вибірки чоловіків і жінок за t-критерієм Стьюдента ($t = .43 < t_{critical} = 3.34$, $n = 202$, $\alpha = .001$) статистично значимих відмінностей у показниках чоловіків і жінок не виявлено. Це означає, що гендер у даній вибірці респондентів істотно не впливає на показники економічних атитюдів, тому далі ми не враховували цей показник для обчислень та інтерпретації результатів.

Процедура та інструменти. Вивчення та аналіз особливостей економічних атитюдів студентської молоді проводились за питальником експрес-діагностики економічних атитюдів молоді О. Дейнеки і К. Забеліної (Дейнека, Забелина, 2018). Цей опитувальник комплексно характеризує поле економічних атитюдів людини, враховуючи різні сфери економічної поведінки та соціально-економічних ролей: власника (ставлення до грошей, до власності, інвестиційна поведінка), споживача, підприємця і працівника (Дейнека, Забелина, 2018). Опитувальник містить 17 питань, що стосуються економічних атитюдів різних сферах економічної реальності. Кожне питання оцінюється за 7-бальною шкалою Лайкерта, де 1 бал – "абсолютно не згідний", 7 балів – "повністю згідний". Відтак, максимальна сума балів за опитування – 119 балів, мінімальна – 17 балів. Авторами питальника виокремлено факторну структуру опитувальника, що дає змогу додатково обчислити 4 фактори, які описують особливості економічних атитюдів: 1) фактор орієнтувальної активності в економіці; 2) фактор економічного планування і фінансового оптимізму; 3) фактор довіри/недовіри економічним інститутам; 4) фактор соціально-економічного порівняння.

Статистичне аналізування. Результати емпіричного дослідження оброблялись за

their financial situation and economic activity. Therefore, an answer to the question “What amount of money do you spend on your needs per month?” provides information about the actual expenses and approximate revenue of respondents (the respondents have been put flesh on the fact that “one’s needs” are all expenses per month). The authors notionally called this index “objective financial situation” (OFS) while processing the results. It has been established the majority of young people spend on their needs from 1000 to 2000 UAH (39.10%) per month, 1000 UAH – 36.14%, from 2000 to 4000 UAH – 19.81%, from 4000 to 6000 – 3.96%, and more than 6000 UAH per month – 0.99% of respondents. Given that a minimum salary is of about 6000 UAH, the above sums do not objectively seem sufficient.

Thus, the question “How would you evaluate the sufficiency/insufficiency of your revenues?” has been aimed at identifying respondents’ subjective assessment of their revenues – this index has been notionally called “subjective financial situation” (SFS). Following the results of the question, the vast majority of respondents (52.97%) consider their revenues to be more likely sufficient than insufficient, 18.81% consider them to be almost sufficient, 16.34% – highly sufficient. 11.88% (24 respondents) consider their revenues to be insufficient. At the same time, a bulk of respondents’ revenues is parental help. 67.32% of respondents mentioned them as the primary source of income, 13.32% consider the scholarship to be the primary income, 5.44% have a stable job, and 4.95% consider occasional earnings to be the primary income (one-time earnings, freelance payments, etc.). Five respondents mark a lack of revenues, and one respondent specifies that he lives off the savings made during summer employment. Moreover, 38.61% of respondents state that they have additional income in the form of a regular job, temporary earnings, irregular money payments etc. Such brief information about the objective and subjective indices of the financial situation of the respondent students has allowed the authors to conduct a comparative analysis of attitudes to the economic sector of life.

The survey for the express diagnostics of economic attitudes (EA) has found the mean of economic attitudes is 74.614 ± 8.92 ($M \pm SD$).

допомогою методів математичної статистики – кореляційний аналіз за Пірсоном, середнє значення та середнє квадратичне відхилення ($M \pm SD$) у статистичній програмі “MS Excel”.

Результати дослідження

Контент аналізування показників фінансового стану та економічних атиюдів студентів

Додатково до методики експрес-діагностики економічних атиюдів молоді О. Дейнеки, К. Забеліної було проведено опитування (письмове анкетування) на предмет вияву їх фінансового становища та економічної діяльності. Так, зокрема, відповідь на питання “Яку суму в місяць ви витрачаєте на свої потреби?” дає відомості про реальні витрати і приблизні доходи респондентів (було проведено роз’яснювальну бесіду з уточнення питання про те, що “власні потреби” – це усі видатки за місяць). Цей показник при обробці результатів ми умовно назвали “об’єктивний фінансовий стан” (ОФС). Виявилось, що найбільша кількість молоді витрачає на свої потреби в місяць від 1000 до 2000 грн (39.10%), до 1000 грн – 36.14%, від 2000 до 4000 грн – 19.81%, від 4000 до 6000 – 3.96% та більше 6000 грн в місяць – 0.99% респондентів. Якщо враховувати, що мінімальна заробітна платня в Україні встановлена на рівні 6000 грн, то об’єктивно ці суми видаються не надто достатніми.

Відтак, питання “Як ви оцінюєте достатність/недостатність ваших доходів” мало на меті виявити суб’єктивну оцінку респондентами власних доходів, і цей показник ми умовно назвали “суб’єктивний фінансовий стан” (СФС). За результатами цього питання переважна більшість респондентів (52.97%) вважає свої доходи частіше достатніми, ніж недостатніми, 18.81% вважають їх майже достатніми, 16.34% – навіть більш, ніж достатніми. І лише 11.88% (24 респонденти) вважають свої доходи недостатніми. При цьому, основну частину доходів респондентів складає допомога батьків. 67.32% респондентів назвали їх основним джерелом свої доходів, 13.32% – вважають стипендію основним доходом, 5.44% – мають постійне місце роботи,

This has allowed defining the levels manifesting economic attitudes: high level ranges from 119 – 84 points (15.84%), medium level – 83 – 66 points (70.30%), low level – 65 – 17 points (13.86%). A high level of economic attitudes is conveyed by high scores upon all questions and characterized by active economic orientation, a positive attitude towards economic issues, financial optimism, confidence in economic institutions, endeavors to achieve economic well-being.

The factor of “economic orientation activity” (F1) encompasses the questions which touch upon a person’s endeavors to be in the loop of economic and financial life in a country, be interested in prices and price setting, be financially aware, compare the prices, brands, shops and chose the most relevant ones. The questions make it possible to identify the level of the search activity of the subject as a buyer, consumer of financial services. Such an activity is obviously maintained by high self-esteem of financial literacy and value of one’s economic achievements. In the study sample, the mean of this factor is 17.90 ± 3.58 (M \pm SD). Consequently, by identifying the levels of manifestation of this factor, the values have distributed as follows: high level: 28 – 22 points, medium level – 21 – 14 points, low level – 13 – 4 points. According to the results of the research a high level of orientation activity is peculiar to 15.34% of respondents, medium level – 73.27% and low – for 11.39% of respondents.

The factor of “economic planning and financial optimism” (F2) expresses a person’s attitude towards predicting own financial situation and economic perspectives, maintains attitudes towards savings and relations with money. The question “whether other people treat me as financially aware” maintains the reflection of personal knowledge and skills in the financial realm. In the sample “students”, the mean of this factor is 24.59 ± 3.75 (M \pm SD). This has allowed identifying the level of optimism manifestations in the financial area and economic planning: high level – 35 – 29 points – is peculiar to 13.86% of respondents, medium level – 28 – 21 points – 74.26%, low level – 20 – 5 points – 11.88 % of respondents.

The separation of factor “trust/distrust in economic institutions” (F3) within the system

а 4.95% – основним доходом вважають нерегулярні заробітки (одноразових заробітків, грошових виплат за фріланс тощо). П’ятеро респондентів зазначили відсутність доходів, а один зазначив, що живе за рахунок накопичень, зроблених під час роботи в літній період. При цьому, 38.61% опитаних зазначили, що мають додатковий дохід у вигляді постійної роботи, тимчасових заробітків, нерегулярних грошових виплат тощо. Такі короткі відомості про об’єктивні та суб’єктивні показники фінансового становища опитаних студентів дали нам змогу здійснити порівняльний аналіз ставлення до економічної сфери життя.

За результатами опитувальника експрес-діагностики економічних атитюдів (ЕА) визначено, що середнє значення економічних атитюдів знаходиться в межах 74.614 ± 8.92 (M \pm SD). Це дало змогу визначити рівні вияву економічних атитюдів: високий рівень знаходиться в межах 119 – 84 балів (15.84%), середній рівень – 83 – 66 балів (70.30%), низький рівень – 65 – 17 балів (13.86%). Високий рівень економічних атитюдів виявляється високими балами за усіма питаннями і характеризується активним орієнтуванням в економіці, позитивним ставленням до економічних питань, фінансовим оптимізмом, довірою до економічних інститутів наявністю прагнень досягнути економічного благополуччя.

Фактор “орієнтувальної активності в економіці” (Ф1) об’єднує у собі питання, які стосуються намагання людини бути у курсі подій економічного і фінансового життя в країні, цікавитись цінами та ціноутворенням, бути фінансово обізнаним, порівнювати ціни, бренди, магазини та обирати найбільш відповідні. Ці питання дозволяють виявити рівень пошукової активності суб’єкта як покупця, як споживача фінансових послуг. Така активність, вочевидь, підтримується високою самооцінкою фінансової грамотності і цінністю власних економічних досягнень. У досліджуваній вибірці середнє значення цього фактора 17.90 ± 3.58 (M \pm SD). Відтак, при визначенні рівнів вияву цього фактора значення розподілились таким чином: високий рівень: 28 – 22 бали, середній рівень – 21 – 14 балів, низький рівень – 13 – 4 балів. За результатами

of economic attitudes is caused by the need to take into account the opposition of trust in the banking sector and entrepreneurship, on the one hand, to dissatisfaction with one's consumer opportunities, a lack of desire and willingness to invest money, on the other hand. According to the concept of the survey's developers (Deineka & Zabelina, 2018), the subjects are satisfied with their consumer opportunities and, at the same time, they have positive investment and entrepreneurial attitudes. They are manifested in the negative answers to the question "only a person who knows how to deceive can become a successful entrepreneur" and "I believe that there is no point in making bank deposits because inflation "eats up" all interest" and in affirmative answers to the questions which elucidate investment activity and readiness to risk. The mean upon this factor is 15.09 ± 2.90 ($M \pm SD$). Thus, the high level of the factor "trust / distrust in economic institutions" (28 – 18 points) is peculiar to 16.34% of respondents, medium level (17 – 12 points) – 74.26%, low level (11 – 4 points) – 9.40% of respondents.

The psychological aspects of economic attitudes also consider the aspects of treating people who achieved success in entrepreneurial and financial sectors, which are closely associated with a sense of guilt over one's economic opportunities or achievements (that can become an essential factor of economic success/failure). The attitudes towards competition, active adaptation to market conditions and restrictive economic behavior (associated with attitude "color inside the lines", "blend in") are clarified through the questions gathered within the factor of "socio-economic comparison" (F4). The survey findings upon this factor show 17.05 ± 2.77 ($M \pm SD$). The high level of the manifestation of this factor is peculiar only to 9.9% of respondents (28 – 21 points), medium level – 82.67% (20 – 14 points), low level – 7.43% (13 – 4 points).

Correlation analysis of the indices of economic attitudes and financial situation of the students.

The weightiest practical results of the research are identified through applying correlation analysis, the results of which are represented in table 1.

дослідження виявлено, що високий рівень орієнтувальної активності характерний для 15.34% респондентів, середній – 73.27% і низький – для 11.39% респондентів.

Фактор "економічного планування і фінансового оптимізму" (Ф2) виявляє ставлення людини до прогнозування власного фінансового становища та економічних перспектив, актуалізує ставлення до накопичень і поведінки з грошима. Питання про те, "чи вважають інші люди мене фінансово грамотним" актуалізує рефлексію власних знань і умінь у фінансовій сфері. У вибірці "студентська молодь" середнє значення цього фактора становить 24.59 ± 3.75 ($M \pm SD$). Це дало змогу визначити рівні вияву оптимізму у фінансовій сфері та економічному плануванні: високий рівень – 35 – 29 балів – характерний для 13.86% респондентів, середній рівень – 28 – 21 бал – 74.26%, низький рівень – 20 – 5 балів – 11.88 % респондентів.

Виокремлення фактору "довіри/недовіри економічним інститутам" (Ф3) у системі економічних атитюдів зумовлено необхідністю врахування протиставлення довіри до банківської сфери і підприємництва, з одного боку, і незадоволеності власними споживчими можливостями, відсутністю бажання і готовності вкладати гроші, з іншого боку. Відповідно до концепції розробників опитувальника (Деїнека, Забеліна, 2018), суб'єкти, задоволені своїми споживчими можливостями, водночас мають позитивні інвестиційні та підприємницькі установки. Вони виявляються через заперечні відповіді на питання "успішним підприємцем може стати лише людина, здатна обманювати" і "я вважаю, що робити банківські вклади не має змісту, оскільки усі відсотки "з'їдає" інфляція"; та через позитивні відповіді на питання, які виявляють інвестиційну активність і готовність до ризику. Середнє значення за цим фактором становить 15.09 ± 2.90 ($M \pm SD$). Таким чином, високий рівень фактору "довіри/недовіри економічним інститутам" (28 – 18 балів) притаманний 16.34% респондентів, середній рівень (17 – 12 балів) – 74.26%, низький рівень (11 – 4 бали) – 9.40% респондентів.

Психологічні аспекти економічних атитюдів враховують також і аспекти ставлення до

One can observe a lack of the correlation coherence between the actual level of revenues and expenditures of the respondents (OFS) and subjective evaluation of it (SFS) as to be sufficient/insufficient ($r = .063$). This means that an attitude towards the level of one's financial situation in this sample doesn't depend on the actual amount of money that the respondents spend for their own needs.

However, there is a close, positive and statistically significant correlation between respondents' subjective assessment of revenues and the overall index of economic attitudes ($r = .310$; $p \leq .001$). This suggests the better and higher a person evaluates his financial situation, the most positive attitudes he has towards economic issues in his life. The above also proved by O. Chykhantsova, who detected a close correlation relationship between the satisfaction with a financial situation and the level of life satisfaction on the whole (Chykhantsova, 2020). It stands to reason that individual factors of the general economic attitudes show correlation relationships with SFS as well; moreover, this relationship is the most significant between SFS and F1 ($r = .228$; $p \leq .01$) and SFS and F2 ($r = .219$; $p \leq .01$); it is lesser between SFS and F3 ($r = .166$; $p \leq .05$) and F4 ($r = .163$; $p \leq .05$). At the same time, there is a tendency that the actual financial situation (an amount of money) conveyed in the index "objective financial situation" (OFS) doesn't influence these

людей, які досягнули успіху у підприємницькій та фінансовій сферах, що тісно пов'язані з почуттям провини за власні економічні можливості чи досягнення (що може стати істотним чинником економічного успіху/неуспіху). Установки стосовно конкуренції, активної адаптації до ринкових умов та на обмежувальну економічну поведінку (пов'язану з установкою "не виділяться", "бути як всі") виявляються за допомогою питань, зібраних у факторі "соціально-економічне порівняння" (Ф4). Результати опитування за цим фактором продемонстрували середнє значення 17.05 ± 2.77 ($M \pm SD$). Високий рівень вияву даного фактору притаманний лише 9.9% респондентів (28 – 21 бал), середній рівень – 82.67% (20 – 14 балів), низький рівень – 7.43% (13 – 4 бали).

Кореляційний аналіз показників економічних атитюдів та фінансового стану студентів.

Найбільш вагомі практичні результати здійсненого дослідження виявлено за допомогою кореляційного аналізу, результати якого представлені у таблиці 1.

Ми спостерігаємо відсутність кореляційного зв'язку між реальним рівнем доходів та витрат респондентів (ОФС), та його суб'єктивним оцінюванням (СФС) як достатнього/недостатнього ($r = .063$). Це означає, що ставлення до рівня власного матеріального статку у даній вибірці не залежить від реальної кількості грошей, які витрачають респонденти на власні потреби.

Натомість простежуємо тісний позитивний статистично значущий кореляційний

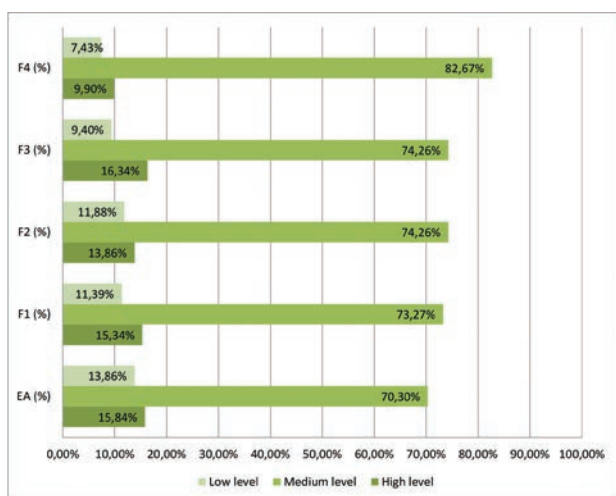

Fig. 1. Correlation of the levels manifesting economic attitudes and their individual factors

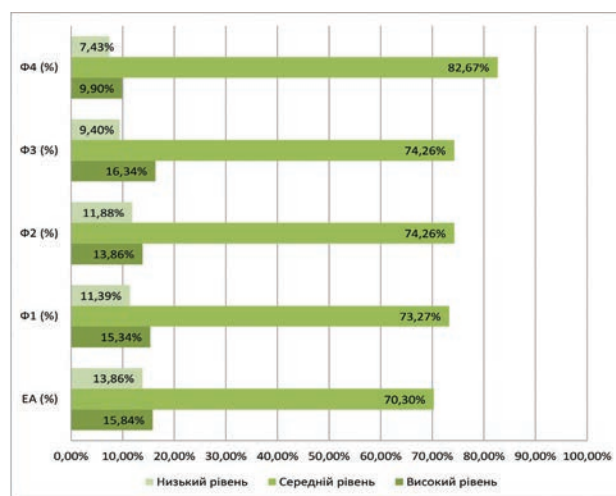

Рис 1. Співвідношення рівнів вияву економічних атитюдів та їх окремих факторів

attitudes ($r = .107$). As the research findings (Ma Feng at al., 2020) showed, the results can be partially explained by the fact that a subjective attitude of Ukrainian students towards their lives is based on such concepts as “hardiness” and “optimism”, which are associated in Ukrainian mentality with resistance to obstacle crossing and faith in a better future.

There are mutual positive correlations almost between all factors of economic attitudes. F1 positively correlates with F2 ($r = .405$) and F4 ($r = .247$; $p \leq .001$) that allows assuming a young person’s striving to be aware of events of the economic life in the country, price setting, interest in understanding the mechanisms of advertising and marketing influences the success of prediction of one’s financial situation and economic prospects. A lack of statistically significant correlations between F1 and F3 ($r = .102$) stresses that economic insights do not always contribute to the emergence of trust in economic institutions.

Discussion

Moreover, the positive correlation between F2 and F4 ($r = .294$) allows highlighting a substantial impact of “other, others” on

зв’язок між суб’єктивною оцінкою власних доходів та загальним показником економічних атитюдів респондентів ($r = .310$; $p \leq .001$). Це свідчить про те, що, чим краще і вище оцінює особистість власний фінансовий стан, тим більш позитивні атитюди вона має стосовно економічних питань власного життя. Це підтверджується і дослідженнями О. Чиханцової, яка виявила тісний кореляційний зв’язок між задоволеністю фінансовим станом та рівнем задоволення життям загалом (Chykhantsova, 2020). Цілком очікувано окремі фактори загальних економічних атитюдів також виявляють кореляційні зв’язки з СФС, причому найбільш значимий цей зв’язок між СФС і Ф1 ($r = .228$; $p \leq .01$) та СФС і Ф2 ($r = .219$; $p \leq .01$); дещо менший між СФС і Ф3 ($r = .166$; $p \leq .05$) та Ф4 ($r = .163$; $p \leq .05$). Водночас спостерігаємо тенденцію, що реальний матеріальний стан (кількість грошей), об’єднаний у показнику “об’єктивний фінансовий стан” (ОФС) на ці ставлення не впливає ($r = .107$). Частково ці результати можуть бути пояснені тим, що, як продемонстрували результати дослідження (MaFengта ін., 2020), в основі суб’єктивного ставлення до власного життя українських студентів лежать такі концепти, як “життєстійкість” та “оптимізм”, пов’язані в ментальності українця зі стійкістю до подолання перешкод та вірою у краще.

Table 1. Correlation matrix of the indices of a financial situation and economic attitudes

Таблиця 1. Кореляційна матриця показників фінансового стану та економічних атитюдів

Factors Фактор	OFS ОФС	SFS СФС	EA ЕА	F1 Ф1	F2 Ф2	F3 Ф3	F4 Ф4
OFS ОФС		.063	.107	.107	.113	.107	.034
SFS СФС			.310***	.228**	.219**	.166*	.163*
EA ЕА				.710***	.774***	.490***	.550***
F1 Ф1					.405***	.102	.247***
F2 Ф2						.209**	.294***
F3 Ф3							.190*
F4 Ф4							

Notes: * – statistically significant at $p \leq .05$. ** – statistically significant at $p \leq .01$. *** – statistically significant at $p \leq .001$.

Примітка: * – статистично значущий при $p \leq .05$. ** – статистично значущий при $p \leq .01$. *** – статистично значущий при $p \leq .001$.

predicting economic prospects of young people. It is outlined the image of “a successful man” through the prism of the significance of financial status, economic ambitions, a value of independent economic achievements. To confirm the results of correlation analysis, the authors have used qualitative analysis of statistical data. The authors have considered the distribution of students’ answers to the questions about the sight of respect to people who independently succeeded in life. Thus, 87.7% of respondents maximally assessed the manifestation of their respect and fascination with people who achieved economic success under their own steam by complementing their answers with theses like: “from time to time, I read the publications by Bill Gates, Steve Jobs, Elon Musk”; “the life and career journey of prominent figures is a pattern for my economic strategies” etc. One can regard the above findings, on the one hand, as a motivation strategy including a value-based commitment to professional success, career progress, creative fulfillment, independent achievement and, on the other hand, as such which reflect a psychological type of ambitious young people who seek to reach a high financial status in the future, are optimistic about success, but don’t have the relevant knowledge and financial tools, except saving money. The assumption is proved by the following empirical fact: 66.5% of respondents answered in the affirmative (20.2% responded “more likely yes than no”) that every person, regardless of his income level, should regularly save up for the future. One can interpret the creation of the so-called “rainy day fund” and thus economic behavior strategy as an echo of the archetype (collective) consciousness of the Ukrainian mentality since there were many “rainy days” in the national history.

The authors have put a special focus on the low correlation relationship between F2 and F3 ($r = .209$) that can render immature, somewhat infantile, a contradictory attitude of young people to economic realities. By relying on qualitative analysis of statistical data, the authors state the following: most of the students are convinced that the level of their revenue will increase in the short term (59.1% answered “yes”; 23.2% answered “more likely yes than no”); students are ready

Взаємні позитивні кореляції майже між усіма факторами економічних атитюдів. Ф1 позитивно корелює з Ф2 ($r = .405$) і Ф4 ($r = .247; p \leq .001$), а це дозволяє припустити, що прагнення молоді людини бути обізнаною щодо подій економічного життя в країні, ціноутворення, інтерес до розуміння механізмів реклами і маркетингу впливає на успіх прогнозування власного фінансового становища та економічних перспектив. Відсутність статистично значимих кореляцій між Ф1 та Ф3 ($r = .102$) вказує на те, що не завжди орієнтування в економіці сприяє виникненню довіри до економічних інститутів.

Дискусія

Окрім цього, позитивна кореляція Ф2 з Ф4 ($r = .294$) дозволяє говорити про вагомий вплив “іншого, інших” на прогнозування власних економічних перспектив молоді. Увиражається образ “успішної людини” крізь призму значимості фінансового статусу, економічних амбіцій, цінності самостійних економічних досягнень. Для підтвердження результатів кореляційного аналізу скористаємось якісним аналізом статистичних даних. До уваги взято розподіл відповідей студентів на питання про вияв поваги до тих людей, які в своєму житті всього досягнули самостійно. Так, 87.7% респондентів максимально оцінили вияв своєї поваги і захоплення людьми, які самотужки досягнули економічного успіху, доповнюючи свої відповіді тезами на кшталт: “час від часу перечитую публікації Білла Гейтса, Стіва Джобса, Ілона Маска”; “життєвий і професійний шлях авторитетних людей є для мене взірцем власної економічної стратегії” тощо. Означені результати можемо розглядати, з однієї сторони, як мотиваційну стратегію з ціннісною орієнтацією на успіх в професійній сфері, кар’єрному рості, творчій реалізації, самостійному здобутку, а з іншої – як такі, що відображають психологічний тип амбіційної молоді, яка прагне здобути високий фінансовий статус у майбутньому, оптимістично налаштована з вірою в успіх, проте не володіє знаннями і фінансовими інструментами, як окрім заощаджувати кошти. Підтверджує наше припущення наступний емпіричний факт: 66.5% респондентів дали стверджувальну відповідь (20.2% відповіли “скоріше так, чим ні”) про те, що кожна людина, незалежно від свого рівня доходу, повинна регулярно робити заощадження на майбутнє. Створення такої собі “фінансової подушки безпеки”, а відтак – економічної стратегії поведінки, можемо

to display an economic activity, and even risk, invest in different economic projects (42.9% % answered “yes”; 17.7% answered “yes and no”); at the same time, young people hardly trust economic institutions (45,4% answered “no”; 25.1% answered “yes and no”). The authors lean toward the idea that the above empirical facts reflect a certain perplexity, confusion of young people under the volatile conditions of both national and economic globalization processes; thus, they can't clearly perceive and outline the strategies of their economic success.

Conclusions

The general level of economic attitudes in the study sample is defined to be above-average that confirms a sufficient level of the economic optimism of Ukrainian students under modern economic realities.

The research considers close correlation relationships between the factor of “economic orientation activity” and the factors of “economic planning and financial optimism” and “socio-economic comparison” as students’ potential readiness and interest in economic knowledge, learning economic literacy. The authors have also drawn attention to a particular hierarchy of the correlation relationship between a subjective financial situation and presented factors of economic attitudes – the factors of economic orientation activity and economic optimism are most closely associated with the subjective economic situation.

It has been found out that students’ evaluation of their financial status as sufficient/insufficient does not depend on actual cash security but closely correlates with economic attitudes. This fact shows that not an amount of money, but the very subjective assessment of their amount as sufficient/ insufficient plays a key role regarding economic issues. Therefore, financial optimism turns to be a significant factor in the economic attitudes of young people. Statistically significant positive correlation, which has been established due to the analysis of empirical data, between the subjective financial situation of students and their economic attitudes allows discussing economic attitudes as a component of the collective (group) consciousness of young people.

розцінювати як певне відлуння архетипової (колективної) свідомості у ментальності українців, адже “чорних днів” в історії народу було достатньо.

Окремо зауважимо низький кореляційний зв'язок між Ф2 і Ф3 ($r = .209$), що може відображати незріле, певною мірою інфантильне, суперечливе ставлення молоді до економічних реалій. Опираючись на якісний аналіз статистичних даних, можемо констатувати: більшість студентів переконані, що рівень їхнього доходу найближчим часом зростає (59.1% – відповіли “так”; 23.2% – відповіли “скоріше так чим ні”); студенти готові проявляти економічну активність, навіть ризикувати, інвестувати кошти у різні економічні проекти (42.9% – відповіли “так”; 17.7% – відповіли “і так, і ні”); водночас молодь не зовсім довіряє економічним інститутам (45.4% – відповіли “ні”; 25.1% – відповіли “і так, і ні”). Схиляємось до думки, що окреслені емпіричні факти відображають певну розгубленість, спантеличеність молоді у нестабільному полі як національних, так і глобалізаційних економічних процесів, а відтак – нездатну чітко усвідомлювати та окреслювати стратегії власного успіху в економічній сфері.

Висновки

Загальний рівень економічних атитюдів у дослідженій вибірці визначено як вищий середнього, що у сучасних економічних реаліях свідчить про достатній рівень економічного оптимізму українських студентів.

Тісні кореляційні зв'язки між фактором “орієнтувальної активності в економіці” та факторами “економічного планування та фінансового оптимізму” та “соціально-економічного порівняння” розглядаємо як потенційну готовність і запит студентів до знань економічного спрямування, навчанню фінансовій грамотності. Також звертаємо увагу на певну ієрархічність кореляційного зв'язку між суб'єктивним фінансовим становищем і представленими факторами економічних атитюдів – найбільш тісно пов'язані з суб'єктивним економічним станом фактори орієнтувальної активності в економіці та економічного оптимізму.

Виявлено, що оцінювання студентами власного фінансового стану, як достатнього/ недостатнього, не залежить від реального грошового забезпечення, але тісно корелює з економічними атитюдами. Це свідчить про те, що провідну роль у ставленні до економічних питань відіграє не кількість грошей, а саме суб'єктивне оцінювання їх кількості як

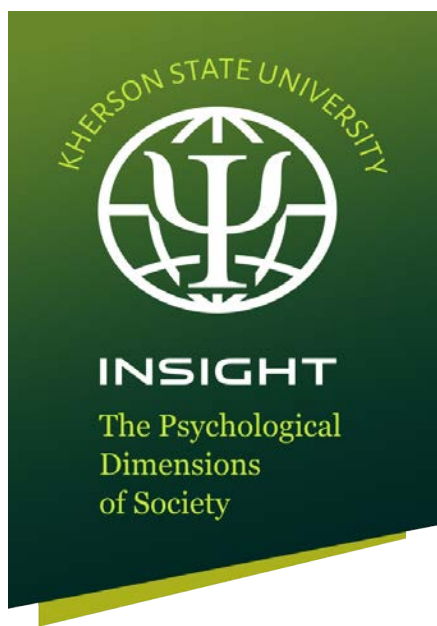
References

- Balakirieva, O. M. (2002). Transformation of value orientations in Ukrainian society. *Ukrainian society*, 2, 21-32. <https://doi.org/10.15407/socium2007.02.007>
- Chykhantsova, O. A. (2020). A person's quality of life and features of its measurement. *Insight: the psychological dimensions of society*, 4, 11-28. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-4-1
- Conner, M., & Sparks, P. (2002). Ambivalence and attitudes. *European Review of Social Psychology*, 12, 37-70. DOI: 10.1080/14792772143000012
- Deineka, O. S., Zabelina, E. V. (2018). Results of development of a scale multifactor questionnaire for express diagnostics of economic attitudes. *Psychological research*, 1(58), 9.
- Denegri, C., Sepúlveda, J., & Godoy, B. (2011). Attitudes towards the purchase and consumption of pedagogy students and practicing teachers in Chile. *Psicología desde el Caribe*, 28 (1), 1-23.
- Doronina, O. A. & Somyk, O. M. (2020). Regulation of economic activity taking into account the value component of youth behavior. *Efficient Economy*, 4. DOI: 10.32702 / 2307-2105-2020.4.23
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (2007). The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, 25(5), 582-602. DOI: 10.1521/soco.2007.25.5.582
- Furnham, A. (1996). Attitudinal correlates and demographic predictors of monetary beliefs and behaviours. *Journal of Organizational Behavior*, 17(4), 375-388. DOI: 10.1002/(sici)1099-1379(199607)17:4
- Gusak, N. E. (2012). Economic activity of youth. Youth in the conditions of formation of independent Ukraine (1991-2011). In S. Yu. Aksonova, O. L. Anufrieva, O. V. Belishev, E. I. Borodin, V. A. Golovenko, N. E. Gusak et al (Eds.). *Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine on the situation of youth in Ukraine*. K.: VAITE, 77-108.
- Huskinson, T. L. H., & Haddock, G. (2006). Individual differences in attitude structure and the accessibility of the affective and cognitive components of attitude. *Social Cognition*, 24, 453-468. DOI: 10.1521/soco.2006.24.4.453
- Kirchmaier, I., Prüfer, P., & Trautmann, S. T. (2018). Religion, moral attitudes and economic behavior. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 148, 282-300, DOI: 10.1016/j.jebo.2018.02.022.
- Levkovskaya, N. (2006). Dynamics of value orientations of youth. *Political Management*, 1, 85-93.
- Lönnqvist, J.-E., & Kivikangas, M. (2019). Economic Attitudes, Social Attitudes and Their Psychological Underpinnings – A Study of the Finnish Political Elite. *Frontiers in Psychology*, 9 (10), 602. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.00602
- достатньої/недостатньої. Таким чином, фінансовий оптимізм виявляється значимим фактором економічних атиюдів молоді. Виявлений у результаті аналізу емпіричних даних статистично значимий позитивний кореляційний зв'язок між суб'єктивним фінансовим станом студентів та їх економічними атиюдями, дозволяє розглядати економічні атиюди як складову колективної (групової) економічної свідомості молоді.

Список використаних джерел

- Rokeach M. (1986). The Nature of Attitudes. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Ed. D. L. Sills. Crowell.
- Савка М. Аналіз теоретичних підходів до розуміння поняття “установка” в психологічній науці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 1. 2009. С. 1-13.
- Eagly A. H., Chaiken S. (2007). The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, №. 25(5), P. 582-602. DOI: 10.1521/soco.2007.25.5.582
- Smith M.B. (1986). Attitude Change. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Ed. D. L. Sills. Crowell. DOI: 10.1146/annurev.psych.48.1.609
- Huskinson T. L. H., Haddock G. (2006). Individual differences in attitude structure and the accessibility of the affective and cognitive components of attitude. *Social Cognition*, Vol. 24, P. 453-468. DOI: 10.1521/soco.2006.24.4.453
- Conner M., Sparks P. (2002). Ambivalence and attitudes. *European Review of Social Psychology*, Vol. 12, P. 37-70. DOI: 10.1080/14792772143000012
- Гусак Н.Є. Економічна активність молоді. *Молодь в умовах становлення незалежної України (1991-2011 року)*. С.Ю. Аксьонова, О.Л. Ануфрієва, О.В. Белишев, Є.І. Бородин, В.А. Головенько, Н.Є. Гусак, та ін. Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. К.: ВАІТЕ, 2012. С. 77-108.
- Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді. *Політичний менеджмент*, № 1, 2006, С. 85-93
- Балакірева О. М. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві. *Український соціум*. 2002. № 2. С. 21-32. <https://doi.org/10.15407/socium2007.02.007>
- Дороніна О.А., Сомик О. М. Регулювання економічної активності з урахуванням ціннісної складової поведінки молоді. *Ефективна економіка*, № 4. 2020. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.23
- Denegri C., Sepúlveda J., & Godoy B. (2011). Actitudes hacia la compra y el consumo de estudiantes de

- Ma, F., Shevchenko, R. P., & Karhina, N. V. (2020). Student youth representation of psychological well-being: results of content analysis of works. *Insight: the psychological dimensions of society*, 3, 44-55. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-3
- Morris, A. (2006). Handbook of Contemporary Behavioral Economics. Foundations and Developments. Routledge Handbooks Online. DOI:10.4324/9781315703879
- Rokeach, M. (1986). The Nature of Attitudes. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Ed. D. L. Sills. Crowell.
- Savka, M. (2009). Analysis of theoretical approaches to understanding the concept of "Attitude" in psychological science. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 1, 1-13.
- Smith, M., B. (1986). Attitude Change. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Ed. D. L. Sills. Crowell. DOI: 10.1146/annurev.psych.48.1.609
- Soper, J. C., & Walstad, W. B. (1988). Economic Attitudes of High School Students: New Norms for the Survey on Economic Attitudes. *Theory and research in social education*, 16 (4), 295-312. DOI: 10.1080/00933104.1988.10505572
- Von Stumm S., Fenton O'Creevy M., & Furnham A. (2013). Financial capability, money attitudes and socioeconomic status: Risks for experiencing adverse financial events. *Personality and Individual Differences*, 54(3), 344-349. DOI: 10.1016/j.paid.2012.09.019
- Yahaya, R., Zainol, Z., Abidin, J. H. O. Z., & Ismail, R. (2019). The Effect of Financial Knowledge and Financial Attitudes on Financial Behavior among University Students. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(8), 22-32. DOI: 10.6007/IJARBS/v9-i8/6205
- pedagogía y profesores en ejercicio en Chile [Attitudes towards the purchase and consumption of pedagogy students and practicing teachers in Chile]. *Psicología desde el Caribe*, № 28 (1), P. 1-23.
- Soper J. C., Walstad W. B. (1988). Economic Attitudes of High School Students: New Norms for the Survey on Economic Attitudes. *Theory and research in social education*. Volume 16 (4), P. 295-312. DOI: 10.1080/00933104.1988.10505572
- Yahaya R., Zainol Z., Abidin J. H. O. Z., & Ismail R. (2019). The Effect of Financial Knowledge and Financial Attitudes on Financial Behavior among University Students. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, № 9(8), P. 22-32. DOI: 10.6007/IJARBS/v9-i8/6205
- Furnham A. (1996). Attitudinal correlates and demographic predictors of monetary beliefs and behaviours. *Journal of Organizational Behavior*, № 17(4), P. 375-388. DOI: 10.1002/(sici)1099-1379(199607)17:4
- Lönnqvist J.-E. & Kivikangas M. (2019). Economic Attitudes, Social Attitudes and Their Psychological Underpinnings – A Study of the Finnish Political Elite. *Frontiers in Psychology*, № 9 (10), 602 p. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.00602
- Von Stumm S., Fenton O'Creevy M., Furnham A. (2013). Financial capability, money attitudes and socioeconomic status: Risks for experiencing adverse financial events. *Personality and Individual Differences*, 2013, № 54(3), P. 344-349. DOI: 10.1016/j.paid.2012.09.019
- Morris A. (2006). Handbook of Contemporary Behavioral Economics. Foundations and Developments. Routledge Handbooks Online. DOI:10.4324/9781315703879
- Kirchmaier I., Prüfer, P. Trautmann, S. T. (2018). Religion, moral attitudes and economic behavior. *Journal of Economic Behavior & Organization*, № 148, P. 282-300, DOI: 10.1016/j.jebo.2018.02.022.
- Дейнека О.С., Забелина Е.В. Результаты разработки шкального многофакторного опросника для экспресс-диагностики экономических аттитюдов. *Психологические исследования*. 2018. Т. 11, № 58. С. 9.
- Chykhantsova O. A. (2020). A person's quality of life and features of its measurement. *Insight: the psychological dimensions of society*, № 4, P. 11-28. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-4-1
- Ma F., Shevchenko R. P., & Karhina N. V. (2020). Student youth representation of psychological well-being: results of content analysis of works. *Insight: the psychological dimensions of society*, № 3, P. 44-55. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-3

Медична психологія

Medical psychology

Link article (Style APA): Hudimova A. Kh. (2021). Psychological well-being and social media users' behavioral online patterns in everyday life and during COVID-19 pandemic. *Insight: the psychological dimensions of society*, 5, 133-147. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-9

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Hudimova A. Kh. Psychological well-being and social media users' behavioral online patterns in everyday life and during COVID-19 pandemic. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2021, 5, 133-147. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-9

UDC 159.9.019.4:316.472.4

Psychological well-being and social media users' behavioral online patterns in everyday life and during COVID-19 pandemic

Психологічне благополуччя та патерни онлайн-поведінки користувачів соціальних мереж у повсякденності та під час пандемії COVID-19

Received: March 15, 2021

Accepted: May 25, 2021

Hudimova Alisar Khaliedivna
PhD Candidate in Psychology of
Department Practical and Clinical Psychology
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukraine
alisar.hudimova@onu.edu.ua
ORCID 0000-0001-9996-0674

Гудімова Алісар Халедівна
аспірантка кафедри практичної
та клінічної психології
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, Україна
alisar.hudimova@onu.edu.ua
ORCID 0000-0001-9996-0674

Abstract

Social media is an integral part of everyone's life, meeting the needs of belonging and relaxation. During the progression of the COVID-19 pandemic, the need for socialization increases, as a result of which the degree of user involvement increases. **The purpose of the research** was to theoretically substantiate the results of an empirical study of the relationship between the social media use and the psychological well-being of users (N = 516) in everyday life and during a global pandemic. **Methods:** standardized valid psychodiagnostic methods, author's questionnaire, correlation and factor analyzes. **Results:** The research allowed to establish the following individual characteristics of the behavior of young users in social media in different life circumstances. One of the research hypotheses was the assumption that by limiting the ability to communicate and meet with friends

Анотація

Соціальні мережі є невід'ємною складовою життя кожної людини, забезпечуючи задоволення потреб у приналежності та релаксації. У період прогресування пандемії COVID-19 необхідність у соціалізації зростає, внаслідок чого підвищується ступінь залученості користувачів. **Мета:** теоретично обґрунтувати отримані результати емпіричного дослідження зв'язку типу використання соцмереж з психологічним благополуччям користувачів (N = 516) у звичайному житті та в умовах всесвітньої пандемії. **Методи:** стандартизовані валідні психодіагностичні методики, авторська анкета, кореляційний та факторний аналізи. **Результати:** Проведене дослідження дозволило встановити наступні індивідуальні особливості поведінки юних користувачів у соціальних мережах у різних життєвих обставинах. Однією з дослідницьких гіпотез було

and relatives during self-isolation, the share of virtual communication will increase. During quarantine, young people, as in everyday life, prefer to watch a variety of videos and read posts, i.e. passive use, rather than communication. Spending time on various social media applications is a kind of coping strategy, which becomes a trigger for the formation of social media disorder. Due to the uncontrolled social media use during the period of self-isolation, young people face changes in sleep, mostly dysomnia. Excessive involvement in the social media increases during quarantine, leading to insomnia. Paired correlation coefficients of the subjects' complaints about "Negative changes in sleep" have 16 highly reliable relationships in the range from $r = .156$ to $r = .444$ or $\rho \leq .015 - .0000$. **Conclusions:** The lack of hygienic and controlled spending time on social media in everyday life and during self-isolation provokes an exacerbation of anxiety, apathy, depressed mood and a sense of isolation from society. The desire of young people to endure forced isolation without negative experiences leads to excessive online involvement.

Key words: psychological well-being, passive use of social media, social media disorder, COVID-19, behavioral patterns, mental health, isolation.

Introduction

The relevance of the research is due to the development of modern technologies, including gadgets, thanks to which people are constantly online. As a result, the share of virtual communication in the total amount of social interactions of the individual is growing.

This issue has not been studied sufficiently in both domestic and foreign works of scientists. The situation is constantly changing, so its assessment is always relevant.

As a result of the analysis of the scientific literature, it was found that external factors (distance of interlocutors, asymmetry of contact, etc.) tend to mask the psychological characteristics of the social media users, as well as to compensate for communication barriers. The most active users are the younger generation aged 15 to 28 years. There are enough studies that reveal the negative consequences of virtual communication, such as Internet addiction, autism, gambling, and inadequate effects in the process of social perception. Several studies demonstrate the negative association between using Facebook and psychological

припущення, що через обмеження можливості спілкуватися та зустрічатися з друзями та близькими у період самоізоляції, збільшиться частка віртуальної комунікації. За час карантину юнаки, як і в звичайному житті, віддають перевагу перегляду різноманітних відео-роликів та читанню постів, тобто пасивному використанню, ніж спілкуванню. Проведення часу за різними додатками соцмереж є своєрідною копінг-стратегією, що стає тригером формування соціально-мережевого розладу. Внаслідок неконтрольованого використання соцмереж в період самоізоляції юнаки наражаються на зміни сну, переважно дисомнію. Під час карантину надмірна залученість у соцмережі збільшується, призводячи до безсоння. Парні коефіцієнти кореляції скарг досліджуваних на "Негативні зміни сну" мають 16 високо достовірних зв'язків у діапазоні від $r = .156$ до $r = .444$ або $\rho \leq .015 - .0000$. **Висновки:** Відсутність гігієнічного та контрольованого проведення часу у соцмережах у звичайному житті та під час самоізоляції провокує загострення тривоги, апатії, пригніченого настрою та відчуття відірваності від соціуму. Прагнення юнаків перенести вимушену ізоляцію без негативних переживань призводить до надмірної онлайн-залученості.

Ключові слова: психологічне благополуччя, пасивне використання соцмереж, соцмережевий розлад, психічне здоров'я, ізоляція.

Вступ

Актуальність дослідження зумовлена розвитком сучасних технологій, зокрема гаджетів, завдяки яким людина постійно знаходиться онлайн. Внаслідок чого зростає частка віртуальної комунікації у загальному обсязі соціальних взаємодій індивіда.

Дане питання не вивчено в достатньому обсязі як у вітчизняних, так і у зарубіжних працях вчених. Ситуація постійно змінюється, тому її оцінка завжди представляється актуальною.

У результаті проведеного аналізу наукової літератури було встановлено, що зовнішні чинники (віддаленість співрозмовників, несимультанність контакту і т.п.) схильні маскувати психологічні особливості користувачів соціальних мереж, а також компенсувати комунікативні бар'єри. Найбільш активними користувачами є молоде покоління у віці від 15 до 28 років. Існує достатньо досліджень, що відкривають негативні наслідки віртуального

well-being (Shakya & Christakis, 2017; Verduyn et al., 2017). Many researchers have also found negative associations between social media usage and various indicators of mental health, particularly among adolescents and young people. It is known that some young users with self-esteem problems and lack of stable contacts in life, create accounts of fictional people, hide their age, gender, and any other aspect of identity. In this way, they get the opportunity to escape from the “real” society and the opportunity to express themselves in cyberspace, where they can enlist the support of like-minded people. This behavior helps to get rid of loneliness but does not solve the problem.

Social media use among adolescents is associated with fear of missing out, loneliness, hyperactivity, anxiety, and depression (Barry, Sidoti, Briggs, Reiter, and Lindsey, 2017). The concept of “fear of missing out” is new but is spreading rapidly in foreign science due to the growing popularity of social media. This term is used to describe a state of concern that social events occur without the participation of the user. As a result, a person feels the need to constantly monitor what others are doing. This phenomenon is associated with low mood and decreased life satisfaction.

The number of accounts also has a direct impact on the psychological well-being of users. Thus, researchers have found that compared to people who use 0-2 social media platforms, people who use 7-11 platforms are significantly more likely to have increased levels of depression and anxiety symptoms (Primack et al., 2017). Studies show that active young users who spend more than 2 hours on social media are more likely to complain of mental health, including psychological disorders: anxiety and depression (Hugues & Rosamund, 2015). The positive relationship between social media use and psychological well-being is usually explained by social support. While a negative connection combines user behavior that does not help meet acceptance needs and community affiliation. Active use includes any activity on social media that promotes direct exchange with others, such as direct communication. Passive use involves tracking other people's lives without direct involvement, such as scrolling through profiles, images, videos, or updates. Although the results

спілкування, такі як: інтернет адикція, аутизація, гемблінг, неадекватні ефекти в процесі соціальної перцепції. Ряд досліджень демонструє негативний зв'язок використання Facebook з психологічним благополуччям (Shakya & Christakis, 2017; Verduyn et al., 2017). Багато дослідників також встановили негативні асоціації використання соціальних мереж з різними показниками психічного здоров'я, зокрема серед підлітків та молодих людей. Відомо, що деякі юні користувачі з проблемами самооцінки та відсутністю стійких контактів у житті, створюють акаунти вигаданих осіб, приховують власний вік, стать та будь-який інший аспект ідентичності. Таким чином вони отримують можливість втечі від “реального” суспільства та можливість проявляти себе у віртуальному просторі, де можуть заручитися підтримкою однодумців. Така поведінка допомагає позбавитися відчуття самотності, але не вирішує актуальної проблеми.

Використання соціальних мереж серед підлітків пов'язано зі страхом щось упустити (fear of missing out), самотністю, гіперактивністю, тривогою та депресією (Barry, Sidoti, Briggs, Reiter, and Lindsey, 2017). Поняття “страх щось упустити” є новим, але швидко розповсюджується у зарубіжній науці у зв'язку зі збільшенням популярності соціальних мереж. Цей термін використовують для опису стану занепокоєння, що соціальні події відбуваються без участі користувача. Внаслідок чого людина відчуває необхідність постійно слідкувати за тим, що роблять інші. Даний феномен асоціюється з низьким настроєм та зниженням задоволеності життям.

Кількість акаунтів також має безпосередній вплив на психологічне благополуччя користувачів. Отже, дослідниками було встановлено, що порівняно з особами, які використовують 0-2 платформи соціальних мереж, у осіб, які використовують 7-11 платформ, значно більша ймовірність підвищеного рівня депресії та симптомів тривоги (Primack et al., 2017). Дослідження показують: активні юні користувачі, що проводять більше 2-х годин у соцмережах, частіше скаржаться на психічне здоров'я, включаючи психологічні

are based primarily on cross-sectional studies, they indicate that active use is associated with greater psychological well-being and passive use is associated with less (Verduyn et al., 2017). It is likely that people who are more involved in social media feel positive, more supported, and socially connected, which can protect them from increased anxiety and depression. In contrast, taking into account that passive use consists mainly of scrolling and reviewing other people's lives, it can provide a platform for social comparisons and envy, which in turn can put people at increased risk for anxiety and depression (Seabrook et al., 2016).

It is important to study the relationship between online spending and users' psychological well-being during the global COVID-19 pandemic. On the one hand, social media are one of the main and safe means of communication with friends and family, which can be a source of social support. On the other hand, pandemic research has linked the overuse of social media to low levels of psychological well-being. Social media use during a global pandemic has a significant impact on the psychological well-being of people, especially the younger generation. The huge amount of information about COVID-19 that is generated on social media has a significant burden on users and a strong impact on their psychological well-being (Islam et al., 2020). The most common manifestations of decreased psychological well-being are signs of depression (Ivie, et al. 2020), risky behavior (Vannucci, et al., 2020), and self-image disorders (Saiphoo & Vahedi, 2019). The researchers found that increasing feelings of loneliness and isolation involved high levels of anxiety and overuse of social media, which could be a strategy to overcome feelings of loneliness. However, in some cases, this may be a maladaptive strategy that heightens the anxiety of single people in the specific circumstances of a pandemic (Boursier, et al., 2020).

Thus, the study of social media's impact on the psychological well-being of young users before and during the progression of the COVID-19 pandemic is relevant and extremely important.

Hypothesis. Prolonged time spent on social media and type of activity lead to psychological disorders, including sleep disorders, anxiety,

розлади: прояви тривоги та депресії (Hugues & Rosamund, 2015). Позитивний зв'язок між використанням соціальних мереж та психологічним благополуччям, як правило, пояснюється соціальною підтримкою. У той час, як негативний зв'язок поєднує поведінку користувачів, що не допомагає задовольнити потреби у прийнятті та приналежності до спільноти. Активне використання включає будь-яку діяльність у соцмережах, яка сприяє безпосередньому обміну з іншими, наприклад, пряме спілкування. Пасивне використання включає відстеження життя інших людей без безпосереднього залучення, наприклад, прокручування профілів, зображень, відео або оновлень. Незважаючи на те, що результати засновані переважно на дослідженнях поперечного перерізу, вони вказують, що активне використання асоціюється з більшим психологічним благополуччям, а пасивне – з меншим (Verduyn et al., 2017). Цілком ймовірно, що люди, які активніше беруть участь у соціальних мережах, почуваються позитивно, більш підтриманими та соціально зв'язаними, що може захистити їх від підвищення тривоги та депресії. На відміну від цього, враховуючи, що пасивне використання складається в основному з прокрутки та перегляду життя інших людей, це може забезпечити платформу для соціальних порівнянь та заздрості, що, відповідно, може поставити людей у підвищений ризик тривоги та депресії (Seabrook et al., 2016).

Важливим є питання вивчення зв'язку проведення часу онлайн та психологічного благополуччя користувачів під час всесвітньої пандемії COVID-19. З одного боку, соціальні мережі є одним із головних та безпечних засобів спілкування з друзями та родиною, що може стати джерелом соціальної підтримки. З іншого боку, дослідження до пандемії встановили зв'язок між надмірним використанням соціальних мереж та низьким рівнем психологічного благополуччя. Використання соціальних мереж під час всесвітньої пандемії значно впливає на психологічне благополуччя людей, особливо на молоде покоління. Величезна кількість інформації про COVID-19, яка генерується в соціальних мережах, має значне

and depression, in everyday life and during the COVID-19 pandemic.

The purpose is an empirical research of behavioral patterns of social media users and their psychological well-being in everyday life and during the progression of COVID-19.

Methodology

The program of this study consisted of the clinical and psychological method, content analysis, as well as diagnostic techniques. An empirical research of the relationship between changes in mental health due to social media use was conducted in several stages. At the first stage, the research problem was developed, hypotheses were formed, psychodiagnostic tools and research contingent were selected. The second stage involved the collection of empirical data to determine the specifics of social media's impact on the users' psychological state. Respondents were interviewed to learn more about their attitudes toward social media. According to the selected methods, individual features and patterns of users that have a direct impact on the nature of the use of social networking applications and spending time online have been established. At this stage, the results of research work were analyzed and processed using the methods of mathematical statistics according to the consistency of the psychodiagnostic techniques used. The third stage was to establish the features of the users' psychological well-being and the use of social media in conditions of forced self-isolation.

Participants. The research involved young people (N = 516) aged from 15 to 21 years. Representatives of this age group are the most active users of various social networking applications. The average age of the sample was 17 years (M = 17.92, SD = 3.003). The sample size was determined by the number of participants who filled in the questionnaires correctly and completely.

Procedure and instruments. Participants were invited to participate in the research through information on educational sites. The participants were informed that the research would be anonymous and conducted to study the social media's impact on the psychological state of their age group. All participants stated that they understood

навантаження на користувачів та сильний вплив на їх психологічне благополуччя (Islam et al., 2020). Найбільш поширеними проявами зниження психологічного благополуччя є: ознаки депресії (Ivie, et al. 2020), ризикованої поведінки (Vannucci, et al., 2020) та порушення іміджу власного тіла (Saiphoo & Vahedi, 2019). Дослідники встановили, що посилення почуття самотності та ізоляції передбачало високий рівень тривожності та надмірного використання соціальних мереж, що може виступати стратегією подолання почуття самотності. Однак, у деяких випадках це може представляти неадаптивну стратегію, що підсилює тривогу самотніх людей у конкретних обставинах пандемії (Boursier, et al., 2020).

Таким чином, дослідження впливу соцмереж на психологічне благополуччя користувачів юнацького віку до та під час прогресування пандемії COVID-19 є актуальним та вкрай важливим.

Гіпотеза. Тривале перебування у соцмережах та тип активності призводить до психологічних розладів, зокрема порушення сну, тривожності та депресії, у повсякденності та протягом пандемії COVID-19

Мета: емпіричне дослідження поведінкових патернів користувачів соціальних мереж та їх психологічного благополуччя у повсякденності та при прогресуванні COVID-19.

Методологія

Програму даного дослідження склали: клініко-психологічний метод, контент-аналіз, а також діагностичні методики. Емпіричне дослідження взаємозв'язку змін з боку психологічного здоров'я внаслідок використання соціальних мереж проводилось у декілька етапів. На першому етапі було розроблено проблему дослідження, сформувані гіпотези, обрано психодіагностичний інструментарій та контингент дослідження. Другий етап передбачав збір емпіричних даних з метою визначити специфіку впливу соціальних мереж на психологічний стан користувачів. Було проведено інтерв'ю з досліджуваними для більш детального вивчення їх відношення до соціальних мереж. Відповідно до обраних методик були встановлені індивідуальні

the risks and wanted to participate in the research. The test time was unlimited, but the average duration was 30 minutes. The research was conducted in a form convenient for participants, either paper or computer version. During the pandemic, the research was conducted exclusively online.

The research procedure consisted of filling in the questionnaire by the respondents. Each questionnaire was accompanied by instructions indicating aspects of the research: confidentiality, purpose, and time. A specially designed questionnaire was used to collect data on the socio-demographic characteristics of the subjects. FPI - form B, $\alpha = .81$ (Fahrenberg, Hampel & Selg, 2010), Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale, $\alpha = .85$ (WEMWBS) (Tennant et al., 2007), a Questionnaire to determine the severity and type of loneliness, $\alpha = .77$ (Korchagina, 2008); Social Media Disorder Scale (Eijnden, et al., 2016) were used to study the psychological and individual spheres. For the study of 202 participants, a version with 27 statements of the Social Media Disorder Scale was used, the reliability of which is $\alpha = .85$. This indicates the high reliability of the scale. At the stage of studying the peculiarities of the social media use during the quarantine period, 254 participants were interviewed in a short version ($\alpha = .82$). Questionnaires consisted of multiple options, rating scales (eg. Likert scale), and general questions. In addition, to assess the participants' condition due to forced self-isolation during COVID-19 were introduced such issues as: "Increased online communication", "Behavior changes", "Feelings of quarantine", "Frequency of fear associated with coronavirus", "Frequency of social media use for distraction", "Sleep changes". To obtain data on family relationships, to estimate the amount of time spent on social media, a specially designed questionnaire was developed and implemented.

Data analysis

Mathematical analysis of empirical data was performed using statistical software packages IBM SPSS Statistics 23.0.0. This research presents correlation analysis, Student's t-test, Pearson's correlation coefficient (r), factor analysis.

особливості та патерни користувачів, які мають безпосередній вплив на характер користування додатками соцмереж та проведення часу онлайн. На даному етапі були проаналізовані та опрацьовані результати дослідницької роботи за допомогою методів математичної статистики за узгодженістю використаних психодіагностичних інструментів. Третій етап полягав у встановленні особливостей психологічного благополуччя користувачів та використання соціальних мереж в умовах вимушеної самоізоляції.

Учасники

У дослідженні брали участь молоді люди ($N = 516$) у віці від 15 до 21 року. Представники цієї вікової групи є найактивнішими користувачами різних додатків соціальних мереж. Середній вік вибірки становив 17 років ($M = 17.92$, $SD = 3.003$). Обсяг вибірки визначався кількістю учасників, які правильно та повністю заповнили анкети.

Процедура та інструменти

Учасникам було запропоновано взяти участь у дослідженні шляхом інформації на освітніх сайтах. Досліджуваним було надано інформацію про те, що дослідження буде анонімним та проведено для вивчення впливу соціальних мереж на психологічний стан їх вікової групи. Усі учасники зазначили, що розуміють ризики та бажають взяти участь у дослідженні. Час випробування був необмежений, але середній час проходження становив 30 хвилин. Дослідження проводилось у формі зручній для учасників, або паперовій, або комп'ютерній версії. Протягом пандемії дослідження проводилося виключно в онлайн формі.

Процедура дослідження полягала в заповненні анкети респондентами. Кожна анкета супроводжувалась інструкцією із зазначенням аспектів дослідження: конфіденційності, мети та часу. Для збору даних: про соціально-демографічні характеристики досліджуваних був використаний спеціально розроблений опитувальник; FPI – форма B, $\alpha = .81$ (Fahrenberg, Hampel & Selg, 2010), шкала психологічного благополуччя Варвік-Едінбург, $\alpha = .85$ (WEMWBS) (Tennant et al., 2007), опитувальник для визначення тяжкості та типу

Results

The research allowed to establish the psychological characteristics of users depending on the leading activities in social media (Table 1).

The research allows establishing the cause-and-effect relationship between being online and psychological well-being. By changing the patterns of communication, young people also change their own identities and try to solve the dilemma of which "I" is in priority in establishing contact with others: real or virtual (Table 2).

The research aimed to determine how the quality of user interaction with the online environment changes during the COVID-19 pandemic. The purpose was to analyze whether young people become more active in communicating with others on social media, or still prefer passive use.

For more detailed processing of the received data the factor analysis was applied (tab. 3).

Registering on several social media accounts is inextricably linked to the constant feeling of having to check for updates in each of them, the desire to scroll the tape to distract and relax. These patterns of behavior not only increase the time online but also become triggers for the development of the initial manifestations of social media disorder (Fig. 1).

самотності, $\alpha = .77$ (Корчагіна, 2008); шкала соціальної розладу (Eijnden, et al., 2016) були використані для вивчення психологічної та індивідуальної сфер. Для дослідження 202 учасників була застосована версія шкали соціальної розладу з 27 твердженнями, надійність за внутрішньою узгодженістю якої $\alpha = .85$, що свідчить про високу надійність шкали. На етапі дослідження особливостей використання соціальних мереж на період карантину 254 досліджуваних проходили скорочену версію ($\alpha = .82$). Анкети склались із множинних варіантів, шкал оцінок (наприклад, шкала Лайкерта) та закритих питань. Крім того, для оцінки стану досліджуваних внаслідок вимушеної самоізоляції під час COVID-19 були введені такі питання, як: "Збільшення спілкування онлайн", "Зміна поведінки", "Почуття у зв'язку з карантином", "Частота страху, пов'язаного з коронавірусом", "Частота використання соціальних мереж для відволікання уваги", "Зміни сну". Для отримання даних про сімейні стосунки, для оцінки кількості часу, проведеного в соціальних мережах була розроблена та впроваджена спеціально розроблена анкета.

Аналіз даних

Математичний аналіз емпіричних даних здійснювався за допомогою статистичних програмних пакетів IBM SPSS Statistics 23.0.0.

Table 1. Comparative table of leading activities in social media

Таблиця 1. Порівняльна таблиця провідної діяльності у соціальних мережах

Indicators Показники	Leading social media activity Провідна діяльність у СМ	M	±6	±m	t- Student, ρ t- Стьюдента, ρ
Escape from problems in social media Втеча від проблем у СМ	1	2.20	.955	.118	-3.5
	3	2.78	1.001	.115	.001
Loneliness Стан самотності	1	6.84	3.148	.394	3.3
	3	8.47	2.759	.316	.002
Problematic social media use Проблематичне використання	1	7.42	2.301	.288	-2.13
	3	8.30	2.519	.289	.03
Psychological Well-being Психологічне благополуччя	1	50.50	9.437	1.180	2.65
	3	46.03	10.329	1.185	.008

Note: (SM): 1 – communication; 3 – passive use

Примітка: (СМ): 1 – спілкування; 3 – пасивне використання

Table 2. The inverse matrix of the components^a of the social media users' psychological state
Таблиця 2. Обернена матриця компонентів психологічного стану користувачів соцмереж

Indicators Показники	Component Компонент	
	1	2
Depression Депресивність	.875	
Emotional lability Емоційна лабільність	.860	
Stress Рівень стресу	.737	
Psychological Well-being Психологічне благополуччя	-.652	
Extra / introversion Екстра-/інтроверсія		.717
Masculinity - Femininity * Маскулінність - Фемінність*	-.529	.572
Length of social media engagement Стаж в СМ		.563
Age Вік		.311

Note. Factors selection method: principal component analysis. Rotation method: Varimax with Kaiser normalization. ^aThe rotation converged in three iterations.

Примітка. Метод виділення факторів: метод головних компонент (МГК). Метод обертання: Варімакс з нормалізацією Кайзера. ^a Обертання зійшло за три ітерації.

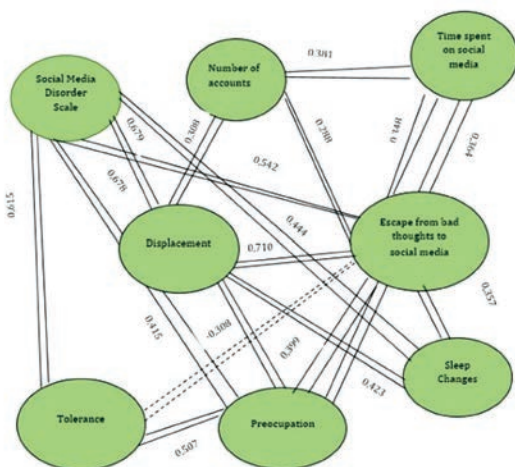

Fig. 1. Correlation pleiad of the number of accounts with the manifestations of social media disorder

У даному дослідженні представлено: кореляційний аналіз, t-критерій Стьюдента, коефіцієнт кореляції Пірсона (r), факторний аналіз.

Результати

Дослідження дозволило встановити психологічні особливості користувачів у залежності від провідної діяльності у соцмережах (табл. 1).

Проведене дослідження дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки перебування в онлайн-просторі на психологічне благополуччя. Змінюючи патерни спілкування, юнаки змінюють також власну ідентифікацію та намагаються вирішити дилему, яке "Я" у встановленні контакту з іншими є пріоритетним: реальне чи віртуальне (табл. 2).

Метою дослідження було встановити, як змінюється якість взаємодії користувачів з онлайн-середовищем в період пандемії COVID-19. Проаналізувати, чи стають юнаки більш активними у спілкуванні з іншими у соцмережах, чи все одно віддають перевагу пасивному проведенню часу.

З метою більш детальної обробки отриманих даних був застосований факторний аналіз (табл. 3).

Реєстрація у декількох соціальних мережах нерозривно пов'язана з постійним відчуттям необхідності перевіряти оновлення у кожній з них, прагненням поскролити стрічку з метою відволіктися та розслабитися. Вказані патерни поведінки призводять не лише до збільшення часу

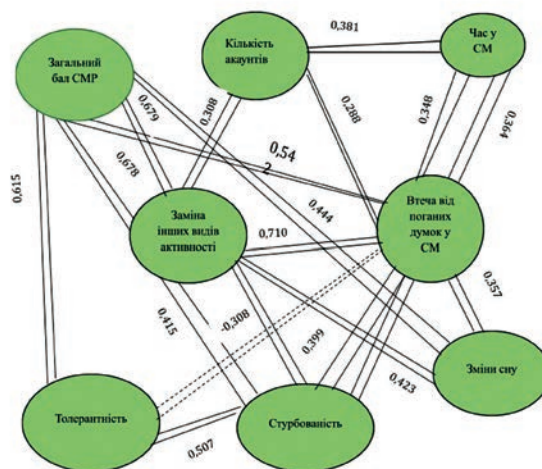

Рис. 1. Кореляційна плеяда зв'язку кількості акаунтів з проявами соцмережевого розладу

Table 3. Inverse matrix of components^a after rotation of social media users' indicators during the period of self-isolation

Таблиця 3. Обернена матриця компонентів після обертання показників користувачів соцмереж на період самоізоляції

Indicators Показники	Component Компонент	
	1	2
Social Media Disorder Scale Шкала соціального розладу	.839	
Conflict Конфліктність	.815	
Problems Проблематичне використання СМ	.806	
Persistence Наполегливе використання СМ	.657	
Fear of coronavirus Страх через коронавірус	.438	
Feeling due to quarantine Самопочуття у зв'язку з карантинном		.647
Displacement Заміна інших видів активності	.447	.644
Depth of loneliness Глибина переживання стану самотності		.610
Sleep changes Зміни сну		.598
Number of social media accounts Кількість акаунтів		.569
Psychological Well-being Шкала благополуччя		-.521
Length of social media engagement Стаж у СМ		.451

Note. Inversion method: varimax with Kaiser normalization. ^aThe rotation converged in three iterations (orthogonal).

Примітка. Метод обертання: Варімакс з нормалізацією Кайзера. ^aОбертання зійшло за три ітерації. (ортогональне).

As a result of the research, it was established that registration in 2-3 social media can cause the development of social media disorder.

Discussion

The study provides additional information on social media's impact on psychological well-being both in everyday life and in the context of the progression of the COVID-19 pandemic.

It has been established that in everyday life when discussing their experiences, young people live them and can find solutions. Modern young people communicate online with family members, close friends, and fellow students, avoiding new acquaintances. In case of problems, users who

online, are becoming triggers for the development of initial manifestations of social media disorder (fig. 1).

As a result of the research, it was established that registration in 2-3 social media can cause the development of social media disorder.

Дискусія

The study provides additional information on social media's impact on psychological well-being both in everyday life and in the context of the progression of the COVID-19 pandemic.

It has been established that in everyday life when discussing their experiences, young people live them and can find solutions. Modern young people communicate online with family members, close friends, and fellow students, avoiding new acquaintances. In case of problems, users who

have encountered similar difficulties may ask for help or advice anonymously on the forums. Depending on the type of interaction with social media, young people to some extent have a sense of loneliness. Particularly pronounced alienating loneliness with a slight advantage in passive users ($M = 7.29, \pm 6 = 2.051$). Due to the involvement in the virtual world, there is a constant mechanism of alienation, which leads to the experience of separation from the world as a whole. Young people begin to feel an inner emptiness, which they try to fill with a variety of interesting content to relieve stress.

There is a tendency among users to shift their attention from negative experiences to social media, due to which misunderstandings with a close environment periodically arise. Despite the latter, young people do not replace various forms of leisure and education on social media. However, it should be noted that according to the survey, when performing uninteresting activities or homework, most of the time is spent browsing social media. This trend can be explained by the dependence of motivation on the anxiety of young people, which leads to the progression of procrastination (Babatina, Svitenko, 2019).

One study states that the prerequisites for psychological well-being are life satisfaction, independence, optimism (Ma Feng et al., 2020). Young people who prefer to communicate online feel more relaxed, optimistic, confident, and satisfied with the interpersonal contacts ($M = 50.50, \pm 6 = 9.437$). Thus, the active pattern of spending time on social media leads to increasing the level of psychological well-being. Users who passively spend time on social media are more prone to depression ($M = 6.88, \pm 6 = 1.774$).

The factor analysis allowed to establish the specifics of the psychological state of users in connection with social media use. Thus, 2 factors were identified. The factor "Psychological state" allows us to conclude that the decline in psychological well-being is a consequence of frequent social comparisons of young people themselves and other users, negative perceptions of the quality of online interaction, or problematic social media use. These factors represent cognitive and interactive styles of social media that are

проживають та можуть знайти вирішення. Сучасні юнаки спілкуються онлайн з членами родини, близькими друзями та колегами по навчанню, уникаючи нових знайомств. У разі виникнення проблем можуть анонімно на форумах попросити допомоги або поради у користувачів, які зустрічалися з подібними труднощами. В залежності від типу взаємодії з соцмережами у юнаків в тій чи іншій мірі є відчуття самотності. Особливо виражена відчуждаюча самотність з незначною перевагою у пасивних користувачів ($M = 7.29, \pm 6 = 2.051$). Через залученість у віртуальний світ постійно діє механізм відчуження, що призводить до переживання відокремленості від світу в цілому. Юнаки починають відчувати внутрішню порожнечу, яку вони намагаються заповнити різноманітним цікавим контентом для зняття напруження.

Серед користувачів визначена тенденція зміщувати увагу з негативних переживань на соціальні мережі, через що періодично виникають непорозуміння з близьким колом спілкування. Не дивлячись на останнє, юнаки не замінюють соціальними мережами різні форми дозвілля та навчання. Однак, необхідно відзначити, що за даними опитування під час виконання нецікавої діяльності або домашніх завдань більшу частину часу займає саме перегляд соціальних мереж. Така тенденція може бути пояснена залежністю мотивації від тривожності юнаків, що призводить до прогресування прокрастинації (Babatina, Svitenko, 2019).

В одному з досліджень вказано, що передумовами психологічного благополуччя є задоволеність життям, незалежність, оптимізм (Ma Feng et al., 2020). Юнаки, які віддають перевагу спілкуванню онлайн відчувають себе більш розслабленими, оптимістичними, впевненими та задоволеними у сфері міжособистісних контактів ($M = 50.50, \pm 6 = 9.437$). Отже, активний патерн проведення часу у соцмереж призводить до збільшення рівня психологічного благополуччя. Користувачі, які пасивно проводять час у соцмережах в більшій мірі схильні до проявів депресивності ($M = 6.88, \pm 6 = 1.774$).

Проведений факторний аналіз дозволив встановити специфіку психологічного

directly related to depression, stress, and anxiety, which can be exacerbated by the constant nature of the social burden online and the difficulty of success among other more popular users. Thus, this article confirms the result of the study, which states that the state of psychological distress is a litmus test that reflects the uncertainty and fear of the impossibility of self-realization (Chkhaidze, Samkova, 2019). The second factor "Social Media Involvement" can be interpreted in such a way that young people become social media users quite early, which imposes on them the "responsibility" to quickly join trends and maintain the image. Young people use social media to quickly and easily establish contacts without additional effort. This ease of contact makes communication much easier for introverted young people. However, social media, like a medal, have two sides. Young people may not realize that social media are quite addictive. This is manifested in the constant checking of smartphones countless times a day, both in his spare time and when doing homework or communicating with others. It can be concluded that by increasing the time on social media, young people increase the risk of problems with their psychological state and health in general. The stress factor is also the pressure of the need to show yourself at your best, to create your own unique and ideal image.

During the pandemic, the share of social media involvement increased significantly, which can be explained as a coping strategy with experiences and the need to feel part of the community. Isolation exacerbates young people's sense of belonging, reflecting a desire to be part of a community in an online social environment (Cheung, Chiu, & Lee, 2011). The factor analysis shows that users combine the signs of social media disorder with subjective experiences related to the pandemic. The first factor, "Forced Online Involvement," suggests that young people need to disguise their fears by spending too much time online. The second factor "Psychological disharmony" indicates that young people through passive social media use exacerbate feelings of insulation and isolation, disrupt the healthy rhythm of sleep, provoking the consolidation of the bad mood, well-being, and anxiety. The indicator "Replacement of other types of activity"

стану користувачів у зв'язку з використанням соціальних мереж. Таким чином, було виділено 2 фактори. Фактор "Психологічний стан" дозволяє зробити висновок, що зниження рівня психологічного благополуччя є наслідком частого соціального порівняння юнаками себе та інших користувачів, негативного сприйняття якості онлайн-взаємодії, або проблематичним використанням соцмереж. Ці чинники представляють пізнавальний та інтерактивний стилі використання соцмереж, які мають прямий зв'язок з депресивністю, переживанням стресу та тривожністю, що можуть бути посилені за рахунок постійного характеру соціального навантаження онлайн та труднощами у досягненні успіху серед інших більш популярних користувачів. Таким чином, у даній статті підтверджений результат дослідження, який констатує, що стан психологічного неблагополуччя є лакмусовою стрічкою, що відображає невпевненість та страх неможливості самореалізації (Чхаїдзе, Самкова, 2019). Другий фактор "Залученість у соцмережі" може бути інтерпретований таким чином, що юнаки доволі рано стають користувачами соцмереж, що накладає на них "відповідальність" швидко включитися у тренди та підтримувати імідж. Юнаки використовують соцмережі для швидкого та зручного налагодження контактів без додаткових зусиль. Така легкість установалення контакту значно полегшує спілкування для інтровертованих юнаків. Однак, соцмережі, як медаль, має два боки. Юнаки можуть і не усвідомлювати, що соцмережі є досить адиктивними. Це проявляється у постійній перевірці смартфонів незлічену кількість разів на день як у вільний час, так і при виконанні домашніх завдань чи спілкуванні з іншими. Можна зробити проміжний висновок, що збільшуючи час у соцмережах, юнаки збільшують ризик виникнення проблем з психологічним станом та здоров'ям в цілому. Стресовим чинником також виступає тиск потреби показати себе з найкращої сторони, створити свій унікальний та ідеальний образ.

У період пандемії частка залученості у соціальні мережі зростає в значній мірі, що можна пояснити як копінг-стратегію із

was included in both factors, which demonstrates the ability to procrastinate without guilt due to the slow pace of isolated life, while continuing to monitor changes in social media. Such behavior stimulates an increasing feeling of depression behind the mask of life satisfaction and the absence of risks of interpersonal contacts when using social media, which can provoke sleep disorders, up to insomnia. This research confirmed the results of researchers that the current mental state of man has a significant impact on the regulation of behavior in symbolic space (Khmiliar et al., 2020).

Conclusions

Social media have both positive and negative features. The nature of users' time in the online environment is of great importance.

It has been established that young people, despite the need to communicate, both in everyday life and during a pandemic, prefer passive social media use, which has its consequences. Firstly, the difficulty of exiting social media ($M = 2.69$; $SD = .067$). Secondly, sleep disorders, including insomnia ($M = 2.53$; $SD = .080$). This can be explained by the phenomenon of so-called "rabbit hole" content on platforms such as TikTok, Instagram, and YouTube. Thirdly, a decrease in the level of psychological well-being. The average result was $M = 47.81$, $SD = 9.93$. Unsatisfactory levels of psychological well-being are associated with exacerbation of imbalances in the mechanisms of identification and alienation, poor sleep, anxiety, immersion in social media to block negative experiences and avoid new acquaintances.

Young users experience stress and phobias due to the possibility of coronavirus infection, which leads to an increase in social media time to 7 hours or more per day to distract from negative obsessions. During quarantine, despite passive use and isolation, the subjects showed a high level of psychological well-being: $M = 48.66$, $SD = 8.35$. This trend is since immersion in social media is a kind of coping strategy and a means of supporting the basic mechanisms of socialization. However, due to uncontrolled and prolonged involvement during self-isolation, young users feel more acutely anxiety, apathy, depressed mood, and isolation

переживаннями та необхідністю відчувати себе частиною спільноти. Ізоляція загострює у юнаків відчуття приналежності, що відображає прагнення бути частиною спільноти у соціальному середовищі онлайн (Cheung, Chiu, & Lee, 2011). Проведений факторний аналіз демонструє, що у користувачів поєднуються ознаки соцмережевого розладу з суб'єктивними переживаннями у зв'язку з пандемією. Перший фактор "Вимушена онлайн-залученість" свідчить про необхідність юнаків замаскувати свої страхи під надмірне проведення часу в мережі. Другий фактор "Психологічна дисгармонія" вказує на те, що юнаки через пасивне використання соцмереж загострюють відчуття відокремленості та ізольованості, порушують здоровий ритм сну, провокуючи закріплення поганого настрою, самопочуття та тривожності. Показник "Заміна інших видів активності" увійшов у обидва фактори, що демонструє можливість через повільний ритм ізольованого життя прокрастинувати без відчуття провини, продовжуючи спостерігати за змінами у соціальних мережах. Така поведінка стимулює все більше відчуття пригніченості за маскою задоволеності життям та відсутності ризиків міжособистісних контактів при використанні соціальних мереж, може спровокувати порушення сну, аж до безсоння. У даному дослідженні підтверджено результати дослідників про те, що поточний психічний стан людини має значний вплив на регулювання поведінки у символічному просторі (Khmiliar et al., 2020).

Висновки

Соціальні мережі мають як позитивні, так і негативні риси. Велике значення має характер проведення часу користувачами в онлайн-середовищі.

Встановлено, що юнаки, не дивлячись на потребу у спілкуванні, як у повсякденності, так і під час пандемії, віддають перевагу пасивному використанню соцмереж, що має свої наслідки. По-перше, труднощі виходу з соцмереж ($M = 2.69$; $SD = .067$). По-друге, порушення сну, включаючи безсоння ($M = 2.53$; $SD = .080$). Це може бути пояснено феноменом так званої "кролячої нори" контенту на таких платформах

from society. Not the last role in such a condition is played by the neglect of a normal sleep.

Thus, young users through an obsessive pattern of social media use or procrastination spend almost all day online. It often provokes a withdrawal syndrome when trying to distract. The desire of young people to endure forced isolation without negative experiences leads to excessive online involvement.

References

- Babatina, S. I., & Svitenko, S. V. (2019). Study of adolescents' personal factors of tendency for procrastination. *Insight: the psychological dimensions of society*. 1. 7-14. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2019-1-1>
- Barry, C., Sidoti, C., Briggs, S., Reiter, S. & Lindsey, R. (2017). Adolescent social media use and mental health from adolescent and parent perspectives. *Journal of adolescence*. 61. 1-11. 10.1016/j.adolescence.2017.08.005.
- Boursier, V., Gioia, F., Musetti, A., & Schimmenti, A. (2020). Facing Loneliness and Anxiety During the COVID-19 Isolation: The Role of Excessive Social Media Use in a Sample of Italian Adults. *Frontiers in psychiatry*, 11, 586222. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.586222>
- Cheung, C., Chiu, P.-Ye. & Lee, M. (2011). Online Social Networks: Why do Students use Facebook? *Computers in Human Behavior*, 27, 1337-1343. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.07.028>
- Chkhaidze, A. O., Samkova, O. M. (2019). Peculiarities of Psychological Stability in Youth Age. *Insight: the psychological dimensions of society*. 1. 51-58. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2019-1-8>
- Eijnden, R., Lemmens, J. & Valkenburg, P. (2016). The Social Media Disorder Scale: Validity and psychometric properties. *Computers in Human Behavior*. 61. 478-487. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.038>.
- Fahrenberg, J., Hampel, R. & Selg, H. (2010). *Freiburger Persönlichkeitsinventar (8., erweiterte Aufl.)*. Göttingen: Hogrefe.
- Hugues, S.-K. & Rosamund, L. (2015). Frequent Use of Social Networking Sites Is Associated with Poor Psychological Functioning Among Children and Adolescents. *Cyberpsychology, behavior and social networking*. 18. 380-385. 10.1089/cyber.2015.0055.
- Islam, M. A, Barna, S. D, Raihan, H, Khan, M. N. A. & Hosain, M. T. (2020). Depression and anxiety among university students during the COVID-19 pandemic in Bangladesh: A web-based cross-sectional

как TikTok, Instagram та YouTube. По-третє, зниження рівня психологічного благополуччя. Середній результат становив $M = 47.81$, $SD = 9.93$. Незадовільний рівень психологічного благополуччя пов'язаний із загостренням розбалансування діяльності механізмів ідентифікації та відчуження, погіршенням сну, тривожністю, заглибленням у соцмережі для блокування негативних переживань та униканням нових знайомств.

Юні користувачі відчувають напруження та фобії у зв'язку з можливістю зараження коронавірусом, що призводить до збільшення проведення часу у соцмережах до 7 годин та більше на добу з метою відволіктися від негативних нав'язливих думок. Під час карантину, не дивлячись на пасивне використання та ізоляцію, досліджувані продемонстрували високий рівень психологічного благополуччя: $M = 48.66$, $SD = 8.35$. Така тенденція пов'язана з тим, що занурення у соцмережі є своєрідною копінг-стратегією та засобом підтримки елементарних механізмів соціалізації. Однак, через неконтрольовану та тривалу залученість під час самоізоляції юні користувачі гостріше відчувають тривогу, апатію, пригнічений настрій та відірваність від соціуму. Не останню роль у такому стані грає нехтування нормальним режимом сну.

Таким чином, юні користувачі через обсесивний патерн використання соцмереж або через прокрастинацію проводять майже цілий день онлайн, що нерідко провокує синдром відміни при намаганнях відволіктися. Прагнення юнаків перенести вимушену ізоляцію без негативних переживань призводить до надмірної онлайн-залученості.

Список використаних джерел

- Бабатіна С. І., Світенко С. В. Вивчення особистісних чинників схильності до прокрастинації осіб юнацького віку. *Науковий журнал Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2019. 1. С. 7-14. DOI:10.32999/2663-970X/2019-1-1
- Корчагіна С. Г. Психологія одиночства. М.: Московский психолого-социальный институт, 2008. 228 с.
- Чхайдзе А. О., Самкова О. М. Особливості психологічної стійкості у юнацькому віці. *Науковий журнал Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2019. 1. С. 51-58. DOI: 10.32999/2663-970X/2019-1-8

- survey. *PLoS ONE* 15(8): e0238162. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238162>
- Ivie, E. J., Pettitt, A., Moses, L. J., & Allen, N. B. (2020). A meta-analysis of the association between adolescent social media use and depressive symptoms. *Journal of affective disorders*, 275, 165–174. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.06.014>
- Khmlilar, O., Popovych, I., Hrys, A., Pavliuk, M., Zavat-ska, N., Lytvynenko, O., & Blynova, O. (2020). Spatial Regulation of Personality Behavior in the Conditions of Progression of the COVID-19 Pandemic. *Revista Inclusiones*, Vol: 7 num Especial, 289-306. Retrieved from <http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1760>
- Korchagina, S. G. (2008). The psychology of loneliness: a textbook. Moscow: Moscow Psychological and Social Institute.
- Ma, F., Shevchenko, R. P. & Karhina, N. V. (2020). Student youth representation of psychological well-being: results of content analysis of works. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020. 3. P. 44-55. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-3
- Primack, B. A., Shensa, A., Sidani, J. E., Whaite, E. O., Lin, L. Y., Rosen, D., Colditz, J. B., Radovic, A., & Miller, E. (2017). Social Media Use and Perceived Social Isolation Among Young Adults in the U.S. *American journal of preventive medicine*, 53(1), 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2017.01.010>
- Saiphoo, A. N., & Vahedi, Z. (2019). A meta-analytic review of the relationship between social media use and body image disturbance. *Computers in Human Behavior*, 101, 259–275. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.07.028>
- Seabrook, E. M., Kern, M. L., & Rickard, N. S. (2016). Social networking sites, depression, and anxiety: a systematic review. *JMIR mental health*, 3(4), e5842.
- Shakya, H. B., & Christakis, N. A. (2017). Association of Facebook Use with Compromised Well-Being: A Longitudinal Study. *American journal of epidemiology*, 185(3), 203–211. <https://doi.org/10.1093/aje/kww189>
- Tennant, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J., & Stewart Brown, S. (2007). The Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale (WEMWBS): Development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes*, 5, Article 63. <https://doi.org/10.1186/1477-7525-5-63>
- Vannucci, A., Simpson, E. G., Gagnon, S., & Ohanessian, C. M. (2020). Social media use and risky behaviors in adolescents: A meta-analysis. Barry, Christopher & Sidoti, Chloe & Briggs, Shanelle & Reiter, Shari & Lindsey, Rebecca. Adolescent social media use and mental health from adolescent and parent perspectives. *Journal of adolescence*. 2017. 61. P. 1-11. DOI: 10.1016/j.adolescence.2017.08.005.
- Boursier V., Gioia F., Musetti A., Schimmenti A. Facing Loneliness and Anxiety During the COVID-19 Isolation: The Role of Excessive Social Media Use in a Sample of Italian Adults. *Frontiers in Psychiatry*. 2020. No. 11. P. 1380
- Cheung, Christy & Chiu, Pui-Yee & Lee, Matthew. Online Social Networks: Why do Students use Facebook? *Computers in Human Behavior*. 2011. No. 27. P. 1337-1343. DOI:10.1016 / j.chb.2010.07.028
- Eijnden, Regina & Lemmens, Jeroen & Valkenburg, Patti. The Social Media Disorder Scale: Validity and psychometric properties. *Computers in Human Behavior*. 2016. No. 61. P. 478-487. DOI:10.1016/j.chb.2016.03.038
- Fahrenberg, J., Hampel, R. & Selg, H. Freiburger Persönlichkeitsinventar (8., erweiterte Aufl.). Göttingen: Hogrefe, 2010.
- Hugues Sampasa-Kanyinga and Rosamund Lewis. Frequent Use of Social Networking Sites Is Associated with Poor Psychological Functioning Among Children and Adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2015. No. 18(7). P. 380-385. DOI: 10.1089/cyber.2015.0055
- Islam MA, Barna SD, Raihan H, Khan MNA, Hossain MT. Depression and anxiety among university students during the COVID-19 pandemic in Bangladesh: A web-based cross-sectional survey. *PLoS ONE*. 2020. 15(8): e0238162. DOI: 10.1371/journal.pone.0238162
- Ivie, E. J., Pettitt, A., Moses, L. J., & Allen, N. B. A meta-analysis of the association between adolescent social media use and depressive symptoms. *Journal of Affective Disorders*. 2020. No. 275. P. 165–174. DOI: 10.1016/j.jad.2020.06.014
- Khmlilar, O., Popovych, I., Hrys, A., Pavliuk, M., Zavat-ska, N., Lytvynenko, O., & Blynova, O. Spatial Regulation of Personality Behavior in the Conditions of Progression of the COVID-19 Pandemic. *Revista Inclusiones*, 2020. Vol: 7 num Especial. P. 289-306. URL: <http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1760>
- Ma Feng, Shevchenko, R. P. & Karhina N. V. Student youth representation of psychological well-being: results of content analysis of works. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020. 3. P. 44-55. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-3-3
- Primack, B. A., Shensa, A., Sidani, J. E., Whaite, E. O., Lin, L. Y., Rosen, D., Colditz, J. B., Radovic, A., & Miller, E. Social Media Use and Perceived Social Isolation Among Young Adults in the U.S. *American*

Psychological well-being and social media users' behavioral online patterns in everyday life and during COVID-19 pandemic

Journal of adolescence, 79, 258–274. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2020.01.014>

Verduyn, P., Ybarra, O., Résibois, M., Jonides, J. and Kross, E. (2017), Do Social Network Sites Enhance or Undermine Subjective Well-Being? A Critical Review. *Social Issues and Policy Review*, 11: 274-302. <https://doi.org/10.1111/sipr.12033>

journal of preventive medicine. 2017. 53(1). 1–8. DOI: 10.1016/j.amepre.2017.01.010

Saiphoo, A. N., & Vahedi, Z. A meta-analytic review of the relationship between social media use and body image disturbance. *Computers in Human Behavior*. 2019. No. 101. P. 259–275. DOI: 10.1016/j.chb.2019.07.028

Seabrook, E. M., Kern, M. L., & Rickard, N. S. Social networking sites, depression, and anxiety: a systematic review. *JMIR mental health*. 2016. 3(4). e5842.

Shakya, H. B., & Christakis, N. A. Association of Facebook Use With Compromised Well-Being: A Longitudinal Study. *American journal of epidemiology*. 2017. 185(3). 203–211. DOI: 10.1093/aje/kww189

Tennant, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J., & Stewart-Brown, S. The Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale (WEMWBS): Development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes*. 2007. No. 5. Article 63. DOI: 10.1186/1477-7525-5-63

Vannucci, A., Simpson, E. G., Gagnon, S., & Ohannessian, C. M. Social media use and risky behaviors in adolescents: A meta-analysis. *Journal of Adolescence*. 2020. P. 258–274. DOI: 10.1016/j.adolescence.2020.01.014

Verduyn, P., Ybarra, O., Résibois, M., Jonides, J., & Kross, E. Do Social Network Sites Enhance or Undermine Subjective Well-Being? *A Critical Review. Social Issues and Policy Review*. 2017. No. 11(1). P. 274–302. DOI:10.1111/sipr.12033.

DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-10

Link article (Style APA): Pomytkina L. V. & Ichanska O. M. (2021). Features of coping-behavior of medical workers during the COVID-19 pandemic. *Insight: the psychological dimensions of society*, 5, 148-161. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-10

Link article (Style DSTU 8302: 2015): Pomytkina L. V., Ichanska O. M. Features of coping-behavior of medical workers during the COVID-19 pandemic. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2021, 5, 148-161. DOI: 10.32999/2663-970X/2021-5-10

UDC 159.9.019.4:159.944.4:616-051

Features of coping-behavior of medical workers during the COVID-19 pandemic

Особливості копінг-поведінки медичних працівників під час пандемії COVID-19

Received: February 22, 2021

Accepted: May 25, 2021

Pomytkina Liubov Vitaliivna

Doctor of Psychological Sciences, Full Professor
Head of the Department of Aviation
Psychology

National Aviation University, Ukraine
lyubvit@ukr.net,

ORCID 0000-0002-2148-9728

Ichanska Olena Mykhailivna

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
Assistant Professor of the Department
of Aviation Psychology

National Aviation University, Ukraine
elenalikk@gmail.com,

ORCID 0000-0001-9289-3878

Помиткіна Любов Віталіївна

доктор психологічних наук,
професор,

завідувач кафедри авіаційної психології
Національний авіаційний університет,
Україна

lyubvit@ukr.net,

ORCID 0000-0002-2148-9728

Ічанська Олена Михайлівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри авіаційної психології
Національний авіаційний університет,
Україна

elenalikk@gmail.com,

ORCID 0000-0001-9289-3878

Abstract

The article presents the results of a theoretical and empirical study of coping-behavior of medical workers during the COVID-19 pandemic, as in the threatening conditions of the pandemic, the professional activity of doctors is associated with extreme conditions that require maximum tension on physiological and mental functions. **The purpose** of the research was to find out the main differences in the choice of coping-behavior strategies at the conscious and subconscious levels of doctors during the pandemic, depending on the form of ownership of the medical institution. The research methodology was based on the general scientific

Анотація

У статті подані результати теоретико-емпіричного дослідження особливостей копінг-поведінки медичних працівників під час пандемії COVID-19, оскільки в загрозливих умовах пандемії професійна діяльність лікарів пов'язана з екстремальними умовами, що вимагають максимального напруження фізіологічних та психічних функцій організму. **Метою** дослідження було з'ясування основних відмінностей у виборі стратегій копінг-поведінки на свідомому та підсвідомому рівнях у лікарів в період пандемії в залежності від форми власності медичного закладу. Методологія дослідження

principles of activity and personality approaches in psychology, as well as on the basic statements of the structural theory of ego-protection of R. Plutchic. Such psychodiagnostic **methods** were used: "Strategies for overcoming stressful situations" (SACS) of S. Hobfoll adapted by N. Vodopyanova, E. Starchenkova; diagnosis of psychological protective mechanisms of the personality of Plutchik-Kellerman-Conte "Life Style Index" (Life Style Index, LSI); WHO quality of life questionnaire (WHOQOL-100). **As a result**, there were significant differences in the coping-behavior of private clinic doctors, who are less likely to demonstrate antisocial models of behavior (at the level of $p \leq 0.05$), more often use the mechanism of displacement than substitution (at the level of $p \leq 0.05$), have much higher indicators of intellectualization mechanism (at the level of $p \leq 0.01$), more prone to excessively mental way of overcoming frustrating experiences; from all spheres of life significant differences (at the level of $p \leq 0.05$), as well as higher indicators (at the level of $p \leq 0.05$) of quality of life in the "spiritual sphere", which indicates the presence of strong personal beliefs that help to successfully cope with most difficulties in professional activity, giving answers to spiritual and personality questions. **Conclusions.** The obtained data will allow to build a system of psychological work to increase the level of constructive and reduce the level of destructive coping-strategies of doctors, the development of proactive coping as a system of personal resources that will help doctors prepare to overcome the negative consequences of future stressful situations.

Key words: coping strategies, medical workers, mechanisms of psychological protection, pandemic, behavior, quality of life.

Introduction

Due to the current conditions of the pandemic threat, it is especially important to study the specifics of coping-behavior of doctors, which is a prerequisite for the effectiveness/ineffectiveness of the professional activity of health workers, their physical and mental health. In the threatening conditions of the pandemic, the professional activity of doctors is associated with extreme conditions that require maximum tension of physiological and mental functions, that rapidly come to the limits of physiological norm and sometimes beyond the optimum of functioning, causing stress in all areas of personality: intellectual, physical, emotional, motivational, volitional, etc. (Rodrigue et al., 2000; Vodopyanova,

спиралася на загальнонаукові принципи діяльного та особистісного підходів в психології, а також на основні положення структурної теорії еґо-захисту R. Плутчік. Були використані психодіагностичні **методики**: "Стратегії подолання стресових ситуацій" (SACS) С. Хобфолл в адаптації Н. Водоп'янової, Е. Старченкової; діагностика психологічних захисних механізмів особистості Плутчіка-Келлермана-Конте "Індекс життєвого стилю" (Life Style Index, LSI); "Опитувальник якості життя ВОЗ" (ВОЗЖ-100). **У результаті** отримано значущі відмінності у копінг-поведінці лікарів приватної клініки, які рідше демонструють прояв асоціальних моделей поведінки (на рівні $p \leq 0.05$), частіше застосовують механізм витіснення ніж заміщення (на рівні $p \leq 0.05$), мають значно вищі показники механізму інтелектуалізації (на рівні $p \leq 0.01$), більше схильні до надмірно розумового способу подолання фрустраційних переживань; з усіх сфер життя значимі відмінності (на рівні $p \leq 0.05$), а також вищі показники (на рівні $p \leq 0.05$) якості життя у "духовній сфері", що свідчить про наявність у них стійких особистісних переконань, які допомагають успішно справлятися з більшістю труднощів у професійній діяльності, даючи відповіді на духовні й особистісні питання. **Висновки.** Отримані дані дозволять побудувати систему психологічної роботи з підвищення рівня конструктивних та зниження рівня деструктивних копінг-стратегій лікарів, з розвитку проактивного копіngu як системи ресурсів особистості, які допоможуть лікарям підготуватися до подолання негативних наслідків майбутніх стресових ситуацій.

Ключові слова: копінг-стратегії, медичні працівники, механізми психологічного захисту, пандемія, поведінка, якість життя.

Вступ

У зв'язку з актуальними умовами пандемічної загрози особливо значущим є вивчення специфіки копінг-поведінки лікарів, що виступає передумовою ефективності/неефективності професійної діяльності медичних працівників, їх фізичного та психічного здоров'я. Професійна діяльність лікарів пов'язана з екстремальними умовами, які вимагають максимального напруження фізіологічних та психічних функцій, що різко виходять за межі фізіологічної норми та інколи за межі оптимуму функціонування, що викликає напруження усіх сфер особистості: інтелектуальної, фізичної, емоційної, мотиваційної, вольової

2009; Isaeva & Gureeva, 2010; Aseeva & Popkova, 2011). Modern research (Borisyuk, 2019) shows that the issue of developing motivation to activity in difficult conditions that have occurred, remains extremely important for the training of doctors and does not lose its relevance. In their research, scientists and practitioners (Shevchenko & Shevchenko, 2020: 91) indicate that despite the difficult conditions of activity, “doctors tend to rely on a rational channel of empathy, have well-developed guidelines for empathy and prefer to create a trusting atmosphere”.

Also an important factor in the implementation of effective activity are working conditions associated with the organization of work regimen, providing the necessary means of treatment of patients, which are, unfortunately, different in public and private medical institutions (Wasserman et al., 1998; Feldman, 2013; Kaminska, 2014). Our research was aimed at elucidating the above factors.

If in the middle of the last century the concept of “coping” was used only in the psychology of stress as a system of cognitive and behavioral efforts to reduce the impact of stressors, in current conditions – the concept includes a much wider range of activity models: from unconscious psychological defenses to the system of conscious, purposeful overcoming of crisis situations (Folkman, Lazarus, 1991; Nartova-Bochaver, 1997; Ilyin, 2004).

The relevance of the study of coping-behavior in the professional activity of doctors is due to the fact that the study can help understand the current state of psychological resources of doctors during the pandemic caused by the virus COVID-19 (Pomytkin & Pomytkina, 2020). This will build a system of psychological work to increase the level of constructive and reduce the level of destructive coping-strategies of doctors, the development of proactive coping as a system of personality resources that will help doctors prepare to overcome the negative consequences of future stressful situations.

As indicated by the classics of the study of coping-strategies (Plutchik et al., 1979; Folkman, Lazarus, 1991), coping includes all types of interaction of the personality with the parameters of external or internal nature in order to master

тощо (Rodrigue, and et., 2000; Водопьянова, 2009; Исаева, Гуреева, 2010; Асеева, Попкова, 2011). Сучасні дослідження (Борисюк, 2019) свідчать про те, що питання розвитку мотивації до діяльності в складних умовах, що склалися, залишається надзвичайно важливим для підготовки лікарів і не втрачає своєї актуальності. У своїх дослідженнях вчені й практики (Шевченко Н., Шевченко А., 2020: 91) вказують, що незважаючи на складні умови діяльності, “лікарі схильні спиратися на раціональний канал емпатії, мають розвинені настанови на емпатію та надають перевагу створенню довірливої атмосфери”.

Також важливим фактором здійснення ефективної діяльності виступають умови праці, пов’язані з організацією режиму роботи, забезпечення необхідними засобами лікування хворих, які є, на жаль, різними у державних і приватних медичних закладах (Вассерман et al., 1998; Фельдман, 2013; Камінська, 2014). На з’ясування вищевказаних факторів і було спрямоване наше дослідження.

Якщо в середині минулого століття поняття “копінг” використовувалося лише у психології стресу як система когнітивних і поведінкових зусиль для ослаблення впливу стресорів, то в актуальних умовах – поняття включає значно ширший спектр моделей активності: від несвідомих психологічних захистів до системи свідомого, цілеспрямованого подолання кризових ситуацій (Folkman, Lazarus, 1991; Нартова-Бочавер, 1997; Ильин, 2004).

Актуальність вивчення копінг-поведінки у професійній діяльності лікарів зумовлена тим, що дослідження може допомогти зрозуміти актуальний стан психологічних ресурсів лікарів під час пандемії, спричиненої вірусом COVID-19 (Pomytkin, Pomytkina, 2020). Це дозволить побудувати систему психологічної роботи з підвищення рівня конструктивних та зниження рівня деструктивних копінг-стратегій лікарів, з розвитку проактивного копінгу як системи ресурсів особистості, які допоможуть лікарям підготуватися до подолання негативних наслідків майбутніх стресових ситуацій.

Як вказували класики дослідження копінг-стратегій (Plutchik et al., 1979); Фолькман, Лазарус, 1991), копінг включає всі

or mitigate, get used to or evade the requirements of the problem situation. That is, the main task of coping-behavior is to ensure and maintain human well-being, physical and mental health and satisfaction with social relations. Therefore, doctors' choice of adequate coping-strategies will help them to perform their professional duties with dignity during a pandemic.

Today, in the works of scientists and practitioners (Nartova-Bochaver, 1997; Feldman, 2013; Artyukhina, Bado, 2018;) classifications and the structure of coping are widely represented, although the problem of assessing their effectiveness remains debatable. Researchers also note that the use of coping-strategies is in comparison with the mechanisms of psychological protection. Practitioners identify features (Rodrigue, Jackson, Perri, 2000), noting that the use of coping-strategies occurs when it is possible to act arbitrarily, and the use of psychological defense mechanisms happens when the situation does not give a choice and forces to act. Scientists (Ilyin, 2004; Feldman, 2013) view psychological protection as an unconscious refusal to solve a problem through specific actions or inactions in order to maintain a comfortable state. This way, it opposes coping-strategies as a manifestation of conscious mastery through constructive activity.

Thus, the use of adequate coping-strategies in combination with problem-oriented psychological defense mechanisms is the optimal tool in a stressful pandemic conditions (Feldman, 2013; Pomytkina, Pomytkin, 2020).

Hypothesis. The authors assume that the doctors of public and private clinics choose excellent coping-strategies of behavior; use various mechanisms of psychological protection; conscious choice of adequate coping-strategies in combination with relevant psychological defense mechanisms will contribute to the effective organization of professional activity of doctors, ensure the preservation of their emotional and mental health, and certainly have a positive impact on the treatment of patients.

The purpose of the research was to find out the main differences in the choice of coping-behavior strategies at the conscious and subconscious levels of doctors during

види взаємодії особистості з параметрами зовнішнього або внутрішнього характеру з метою оволодіти або пом'якшити, звикнути або ухилитися від вимог проблемної ситуації. Тобто, головне завдання копінг-поведінки полягає у забезпеченні та підтриманні благополуччя людини, фізичного і психічного здоров'я та задоволеності соціальними відносинами. Отже, вибір лікарями адекватних копінг-стратегій допоможе їм гідно виконувати професійні обов'язки під час пандемії.

На сьогодні у працях вчених і практиків (Нартова-Бочавер, 1997; Фельдман, 2013; Артюхіна, Бадо, 2018;) широко представлені класифікації й структура копіngu, хоча дискусійною залишається проблема оцінки їх ефективності. Дослідники зазначають також, що використання копінг-стратегій відбувається у співставленні з механізмами психологічного захисту. Практики визначають особливості (Rodrigue et al., 2000), зазначаючи, що використання копінг-стратегій відбувається тоді, коли є можливість діяти довільно, а використання механізмів психологічного захисту – коли ситуація не дає вибору і змушує діяти. Науковці (Ильин, 2004; Фельдман, 2013) розглядають психологічний захист як несвідому відмову від вирішення проблеми шляхом конкретних дій або бездіяльності заради збереження комфортного стану. Цим самим він протистоїть копінг-стратегіям як прояву свідомого опанування шляхом конструктивної активності.

Отже, застосування адекватних копінг-стратегій у поєднанні з механізмами психологічного захисту, які орієнтовані на вирішення проблеми, є оптимальним інструментом у стресогенних умовах пандемії (Фельдман, 2013; Pomytkina, Pomytkin, 2020).

Гіпотези. Автори припускають, що лікарі державних і приватних клінік обирають відмінні копінг-стратегії поведінки, використовують різні механізми психологічного захисту. Свідомий вибір адекватних копінг-стратегій у поєднанні з актуальними механізмами психологічного захисту сприятиме ефективній організації професійної діяльності лікарів, забезпечить збереження їх емоційного й психічного здоров'я, та безумовно позитивно вплине на процес лікування пацієнтів.

the pandemic, depending on the form of ownership of the medical institution.

Methodology and methods

The research methodology was based on the general scientific principles of activity and personality approaches in psychology, as well as on the basic statements of the structural theory of ego-protection by R. Plutchic (Plutchic et al., 1979), according to which psychological protection is a consistent change in cognitive and emotional components of the crisis, stressful situation in order to reduce emotional tension, which is assessed as threatening in the case of a complete and adequate reflection of reality. Therefore, in order to adapt the organism, the mechanisms of blocking or restructuring the image of reality and the self-image are included, which are called the mechanisms of psychological protection (substitution, projection, compensation, regression, displacement, denial, hypercompensation (reactive formations), rationalization (intellectualization).

Taking into account these approaches, the following psychodiagnostic techniques were used: "Strategies for overcoming stressful situations" (SACS) of S. Hobfoll adapted by N. Vodopyanov, E. Starchenkova (Vodopyanova, 2009), allowed to make the analysis of basic coping-strategies of doctors of private and public clinics, taking into account the specifics of their activity; diagnosis of psychological protective mechanisms of the personality of Plutchik-Kellerman-Conte "Life Style Index" (Life Style Index, LSI); WHO Quality of Life Questionnaire (WHOQOL-100), developed by the World Health Organization as a tool for assessing the quality of life of people regardless of social, cultural and demographic context. The choice of this questionnaire is due to the fact that the stressor is only the stimulus, which for a particular individual has a negative personally significant assessment; the method is multifactorial, includes 6 areas, most of which have a number of subspheres: physical sphere, psychological sphere, level of independence, social relations, environment, spiritual sphere.

Participants. The research was conducted during 2020, due to the current conditions of professional

Метою дослідження було з'ясування основних відмінностей у виборі стратегій копінг-поведінки на свідомому та підсвідомому рівнях у лікарів в період пандемії в залежності від форми власності медичного закладу.

Методологія і методи

Методологія дослідження спиралася на загальнонаукові принципи діяльнісного та особистісного підходів у психології, а також на основні положення структурної теорії его-захисту Р. Плутчика (Plutchic et al., 1979), у відповідності до якої психологічний захист – це послідовна зміна сприйняття особистості когнітивної та емоційної складових кризової, стресової ситуації з метою зменшення емоційної напруги, яка оцінюється як загрозна у разі повного й адекватного віддзеркалення реальності. Тому з метою адаптації організму включаються механізми блокування або пере-структурування образу реальності й образу Я, які є механізмами психологічного захисту (заміщення, проєкція, компенсація, регресія, пригнічення, заперечення, гіперкомпенсація (реактивні утворення), раціоналізація (інтелектуалізація).

З урахуванням зазначених підходів були використані наступні психодіагностичні методики: "Стратегії подолання стресових ситуацій" (SACS) С. Хобфолл в адаптації Н. Водоп'янова, Е. Старченкова (Водоп'янова, 2009), дозволила провести аналіз базових копінг-стратегій у лікарів приватної та державної клінік з урахуванням специфіки їх діяльності; діагностика психологічних захисних механізмів особистості Плутчика-Келлермана-Конте "Індекс життєвого стилю" (Life Style Index, LSI); "Опитувальник якості життя ВОЗ" (ВОЗЯЖ-100), розроблений Всесвітньою організацією охорони здоров'я як інструмент оцінки якості життя людей незалежно від соціального, культурного, демографічного контексту. Вибір даного опитувальника зумовлений тим, що стресором виступає лише той подразник, який для конкретного індивіда має негативну особистісно значиму оцінку; методика є багатофакторною, включає 6 сфер, більшість з яких має ряд субсфер: фізична сфера, психологічна сфера, рівень

activity of doctors on the basis of the private clinic “Oberig” (inpatient department) and “Kyiv City Clinical Ambulance” (emergency department) of Kyiv. The research involved 44 persons; their average age was 40.4 years. Group A consisted of doctors of a private clinic, group B – a public clinic. During the research we used psychodiagnostic instruments for measuring the research parameters.

Data analysis. Statistical processing of empirical data and graphical presentation of results were performed using the statistical program “SPSS” v. 23.0. The Mann-Whitney test was chosen for mathematical processing of the obtained data. Mann-Whitney U-test – a non-parametric statistical criterion used to assess the difference between two samples, allowing to identify differences in the value of a single parameter between small samples.

Results of research

The data obtained showed that the passive coping-strategy has slight differences at the medium and high levels (Tabl. 1).

Doctors of a private clinic show a little more tendency to intensive consideration and careful analysis of all possible options, the desire to avoid risk as a coping-strategy. Doctors of the public clinic demonstrate this tendency somewhat more situationally, in a limited range of emotional situations.

High rates of tendency to use longer-term considering and weighing all possible options are equally inherent in almost a third of the two groups. In these samples, the antisocial coping-strategy is much more specific in terms of the distribution of levels compared to all other coping-strategies in general.

Direct coping-strategy has minor differences at all three levels. Doctors of a private clinic show a little less tendency to high impulsivity in complex emotiogenic situations, most of them show impulsivity at the level of the first reaction, which later gives way to a certain moderation. Doctors of a public clinic mostly show a tendency to impulsivity in difficult emotiogenic situations more actively and intensively.

As can be seen from Table 1, the antisocial coping-strategy has significant differences

незалежності, соціальні відносини, навколишнє середовище, духовна сфера.

Учасники. Дослідження проводилося протягом 2020 року, виходячи з актуальних умов професійної діяльності лікарів на базі приватної клініки “Оберіг” (стаціонарне відділення) та Київської міської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги (відділення невідкладної терапії) м. Києва. У дослідженні взяли участь 44 особи; їх середній вік становив 40.4 років. Групу А склали лікарі приватної клініки, групу В – державної клініки. Протягом дослідження використовували психодіагностичний інструментарій для вимірювання параметрів дослідження.

Статистичне аналізування. Статистична обробка емпіричних даних та графічне представлення результатів проводились за допомогою статистичної програми “SPSS” v. 23.0. Для математичної обробки отриманих даних було обрано критерій Манна-Уїтні. U-критерій Манна-Уїтні – непараметричний статистичний критерій, який використовується для оцінки різниці між двома вибірками, дозволяючи встановити відмінності в значенні окремого параметру між малими за обсягом вибірками.

Результати дослідження

Отримані дані засвідчили, що пасивна копінг-стратегія має незначні відмінності на середньому та високому рівнях (табл. 1).

Лікарі приватної клініки дещо більше демонструють схильність до інтенсивного обдумування і ретельного аналізу всіх можливих варіантів, прагнення уникати ризику як копінг-стратегію. Лікарі державної клініки дещо більше демонструють цю схильність ситуативно, в обмеженому колі емоційних ситуацій.

Високі показники схильності до застосування більш тривалого по часу обдумування та зважування всіх можливих варіантів однаково притаманні майже третині двох груп. У даних вибірок асоціальна копінг-стратегія має значно специфічніший характер за розподілом рівнів у порівнянні з усіма іншими копінг-стратегіями в цілому.

Пряма копінг-стратегія має незначні відмінності на усіх трьох рівнях. Лікарі приватної

in the representatives of both samples at all three levels. The doctors of public clinics are much more intensely willing to show antisocial patterns of behavior associated with the tendency to go beyond social norms, to show egocentrism, the desire to satisfy only their own desires, regardless of the interests of others in difficult emotogenic situations. Almost a third of the sample demonstrates these patterns of behavior as the main choice for mastering stressful and emotogenic complex situations. They also show a slight dominance of this coping-strategy at the medium level.

The study of the lifestyle index allowed to determine the levels of manifestation of the following main psychological defense mechanisms of doctors (Tabl. 2).

As can be seen from Tabl. 2, the percentage of projection and substitution levels of mechanisms of doctors depending on the form of ownership of the clinic have slight and significant visual differences. Both mechanisms in doctors are characterized by slight fluctuations in the indicators of medium and low levels. That is, doctors in private clinics more often situationally prone to transfer unacceptable feelings and thoughts to a less threatening object, in the role of which, depending on the situation, may be the patient, family members, other people outside of professional activity. Also, doctors of private clinics more often situationally prone to attribute unacceptable feelings and thoughts to others.

клініки дещо менше демонструють схильність до високої імпульсивності при складних емоціогенних ситуаціях. Більша їх частина виявляють імпульсивність на рівні першої реакції, яка згодом поступається певній поміркованості. Лікарі державної клініки у більшості активніше та інтенсивніше демонструють схильність до імпульсивності при складних емоціогенних ситуаціях.

Як видно з табл. 1, асоціальна копінг-стратегія має значні відмінності у представників обох вибірок на усіх трьох рівнях. Лікарі державної клініки значно інтенсивніше виявляють високу готовність до прояву асоціальних моделей поведінки, пов'язаних із тенденцією виходити за соціальні нормативи, виявляти егоцентризм, прагнення до задоволення лише власних бажань, не зважаючи на інтереси інших у складних емоціогенних ситуаціях. Майже третина вибірки демонструє вказані моделі поведінки як основні при виборі опанування стресовими та емоціогенно складними ситуаціями. Також у них помітне незначне домінування даної копінг-стратегії і на середньому рівні.

Дослідження індексу життєвого стилю дозволило визначити рівні прояву наступних основних механізмів психологічного захисту у лікарів (табл. 2).

Як видно з табл. 2, відсоткове співвідношення рівнів механізмів проекції та заміщення у лікарів, в залежності від форми власності лікарні, мають незначні та значні наочні

Table 1. Distribution of coping-strategies levels of private and public clinics doctors (n = 44)

Таблиця 1. Розподіл рівнів копінг-стратегій лікарів приватної та державної клінік (n=44)

Coping strategies Копінг-стратегії	High level Високий рівень		Medium level Середній рівень		Low level Низький рівень	
	Group A, % Група А, %	Group B, % Група В, %	Group A, % Група А, %	Group B, % Група В, %	Group B, % Група В, %	Group B, % Група В, %
Active Активна	31.0	31.0	38.0	38.0	31.0	31.0
Passive Пасивна	19.0	13.0	50.0	56.0	31.0	31.0
Prosocial Просоціальна	44.0	44.0	31.0	31.0	25.0	25.0
Antisocial Асоціальна	6.0	31.0	38.0	25.0	56.0	44.0
Direct Пряма	25.0	31.0	31.0	38.0	44.0	31.0
Indirect Непряма	25.0	25.0	31.0	31.0	44.0	44.0

We also observe a clear specificity in the following mechanisms: denial as a mechanism has a much more equable level of distribution compared to the dominance of high indicators of denial in doctors of the public clinic; displacement as a mechanism, on the contrary, is dominated by high indicators compared to a more equable level of distribution among doctors of the public clinic. That is, these two mechanisms are mirrored in our two samples; intellectualization has a slight dominance of high indicators and close to them medium in comparison with a slight dominance of low indicators and close medium and high in doctors of the public clinic.

Let us review the significant differences of the studied samples (see Table 3). Doctors of private clinics have twice the indicators of high satisfaction in the field of "environment", i. e. they are twice as likely to experience feelings of security, lack of threats to their freedom, high quality of their housing, adequacy of medical and social care in terms of accessibility and quality, high opportunities to obtain new knowledge, get information about what's going on around, opportunities for entertainment and recreation. Also, doctors in private clinics have lower

відмінності. Для обох механізмів у лікарів характерне незначне коливання показників середнього та низького рівня. Тобто, лікарі приватної клініки дещо частіше ситуативно схильні до перенесення неприйнятних переживань та думок на менш загрозливий об'єкт, у ролі якого, в залежності від ситуації, може виступати пацієнт, члени сім'ї, інші люди за межами професійної діяльності. Також лікарі приватної клініки дещо частіше ситуативно схильні неприйнятні почуття і думки приписувати іншим.

Також спостерігаємо явну специфіку у наступних механізмах: заперечення як механізм має значно рівномірніший рівневий розподіл у порівнянні з домінуванням високих показників заперечення у лікарів державної клініки; витіснення як механізм навпаки має домінування високих показників у порівнянні з рівномірнішим рівневим розподілом у лікарів державної клініки. Тобто ці два механізми мають дзеркальне відображення у наших двох вибірках; інтелектуалізація має незначне домінування високих показників та наближених до них середніх у порівнянні з незначним домінуванням

Table 2. Distribution of manifestation levels of doctors' psychological defense mechanisms (n = 44)
Таблиця 2. Розподіл рівнів прояву механізмів психологічного захисту у лікарів (n=44)

Psychological defense mechanisms	High level Високий рівень		Medium level Середній рівень		Low level Низький рівень	
	Group A, % Група А, %	Group B, % Група В, %	Group A, % Група А, %	Group B, % Група В, %	Group A, % Група А, %	Group B, % Група В, %
Denial Заперечення	31.0	50.0	38.0	25.0	31.0	25.0
Displacement Витіснення	50.0	31.0	18.0	38.0	31.0	31.0
Regression Регресія	44.0	44.0	31.0	31.0	25.0	25.0
Compensation Компенсація	44.0	44.0	38.0	38.0	18.0	18.0
Projection Проекція	25.0	25.0	31.0	44.0	44.0	31.0
Substitution Заміщення	25.0	25.0	31.0	44.0	44.0	31.0
Intellectualization Інтелектуалізація	44.0	25.0	38.0	31.0	18.0	44.0
Reactive formation Реактивне утворення	50.0	50.0	25.0	25.0	25.0	25.0

perceptions of the environment as such, which negatively affects their quality of life due to noise, pollution, climate, unaesthetic characteristics, danger and physical harm.

Also in the presented table there are significant differences in the assessment of the quality of their own lives by doctors of two samples in the field of “spiritual sphere”. Doctors of private clinics have almost three times lower indicators of lack and instability of personal beliefs, which for them cannot be tools for successful resolution of difficulties in life, cannot help them structure their experience, provide answers to spiritual and personality questions, provide a sense of well-being.

That is, for doctors of the private clinic, the assessment of the “spiritual sphere” is more constructive, differing in higher stability of personal beliefs, religious beliefs, spiritual values, which for them are sources of emotional comfort, well-being, security, meaningfulness and strength.

Based on the results of the preliminary quantitative analysis for the secondary, mathematical and statistical analysis, we selected those coping-strategies that could potentially be specific to private clinic doctors compared to public clinic doctors. Therefore, three coping-strategies were chosen for comparative analysis: passive, antisocial, direct; the results are presented in Tabl. 4.

низьких показників та наближених середніх і високих у лікарів державної клініки.

Зупинимося на значущих відмінностях досліджуваних вибірок (табл. 3). У лікарів приватної клініки вдвічі вищі показники високої задоволеності у сфері “навколишнє середовище”, тобто вони вдвічі частіше зазначають про переживання почуття безпеки, відсутності загроз своїй свободі, високу якість свого житла, адекватність медичної та соціальної допомоги з точки зору доступності та якості, високі можливості здобувати нові знання, отримувати інформацію про те, що відбувається навколо, можливості у розвагах і відпочинку. А також у лікарів приватної клініки нижчі показники сприймання навколишнього середовища як такого, яке негативно впливає на їх якість життя через шум, забруднення, клімат, неестетичні характеристики, небезпеку і фізичну шкоду.

У представленій таблиці значно помітні відмінності в оцінці якості власного життя лікарями двох вибірок за сферою “духовна сфера”. У лікарів приватної клініки майже втричі нижчі показники відсутності та нестійкості особистісних переконань, які для них не можуть бути інструментами успішного вирішення труднощів у житті, не здатні допомогти їм структурувати їх досвід, надати відповіді на

Table 3. Indicators for assessing the spheres of life quality of private and public clinics doctors (n = 44)

Таблиця 3. Показники оцінки якості сфер життя у лікарів приватної та державної клінік (n=44)

Spheres of life Сфери життя	High level		Medium level		Low level	
	Group A, % Група А, %	Group B, % Група В, %	Group A, % Група А, %	Group B, % Група В, %	Group A, % Група А, %	Group B, % Група В, %
Physical sphere Фізична сфера	18.0	18.0	18.0	18.0	64.0	64.0
Psychological sphere Психологічна сфера	25.0	25.0	25.0	25.0	50.0	50.0
Independence Незалежність	18.0	18.0	38.0	38.0	44.0	44.0
Social sphere Соціальна сфера	31.0	31.0	38.0	38.0	31.0	31.0
Environment Навколишнє середовище	38.0	18.0	31.0	38.0	31.0	44.0
Spiritual sphere Духовна сфера	38.0	25.0	44.0	25.0	18.0	50.0

The obtained data show that private clinic doctors more often than public clinic doctors show a greater tendency to intensive consideration and careful analysis of all possible options, spending more time for this, seeking to avoid risk, thus showing more often passive coping-strategy. Private clinic doctors use direct coping-strategy less intensively, and antisocial coping-strategy is not included in the category of basic coping-strategies of this sample.

The Tabl. 5 presents significant differences in the psychological defense mechanisms.

Doctors of private clinics are more active in using the mechanism of psychological protection of “displacement” than doctors in public clinics, which indicates the ability to take out of their own consciousness unacceptable desires, thoughts, feelings that cause anxiety, because this mechanism is basic for most other mechanisms.

Denial as a mechanism of psychological protection in private clinic doctors is less active, i.e. they tend not so intensely to deny the existence of those unacceptable aspects that threaten their self-preservation, self-esteem or social prestige. This can be noted as a positive trend, as this mechanism when operating at a high level leads to active deformation, distortion of the surrounding reality and a partial change in the structure of self-concept of personality, including its professional self-image.

Doctors of private clinics have much higher frequency indicators of use of intellectualization mechanism: they are more prone to a mental

духовні й особистісні питання, забезпечити відчуття благополуччя.

Тобто, у лікарів приватної клініки оцінки “духовної сфери” мають більш конструктивний характер, відрізняючись вищою стійкістю системи особистісних переконань, релігійних вірувань, духовних цінностей, які для них виступають джерелами душевного комфорту, благополуччя, безпеки, осмисленості та сили.

Виходячи з результатів попереднього кількісного аналізу, для проведення математико-статистичного аналізу нами було обрані ті копінг-стратегії, які потенційно можуть мати специфіку у лікарів приватної клініки у порівнянні з лікарями державної клініки. Тому для порівняльного аналізу було обрано три копінг-стратегії: пасивну, асоціальну, пряму. Результати подані у табл. 4.

Отримані дані засвідчують, що лікарі приватної клініки частіше, ніж лікарі державної клініки, демонструють більшу схильність до інтенсивного обдумування і ретельного аналізу всіх можливих варіантів, застосовуючи більше часу для цього, прагнуть до уникання ризику, демонструючи частіше пасивну копінг-стратегію. Лікарі приватної клініки менш інтенсивно застосовують пряму копінг-стратегію, а асоціальна копінг-стратегія не входить до категорії базових копінг-стратегій даної вибірки.

У табл. 5 подані значущі відмінності стосовно механізмів психологічного захисту.

Table 4. Significant differences in the coping-strategies of private clinic doctors

Таблиця 4. Значущі відмінності у копінг-стратегіях лікарів приватної клініки

Coping-strategies Копінг-стратегії	Significance level Рівень значущості
Passive coping-strategy Пасивна копінг-стратегія	.05*
Antisocial coping-strategy Асоціальна копінг-стратегія	.05*
Direct coping-strategy Пряма копінг-стратегія	.01*

Table 5. Significant differences in the psychological defense mechanisms of a private clinic doctors

Таблиця 5. Значимі відмінності у механізмах психологічного захисту лікарів приватної клініки

Psychological defense mechanisms Механізми психологічного захисту	Significance level Рівень значимості
Displacement Витіснення	.05*
Denial Заперечення	.05*
Intellectualization Інтелектуалізація	.01*

way of overcoming frustrating experiences by ignoring the emotional component. This mechanism is manifested in the replacement of emotional experiences caused by an unpleasant or subjectively unacceptable situation, logical reasoning in the presence of convincing evidence in favor of the opposite. Thus, intellectual resources are used as a tool to explain and justify various patterns of behavior and experiences that are perceived as threatening and unacceptable, but at the same time devalue emotional experiences.

Among all the spheres of life that were assessed in both samples of doctors, significant differences were found in only one sphere – the “spiritual sphere” (Tabl. 6).

Table 6. Significant differences in assessing the quality of the “spiritual sphere” of life of private clinic doctors

Таблиця 6. Значущі відмінності в оцінці якості “духовної сфери” життя лікарів приватної клініки

Spheres of life Сфери життя	Significance level Рівень значущості
Spiritual sphere Духовна сфера	.05*

The comparison showed that this sphere in doctors of a private clinic has a more constructive nature, characterized by higher stability of the system of personal beliefs, religious beliefs, spiritual values, which for them are sources of emotional comfort, well-being, security, meaningfulness and strength. Thus, doctors in a private clinic rate the quality of this sphere of their lives higher: they note the presence of strong personal beliefs that help to successfully cope with most difficulties in life, giving answers to spiritual and personality questions.

Discussion

The research does not claim to be exhaustive in the studied question, and the authors pay tribute to possible differences in the data obtained by other practitioners. The manifestation of these features of coping-behavior of doctors in larger samples remains debatable, but in the conditions of quarantine caused by the COVID-19 virus, we could not count on a large sample. In addition, according to social networks, the various conditions of material and instrumental support

Лікарі приватної клініки більш активно застосовують механізм психологічного захисту “витіснення”, ніж лікарі державної клініки, що вказує на здатність до винесення за межі власної свідомості неприйнятних бажань, думок, почуттів, які викликають тривогу, оскільки даний механізм є базовим для переважної більшості інших механізмів.

Заперечення як механізм психологічного захисту у лікарів приватної клініки менш активно виявлений, тобто вони схильні не так інтенсивно заперечувати існування тих неприйнятних аспектів, які загрожують їх самозбереженню, самоповазі або соціальному престижу. Це можна відмітити як позитивну тенденцію, оскільки даний механізм при функціонуванні на високому рівні призводить до активної деформації, викривлення навколишньої дійсності та часткової зміни структури Я-концепції особистості, включаючи її професійний Я-образ.

Лікарі приватної клініки мають значно вищі показники частоти застосування механізму інтелектуалізації: вони більш схильні до розумового способу подолання фрустраційних переживань через ігнорування емоційної складової. Даний механізм у них проявляється у заміні емоційних переживань, які викликані неприємною або суб’єктивно непринятною ситуацією, логічними міркуваннями при наявності переконливих доказів на користь протилежного. Таким чином, інтелектуальні ресурси застосовуються як інструмент пояснення та обґрунтування різних моделей поведінки й переживань, які сприймаються як загрозові та неприйнятні, але водночас знецінюються емоційні переживання.

З усіх сфер життя, які піддавалися оцінці в обох вибірках лікарів, значущі відмінності були виявлені лише в одній сфері – “духовній сфері” (табл. 6).

Порівняння засвідчило, що у лікарів приватної клініки дана сфера має більш конструктивний характер, відрізняючись вищою стійкістю системи особистісних переконань, релігійних вірувань, духовних цінностей, які для них виступають джерелами душевного комфорту, благополуччя, безпеки, осмисленості та сили. Отже, лікарі приватної клініки вище оцінюють якість даної сфери власного життя: зазначають наявність у себе стійких особистісних переконань, які допомагають успішно справлятися з більшістю труднощів

of public and private clinics are obvious. And this fact obviously affects the behavior of health professionals, which we have verified. In our opinion, in further studies of this problem, it is necessary to more clearly distinguish the indicators of the index of life satisfaction of medical indicators: personal and professional, which can increase the accuracy of the study.

Conclusions

The conducted comparative study showed a number of differences in the work of doctors of private and public clinics during the quarantine period caused by the COVID-19 virus, and allowed to reveal specific features. Doctors in private clinics are more likely to demonstrate a tendency to carefully analyze all possible choices and to avoid risk in stressogenic situations. At the same time, they show less tendency to high impulsivity, are able to show impulsiveness only at the level of the first reaction, which is subsequently inferior to moderation, intellectual analysis of the components of the situation. They are also much less likely to express antisocial behaviors associated with a tendency to satisfy only their own desires, regardless of the interests of others in complex emotiogenic situations. More often they use the mechanism of displacement than substitution, which is manifested in the fact that they take out of their own consciousness unacceptable desires, thoughts, feelings that cause anxiety. They have much higher indicators of the mechanism of intellectualization: they are more prone to an overly mental way of overcoming frustrating experiences.

Among all the spheres of life, significant differences were found in only one sphere – “spiritual”. Doctors of a private clinic rate the quality of this sphere of their lives higher: they note the presence of strong personal beliefs that help to successfully cope with most difficulties in life, giving answers to spiritual and personal questions.

Thus, our hypothesis was confirmed: the coping-behavior of doctors in a private clinic differs in that they are more prone to an overly mental way of overcoming frustrating experiences; they often use mechanisms of displacement and intellectualization, less

у житті, даючи відповіді на духовні й особистісні питання.

Дискусія

Проведене дослідження не претендує на вичерпність досліджуваного питання, а автори віддають належне можливим відмінностям в отриманих даних інших практиків. Дискусійними залишаються питання прояву зазначених особливостей копінг-поведінки лікарів на більш великих вибірках. Однак в умовах карантину, спричиненого вірусом COVID-19, розраховувати на велику вибірку ми не могли. Крім того, за інформацією соціальних мереж очевидними є різні умови матеріального й інструментального забезпечення клінік державних і приватних форм власності. І цей факт вочевидь впливає на поведінку медичних працівників, що й було перевірено нами. На наш погляд, у подальших дослідженнях зазначеної проблеми, необхідно більш чітко розмежувати показники індексу задоволеності життям медичних працівників: особистісні й професійні, що може підвищити точність дослідження.

Висновки

Проведене порівняльне дослідження засвідчило ряд відмінностей у роботі лікарів приватної та державної клінік в період карантину, спричиненого вірусом COVID-19, та дозволило виявити специфічні особливості. Лікарі приватної клініки інтенсивніше демонструють схильність до ретельного аналізу всіх можливих варіантів вибору та до уникнення ризику в стресогенних ситуаціях. При цьому вони менше демонструють схильність до високої імпульсивності, здатні виявляти імпульсивність лише на рівні першої реакції, яка згодом поступається поміркованості, інтелектуальному аналізу складових ситуації. Також значно рідше демонструють прояв асоціальних моделей поведінки, пов'язаних із тенденцією прагнення до задоволення лише власних бажань, не зважаючи на інтереси інших у складних емоціогенних ситуаціях. Частіше застосовують механізм витіснення ніж заміщення, що виявляється у винесенні ними за межі власної свідомості неприйнятних бажань, думок, почуттів, які викликають тривогу. Мають значно вищі показники механізму інтелектуалізації: більше схильні до надмірно розумового способу подолання фрустраційних переживань.

prone to high impulsivity, rarely show expression of antisocial behavior models, as well as higher rate quality “spiritual sphere” of their lives, based on stable personal beliefs, which help cope with most difficulties in life, giving answers to spiritual and personal questions.

References

- Artiukhina, N. V. & Bado, O. A. (2019). Psychological boundaries and defense mechanisms as an adaptive potential of the personality. *Collection of scientific works. Theory and practice of modern psychology*, 1(3), 10-16.
- Aseeva, Y. N. & Popkova, Yu. A. (2011). The relationship between optimism and coping strategies of behavior in medical workers of various specializations. *Bulletin of the Samara Humanitarian Academy. Series: Psychology*, 1, 63-75. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-optimizma-i-koping-strategiy-povedeniya-u-meditsinskih-rabotnikov-razlichnyh-spetsializatsiy>
- Borysiuk, A. S. (2019). Research of the peculiarities of motivation sphere of future doctors. *Insight: the psychological dimensions of society*, 1, 102-109. <https://doi.org/10.32999/2663-970x/2019-1-16>
- Feldman, I. L. (2013). Coping strategies and protective mechanisms in the development of personal self-knowledge of medical workers. *Bulletin of TulSU. Humanitarian sciences*, 1, 200-206. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/koping-strategii-i-zaschitnye-mehanizmy-v-razvitii-lichnostno-go-samopoznaniya-meditsinskih-rabotnikov>
- Folkman, S. & Lazarus, R. S. (1991). Coping and emotion. *Stress and Coping* / eds: A. Monat, R. S. Lazarus. New York, 207-227.
- Ilyin, E. P. (2004). Differences in coping strategies (overcoming behavior) and in the use of defense mechanisms. *Psychology of individual differences*. St. Petersburg: Peter.
- Isaeva, E. R. & Gureeva, I. L. (2010). Emotional burn-out syndrome and its influence on coping behavior in medical workers. *Scientific notes of the University named after P. F. Lesgaft*, 6 (64), 26-30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sindrom-emotsionalnogo-vygoraniya-i-ego-vliyanie-na-koping-povedenie-u-meditsinskih-rabotnikov>
- Kaminska, A. O. (2014). The role of coping strategies in the formation of professional maladjustment of patients in the surgical and therapeutic profile. *Archives of Psychiatry*, 20(1), 11-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apsuh_2014_20_1_7
- Lifestyle Index: Methodological Guide (1998). (L. Y. Vasserman, O. F. Erysheva & E. B. Klubova (Eds.): Bekhterev Psychoneurological Institute.
- Nartova-Bochaver, S. K. (1997). “Coping-behavior” in 3 усіх сфер життя значущі відмінності були виявлені лише в одній сфері – “духовній”. Лікарі приватної клініки вище оцінюють якість даної сфери власного життя: зазначають наявність у себе стійких особистісних переконань, які допомагають успішно справлятися з більшістю труднощів у житті, даючи відповіді на духовні й особистісні питання.
- Таким чином, наша гіпотеза підтвердилася: копінг-поведінка лікарів приватної клініки відрізняється тим, що вони більше схильні до надмірно розумового способу подолання фрустраційних переживань; частіше застосовують механізми витіснення та інтелектуалізації, менше схильні до високої імпульсивності, рідше демонструють прояв асоціальних моделей поведінки, а також вище оцінюють якість “духовної сфери” власного життя, що базується на стійких особистісних переконаннях, які допомагають успішно справлятися з більшістю труднощів у житті, даючи відповіді на духовні й особистісні питання.

Список використаних джерел

- Артюхіна Н. В., Бадо О. А. Психологічні межі та механізми захисту як адаптивний потенціал особистості. *Збірник наукових праць Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя, 2019. Т. 1. № 3. С. 10-16.
- Асеєва І. Н., Попкова Ю. А. Взаємозв'язь оптимізму і копінг-стратегій поведіння у медичних працівників різних спеціалізацій. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Психология*. Самара, 2011. № 1. С. 63-75. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-optimizma-i-koping-strategiy-povedeniya-u-meditsinskih-rabotnikov-razlichnyh-spetsializatsiy>
- Борисюк А.С. Дослідження особливостей мотиваційної сфери майбутніх лікарів. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. Херсон, 2019. Вип. 1. С. 102-109. DOI: <https://doi.org/10.32999/2663-970x/2019-1-16>
- Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 336 с.
- Вассерман Л.И. Психологическая диагностика индекса жизненного стиля. Санкт-Петербург: Психоневрол. ин-т им. В.М. Бехтерева, 2005. 54 с.
- Ильин Е. П. Различия в копинг-стратегиях (преодолевающим поведением) и в использовании защитных механизмов. *Психология индивидуальных различий*. Санкт-Петербург: Питер, 2004. С. 412-431.
- Исаева Е. Р., Гуреева И. Л. Синдром эмоционального выгорания и его влияние на копинг-поведение у медицинских работников. *Ученые записки*

- the system of concepts of personality psychology. *Psychological journal*, 5, 253-282.
- Plutchik, R., Kellerman, H. & Conte, H. (1979). A structural theory of ego defense and emotions. In C. E. Izard, *Emotions in personality and psychopathology*. N.Y.: Plenum.
- Pomytkin, E. O. & Pomytkina, L. V. (2020). Strategy and Tactics of Conscious Psychological Counteraction of Humanity to Viral Diseases. *Philosophy, psychology and pedagogics against COVID-19: Manual*. V. V. Rybalka, A. P. Samodryn, O. V. Voznyuk et al (Eds.); Zhytomyr: Private enterprise Euro-Volyn, 119-133. <http://emed.library.gov.ua/jspui/handle/123456789/160>
- Pomytkin, E. O., Pomytkina, L. V. & Ivanova, O. V. (2020). Electronic resources for studying the emotional states of new ukrainian school teachers during the COVID-19 PANDEMIC. *Information Technologies and Learning Tools*, 80 (6), 267-280. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.4179>
- Rodrigue, J., Jackson, S. & Perri, M. (2000). Medical coping models questionnaire: Factor structure for adult transplant candidates. *International Journal of Behavioral Medicine*, 7 (2). P.89-11.
- Shevchenko, N. F., & Shevchenko, A. I. (2020). Research of features of the mercy manifestation of doctors. *Insight: the psychological dimensions of society*, 4, 90-110. DOI: <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2020-4-6>
- Vodopianova, N. E. (2009). Psychodiagnostics of stress. SPb.: Peter.
- университета мiени П.Ф.Лесгафта. Санкт-Петербург, 2010. №6 (64). С. 26-30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sindrom-emotsionalnogo-vygoraniya-i-ego-vliyanie-na-koping-povedenie-u-meditsinskih-rabotnikov>
- Камінська, А. О. Роль копінг-стратегій у формуванні професійної дезадаптації лікарів хірургічного та терапевтичного профілю. *Архів психіатрії*. 2014. Т. 20. № 1. С. 11-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apsuh_2014_20_1_7
- Нартова-Бочавер, С. К. "Coping-behavior" в системе понятий психологии личности. *Психологический журнал*. 1997. № 5. С. 253-282.
- Rodrigue J., Jackson S. Perri M. Medical coping models questionnaire: Factor structure for adult transplant candidates. *International Journal of Behavioral Medicine*. 2000. Vol. 7 (2). P. 89-11.
- Plutchik R., Kellerman H., Conte, H. A structural theory of ego defense and emotions. In C. E. Izard, *Emotions in personality and psychopathology*. N.Y.: Plenum, 1979. P. 229-257.
- Pomytkin E. O., Pomytkina L. V. Strategy and Tactics of Conscious Psychological Counteraction of Humanity to Viral Diseases. *Philosophy, psychology and pedagogics against COVID-19: Manual* / Ed. : V. V. Rybalka, A. P. Samodryn, O. V. Voznyuk and others; a team of authors. Zhytomyr: Private enterprise Euro-Volyn, 2020. P. 119-133. <http://emed.library.gov.ua/jspui/handle/123456789/160>
- Pomytkin, E. O., Pomytkina, L. V., Ivanova, O. V. Electronic resources for studying the emotional states of new ukrainian school teachers during the COVID-19 PANDEMIC. *Information Technologies and Learning Tools*, 80 (6), 2020. P. 267-280. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.4179>
- Фельдман И. Л. (2013). Копинг стратегии и защитные механизмы в развитии личностного самопознания медицинских работников. *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. Тула, 2013. № 1. С. 200-206. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/koping-strategii-i-zaschitnye-mehanizmy-v-razviii-lichnostnogo-samopoznaniya-meditsinskih-rabotnikov>
- Folkman S., Lazarus R. S. Coping and emotion. *Stress and Coping* / eds: A. Monat, R. S. Lazarus. New York, (1991). P. 207-227.
- Shevchenko N. F., Shevchenko A. I. Research of features of the mercy manifestation of doctors. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 4, P. 90-110. DOI: <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2020-4-6>

NOTES

Науковий журнал

Інсайт:

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

INSIGHT: THE PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF SOCIETY

Випуск 5

Підписано до друку 24.06.2021 р. Формат 60×84/8. Папір офсетний.
Наклад 300 примірників. Гарнітура Cambria. Друк цифровий.
Ум.-друк. арк. 19,07. Обл. вид. арк. 15,19.
Замовлення № 0521/189.

Видавничий дім "Гельветика"
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

Scientific journal

Інсайт:

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

INSIGHT: THE PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF SOCIETY

Issue 5

Signed for printing on June 24, 2021. Format 60×84/8. Offset paper.
Print run: 300 copies. Typeface Cambria. Digital printing.
Con. print sheets: 19,07. Publisher's signature: 15,19.
Order No. 0521/189.

Publishing house "Helvetica"
46-A, Parovozna str., Kherson, 73021
Tel.: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of subject of publishing
ДК No. 6424 dated October 04, 2018.